

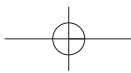
LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

LAPKRITIS 11

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2009

TURINYS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ. <i>Haiku</i> : 2009-ųjų spalio 1 diena	3
JONAS STRIELKŪNAS. Eilėraščiai	8
JUOZAS JASAITIS. Darius, paskiau šuo. Romanas (Pradžia)	12
RAMŪNAS KASPARAVIČIUS. Eilėraščiai	43
SANDRA BERNOTAITĖ. Gaisras. Novelė	47
VLADAS BALTUŠKEVIČIUS. Eilėraščiai	53
JACK KEROUAC. Pabusk. Budos gyvenimas. Vertė Saulius Repečka	57
HAROLD NORSE. Eilėraščiai. Vertė Gediminas Pulokas	74

LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

IMELDA VEDRICKAITĖ. Algirdo Landsbergio herojus: mito valktis ar praregėjimo iliuzija	79
--	----

APIE KŪRYBĄ IR SAVE

Žmogui atleisti būtina, nuodėmei – niekada. Rašytoja Renata ŠERELYTĖ atsako į Danieliaus MUŠINSKO klausimus	86
---	----

SVARSTYMAI

VYTAUTAS BERENIS. Lietuviško liberalizmo tradicija ir mitai	92
--	----

FILOSOFO DIENORAŠTIS

ARVYDAS ŠLIOGERIS. Bulvės metafizika (Pradžia)	101
---	-----

ATSIMINIMAI. DIENORAŠČIAI. LAIŠKAI

VLADAS ŽUKAS. Susitikimai su Juozu Grušu (Pabaiga)	114
---	-----

MŪSŲ PUBLIKACIJA

STEFAN ZWEIG. Dickensas. Vertė Austėja Merkevičiūtė	124
--	-----

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

NERIJUS CIBULSKAS. Kelionė į Metamorfozių miestą (R. Daugirdo „Tatuiruotės ant veidrodžių“) * ALFREDAS GUŠČIUS. Subtili novelės jėga (V. Asto „Rytmečio šviesa“) * BIRUTĖ MUMĖNAITĖ. (Per)didelis paprasto žmogelio keistumas (R. Kmitos „Švelniai tariant“) * JONAS LINKEVIČIUS. Apie tai, kas svarbiausia (V. Račicko „Patricija, Antanas, jo tėtis ir mama“)	138
---	-----

TĖVYNĖS VARPAI

ALIS BALBIERIUS. Mažytė mozaika iš rudenio formų provincijos	150
---	-----

Antrajame viršelyje: **ALGIMANTAS JUSIONIS.** Prie seno ažuolo, 2008

Trečiajame viršelyje: **JONAS ČEPONIS.** Rūpintojėlis, 1990

Pasirašyta spausdinti 2009.X.30. Tiražas 1200 egz.
Formatas 70x108^{1/16}. Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

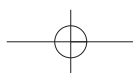
3

Haiku: 2009-ųjų spalio 1 diena

Spalio pirmoji – diena, kurią ir šiaip pastebiu. Šiomet išskirtinai talpi, prirašyta. Pasikartojančių minčių, rašto, likimų. Universiteto Šv. Jonų bažnyčioje atsisveikinimas su medicinos profesorium, antropologu, *lietuvininku* (ir nepastebėjom, kaip šis genties pavadinimas perėmė lietuvybei išipareigojusių vardą) Gintautu Česniu, kultūros, dainos, rašto žmogum, parašiusiu knygą savo tėvui mokytojui, politiniam kaliniui – „Didžiuojuos savo tėvu“. Prisiminiau šią knygą Mokytojo diena priartėjus. Neramu mokyklose, trūksta daug ko, labiausiai jaukumo, tikrumo. Tikrumo, kad taip reikia daryti, taip elgtis, taip mokyti.

Per įkyrų rudenio lietų pro Katedros aikštę eidama Rašytojų sąjungos linkui galvojau, kad nebegaliu nieko kritiško sakyti apie Vinco Kudirkos paminklą – nebėra labiausiai šiam projektui išipareigojusio žmogaus, Fondo pirmininko Gintauto Česnio. O ir kokia prasme kritikuoti, kas jau padaryta. Keista, bet juk Gedimino paminklas, iškilus Valdovų rūmams, atrodo geriau, lyg suaugo, įaugo.

Girdėjau pagarsinamus piketuotojų balsus, raiškiausiai kalbėjo statutiniai pareigūnai, jų *basumas*, mūsų nesaugumas. Kas išgirs? *Normalus dialogas*, – jau ištarta apie piketuotojančius-protestuojančius aukšto vyriausybės asmens. Ar tikrai *normalus*, ką tokios *normos* gali duoti, jei kiekvienas kalbame atskirai? Nebelabai kas ir betiki, kad galime susikalbėti, *nacionalinis susitarimas* yra per skambus, per didelis; lyg dideles skylės bandytume uždengti skambiais žožiais. Geriau nedangstyti, dar kartą pradėti nuo to, kas dar padaroma. Jei dar galima nuo ko nors pradėti, jei nesame suvisam pavėlavę. Šalta, žvarbu, o kiek žmonių daugiabučiuose pasiryžę šalti visą spalį, kad tik nereiktų mokėti, nes nėra iš ko. Galėtų būti gyvenimo lygio testas, neleidžiantis net kalbėti apie nacionalinius susitarimus. Įmanoma tik kokia nors socialinė sutartis, prilaikanti, sulaikanti.

Rašytojų sąjungoje – Druskininkų poezijos rudens pradžia, jau atvežtas almanachas, turėtų būti ir *haiku* antologija. Druskininkų renginys susietas su pasauline haiku asociacijos veikla. Mažiausia poetinė struktūra, siekianti suderinti kelis lygmenis, pagauti ir su-laikyti sąmonėje pasirodžiusį *darnos* momentą. Tūkstantmetė japonų poezijos tradicija, įsitvirtinusi ir pasaulio literatūrose. Vidinės dermės kiekvienoj kultūroj ir kiekvieno kuriančio asmens pasiekiamos savaip, bendras tik meditacijos branduolys, būsena, susijusi ir su gamtos jutimu.

Ar būtina meditaciją sieti tik su Rytai, – „Slaptuosiuose sielų suokalbiuose“ (1983) klausė Sigitas Geda, kūrybingai išbandęs japoniško trielio galimybes ir ieškodamas namų (ciklas „*Namai*“, kur paminėti ir *šviesieji japonai*). „Lyg mūsų tėvai ir seneliai ištisom valandom neprasėdėdavo kur nors kieme ar sodelyje... Ką veikia tylintis žmogus? Nieko neveikia, tačiau jo siela tuo metu skaidrėja... <...> Tačiau yra tylėjimo būdas, kuomet žmogus tyli, o kalba jo siela. Nepralengtas lietuvių poezijoje tokios meditacijos pavyzdys – „Anykščių šilelis.“ Pratešiu S. Gedos mintį: anykštėnai pakartojo puikų išėivijos „Anykščių šilelio“ leidimą, iliustruotą Prano Lapės; paminėjome 150-ąsias vieno pamatinių savo kultūros tekstų parašymo metines. „Vidunaktyj teip tyku, – kad girdi, kaip jaunas / Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas“, – tobula kalbinės meditacijos forma, rodanti ir vidinių sąmonės struktūrų galimybes.

Lyg ir turėtų būti iš ko sudaryti ir lietuviškų haiku antologiją. Bet ir baugoka paskatinti grafomanus parašyti vieną kitą tūkstantį trumpaeilių. Lietuvių kalba *skaidi*, skiemenimis su balsio viršūne galima lengvai žaisti. Penki skiemenys iš vieno triskiemenio ir vieno dviskiemenio. Septyni – iš dviejų dviskiemenių ir vieno triskiemenio, iš retesnio penkiaskiemenio ir dviskiemenio. Keli dermių variantai. Turime vienskiemenių, jei tik kur trūksta. Vienas dalykas, kurį reiktų išidėmėti: kad pasirašytų haiku, reikia rašyti poeziją. Jei nėra poezijos, nėra ir haiku. Deja, turime daug scheminių haiku, kuriuose poezijos nėra lašelio.

Kažkas nesutinka, nesueina, nesusilieja, jei *buhalterija* ir teisinga (5, 7, 5). Atitikimų-sutikimų mums trūksta visais lygiais, gal ir dėl to mūsų politinis gyvenimas nesistruktūroja. Gal ir dėl to nesiseka nei krepšiniui, nei futbolui. Jau suabejoji, ar politinės partijos bėra vienintelis demokratijos įrankis? O jei kitų galimybių nėra, gal mus, nebrestančią mūsų demokratiją, gelbėtų įstatymas, įpareigojantis kuriuo nors pagrindu susiformavusią politinę partiją išbūti viešumoje bent trejus metus iki Seimo rinkimų, neleisti *pasikelti-prisikelti* tik valdžios siekimui.

Rašytojų sąjungoje su Valentinu Sventicku – apie Eduardo Mieželaičio 90-mečio paminėjimą Šv. Kazimiero bažnyčioje: puikios dainininkės, garsus vargonininkas, geras skaitovas. Gražus poeto naš-

lės gydytojos Elenos Mieželaitienės gestas. Nenu tylėta, prisiminta. Nereikėjo organizacijos, užteko vieno žmogaus. „Lietuvių literatūros lobyno“ serijoje išėjo ir E. Mieželaičio poezijos tomas „Barokinė lyra“, Elenos Baliutytės gerai sudarytas ir profesionaliu įvadu palydėtas. Profesionalumo problema visur. Profesionalas žino, kur slypi tiesos grūdai, kur jo ieškoti. Net tada, kai komplikuoja. Nedaug literatūros profesionalų, bet dar yra. Tik atsilaikyti jiems nėra lengva. Iš principo svarbu, kad tokie jau autoritetą įgiję leidiniai kaip Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto „Colloquia“ nespausdintų menkų rašliavų. Turime daug postmodernizmo (viskas vienodai svarbu ir vienodai nesvarbu), bet trūksta modernizmo, o labiausiai – tikrai konservatyvios, saugančios, telkiančios laikysenos. Kadaisie prieštaravau Arvydui Šliogerui dėl jo knygos pavadinimo – „Konservatoriaus išpažintys“ (1995); dabar suprantu jį geriau, nei tada.

Nuo 15 valandos seminaras su lietuvių literatūros bakalauro pakopos studentais. Moters tapatybė Šatrijos Raganos apsakymuose, romantizmo, pozityvizmo, simbolizmo atšvaitai vidinėse mąstymo struktūrose. Konservatyvios laikysenos ir moderniųjų laiko perspektyvų dermė. Ar tik nepasiekiamas jos siekimas. O pačių studentų problemos, kaip tapatybės klausimai, iškyla jų sąmonėje? *Žinau, kad su tais, kurie vadina save pravdistais, man ne pakeliui, kad tai ne mano, bet kodėl man neramu, kai girdžiu, ką jie daro, ko siekia, lyg likčiau žemiau... lyg atsilikčiau*, – kalba studentė.

Ir man neramu; tiksliai nežinau, kas yra *pravdistai*, ką reiškia *pravdos* kategorija. Atsilieku, konservatyvumas gali virsti sąmonės gaubtu.

Rašytojų sąjungos leidyklos nuotaikos niūrios. Stoja ir leidyba, ir prekyba. Sugriuvo (ar sugriauta kieno nors labui?) knygų prekybos, platinimo sistema. Ir tu, kas sunkiai išprašyta, tik dabar Kultūros ministerijos teleista naudotis; ką begalima spėti išleisti iki metų pabaigos. O nauji planai? Na, sakykime, monografija apie S. Gedą, ar turėtų arčiausiai šio reikalo esanti leidykla galimybę tokią knygą išleisti? Vargu. Vargu, net jei už darbą tebtų menkai ar ir visai neatlyginta. Reikia *pakraščiauti*, kultūros organizatoriniai centrai darosi bejėgiai. Nežinau, ar iš jų bejėgystė persiduoda mūsų valstybei, ar atvirkščiai. Greičiausiai tai vientisa struktūra – kaip *soneto* arba *haiku*. Jei kalbėsime kultūros pavyzdžiais. Iš kultūros matyti valstybė, iš valstybės – kultūra. Yrančios kultūros formos pavojingos valstybingumui.

Pakraščių (atskirai, ne centralizuotai dirbančių žmonių, taip pat ir verslininkų) svarba didelė. Susitelkė žmonės, rado pritarimo ir parėmimo, ir Vilniaus Aguonų skverelyje apsigyveno Ksenijos Jeroševaitės sukurtas Katinas; Jurgos Ivanauskaitės, gerai sugyvenusios su kačių gimine, prisiminimui ir žmonių džiaugsmui. Gal labiausiai –

vaikų. Katinas stiprus, nenugriausi. Galima ant jo užsirepečkoti, pajodinėti. Katinas mielas, galima glostyti Žemaitijos akmenį, išylantį saulėje. Formos patvarumas. Akmeninio *haiku*.

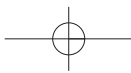
Algis Mickūnas, garsus pasaulyje fenomenologas, vis pasirodantis ir Lietuvoje, su jau čia susitelkusiais bendraminčiais bando inicijuoti naują humanistikos žurnalą – tyrimams, teorijoms, estetikos praktikoms. Vėlyvą spalio pirmosios vakarą Vileišių rūmuose ilgai degė šviesa, svarstėme žurnalo pavadinimo, krypties, redakcijos kolegijos, pirmųjų numerių galimybes. Jaunas, bet sėkmingai sunkią Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktoriaus našta keliantis daktaras Mindaugas Kvietkauskas, jauni jo bendradarbiai Giedrė Šmitienė, Aušra Martišiūtė, Arūnas Gėlūnas (ir japonų kultūros žinovas), Gediminas Karoblis kupini puikių idėjų. Jie gerai jaučia bendrąjį pasaulio kontekstą, gali rašyti ir anglų kalba, bet jiems svarbu, kad leidinys rastų vietą ir Lietuvoje, skatintų mąstyti lietuviškai. Gal dar pasiseks. Gal dar ne vėlu. Išeidami iš savo kalbos, išeiname iš savęs. Galiausiai ir iš Lietuvos.

Ar pasiseks humanitariniams institutams išsaugoti tarpusavio supratimą, *darną*, be kurios joks didesnis darbas nėra įmanomas, ar nesibaigiančios ir jau save pačią ryjančios reformos nesužlugdys noro dirbti, neatsilikti nuo dirbančio pasaulio?

Spalio pirmosios vakare iš pašto dėžutės išsiėmiau naują „Nemuną“. Ir pirmiausia perskaičiau Donaldo Kajoko „Šešias tezes apie haiku“ – lyg išangą į Druskininkų poezijos rudenį. Graži žinojimo ir nežinojimo variacija. Gali būti, kad žinai tada, kai nežinai. Kad tie, kurie tiki, kad žino, mažiausiai žino. Pradžia: „Haiku neįmanoma parašyti be tam tikros vidinės kelionės, dvasinės praktikos, nes ji yra poetų duona kasdienė, net jeigu jie to ir nežino.“

Bet apie kokią vidinę kelionę, kokią dvasinę praktiką galime kalbėti šiandien, kai vis daugiau žmonių nebeturi tikrumo ir dėl *duonos kasdieninės* – be jokių perkeltinių prasmių? Kai taip skaudžiai rėžia akis tos piketuotojų grupės ar tik grupelės merkiančiame spalio lietuje. Kur mes esame, kur mes einame? Ar iš tiesų buhalterija su dominuojančiu atimties veiksmu šiandien atstoja visas ekonomikos, vadybos, *laisvos rinkos* gudrybes, į kurias dėta tiek vilčių? Ir kokia negailestinga inercija – verslo vadyba tebėra populiariausia universitetų specialybė. Verslo išeitys šiandien turėtų glūdėti ne tik pačiame versle. Jų dalis slypi ir kultūroje. *Atimtis* – ši sąvoka šiandien tokia visuotinė, kad jos turinys galėtų plėstis, abstraktėti; *at-skirtis, atimtis, atleistis, apleistis...*

Trečioji Donaldo Kajoko tezė – tik jos pradžia: „Nieko naujo po saule, – primena Ekleziastas. Dorai primena. Tik ar mums po šia saule iš tiesų trūksta ko nors esmingai nauja? Ar neužtenka to, kas sena, tačiau užmiršta dar seniau, nei atsirado?“

Taip, nenauji ir sunkumai, kuriuos išgyvename. Nenuaja destrukcija, kurią patiriame. Bet ar tikrai gali būti tai, kas užmiršta dar seniau, nei atsirado? Gali – kartais ir žodžiais pašaukiame gyventi tai, ko realiai lyg ir nėra buvę. Kas buvo likęs anapus veiksmo. *Haiku* tema, bet tik tol, kol to nežinome. Dvasios kelionė, neužmirštant, kad ruduo, žiema, pavasaris, vasara... Gal poetai, susitelkdami į seną poezijos formą, bando priešintis ir visuomenės formų destrukcijoms? Bet ir pasipriešinimui reikia tikėjimo ir pasitikėjimo, didžiųjų ir sąmonės, ir visuomenės galių.

Spalio antrosios rytą virš Vilniaus Saulėtekio, virš Sapieginės pušynų pietvakarių kryptimi praskrido gervės. Taisyklingas trikampis, trys linijos, gal eilutės. Praamžina struktūra, niekada neatsiradusi. Kas nėra atsiradę, neišnyksta, tik keičia pavidalus. Struktūrų prasmė. Haiku, soneto. Valstybės, jos valdymo. Gervių, paliekančių Lietuvą. Iki pavasario.

Iš poezijos, kurią retai beprisimename, – iš Janinos Degutytės, iš jos prieš keturiasdešimt metų parašyto eilėraščio „Paukščiai virš jūros“. Du trieiliai apgaubia eilėraščio centrą, kalbantį apie *mus*, apie tuos, kurie pasilieka *savo vietoje* paukščiams išskrendant:

*Juodu trikampiu,
juodu trikampiu
Raudonam vakaro danguje.*

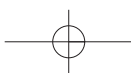
Tai haiku, tai gali būti suvokta kaip haiku: lemia ne skiemenų buhalterija, lemia *vidinė kelionė*, išreikšta žmogaus akių (arba sielos) linija, brėžiama paskui išskrendančius paukščius.

Ir japonų tradicijoje, žvelgiant istoriškai, haiku yra pirmoji didesnės poetinės struktūros (*tankos*) dalis, atsiskyrusi ir kaip atskira suvokta jau senų senovėje.

Tautos – ir jos susidaro, atsiskiria, sueina į bendrijas, vėl išsiskirsto. Jei ne katastrofos (karai, marai, okupacijos), mažesnių ir didesnių struktūrų deriniai organiškai susidaro ir organiškai kinta.

Svarbu, kad išliktų pirminės struktūros.
Bent *skiemenys*.

2009 m. spalio 12 d.

JONAS STRIELKŪNAS

*Jau nieko nenoriu
Iš savo būties,
Lyg sapno besvorės,
Bespalvės nakties.*

*Tegu tik ji neša
Besparnį mane,
Tegu tik ji rašo,
Kas buvo ar ne.*

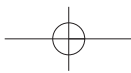
2009. VIII. 20

Buvome

*Man švenčių nebėra, nes išmirė draugai,
O likę stovi jau pačioj pakrantėj Letos.
Tačiau aiškėja, ko nesuvokiau ilgai:
Kad vis dėlto buvau kam savas ir mylėtas.*

*Kad rišo mus ne vien tie žemiški ženklai –
Darbai, pašnekesiai, menai ir alkoholiai.
Kad buvome visi – tegu netobulai –
Vieni kitiems geri ir seserys, ir broliai.*

2009. VII. 4

Saulės užtemimas. Jaunystė

9

*Tais metais užtemo,
Nusklembtašonė tokia.
Per stiklą butelio seno
Žiūrėjau į ją miške.*

*Aplink žaliavo paparčiai,
Baltavo beržų šimtai.
O erdvės niaukėsi sparčiai,
Nebešvietė iš aukštai,*

*Nors debesio jokio nematė
Švariam dangaus ekrane
Jaunystė nepilnametė.
Jau meilė bandžius mane,*

*Žiūrintį į tą bulvę
Tampančių saulę tenai,
Kur grįžta bent kartą buvę
Eilėraščiai ir sapnai.*

2009. III. 8

Išėjimas iš kultūrnamio

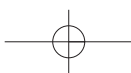
*Cit! Kultūrnamy senajam skamba vėl fortepijonas,
O žaliame skvere už lango šešėliuotoje naktį
Tik akacijų krūmokšniai, nužydėję šakos plonos,
Lyg raizgai praeiviams gaudyt ligi ryto paspėsti.*

*Cit! Lyg verias senos durys ir pro jas išeina jaunas,
Į mane, į andainykštį, begaliniai panašus.
Ir juodi šešėlių peiliai jį be gailėsčio papjauna,
Net nejučiantį, kad šiąnakt jau visiems laikams pražus.*

2009. VI. 29

*Klajoju užmaršties mišku,
Tavęs bijausi prisiliest.
Net pamanyt nebejauku,
Kad mes iš tos pačios šalies.*

*Kur jaunus sveikino jauni,
Tikėjo: bus, ko siela geis.
O šandie tartum traukiny
Su išdaužtais šaltais langais,*

*Nelaukdamas jokios stoties,
Per savo nežinių lekiu,
Į tos, jau amžinos, tremties
Kraštus, kur gal abu sykiu*

*Lyg pasiklydusius vaikus
Tą pačią dieną užmigdys
Vaiskus pavasario dangus,
Toksai kaip šandie atlydys.*

2008. XI. 5–2009. III. 6

*Svetima draugija,
Kur bičiulių nelikę nė vieno.
Lyg audros danguje
Pasiklydęs apyplikis mėnuo*

*Tik trumpam tu lieki,
Su kai kuo pasisveikini kartais:
„Labas rytas“. „Iki“.
Pamiršti, kad ne vienas pakartas,*

*Pasikoręs kadai
Maskatuoja ir tavo makaulėj.
Antkapiniai vardai
Neatgyja pavasario saulėj.*

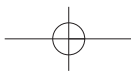
2008. VI. 2

Iš barsukų gyvenimo

*– Nereikia landžiot po senas landas, –
Barsukas liūdnas ištarė barsukui, –
Kas nors užkimš, užmūrys ar padegs.
Vis vien gyvent šiam paupy jau striuka.*

*Vis viena mes ne šiems laikams skirti,
Nors šimtmečius čia buvo mūsų būstai,
Kurie šiandieną, šiukšlėm užversti,
Su žūstančiu visu pasauliu žūsta.*

2004. IX. 1–2008. V. 12

Bedugnė

*Niekada nežiūrėk
Taip rimtai į save ar mane.
Juk vis tiek, juk vis tiek
Guli šunys bedugnės dugne.*

*Išsišiepę linksmai,
Guli šunys ir laukia, kuris
Atsidurs greit žemai,
Nesvarbu – dešinys ar kairys.*

2009. VIII. 8

Gimtadienio elegija

*Kodėl gi šiandien vienas, nusiminęs,
Aš niekaip savo laiko nerandu?
Nejaugi tarp pirmos ir paskutinės
Nėra jokių reikšmingų valandų?*

*Nejaugi, vakar gimęs, ryt jau mirsiu
Lyg vienadienis vasaros drugys?
Nejau nebuvo milijono mirksnių,
Kurių poetas joks neišsakys?*

*Nejau neliko draugo anei draugės,
Kuriuos susietų ne akla lemtis,
O lyg dyglis, į gyvuonį įaugęs,
Vienintelė ir meilė, ir mirtis?*

2009. III. 15–17

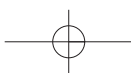
Variacija

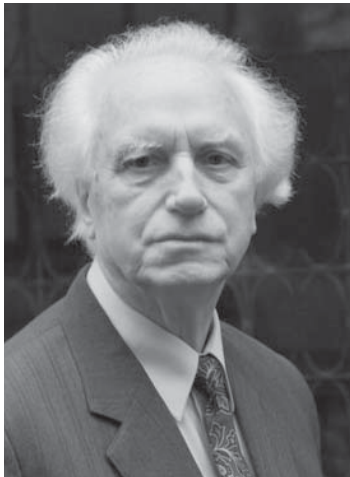
Mažytėj tuščioj kavinėj manęs nebelaukia niekas

Judita Vaičiūnaitė

*Mažytėj tuščioj kavinėj manęs neprisimena niekas,
Kadangi ir ta kavinė praėjusiam šimtmety dingus.
Tik snaigė ant šylančio lango senamiesty lyg ašara lieka,
Minėdama mus nemirtingai mirtingus.*

2009. VII. 18

Zenono Baltrušio nuotr.

JUOZAS JASAITIS

Darius, paskiau šuo

Romanas

Pirma dalis

Tas koncertas Dariui buvo per ilgas. Simfonijos jam visada atrodė pernelyg išstętos ir todėl nuobodžios. Kompozitoriai bekrastėmis, vingiuotomis natų upėmis plukdo savo mintis ir išgyvenimus, o jam reikia tuos srautus gliaudyti ir aiškintis. Gal prieš šimtą metų, kai žmonės turėjo marias laiko, kai salėse sėdėjo dykinėtojai, jie galėjo valandų valandas klausytis tokių begalinių griežimų, bet dabar, kai visi turi laikrodžius ir skaičiuoja minutes, tokia simfonija yra brangi ir tuščia pramoga. Juk jis, inžinierius, yra pripratus prie tikslaus, aiškaus žodžio, garso. Nesigins, ir jis mėgsta muziką, bet labiausiai gražią, linksmą dainą. O štai klausosi ilgus, nuobodžios simfonijos. Ir šioje salėje juk tokių dauguma.

Jis atėjo čia kartu su Indre. Ji tos simfonijos klausėsi lyg pakerėta. Jau laukė jos tartum kokios šventės. Prieš kelias dienas parsinešė iš bibliotekos knygą apie kompozitorių. Šįvakar kirpykloje pasidarė šukuoseną, namie apsisivilko šventinį drabužį. Atėjo prakilniai nusiteikusi. Dabar sekė orkestrą atsiskyrusi, užsimiršusi. Jis syki bandė jai tylomis kažką pasakyti, bet buvo žvilgsniu subartas. Toliau nuobodžiavo vienas.

Skambėjo paskutinė simfonijos dalis. Ošė, mainėsi aukštos, šviesios smuikų, pučiamųjų bangos, tarpais jas permušdavo galingi būgnai. Darius pagaliau liovėsi ieškoti tų garsų ryšio bei prasmės ir atsainiai leidosi nešamas jų srauto. Vis dėlto vertėjo ateiti į tas senųjų metų palydas. Sėdėjo čia sykiu su miesto ponija – partijos, valdžios vyrais, direktoriais ir kitokiais viršininkais. Brangūs bilietai atsijojo smulkmę. Susirinko pasipuošę, orūs, lyg priminda-

mi kitiems savo vertę, kurią didino ir tai, kad atėjo ne po vieną, o poromis, kartu su žmonomis ar vyrais.

Ir jis džiaugėsi savo Indre. Pro dirigento petį vis žvelgė į orkestro altus ir kontrabosus, kad akies krašteliai matytų ją, taip atsidėjusią tai simfonijai. Blyškus, tykus jos veidas blauiuose scenos atšvaituose dabar jam atrodė nuodėmingai gražus. Šiandien dėl jos ėjo į koncertą. Ji žinojo, kad šalia jo yra saugi ir gali ramiai, susitelkusi klausyti muzikos. Atėjusi viena, jaustūsi baikštesnė.

Pagaliau dirigentas aukštai iškėlė ranką, orkestras galingai sugriaudė ir simfonija baigėsi. Po plojimų ir pasilankstymų pranešėja paskelbė pertrauką. Žmonės pakilo ir išsklido į kitas filharmonijos erdves. Darius nusivedė žmoną į kavinę, atnešė ant stalelio po taurę vyno.

Indrė tebebuvo pilna koncerto įspūdžių ir užsisvajojusi tylomis ragavo gruzinišką *Kindzmarauli*. Darius nedrįso trukdyti jos banaliais žodžiais ir dairėsi po kavinę. Žmonės gražiais apdaraais, šviesiais veidais atrodė šventiška.

Prie jų stalelio prisėdo kavos išgerti pusamžis vyras. Buvo gražaus pietietiško veido, vešliais kaštoniniais plaukais. Vilkėjo juodu kostiumu, baltais marškiniais, po kaklu ryšėjo pilką *drugelį*. Darius juto, kaip tas vyras pažadino Indrę. Buvo pakėlusį prie lūpų taurę, bet ūmai pastatė ją ant stalo, lyg gėdytūsi gerti. Galėjai spėti, kad ieško žodžių.

– Ačiū už gražų koncertą, – pagaliau tarė.

– Jums patiko? – lyg nustebęs atsiliepė vyras.

– Grojote dieviškai, – gyrė Indrė.

– Dėkui. Perduosiu jūsų žodžius orkestrui. Nedažnai tokių išgirstame.

– Gal retai užsukate į kavinę, – lyg pasišaipė Darius.

– Antra dalis skambėjo įspūdingai, – paskubėjo įsiterpti Indrė, lyg neišgirdusi Dariaus žodžių.

– Stengėmės sugroti jos liūdesį.

– Liūdna muzika man gražiausia.

Darių nustebino šie žmonos žodžiai. Jam niekada taip nesakė.

– Naujiesiems metams aš negročiau simfonijų, – pareiškė jis savo nuomonę.

– Šiandien palydim ir senuosius savo gyvenimo metus. Ar turim tik džiaugtis, linksmintis? – paklausė jo vyras.

– Aš ateinu į koncertą atsikvėpti. Rūpesčių man užtenka namie, darbe, gatvėje.

– Visas žmogaus gyvenimas yra rūpestis.

– Aš maniau, kad scenoje jums gyvenimas nerūpi. Jums viskas natomis parašyta.

– Jei mes grotumėm tik natas, jūsų žmona mūsų negirtų. Mes grojame gyvenimą. Stengiamės jį groti.

– Šį vakarą aš girdėjau ir savo gyvenimą, – netikėtai prisipažino Indrė.

– O aš laukiau linksmesnės muzikos.

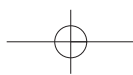
Nuaidėjo skambutis, kviečiantis žmones grįžti į salę.

– Na štai ir sulaukėt. Antroje dalyje grosim jums polkas ir valsus. Ačiū už malonų pokalbį, – vyras nusilenkė Indrei ir nuėjo.

– Koks čia tipas? Tu jį pažįsti? – pastatęs ant stalelio tuščią taurę, paklausė Darius.

– O tu nepažinai?

– Pirmąkart mačiau.

- Juk tai Pirmasis Smuikas. Tiek sykių klaūsėm.
- Man jie visi vienodi.
- Jie visi skirtingi.
- Bet griežia vienodai.
- Mums taip atrodo.

Antra koncerto pusė iš tiesų buvo smagi. Skambėjo šviesios, žinomos melodijos, orkestras ėmė šėlioti, tai viena, tai kita grupė ūmai pakildavo nuo savo kėdžių ir griežė stačiomis, dirigentas, atsisukęs į klausytojus, šaipėsi iš tų išsišokėlių... Salė atsigavo, pradžiugo, vis garsiau plojo ir prašė dar pagroti. Ir Darius plojo, vis grėžiojosi į Indrę, kvietė ją linksmintis. Pamažu ir ji pragiedrėjo, ėmė glaustyti prie jo peties.

Dabar jis dairėsi po orkestrą. Vis žvilgčiojo į tą Pirmąjį Smuiką. Prisiminė jo šnekas kavinėje. Atrodė keista: ten buvo, o gal dėjosi orus, išmintingas, bet paskui grojo taip linksmi, lyg juokais. Būtų įdomu iš arčiau jį pažinti. Pamatytų, kokie žmonės tie orkestrantai. Iki šiol laikė juos pilkais amato tarnais, stebėjosi tik mikliais jų pirštais, gebėjimu taip sutartinai griežti. Dabar matė scenoje ir žmonių būrį. Lyg didžiavosi, kad vienas yra kaip ir pažįstamas...

Po koncerto juodu klaidžiojo po šventinį miestą – grožėjosi šviesų girliandomis, stoviniavo prie išgražintų krautuvių langų, aikštėje kelis syk apėjo išpuoštą naujametę eglę. Visur buvo pilna linksmų, lipšnių žmonių. Juodu prisirinko glėbius šviesaus ūpo ir paskui dalijosi juo susėdę prie Naujųjų metų stalo. Indrė žodžiais vis grįždavo į filharmoniją – tai į salę, tai į kavinę. Džiaugėsi pažintim su Pirmuoju Smuiku. Sakė Dariui: gal kitą kartą jis vėl prieš išgerti kavos...

Kartais likimas, ilgai nelaukęs, išpildo mūsų norus.

Naujųjų metų vakarą Darius ir Indrė išėjo į Svajonių parką pasivaikščioti. Dariui tas parkas jau buvo įgrisęs, o Indrė čia dar rasdavo ką nors nauja ir gražaus. Jai patiko ne tiek parko vardas, kiek jo vaizdai. Tai buvo ne kokia sena giria ar dvaro sodas, bet naujas miesto vaikas. Jo takai vingiavo pro jaunų liepų, ažuolų guotus, ant iškilų dirbtinių kalvų augo tankūs pušynėliai. Parko vidury plytėjo erti aikštė, joje puikavosi skulptūrinis tūras: jauna moteris ant ištiestų rankų laikė vaiką ir šypsojosi.

Vasarą parkas traukė žmones pavėsiais, spalvingais gėlių ežerais, dabar – žiemos šviesa. Visą dieną snigo ir parką apsėmė balta galybė. Aikštės, kalvos, medžiai tartum užmiršo savo prigimtines spalvas ir susitaikė su balta žiemos valia. Viskas švytėjo žilpinančia pradžios šviesa, lyg kvietė šventai pradėti ir leisti naujuosius metus. Žmonės pritilę vaikščiojo baltais takais ir galbūt svajojo gražiai gyventi.

Indrė, įsikibusi Dariui į parankę, vis žvilgčiojo į jo veidą, lyg klausė, ar jam rūpi žiemos grožis, ar bent regi tuos pasakiškus medžių paveikslus, tas žvilgančias klonių marškas, geliantį sniego tyrumą... Žmonos sujudintas, jis dairėsi po parką ir iš tiesų matė daug grožybių, bet jam labiau patiko pati Indrė, jos nerimas, jaudulys ir ypač jos artumas, noras be žodžių išsakyti jam šviesius savo išgyvenimus. Dėl šių akimirkų jis ir eidavo su ja į tą atsibodusį Svajonių parką.

Jiems priešais ant tako lyg kokia pamėklė išniro vyras.

- Sveiki, muzikos draugai. Su Naujaisiais metais! – pasisveikino.

Balsas pasirodė girdėtas, bet Darius vyriškio nepažino. Juodas paltas, pilka skrybėlė. Rankoje – smuiko dėklas.

– Sveiki! Ir jums šiais metais šviesių natų, įdomių koncertų, nepiktų dirigentų, – suulbėjo Indrė.

– Kviečiu ir jus į tuos palinkėtus koncertus.

Ak, Pirmasis Smuikas. Vakar susipažino. Ar ne per dažnai susitinka? Tarė:

– Jūs ir per šventę nesiskiriat su smuiku. Gal ketinat čia, parke, pagriežti?

– Vertėtų, bet kol kas nepriimta. Žmonės palaikytų pamišėliu.

– O mes klausytume jūsų, – gerinosi Indrė.

– Na, jums aš galiu ir kokioj svetainėj pagroti. Arba nuo scenos. Eime šį vakarą į mūsų koncertą. Griežiamie miesto muzikos žmonėms. Įvesiu jus be kvietimo.

– Šį vakarą esame pakviesti į svečius, – pamelavo Darius.

– Gaila.

– Palydėsime jus per parką. Papasakokit, ką vakare grosit, – netikėtai tarė Indrė.

– Koncertas panašus į vakarykštį. Pirmoje dalyje griešime Briteno Paprastąją simfoniją.

– Žinau! Skaudi jos sarabanda.

– Taip. Aistros paveikslas. O iš kur jūs taip suprantate muziką?

– Privalau šiek tiek suprasti. Esu muzikos mokytoja.

– Sekasi mokiniams, jei jų mokytojai Briteno kūryba – ne paslaptis.

– Yra ir paslapčių.

– Kas be paslapčių?

– Moterys vaidina paslaptingas, – įsiterpė Darius.

– Tuo jos mums ir įdomios.

– Kol jas atspėjame.

– Jos neatspėjamos.

– Ar mes kalbame apie muziką, ar apie moteris? – sunerimo Indrė.

– Vyrams moterys įdomesnės, – pareiškė Darius.

– Bet muzika aiškesnė, – atsiliepė Pirmasis Smuikas.

– Geriau grįžtam į muziką, – pakvietė Indrė. – Jūs pirmas mūsų pažįstamas griežikas. Mums įdomu, kaip jūs skaitot kūrinį, kaip repetuojat, kaip jaučiatės scenoje. Papasakokit.

– Na, tai nuobodi pasaka. Bet jeigu jūs klausiat... – ir jis ėmė Indrei apskakinėti savo žingsnius per muzikos laukus.

Darius klausėsi smuikininko žodžių ir bandė atspėti jo mįslę. Šnekėjo tik Indrei. Stengėsi jai patikti. Viena ranka spaudė prie krūtinės smuiko dėklą, antra kalbėdamas raikė orą. Tikras artistas. Vaidino kuklų, eilinį triūsių, bet orkestre juk buvo Pirmasis, ir tai jam sunkiai sekėsi nuslėpti.

Pagaliau susigriebė ir liovėsi. Lyg prasikaltęs ėmė teisintis:

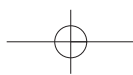
– Ak, aš tiek daug šneku... Tai jūs kalta – mane sugundėt. Papasakokit ką nors apie save – kaip draugaujate su muzika. Gal grojat, dainuojate?

– Likau muzikos mėgėja. Kartais namie paskambinu pianinu.

– Jaučiu, kad troškot tapti profesionalė.

– Atspėjot. Bet kai mokiausi, neturėjau instrumento. O mokykloje profesionalu netapsi.

– Esat jauna. Galit dar viską pasiekti.

- Nemasinkit manęs. Man gana namų muzikos.
- Jūs nepanaši į tykią pelytę. Tikriausiai ko nors ieškote, viliatės.
- Ieškau gražios muzikos. Niekur nerandu Bokerinio menueto.
- Atrodo, turiu. Paieškosiu, atnešiu.
- O aš atsilygindama jums pagrosiu.
- Jūsų vizitinė kortelė? – jis artistišškai atkišo ranką.
- Deja, gyvenu be kortelės.
- Tai nors susipažinkim. Linas, – ir padavė ranką Dariui.

Jo delnas buvo minkštas ir vėsus. Darius pasakė savo vardą, Indrė – dar ir adresą.

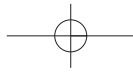
Išsiskyrė. Linas nuėjo į koncertą, Darius ir Indrė dar pasivaikštinėjo po parką. Buvo jau sutemę, sniego pasaulis pamėlo, balti liko tik tako vingiai, apšviesti vaiskių neoninių žibintų. Juodu tylomis lukštenu šio vakaro nuotyki. Darius ta nauja pažintim nesidžiaugė. Trijulėje jautėsi lyg svetimas, muzikams nelygus ir nereikalingas. Nežinojo kompozitorių, jų menuetų, nerado žodžių, kad įsiterptų į šneką. Kaip reiktų su tuo Linu bendrauti? Jautųsi menkesnis. Indrė, žinoma, džiaugėsi – sutiko savo rato žmogų. Dabar vėl sėdės prie pianino. Buvo jį lyg užmiršusi. Vakaraus skaitydavo knygą, abu žiūrėdavo *teleką*. Sykiu ilsėdavosi, dykinėdavo. Jam pakakdavo jos artumo, draugystės. Užtekdavo vien matyti, justi, kad yra šalia, kad yra jo žmogus.

Gal jai to maža, gal ji nuobodžiauja? Kartais jį nustebindavo netikėtas jos kvietimas kur nors išskristi, ką nors pamatyti, su kuo nors susieiti. Dažniausiai jis neprieštarėdavo. Tada ji nudžiugdavo, atgydavo. Ir jam patikdavo tos šviesios valandos. Gal jam turėtų labiau rūpėti jos gyvenimas, jos nuotaikos?..

- Kodėl tu šį vakarą atsisakei eiti į koncertą? – paklausė ji.
- Pamaniau: kasdien gal per daug.
- Bet šiandien – Naujieji metai!
- Geriausi metai man – su tavim.
- O muzika?
- Tu mano muzika.
- Aš, Dariu, ne muzika. Aš tik moteris.
- Argi muzika daugiau už tave?
- Daugiau. Muzikoje visas pasaulis, visas gyvenimas.
- Na, gal gyvenimo atšvaitai, trupiniai.
- Ji kaip gyvenimas begalinė, neaprepiama.
- Tu vis mėgsti paaukštinti, padidinti.
- O tu – pamažinti, sumenkinti.
- Gal todėl mudu taip sutariam?
- Kažin...

Darius pasiūlė užsukti į kavinę, sušilti, šventiškai užbaigti pirmą Naujųjų metų dieną. Ji bevelijo grįžti namo. Parėjusi atvožė pianiną ir ėmė skambinti Bethoveno pjesę Elizai. Tai buvo mėgstamiausias jos kūrinys, bet Darius seniai jį begirdėjo.

Linas savo pažadą greitai išpildė: jau kitą vakarą atnešė Indrei Menueto natas. Indrė pakvietė prisėsti, sykiu išgerti kavos puodelį. Jis daug nesiragiņęs sutiko. Indrė nuėjo į virtuvę, o Darius nusivedė svečią į svetainę. Linas apžvelgė ant sienų sukabintus paveikslus, paskui stabtelėjo prie knygų spin-

tos. Darius teisinosi: jo tik viena – detektyvų lentyna, visos kitos – Indrės. Daugiausia romanai – Dostojevskio, Hemingvėjaus, Folknerio. Linas prisipažino neskaitęs Prusto „Svano pusėje“, gal Indrė jam paskolintų. Darius išėmė knygą iš spintos ir padavė svečiui.

Šeiminkė atnešė kavos, Darius pripylė po taurę armėniško. Valandą pasėdėjo, pasišnekėjo. Daugiausia apie muziką. Indrė teiravosi apie vakarykštį koncertą, paskui įsileido į kalbas apie orkestro gyvenimą. Linas pasakojo jai, retkarčiais atsigręždamas ir į Darius. Paprašė jos ką nors paskambinti, gal tą atneštąjį Menuetą, bet ji mandagiai atsisakė – na gal po kelių savaitių, kai išmoks.

Darius prie šio stalo pasijuto lyg pašalietis. Jis tų muzikos vingrybių neišmanė ir jomis nesidomėjo. Dabar būtų verčiau paskaitęs laikraštį ar įsijungęs televizorių, bet sėdėjo svetainėje kaip mandagus šeiminkas. Nederėjo palikti žmonos su mažai pažįstamu svečiu. Pasirodytų jai abejingas. Domino ir ta jų bute išdygusi nauja persona. Atrodė, kad Linas taikosi į bičiulius. Ar iš tikrųjų yra toks rūpestingas, paslaugus, ar tik apsimeta? Juk tame savo orkestre turi draugų spiečių. Ko taip gretinasi prie jų?

Rūpėjo ir Indrė. Atrodė truputį kitokia, negu iki šiol. Tarsi kažkas joje pabudo, sukruoto. Ji lyg balsiau juokėsi, lyg daugiau kalbėjo ir ilgiau tylėjo. Kas atsitiko? Ar pradžiugo, kad sutiko aukštojo muzikos pasaulio žmogų, ar patraukė Linas? Šią mintį Darius ginė tolyn. Iki šiol jis niekada nesuabejojo Indre. Daug sykių buvojo visokiose šventėse, didesnėse bei mažesnėse kompanijose ir visur jautėsi artimi, visada grįždavo namo gerai nusiteikę, linksmi. Jis buvo ramus, jam atrodė, kad taip bus visada.

O gal jis buvo neapdairus? Gal nesuprato jos slaptų troškimų? Gal per daug ja pasitikėjo? Dabar bus akylesnis. Bet ji neturi matyti jo rūpesčio, jis negali išsiduoti. Jeigu pradės ją sekioti, ji ims saugotis, apsimetinėti. Jis elgsis, lyg nieko nebūtų atsitikę.

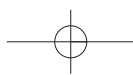
Parėjęs iš darbo, rasdavo Indrę prie pianino. Jau laiptinėje išgirsdavo tą Menuetą. Ji atbėgdavo į virtuvę, greitomis patiekdavo jam pavakarius ir vėl sėsdavo groti. Kartoją ir kartoją atskirus gabalus, vėliau dėjo juos į daiktą, skambino tai trankiai, tai tykiau. Vis bandė, ieškojo, kartais, rodos, klaidžiojo. Paskui kelis vakarus grojo visą kūrinį, pagaliau pakvietė Darius ateiti į svetainę ir paklausti.

Ta melodija jau buvo įgriususi, bet jis pakluso. Indrė buvo pasipuošusi šventadieniu drabužiu, pasidažiusi. Vaizdavo profesionalią solistę – priėjo prie pianino, nusilenkė Dariusi ir atsėdėjo groti. Skambino susitelkusi, susirūpinusi, lyg bijodama užmiršti išmoktas natas. Gal dėl to porą sykių suklydo, bet nesustojo ir atliko kūrinį iki galo. Atsisuko į Darius ir laukė. Jis priėjo prie jos ir pagyrė:

– Šaunuolė! Grojai kaip tikra pianistė. Tokį sunkų kūrinį. Nežinojau, kad mūsų namuose gyvena tikra muzikė. Taip ilgai slėpeisi. Ačiū, sveikinu.

Ji pašoko nuo kėdės ir apkabino jį. Be žodžių parodė, kokia yra laiminga. Paskui patiekė šventišką vakarienę. Jis atsiprašė, kad nenupirko jai gėlių, užtat atidarė vyno butelį. Ilgai šnekučiavo, džiaugėsi. Jo širdis atlėgo, nurimo, jis suprato, kad be reikalo buvo ėmęs ją įtarinėti. Pasijuto kaltas ir visą vakarą meilikavo Indrei. Abiem buvo linksma. Staiga ji lyg tarp kitko pasakė, kad norėtų sugroti Menuetą ir Linui. Juk iš jo gavo natas.

Jis pritarė. Iš tikrųjų – kodėl gi nesugrojus? Tegu ir jis paklauso, ką gali Indrė. Paskui kartu pasėdės, paplepės. Gal iš tiesų taps draugais.

Jis ėmė laukti to pažadėto Indrės koncerto. Parsinešė ir bare pastatė Martelio butelį. Atrodė keista, kad taip susirūpino – anksčiau žmonos muzikos beveik negirdėdavo. Jei kada ir pagrodavo, jis manydavo, kad ruošiasi rytojaus pamokoms. Dabar tų garsų radosi vis daugiau, jie lyg kitaip aidėjo. Parėjęs namo, rasdavo ją prie pianino. Indrė vis skambino ir skambino tą Menuetą. Dariui tie grojimai atrodė panašūs į lietaus lašų barbenimą. O ji lyg tikrino, lyg kažko kląusė. Jo manymu, tik laiką švaistė. Juk viskas parašyta natomis. Išmokai ir grok. Ko čia ieškoti, ką čia gali rasti?

Šeštadienį Indrė apreiškė: šį vakarą ateina Linas, ji skambins Menuetą. Visą popietę gražinosi. Nubėgo į kirpyklą. Apsivilko baltą atlasinę palaidinę, užsisėgė veik pamirštą pintą sidabro vėrinį. Retai kada taip išsidabindavo. Pasirengusi koncertui, ėmė nerimauti – vaikščiojo iš kambario į kambarį, nuo lango prie lango. Ar ji per anksti laukti pradėjo, ar Linas vėlavo?

Pagaliau svečias atėjo – linksmas, artistiškas, tarsi Ringas Staras. Susėdo visi svetainėje, bet šneka strigo, vyrai žvilgčiojo į Indrę, o ji atrodė sutrikusi, lyg pabūgusi savo sumanymo. Neištverusi pašoko ir pakvietė paklaudyti jos grojamo Menueto.

Sėdo prie pianino, susitelkė ir pradėjo. Darius tuojau pajuto, kad šiandien ji groja kitaip, negu aną sykį. Tada atrodė lyg atėjusi laikyti egzaminą mokinukė – skambino nedrąsiai, tyliai, atbodžiai. Atsimena, apsimitęs gyre ją – norėjo padrąsinti, pradžiuginti. Dabar čia buvo kita Indrė – lyg patyręs, pasitikintis scenos žmogus. Artistiškai suposi rankos, pirštai be gailėsčio beldė, arba vos lieté, klavišus, visa jos išvaizda, atrodė, reiškė muziką. Grojo laisvai, aistringai, garsai tarsi viesulas sukosi po svetainę, čia lyg paukščiai kilo, veržėsi aukštyn, į neregimas viršukalnes, čia krito į tamsias prarajas. Muzika daužėsi į kambario kiautą ir brovėsi į kitas erdves.

Suskambo, nuaidėjo paskutiniai akordai ir į svetainę sugrįžo tylą. Buvo nedrąsu ją sudrumsti, ištarti banalų žodį. Indrė tebesėdėjo prie pianino, dabar išrodė pavargusi, lyg atlikusi savo didįjį darbą ir pasijutusi nereikalinga. Bet ji čia tebebuvo svarbiausia. Reikėjo tai parodyti. Vyrai trankiai paplojo, Linas įteikė baltą rožę:

- Sveikinu. Skambinot meistriškai ir širdingai.
- Ačiū.

– Dabar mes jums dėkojam. Klausėmės tikros muzikos. Ji liudijo ir prie pianino praleistas jūsų valandas, bet mes jų negirdėjom.

- Negirkit manęs. Juk esu tik mėgėja.
- Bet išdrįsot būti menininke. O menininkas privalo būti drąsus.

Tie žodžiai Dariui atrodė per aukšti. Kažin ar Indrė jų nusipelnė. Jis panūdo Linui prieštarauti:

- Kam menininkui drąsa? Juk jis ne kareivis.
- Tikram menininkui prisieina ir kariauti, – atsakė Linas.
- Prieš ką jis kariauja?

– Prieš pripratimą. Žmonės pripranta prie gražių dalykų. Jais džiaugiasi, juos giria. Meno vedliai pataikauja publikos skoniu. Sėniai stengiasi, kad jį perimtų jo vaikai, jaunimas. Taip menas skursta, dūsta, sustingsta. Reikia drąsos laužyti, griauti tą pripratimą, sakyti naują savitą žodį.

– Na, kūrėjai gal ir pakariauja. Bet atlikėjams tos kovos nerūpi. Kaip dirigentas mosuoja, taip jūs griežiat. Jūs – paklusnūs kareivėliai.

– Tačiau dirigentas gali pasukti mus iš kelio, pažadinti apsalusią, apsnūdusią publiką ir parodyti kitokį – naują, dar gyvą meną. Jis gali laužyti įgriusų, prėską skonį.

– Ar verta laužyti tai, kas išsilaikė šimtmečius, kas jau patikrinta, tvirta, amžina? Kam ieškoti naujų, nežinomų dievų? Ar kas aplenkė Šekspyrą ir Puškiną, Mocartą ar Čaikovskį? – karščiaivosi Darius.

– Reikia kurstyti, kad aplenktų. Be to, juk ne vien dievai dausose gyvena. Ten pilna angelų ir šventųjų. Koks nuobodus atrodytų nakties dangus, jei ten kybotų tik išblyškęs mėnulis. Kaip pakyrėtų mums saldžiabalsė lakštingala, jei šalia jos nečirškautų mažų paukštelių būriai. Gyvenimo grožis – jo įvairovė.

– Pavydžiu jums – jūs matot visas žvaigždes, pažįstat visus paukštelių, – įsiterpė Indrė.

– Ne, meno pasaulis begalinis. Mes grojam tik garsiausius kūrinius. Grojam, kol publika mumis patiki ir muziką įsimyli. Ir jai to gana. O mums – lengviau gyventi.

– Ir visiems gerai, – apsidžiaugė Darius.

– Jums taip atrodo. Bet taip nėra. Mes jus apgaudinėjame. Mes grojame jums tolimą, svetimą muziką. Ji parašyta Vakarų bažnyčioms, miestų salėms, dvarų salonams. Jos klaūsė išlepinta, išdykusi ponija. Tada, kai mūsų seneliai tebedainavo savo dainas patalkiuose ar vestuvėse. Taip, mes turim ir savo muziką, tik jos negirdim.

– Kodėl mums jos negrojat? – susidomėjo Indrė.

– Ji pavojinga – primintų, kas mes esam. Ji papasakotų, kodėl mes kenčiam, ko pasigendame, apie ką svajojam.

– Ar tie pasaulio didieji mums to nepasako? – sukľuso Darius.

– Jie mums tolimi. O tautai reikia savo muzikos, išreiškiančios jos nuotaikas, dvasią. Joje turi šviesti mūsų padangė, ošti mūsų miškai, žydėti mūsų gėlės, čiulbėti mūsų paukščiai, turi dainuoti mūsų žmonės – apie savo rūpesčius, vargus ir džiaugsmus.

Liną ėmė mosuoti rankomis, kalbėjo vis garsiau.

– Ar mes turim tokios muzikos? – paklausė Darius.

– Turim, bet jos negirdėjom.

– Aš norėčiau ją groti! – sušuko Indrė.

Liną nustebeš pažvelgė į moterį. Tarė:

– Gerai, surasiu jums natų. Gal ką ir kartu pagriešim.

– Lauksiu, – nudžiugo Indrė ir pakilo nuo pianino. – Dabar pasėdėkit, paplepėkit, aš išvirsiu kavos.

– Ačiū, šiam vakarui pakaks jūsų muzikos.

– Aplaiestykim tą Menuetą. Turiu prancūziško konjako, – pasigyrė Darius.

– Konjakas tiks kita proga. Indrės šventė telieka švari.

Liną nelauktai atsisveikino ir išėjo.

Kavą gėrė vienu du. Darius prisipylė taurę Martelio. Indrė atsisakė. Jis ėmė peikti Liną – kam nepriėmė kvietimo pasėdėti, kartu praleisti vakarą. Ji neatsiliepė. Tylomis siurbčiojo kavą. Gal tebeskambino Menuetą, gal kalbėjosi su Linu, sakė žodžius, kurių andai nesurado, neištarė. Akys lyg neregės klaidžiojo po svetainę. Jis suprato, kad dabar turėtų kalbėti apie tą Menuetą, pagirti jos skambinimą, bet nežinojo, ką galėtų pasakyti. Suvokė: šio Indrės

vakaro nepajėgia įvertinti. Iki šiol juodu apie muziką veik niekada nekalbėdavo. Indrė jis laikė eiline mokytoja, kasdien sekančia vaikams pasakėles apie kompozitorius ir jų natas. O šiandien jis pajuto kažkokią naują, keistą jos aistrą ir nustebė. Dabar Indrė sėdėjo priešais jį tyli, paslaptinga, lyg nepažįstama, ir jis nedrįso jos prakalbinti. Tylomis gurkšnojo konjaką.

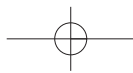
Tas muzikos vakaras subraižė Dariaus nuotaiką lyg kokia rakštis. Kelias dienas vis prisiminė Indrė prie pianino ir ypač tą valandą, kai paskui juodu sėdėjo svetainėje nebylūs, lyg svetimi. Indrė pirmąsyk pasirodė jam tokia tolima. Jis bandė suprasti, kas atsitiko. Nesijautė jai kuo nors prasižengęs, o atrodė kaltas. Nebandė teirautis. Sėdėjo užsisklendęs ir siurbčiojo konjaką. Kitą dieną viskas lyg išsilygino, grįžo į senas vėžes, bet tas vakaras tebežioravo ir nedavė ramybės. Laisvą akimirką vis pagaudavo save, benarpliojantį gyvenimą su Indre.

Rodos, gyvena taip, kaip ir visi – giminės, draugai, pažįstami. Juk susitikdavo, pasišnekėdavo. Vardinės, gimtadieniai, Moters dienės, Gegužės pirmosios, Spalio šventės... Suėję daugiau ar mažiau pasilinksmindavo: išgerdavo, padainuodavo. Atrodė, visiems buvo linksma, smagu.

Na, paskui – atskirai, asmeniškai gal nebuvo tokie vienodi. Ir Darius turėjo savo gyvenimą. Ne visada vaikščiojo su Indre susiėmę už rankučių. Juk dirbo skirtingus darbus, turėjo savo bičiulius. Dabar prisiminė visokius savo tresto, kabineto draugų suėjimus: valstybės šventės, lenininės talkos, soclenktynių pabaigtuvės, gimtadieniai kavinėse, suomiškose pirtyse... Visada daug gėrė, užė. Pareidavo namo įkaušęs, linksmas. Iš tolo pamatydavo savo lange šviesą. Žinodavo – tai Indrė laukia. Rasdavo ją su mezginiu ar knyga rankoje. Atsimena, sykį grįžo paryčiu, o ji belyginanti skalbinius. Pasijusdavo lyg kaltas, teisindavosi ir atsiprašinėdavo, ji graudžiai šypsodavosi. Ta šypsena jį plovė, bet pamažu prie jos priprato. Ragino ir ją pasilinksminti mokykloje, susirasti draugę, palakstyti po kavines. Indrė pažadėdavo, bet netesėdavo. Liko namų žmogus. Retkarčiais nueidavo sykiu į spektaklį, koncertą, švėsdavo savo, draugų vardadienius. Tačiau ji visada laikėsi išvaizdaus savo vyro šešėlyje.

Dabar jis lyg pavojų pajuto. Tą Menueto vakarą Indrė jam atrodė kitokia. Tarsi pabandė žengti žingsnį iš jų suminto tako. Lyg mėgino eiti viena. Jeigu ji taip pėdins toliau, kaip jis turėtų elgtis? Ar apsimesti, kad nieko nepastebėjo, ir laukti, ar perspėti, kad liautųsi ir grįžtų namo. Bet kaip tai galėtų padaryti? Tikriausiai ir jam reiktų paliauti ir sugrįžti. Atsisakyti ar bent pamažinti tų ilgų vakaronių, tų pirčių, barų ir dažniau bei ilgiau pabūti su Indre. Bet ar jis pajėgtų? Jau taip įprato. Tos vakaronių valandos yra šviesieji jo gyvenimo biruliai. Tuomet nutolsta, užsimiršta visi dienos rūpesčiai ir negandos. Pypkės dūmas, bokalas alaus, draugų žvilgsniai ir juokas... Tada jaučiasi laisvas ir laimingas. Be to jis jau neišvertų.

Pagaliau ar verta taip aukotis? Palikti draugus, mesti vyriškus reikalus, žaidimus ir nutūpti prie moteriškos sijono? Koks jis tada būtų vyras? Likėtų tik žmonos pridurkas. Ne, jam reikia išlaikyti, apginti savo teises ir laisvę. O Indrė turi jį suprasti ir elgtis kaip dera moteriai. Ji negali varžyti jo pomėgių ir tapti kone vieninteliu rūpesčiu. Ji turi pripažinti jo pasirinktą gyvenimo tvarką ir ją priimti.

Vieną dieną grįžęs iš darbo, nerado Indrės namie. Na gal išėjo į parduotuvę ar biblioteką. Bet valandos slinko, o žmona vis negrįžo. Jis ėmė nekant-rauti. Apėjo kambarius, bet nerado jokio raštelio. Telefonas tylėjo. Kur ji dingo? Be jokios žinios. Niekada taip nesielgė. Gal kas atsitiko? Gal susirgo ir guli ligoninėje? Kur jos ieškoti? Vaikščiojo po kambarius, vis grįždavo prie svetainės lango ir žiūrėdavo į baltą žiemos naktį, į sumintą taką per aikštę. Pagaliau pamatė pažįstamą figūrėlę juodais kailinaičiais, ir širdis suspurdo iš džiugulio. Netikėtai pajuto, suprato, kaip dabar jos laukė, kaip galavosi ir sykiu ūmai dėl to įširdo.

Išgirdęs laiptinėje Indrės žingsnius, atidarė duris. Užkaitę jos skruostai švytėjo, akys juokėsi. Bet ji kaltai lingavo galvą ir tylomis atsiprašinėjo. Ap-simetėlė!

– Iš kur taip vėlai? – iš įpratimo kabindamas į spintą jos kailinius, šiurkščiai paklausė.

– Buvau simfoniniame koncerte, – prieš veidrodį taisydamasi šukuoseną, atsakė ji.

– Kokiam koncerte? Nieko nežinojom, nesikalbėjom.

– Šiandien Linas paskambino, pakvietė. Susigundžiau nueiti, – teisinosi.

– Įvykis. Užrašysim į šeimos istoriją. Iki šiol į koncertus kartu vaikščiojom.

– Juk tu nemėgsti simfonijų. Nuobodžiauji, arba šaipaisi.

– O tu dabar labai pamėgai.

– Man gražu. Mane traukia.

– Simfonijos ar griežikai?

– Nesvaičiok! – metė Indrė ir nuėjo į virtuvę ruošti vakarienės.

Darius nusekė iš paskos. Dar ne viską buvo pasakęs. Dar turėjo atsisteisti už tas ilgas laukimo valandas.

– Jeigu jau suki iš mūsų kelio, tai galėtum bent apreikšti. Kodėl aš turiu laužyti dėl tavęs galvą, spėlioti?

– Ką čia paistai?

– Šiandien nesumečiau, ką galvoti, kur tavęs ieškoti. Ar dabar jau taip gyvensim?

– Ar lig šiol gyvenom kitaip?

– Apie ką čia?

– Ar tu man pasakai apie savo barus, pirtis ir kitas vakarones? Tu linksmiesi, aš – laukiu.

– Kas nors turi laukti.

– Ar aš esu „kas nors“? Gal jau užmiršai mano vardą?

– Dar atmenu. Bet aš esu Darius.

– Ar dėl to turiu tavęs laukti?

– Na, tavo mintys bėga geru keliu, – jis bandė juokauti.

– O aš maniau, kad mudu esame lygūs.

– Lygių dalykų gyvenime nėra. Kitas būna stipresnis, gudresnis, linksmesnis... Juk gražu, kai vyras aukštesnis už savo moterį.

– Ne vyro ūgis daro moterį laimingą.

– O kaip aš tau atrodau?

– Dabar – prastai, – užbaigė ji šneką.

Vakarienei Indrė iškepė varškėčių. Aptepė juos grietine, apibarstė cukrumi. Valgė tylėdami. Darius pasiteiravo apie koncertą, bet ji nepanoro kal-

bėtis. Jis liko patenkintas, kad pavyko taikiai pabaigti šneką. Tikėjosi, jog žmona jį suprato.

Jūdviejų žingsniai pamažu vėl grįžo į sumintą taką. Nuotaikų miglos ištirpo, dangus nusigiedrijo. Vakarų vėl leido kartu darbo kambarį, kurį vadino Pavėsiu. Sakydavo: šiandien karšta, einam į Pavėsį. Čia iš tiesų atsikvėpdavo, pailsėdavo po dienos darbų, kaitros ir vėjų. Darius tysodavo ant žaliosios kanapos, skaitydavo laikraštį, kartais atsiversdavo kokį detektyvą. Patinginiavęs, sykais valandėlę ir nusenūdęs, eidavo į svetainės balkoną parūkyti pypkės ir vėl grįždavo į savo pamėgtą gultą. Indrės vieta vakarais būdavo prie rašomojo stalo, čia ji skaitė meilės romanus ar knygas apie muziką. Kartais, viską metusi, prisėdavo ant Dariaus kanapos linksmai paplepėti, paįšdykauti.

Šnekų jiems nestigdavo. Juk įdomios būdavo abiejų dienos naujienos, giminių, pažįstamų reikalai, šiaip savi rūpesčiai. Kartais atsiminimų takais nuklysdavo į pažinties, meilės, vedybinio gyvenimo metus, kitąsyk svajodavo apie rytojų – kaip praleis kokią šventę, kur atostogaus. Tik apie vieną dalyką, patį opiausią, tylėdavo. Jau buvo laikas prasimanyti vaikų, o jų vis nebuvo. Darius juto, kaip Indrė jų laukia. Suvokė tai iš vis liūdnesnio jos balso. Kol kas neieškojo kaltų. Dar tikėjosi. Todėl jų šnekos Pavėsyje atrodė nerūpestingos ir linksmos.

Darius vis laukdavo jos ateinant ant tos kanapos. Čia pajusdavo šviesių tikrumo akimirky. Kartais šnekėdavo gyvus niekus, bet žodžiuose girdėdavo daugiau, negu pasakydavo. Tą „daugiau“ išreikšdavo akys, šypsena, rankos. Indrei patiko glostyti jo pirštus, sukioti vestuvinį žiedą. Jos ranka buvo karšta, kvietė, žadėjo... Jis tikėjo, džiaugėsi ir dėkojo. Ji aistringai pabučiuodavo jį ir nubėgdavo į virtuvę ruošti vakarienės. Tai kartojosi veik kas vakarą, o atrodė vis nauja, nepatirta.

Tačiau dabar pabučiavusi ji bėgdavo ne į virtuvę, bet į svetainę prie pianino. Butą užliedavo svaigios melodijos. Iš pradžių jos aidėdavo trankiai, aistringai, paskui rimdavo, tildavo. Indrė skambindavo pažįstamus, seniai išmokus dalykus, bet kartais išnirdavo nauja, Dariui niekada negirdėta melodija. Ji vis užsikirsdavo, nutrūkdavo, ir Indrė visą vakarą plūkdavosi, kol žmoniškai pagrodavo.

Kartais tarp aukštųjų dalykų jis išgirdavo liaudišką ar estradinę dainelę. Jas Indrė grodavo lengvai, lyg juokaudama. O Dariui jos labiausiai patikdavo. Jis numesdavo į šalį laikraštį ar knygą ir klausydavosi. Bandydavo prisiminti, kur tą dainą girdėjo. Vieną vakarą, lyg išgirdusi jo godą, Indrė uždainavo:

*Nuo saulės suskeldėjo lūpos,
Prisirpo mėlynės šilė,
Jaunystė ant ežero supos
Smaluota žvejų valtele...*

Iš pradžių dainavo tyliai, paskui įsisiūbavo, o pabaigoje vėl užsisvajėjo:

*Oi, supos jaunystė, oi, supos
Lelijų baltų valtele...*

Jis pirmąkart išgirdo ją taip dainuojant. Iki šiol pakrykštaudavo kartu su visais dainuškų vakaronėse, bet ten jos balsas jį nei klausydavosi, nei girdėdavo. Dabar tas balsas skambėjo vienas, ir Darius jį išgirdo. Balsas buvo tylus, bet gyvas ir širdingas. Jis sakė kažką daugiau, negu daina. Žodžiai buvo šviesūs, bet skambėjo be džiaugsmo. Gal juos temdė gaili pianino šneka. Daina turėjo daug slapties, ji buvo liūdna ir graži.

Kai ji nutilo, Darius nuėjo į svetainę, paglostė Indrės garbanas ir paprašė kasdien taip ką nors padainuoti. Ji apsidžiaugė ir pažadėjo. Dabar jis kas vakarą, tysodamas ant žaliosios kanapos, klausėsi žmonos dainų.

Vieną popietę jis surinko kontoroje pluoštą popierių ir grįžo namo anksčiau. Ketino Pavėsyje prie rašomojo stalo ramiai padirbėti, paruošti ketvirčio ataskaitą. Liptų aikštelėje, jau prie durų, išgirdo: jų bute griežė smuikas. Suprato – tai Linas. Matyt, žino, kad Indrė tokiu metu namie būna viena, tai atlindo. Gal jau ne pirmą kartą. Ko jis prie jos gretinasi, ko ieško?

Atsirakino duris ir žengė per slenkstį. Smuikas nutilo. Iš svetainės pasitikti vyro išėjo Indrė.

– Taip anksti? – nustebo.

Atrodė sutrikusi.

– Suprantu, kad per anksti. Gal dar valandai išeiti?

– Nejuokauk.

– Lyg girdėjau muziką. Turbūt sutrukdžiau.

– Linas užėjo. Atnešė natų. Pagrojo naują mūsų programą.

– Visą programą! – paironizavo Darius.

Ji neketino aiškintis. Atsisuko į svetainės duris.

– Linai, ateikit. Darius sugrįžo.

Tarpdury pasirodė griežikas. Rankose nešėsi smuiką ir smičių – lyg teisi-nosi. O gal nenorėjo paduoti Dariui rankos.

– Sveiki. Mes čia... mokėmės, – kažką smičiumi ore parašė Linas.

– Ar tu pradedi smuikuoti? – Darius paklausė Indrės.

– Ne, aš ir Linas grosime duetą.

– Kokia tu spartuolė – vakar Menuetas, o rytoj jau Duetas.

– Gabumais reikia naudotis, – įsiterpė Linas.

– Žmogus daug ką sugeba. Visų gabumų gal nė nežino, – Darius bandė pasukti šneką apie kitką, bet Linas jį pertarė:

– Indrės pašaukimas yra muzika.

– Na, ji kasdien po tą muziką braido.

– Su vaikais giliau neįbrisi. Gali tik seklumoj pasitaškyti. O Indrė geba daugiau.

– Na, jeigu geba, tegu brenda. Aš jos už rankos nelaikau.

Jis nenorėjo tam muzikantui pasirodyti esąs pavydus. Jam visai pakako tų vakarinių Indrės dainelių, bet tai – ne viešas reikalas.

Linas apsidžiaugė:

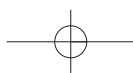
– Matai, Indre: tu be reikalo baugštinaisi. Darius atveria tau duris.

– Aš džiaugiuosi, – atsiliepė moteris.

– Na, šiam vakarui užteks. Bėgu į koncertą, jums linkiu smagiai pava-karoti.

Jis įdėjo smuiką į futliarą, apsilvilko paltą ir atsisveikino.

Darius nuėjo į Pavėsį ir išskleidė ant stalo savo popierius. Bet akys ne-

klaūsė – raidės tiesiog liejosi, tirpo ir jis kelis syk pasijuto lyg neregys, klaidžiojantis po baltą tamsą. Mintyse vis grįžo ir grįžo į laiptų aikštelę, girdėjo, kaip jų svetainėje griežia smuikas. Jau ten jis pajuto, kad ta muzika atnešė į jų namus kažką nauja, nelaukta. Suvokė, jog čia žaidžia ir Linas, ir Indrė, tik nežinojo, katras gudriau. Dabar norėjo tai išsiaiškinti. Tikėjosi, kad žmona ateis ir pasiteisins. Bet ji nesirodė. Pagaliau jis neištvėrė ir nuėjo į svetainę. Ant stalo gulėjo atversta knyga, o Indrė stovėjo prie lango ir žiūrėjo į vakaro sutemas. Jam pasirodė, kad niekada nematė jos tokios tylios, susimąsčiusios. Gal ir jai raidės išsilakstė? Gal ir ji jaučiasi kaip neregė?

Atėjo į svetainę nusiteikęs pričiupti žmoną už jos mįsles ir vylių, bet, išvydęs ją tokią tylią, vienišą, netikėtai atlėgo. Uždėjo ranką jai ant peties ir paklausė:

– Ką ten pamatei?

Ji ūmai atsigręžė. Atrodė nustebusi.

– Užsisvajojau, – lyg pasiteisino.

– Apie ką?

– Sako, svajonė turi likti paslapy.

– Net nuo manęs? – nusistebėjo jis.

– Nuo visų. Jeigu išsitarsiu, ji neišsipildys.

– Iki šiol vienas nuo kito nieko neslėpėm.

– Gal todėl ne viskas išsipildė.

Jis norėjo žinoti, ką reiškia tie jos žodžiai, bet aiškintis pabūgo. Tik paklausė:

– Ar dėl svajonės verta slapukauti?

– Kas ko verta iš anksto nežinom, – tarė ji ir atsisėdo prie atverstos knygos.

Parodė, jog nenori daugiau šnekėtis. Darius dar valandėlę tylomis pastovėjo prie lango, paskui grįžo į Pavėsį. Nurinko nuo stalo popierius ir sukimšo į portfelį. Žinojo, šį vakarą jau nebedirbs. Būtų ramiai sėdėjęs prie savo ataskaitos kontoroje, dabar nė neįtartų, kad žmona turi paslapčių. Bet ar taip būtų geriau? Bandė kalbėtis su Indre – tuščiai. Krimtosi, kam jos pagailėjo, nusileido. Reikėjo tiesiai paklausti, pareikalauti paaiškinimų. Dabar turės laukti.

Prisikimšo pypkę ir išėjo į balkoną parūkyti. Svetainėje knyga ant stalo jau buvo užversta. Indrė virtuvėje ruošė vakarienę.

Kelis vakarus grįžo namo neramus. Laiptinėje nejaukiai suklysdavo – ar neišgirs to smuiko? Stebėjosi – ko gi bijo prie savo buto durų, ar jam namai jau svietimi? Iki šiol tokių rūpesčių neturėjo. Visada žinojo: Indrė namie ir laukia jo. Na, kartais rasdavo begurkšnojant kavutę su kokia nors mokytoja ar buvusia mokslo drauge. Bet niekada su vyriškiu! Buvo įsitikinęs ir apsi-pratęs, kad Indrei yra vienintelis. Vertino tą žmonos ištikimybę ir draugystę. Laikė ją gyvenimo dovana. Ir pats stengėsi per toli į šoną nenuklysti. Žinoma, ne visada pasisekdavo. Kartais grįždavo paryčiais, bet svetimoje lovoje niekada nenakvojo.

Dabar tas ramybės indas įskilo. Be jo žinios, be jo valios namuose atsirado svetimas. Tai Indrė jį įsileido, gal net pasikvietė. Kodėl taip pasielgė? Ar buvo per mažas savo vyro? Rodos, iki šiol sutarė, vienas antram įtiko. Gal tą svetimą atvedė muzika? Bet kodėl iš karto Pirmąjį Smuiką? Ar nėra men-

kesnių, pagal jos noselę? Juk susitinka su kursioėmis iš *muzikalkės*, galėtų kartu su jomis ir skambalioti...

Vakarais Indrė sėdėjo prie pianino, mokėsi iš Lino atneštų natų. Į Pavėsį dabar retai teuzėidavo. Darius čia leido laiką vienas. Gulėjo ant žaliosios kanapos ir dar sykį skaitė „Dvylika kėdžių“, bet knyga krito iš rankų. Iš svetainės po visą butą sklido Indrės muzika, jos vilnys lyg vėjas trunkė, nešiojo ir Dariaus atidą, mintis. Jis nepajėgė nuo tų garsų atsiriboti, pabėgti. Vis dilingo širdį žinojimas, kad Indrė mokosi groti kartu su Linu. Dėl to taip stengiasi, vis kartoja tuos pačius gabalus, ieško naujų spalvų, dailina. Jis skaudžiai jautė, kaip tie karšti garsai atskiria, stumia jį nuo žmonos, lyg gula į skaidrią, kietą sieną. Antai Indrė ir Linas stovi už tos sienos, o jis likęs vienas. Darius kratėsi to vaizdo, bet šis įkyriai lindo į akis. Pagaliau pašoko nuo kanapos, metė ant stalo knygą ir nuėjo į svetainę.

Indrė pajuto jį ir liovėsi skambinti. Jis apsimetė esąs ramus ir paklausė:

– Na kaip sekasi?

– Sunkiai. Lyg per daug natų.

– Kam pasirinkai tokį keblų dalyką?

– Linas atnešė.

– Jis atnešė, o tu vargsti. Juk moki gražių melodijų, dainelių. Paskambindavai, padainuodavai. Ar neužteko?

– Linas sako, kad negalima nurimti. Negalima paskęsti buities niekeliuose, kasdienybės dulkėse. Žmogus turi ieškoti, surasti save, siekti, veržtis...

– Linas sako, Linas atnešė... Kam tau prireikė to pamokslininko? Kur jis tave nuves? Ar tu neturi savo galvos, savo nusistatymo?

– Įsivaizduok – neturiu! Apie tuos dalykus man niekas nekalbėjo. Tik apie tai, kad Dievo nėra, tik apie materializmą, tautų draugystę... O kaip žmoniškai gyventi – nė žodžio.

– Ar mes nežmoniškai gyvename?

– Tas žmoniškumas – iš tėviškės, iš tėvų. O ką mums davė mokykla? Ar mokė būti žmonėmis, ar pamokė gyventi?

– Bet gal ir blogo neišmokė?

– Kokius pavyzdžius mums rodė? Korčiaginą, Morozovą, Melnikaitę. Kovotojus, atsisakiusius savęs dėl kitų, dėl šviesios ateities. Ar gali žmogus atsisądėti savęs? Ar žmogui yra kas svarbesnio, brangesnio, negu jis pats?

– Tai turime lipti ant altoriaus?

– Ne šventykloje, bet ant savo gyvenimo altoriaus.

– O kaip jį surasti?

– Reikia ieškoti. Kiekvienas turime rasti savo gyvenimo altorių.

– Tu jau radai?

– Aš ieškau. Aš bandau.

– Matyt, Linas tave to išmokė.

– Man patinka jo žodžiai.

„Ar žodžiai, ar jis pats?“ – norėjo paklausti Darius, bet pabūgo. Nusivylė ta šneka. Atėjo nusiteikęs išsiaiškinti ir perspėti, o nudardėjo į šalį. Indrė vėl išsisuko, lyg būtų nesupratusi, kas jam rūpi. Pakreipė kalbą į bendrybes, ėmė „filosofuoti“. Anksčiau niekada taip nešnekėjo. Tai Linas pripūtė jos galvelę tų miglų. Matyt, turi gerą liežuvį. Ar dabar ji buvo atvira, ar tik apsimetė? Reiktų pabūti kartu su jais, pasižiūrėti jų žaidimų. Patylėjęs tarė:

- Matyt, nepėsčias bernas tas Linas. Gal ir mane paauklėtų?
- Nesišaipyk.
- Kada jo lauki?
- Poryt jam laisvas vakaras. Ateis paklaudyti, ko aš išmokau.
- Paskui galėtume visi pasėdėti, išgerti kavos.
- Būtų gražu, – apsidžiaugė ji.
- Sutarėm, – patvirtino Darius.

Jis grįžo į Pavėsį, Indrė liko prie pianino. Dar ilgai grojo, bet ta muzika Dariaus nebetrikdė. Dabar jau abu rengėsi pasitikti Liną. Jis nežinojo, apie ką jie šnekėsis, bet buvo nusiteikęs ginti savo žmoną ir namus. Jis parodys Indrei, kad nebūtina lankstyti prieš svečią, nors jis yra ir Pirmasis Smuikas. Reikia turėti savo nuomonę ir jos laikytis.

Kiek apsiraminęs, jis vėl atsivertė „Dvylika kėdžių“.

Tą vakarą trise sėdėjo svetainėje. Indrė apkrovė stalą gardumynais. Matyt, norėjo bent taip atsidėkoti Linui už netikėtą draugystę. Darius patatė butelį armėniško. Tikėjosi atrišti svečio liežuvį.

Linas prie stalo elgėsi kaip savas: neraginamas valgė, kilnojo taurelę, mieliai leidosi į kalbas. Buvo linksmas. Daugiausia apie save ir šnekėjo: pasakojo apie koncertus, išvykas, repeticijas. Indrė vis teiravosi apie laisvas svečio valandas – kuo domisi, ką skaito, kaip atostogauja, kur keliauja... Pasisakė esąs namų žmogus. Mėgsta skaityti. Patinka pasaulio išminčių raštai, traukia knygos apie Lietuvos praeitį, tik gaila, kad tokių beveik nėra arba sunku jų gauti.

- Bet apie tuos dalykus juk girdėjom mokykloje, – kurstė svečią Darius.
- Beveik nieko. Kelis žodžius apie graikų senius, apie Hegelio dialektiką, daugiausia apie Markso materializmą.
- Ar mums nepakanka? – klausė Darius.
- Ne! Jeigu gyvename dvidešimtame amžiuje, tai privalome pagal jį ir mąstyti. Turime žinoti savo laiko mintį ir jos laikytis.
- O kuo mums netinka senoji mintis? Juk tie žili, barzdoti išminčiai irgi nebuvo kvaili.
- Jie šnekėjo apie pasaulį. Mokė jį pažinti. Daug apie tai pasakė.
- Ir gana. Ko daugiau?
- O žmogus? Jo gyvenimo rūpesčiai, jo troškimai, jausmai?
- Juk tai svarbiausia! – sušuko Indrė.
- Ką čia beaiškinti. Gyvenam kaip mokam, – lyg teisinosi Darius.
- Todėl gyvenam blogai.
- Ar išminčius gali mane išmokyti gyventi geriau?
- Mokinio valia: klausyti, ką sako jo mokytojas, ar nususukti ir gyventi savo galva.
- Klausau jūsų, Linai. Mokykit mane gyventi dvidešimtame amžiuje.
- Pratinkitės, Dariau, gyventi vienas.
- Kodėl man būti vienam? Juk aš turiu Indrę, gerų draugų.
- Ir su jais būnate laimingas. Bet tokių valandų žmogaus gyvenime nedaug. Ir tai gerai. Laimingas žmogus darosi lėkštas, seklus. Laimingi žmonės yra linksmi, vėjajaikiški. Laimę mes sutinkame ir palydime kartu su draugais, būry, bet kai mus užklumpa vargai, nelaimės, netektys, mes liekame vieni. Tada mes tampame kitokie – gilesni, tikresni.

– Kodėl? – paklausė Indrė.

– Vargą, nelaimę, kančią lydi rūpestis. Žmogus susimąsto apie savo gyvenimą: kodėl taip atsitiko, gal jis blogai pasielgė, kaip jis apskritai elgiasi, kaip gyvena? Juo didesnė kančia žmogų prispaudžia, tuo dažniau jis apmąsto savo gyvenimą – ko jis vertas, kiek jį branginti. O jeigu kartą žmogui dingteli mintis apie kelio baigtį, apie mirtį, jis sunerimęs pasveria, ką per nuogyventus metus atliko, koks buvo. Tada žmogus geriausiai suvokia, kaip greitai lekia ir kokios tuščios yra jo dienos, ištisi metai, gal visas nuogyventas laikas. Taigi pavojai, skausmai, kančia geriau negu laimės valandos padeda žmogui suvokti savo gyvenimo vertę. Jeigu žmogus pakelia nelaimės, įveikia kančią, jis pasiryžta gyventi kitaip, ima branginti gyvenimą.

– Aš nenoriu kentėti. Aš noriu būti laiminga! – prieštaravo Indrė.

– Mes visi to norim, Indrute. Bet gyvenimas nepaiso mūsų norų. Jis painioja mūsų kelius, paspendžia ant jų visokių spąstų ir mes netikėtai į juos pakliūvam. Mano mama, paprasta sodietė, sakydavo: gyvenimas yra žiaurus.

– Niaurūs tie naujieji jūsų išminčiai, Linai. Tamsios jų mintys. Lyg žmogui būtų skirta ir verta kentėti. Juk šito mūsų nemokė. Mūsų poetas dainavo: „Mes laimę pasieksim per kovą.“ Gal tas kvietimas šviesesnis? – klausė Darius.

– Iki šiol mus būriais vedė į laimę. Būrį lengviau valdyti negu atskirą žmogų. Būry žmogus veik pamiršta save. Jam svarbesni pasidaro būrio reikalai, idėjos. Jis ima galvoti, kad būry iš tiesų yra stipresnis, reikšmingesnis. Todėl mus taip kviečia, varo į partiją, į komjaunimą. Ir žada visus nuvesti į laimės karalystę.

– Gal nuves? – viltingai pasiteiravo Darius.

– Nenuves, – tvirtai atsakė Linas.

– Kodėl?

– Todėl, kad tokios karalystės Žemėje nebuvo, nėra ir nebus. Daug kas jau vedė, o kur mes atėjome? Pagal vedlių pažadus seniai turėtume gyventi rojuje, bet tebedūstame pragare. Juo garsesnis vedlys, tuo didesnis melagis ir apgavikas.

– Bet sako mums gražius žodžius: laisvė, lygybė, brolybė, – nerimo Indrė.

– O kuo jie pas mus pavirto? Ar mes esame laisvi? Ar esame lygūs? Ar gyvename broliškai? Tie šventi žodžiai išbluko, juos baugu ištarti. Gyvename uždaryti lyg kalėjime, viskas dažyta melo spalvomis. Mūsų didžioji tėvynė, girdi, šviesos pasaulis, o anapus sienų – blogio tamsa. Mūsų gyvenimas – kova, mums būtini priešai. Seniau jų buvo pilna namie, dabar jie knibžda ten, kapitalistų irštvoose. Bet mes jų nebijome, nes mus gina taikos balandis...

Linas įsikarščiavo, kalbėjo vis balsiau, mosavo ranka, lyg laikytų joje smičių. Indrė sunerimusi kvietė svečių užkasti, Darius vis ragino pakelti taurėlę. Bet Liną, matyt, labiau traukė šnekėtis, o ne vaišintis. Darius gailėjosi įtraukęs svečių į tas klampias lankas, nelaukė tokių aistringų jo žodžių. Džiaugėsi, jog tik trise šnekasi, pašaliniai negirdi. Pabandė raminti Lino įkarštį, paklausė:

– Tai kaip mums dabar gyventi?

Linas lyg sutriko, bet greitai susigriebė:

– Turime laukti. Turime išlikti. Turime augti. Esame silpni. Stipriausiųjų netekome. Vieni paliko Lietuvą, antrus iššaudė, trečius išvežė į Sibirą. Mums

reikia saugoti ir skleisti žmoniškumą. Toje smurto ir melo karalystėje reikia lavinti savo gabumus, dorą, darbštumą. Negalime užsnūsti, turime budėti, kad būtume pasirengę, kai sugaūs laisvės varpas.

Buvo matyti, jog tiki savo žodžiais. Kalbėjo lyg pranašas. Darius žvilgtelėjo į Indrę. Jos akys švytėjo, ji susižavėjusi klausėsi Lino. Darius ryžosi atvėsinti svečią ir tarsi nustebeęs paklausė:

– Jūs tebetikite laisve?

Linus sumišo, bet tuojau įsakmiai tarė:

– Visi turime tikėti. Mums parašyta: „Tas laisvės nevertas, kas negina jos.“

Lyg viską pasakęs, gal nusivylęs viešnagė, jis pakilo nuo stalo ir atsiveikino.

Darius ir Indrė dar grįžo prie stalo. Jie, išleidę svečius, visada juos apšnekėdavo. Šį sykį jie nesutarė: Indrei Linas atrodė šventas, Darius vadino jį auksaburniu. Nenorėjo grįžti į painias šio vakaro šnekas, tai išėjo į balkoną užtraukti dūmo. Bet rūkydamas mintyse vėl ėmė ginčytis su Linu. Gailėjosi taip greitai išleidęs svečią. Būtų jį įveikęs.

Po poros dienų Darius, grįžęs iš darbo, vėl rado namuose Liną. Kaip visada Indrė pasitiko vyrą koridoriuje, pakabino į spintą jo palta ir atsiprašė, kad šiandien nepaduos jam pavakarių, – dabar ji, girdi, neturi laiko, repetuoja su Linu duetą. Liepė pačiam pasiieškoti šaldytuve ko nors valgomo ir grįžo į svetainę. Darius paniūręs nuėjo į Pavėsį ir išsitiesė ant kanapos. Buvo įpratęs po darbo prisėsti kartu su Indre prie stalo užkasti, išgerti kavos ir pasidalyti dienos naujienomis. Šiandien jau kitaip – turi pats naršyti po šaldytuvą, vienas sėdėti virtuvėje. O ji tuo metu muzikuos su Linu. Linksmins savo Darių! Kaip visa tai atrodo? Reiktų nueiti į svetainę ir pasiūlyti tam smuikininkui nešdintis iš šių namų. Ko jis čia landžioja, ko ieško?

Bet nenorėjo pasirodyti toks storžievis. Ką pasakytų Indrė? Pasijustų pažeminta. Juk Linas yra jos svečias. Todėl tysojo ant sofos ir klausėsi dueto.

Muzika skambėjo protrūkiausiai. Daugiausia grojo Indrė, Linas vis stabdė pianistę ir kažką jai pasakojo, aiškino. Ji klusniai klausė mokytojo, matyt, jai patiko būti Pirmojo Smuiko mokine.

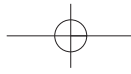
Kartais prie pianino melodijos pristodavo smuikas. Tie du balsai tai susiliedavo, tai nutoldavo, čia skambėjo taikiai, meiliai, čia piktai. Jie jaudino Darių. Jam atrodė, kad dabar Indrė ir Linas groja vienas kitam. Jis bandė tuos balsus išskirti, bet jie lyg veržėsi vienas prie antro ir skambėjo sykiu. Tiesiog siutino smuikas: jis meilinosi, prašė, žadėjo, ilgėjosi, liūdėjo... Smuiko melodija užtvindė butą, smelkėsi Dariui į krūtinę, plėšė galvą...

Jis pašoko nuo kanapos ir ėmė vaikščioti po Pavėsį. Prisikimšo pypkę, griebė degtukus ir buvo bebėgas į balkoną, tačiau atsiminė, kad kelias užstotas. Juk negali trukdyti muzikams! Užkūrė pypkę ir godžiai užsitraukė. Keli stiprūs dūmai lyg apramino. Ir svetainė nutilo. Gal ir jie pajuto jo nerimą?

Tarpdury pasirodė Indrė. Skruostai užkaitę, akys švyti, bet lūpose – tylus priekaištas. Trinktelėjo Pavėsio duris ir grįžo į svetainę.

Užsidarė nuo jo dūmų. Užsidarė nuo jo!

Muzika ir balsai nutolo. Dabar jie lyg ir mažiau grojo, daugiau plepėjo. Kartais abu juokdavosi. Paskui visai nutildavo. Ką jie ten veikė? Gal glam-

žėsi, gal bučiavosi? Bet, laimė, vėl suskambėjo pianino garsai. Ir viskas kar-tojosi, jam atrodė, be galo.

Darius stovėjo prie lango, bet nieko už jo nematė. Pypkė išdegė, bet jis vis dar traukė šaltą orą. Mintys lyg įdūkusios bitės sukosi apie savo apsėstą lizdą. Koks menkas ir juokingas jis dabar atrodo. Jo žmona už sienos koketuoja, gal ją gniaužo svetimas vyras, o jis čia kiūto lyg kiškis. Būtų kaimo bernas, nueitų, išdaužytų tam Linui snukį ir išmestų pro duris. O dabar, matai, kultūra, etiketas. Na juk nenakvos, galiausiai vis tiek išsinešdins, bet Indrė... Kaip su ja gyventi? Pričiupti ar susitaikyti, apsimesti, lyg nieko neatsitiko? Šį vakarą ji verta griežto, rūstaus žodžio, bet jis nenorėtų su ja pyktis, rietis. Kur taip nueitų? Dabar ji turi užtarėją, guodėją. Tas tuojau ją priglaustų. Gal to ir laukia. Svarstė, kamavosi. Visoms mintims rado prieštarų. Nepajėgė nieko nuspręsti. Liko sutrikęs.

Pagaliau repeticija baigėsi. Darius girdėjo, kaip Indrė linksmi atsisveiki-no su mokytoju. Laukė, kada ji pravėrs duris ir ateis į Pavėsį. Išsitiesė ant kanapos ir atsivertė laikraštį, tarsi būtų ramiai per tą jų pamoką skaitęs. Nors žiūrėjo į jį lyg aklas.

Indrė iš tikrųjų netrukus įslinko ir prisėdo ant kanapos. Veidas švietė, bet ji dėjosi rami.

– Kaip praėjo diena? – buvo įpratusi kasdien to klausti.

– Nieko nauja, – atsakė jis.

– Kažkodėl nenuėjai į virtuvę pavakarių.

– Nepratęs vienas.

– Per mane likai alkanas, – ji gailiai pajuokavo.

– Ne tik alkanas.

– Kas dar nutiko?

– Atstūmei mane, – piktai ištarė jis.

– Kaip? – nustebo ji.

– Uždarei mane čia, Pavėsy, kad netrukdyčiau. Kad galėtum ten laisvai iš-dykauti su tuo didžiuoju muzikantu. Ką ten veikėt? – jis metė į šoną laikraštį ir pašoko nuo kanapos. Tie žodžiai išsprūdo netikėtai, neketino jų sakyti. Krito lyg prinokę vaisiai.

– Mes... grojom, – bandė pasiteisinti Indrė.

Ji atrodė išsigandusi. Veidas pablyško.

– Girdėjau tą jūsų muziką, – išsidavė jis. – Ne tiek grojot, kiek krizenot.

– Tai Linas. Jis juokiasi iš mano skambinimo, iš mano klaidų.

– Jis šaiposi iš tavęs, o tu tuo džiaugiesi.

– Jis toks žmogus – pasijuokia, paskui moko.

– Koks puikus žmogus, koks mokytojas! Tik reikia su juo užsidaryti nuo vyro.

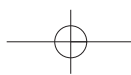
– Argi aš dėl to užsidariau? Juk žinai, kad nemėgstu kambary tavo dūmų.

O čia dar svečias...

Indrės balsas virpėjo, ji lyg susigraudino. Dabar atrodė nuoširdi, bet jis nežinojo, ar tai tiesa. Nežinojo, ar jiems ten rūpėjo tik muzika. Jis nenorėjo ginčytis dėl tų dūmų, bet ieškojo teisybės. Tik gal per toli nuėjo, per daug pasakė. Nusprendė trauktis ir laikytis. Nelauktai atsivėrė.

– Atleisk, Indre, aš čia visko prisigalvojau... Ko tu veliesi su tuo Linu?

– Jis bando iš manęs padaryti pianistę. Ir aš šito noriu. Tik tiek. Bet jeigu tu matai kažką daugiau, aš galiu atsisakyti.

Šis žodis pasirodė tikras ir jis patikėjo. Nereikalaus jo įvykdyti, tai atrodytų neteisinga. Tarė jai:

– Kam tiek daug? Juk tu mano žmona.

Ji pribėgo ir apkabino Darių. Jam atrodė, kad prisiglaudė pats džiaugsmas. Norėjo tikėti ta, kurią glėbyje laikė.

Pamokų padažnėjo. Linas ateidavo beveik kiekvieną savo laisvą vakarą. Artėjo Gegužės pirmosios šventė, Linas ir Indrė rengėsi tą dieną viešai pasirodyti. Darius jų muzikos klausėsi Pavėsyje. Tiek daug sykių ją girdėjo, kad pats beveik visas melodijas išmoko. Žinojo visas balsų bangas, pianino ir smuiko šnekesius, jų santaros ir rūsčio vingius.

Pasikeitė repeticijų tvarka. Juodu vis ilgiau grojo, mažiau kalbėjosi. Juokas nutilo. Matyt, Indrė perspėjo, ir Linas surimtėjo. Pavėsio ir svetainės durys dabar būdavo praviros, Darius galėdavo iki valiai klausytis, kas ten dedasi. Jis girdėdavo tik muziką, ji jam jau ir įkyrėjo. Stebėdavosi pačių muzikantų kantrybe tokias ilgas valandas groti. Jis pavargdavo besiklausydamas, nervindavosi, kad negali žmoniškai paskaityti nei laikraščio, nei knygos. Suirzęs vos susilaikydavo neišbėgęs iš namų į miestą, bet bijodavo palikti juos vienus. Kentėdavo įsitaisęs ant žaliosios kanapos. Užsikurdavo pypkę. Vienai užgesus, prisikimšdavo kitą. Žmona jau nebedraudė rūkyti. Butas prismilkdavo dūmų.

Po repeticijos Indrė pakviesdavo Liną pasėdėti prie stalo. Ji skubomis patiekdavo užkandžių, Darius surasdavo bare butelioką. Dėdavosi esąs linksmas ir nerūpestingas. Teiraudavosi Lino, kaip sekasi jo mokinei, smuikinininkas girdavo jos gabumus ir norus. Šneka apie muziką greitai nuklysdavo į platesnes lankas, Darius tyčia į jas traukdavo svečią, o Linas mėgo pašnekėti. Veik visos jo kalbos apie žmonių gyvenimą buvo tamsios ir liūdnos. Jis peikė juodus valdžios darbus ir gailėjo Lietuvos. Darius stebėjosi svečio drąsa beveik nepažįstamuose namuose taip laidyti liežuvį. Atidžiai klausydavosi jo žodžių ir dėdavosi juos į galvą.

Ir tą vakarą šneka greitai pasuko klaidžiais, grėsliais takais. Darius norėjo pasirodyti, kad domisi muzika, ir tartum koks intelektualas paklausė:

– Kaip jūs sukalat orkestro repertuarą, kaip pasirenkat kūrinčius?

– Renkamės, bet esam suvaržyti: kuo mažiau modernistų, Vakarų, lietuvių kompozitorių. Geriausia – rusų, ypač tarybinė muzika.

– Kas jus taip varžo?

– Ta, kuri viską varžo: Maskva.

– Ar jūs, Linai, lazdos neperlenkiate? Argi Maskva taip jau viską ir varžo?

– Viską! Argi jūs nežinot? Jeigu mes norim pagaminti naują sagą, turim atsiklausti Maskvos.

– Bet juk yra mūsų ministrai, direktoriai, pirmininkai, partijos sekretoriai. Jie jau išmoko planuoti.

– Va jūs paminėjot partijos sekretorius. Dabar jie mūsų gyvenime svarbiausi. Ir patys ištikimiausi Maskvos tarnai.

– Jūsų nuomone, mes jau neturim Lietuvos.

– Neturim! Tai greitai suprato ir pasakė poetas: *Lietuvos senos nebėr – / Lietuva – LTSR!* Sukišo mūsų Lietuvą į keturias svetimas raides.

– Bet tos raidės lietuviškos! Ir mūsų įstaigos, mokyklos, knygos – lietuviškos.

– Tas lietuviškumas – tik vystantis, džiūstantis medis. Jo šaknis pakirto, šakas išpjaustė.

– Kalbat mįslėmis, – papriekaištavo Indrė.

– Tai skaudžios mįslės. Maskva bijo, kad mes jų neįmintume. Slepia jas. Dažo tą medį gražiomis spalvomis, dabina jį dirbtiniais lapais ir žiedais. Migdo, mulkina mus.

Tie Lino žodžiai Dariui atrodė lėkšti, tačiau pavojingi. Jis bandė ginčytis:

– Bet tas medis tebežaliuoja.

– Medis auga iš šaknų. Jos teikia jam gyvybės sultis, padeda atsilaikyti prieš vėtras. Pažiūrėkit, kaip dabar naikina mūsų tautos šaknis – juodina, kreivina mūsų istoriją. Vis giria mūsų kovas su kryžiuočiais, kad užmirštume karus su Maskva. „Išvaduotojai“ dedasi mūsų broliais, tačiau nė pasakyti neleidžia, kiek mes nuo jų prisikentėjom, kiek jie mūsų kraujo išliejo, kiek lietuvių kalėjimuose, Sibire supūdė. Atrodo, dar tik vakar partizanai kirtosi su jais dėl Lietuvos laisvės, šiandien juos jau vadina banditais. Seka pasakas, jog mūsų tauta visada buvo suskilusi į vargšus ir išnaudotojus, kurie tarpusavy kariavo. Visais būdais kiršina mus, kad tik pamirštume jų pačių skriaudas. Ir pamirštume, kaip mūsų tauta per amžius kovojo už savo laisvę.

– O kur tos šakos, tie žiedai? – nekantravo Indrė.

– Nebeliko! Juk turėjom Vytauto laikų Vytį, Kudirkos himną, gražią trispalvę. Turėjom Lietuvos kariuomenę, draugijas, studentų korporacijas, skautus, turėjom lietuviškus pinigus... Kur visa tai dabar? Apjuodinta, sutrypta ir išmesta. Kad užmirštume, kas buvome ir esame. Viskas nudažyta vien raudona spalva. Kraujo spalva! Bet tai ne mūsų spalva. Jų vėliavoj – ne mūsų kraujas. Mes atsimename savo trispalvę.

– Užtat dabar – tautų draugystė, – nenusileido Darius.

– Šventa draugystė su viena didžiąja tauta. Kad užmirštume, ką ta tauta yra mums padariusi.

– Bet juk esam brolišką tautų šeima. Turime ir gyventi broliškai, – spyrėsi Darius.

– Broliškai gyvena tik laisvi žmonės. Dabar nebent užjaučiam vieni kitus. Ir tai tik tylomis, be žodžių.

– O kur dingio žodžiai? – paklausė Indrė.

– Laisvas žodis uždraustas. Poetai bijo ir tyli. Nėra naujo Kudirkos, Maironio. O jei yra, tai toli. Jie rašo, bet mes jų dainų beveik negirdim, – pasakė Linas ir ėmė deklamuoti.

*Regiu aš didžių mūsų žemės prasmę
Ir jos naujų dienų aušras skaitau:
Pro speigą, pro rudens audras mes,
O Lietuva, vėl tau pavasari, vėl laisvę šaukiam tau!*

– Kas taip šaukia? – paklausė Darius.

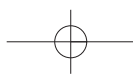
– Bernardas Brazdžionis. Jis dar tiki Lietuva.

– Kaip jūs per Atlantą jį išgirstat?

– Kai garsiai šaukia, toli girdėti. Laisvės žodis visada toli girdėti.

– Norėčiau tokios poezijos paskaityti, – tarė Indrė.

– Poryt atnešiu.

– Lauksiu, – nudžiugo ji.

Trijulė dar pasvajojo, pasišnekėjo apie būsimą koncertą, pakilnojo taureles ir veikiai atsisveikino.

Dabar vakarais skaitė Brazdžionį. Linas atnešė dvi poeto knygas. Dariui jos buvo nematytos. Abiejose kalbėjo nepažįstamas poetas. Jo eilių žvaigždės buvo tėvynė ir Dievas. Dariui tos žvaigždės atrodė keistos ir naivios. Poetas dainavo vakarykštę Lietuvą: apie jos milžinų kapus, šventuosius ažuolus, baltų ramunių lankas, žalias sodybas su sidabro sodais, rūtomis po seklyčios langais, židinių ugniakurais... Jis neteko tos Lietuvos, tai dabar ilgisi ir gaili. Kam gailėti to senojo nykaus sodžiaus, juk dabar ten jau verda naujas gyvenimas – ūžia traktoriai, šviečia elektra, rodo televizoriai... Brazdžionis nepamiršo Dievo, savo didžiojo geradarijo.

*Iš Tavo rankos, Dieve, gaunu savo rytą,
Iš Tavo rankos ir šviesi darbų diena,
Iš Tavo rankos man ir laimė krito,
Ir praeitis, ir dabartis ir rytdiena.*

Poeto Dievas išgelbės ir vargšę Lietuvėlę.

*Tu stosi, Viešpatie, Galybių Kunigaikšti,
Ir kris karaliai kaip vergai žemi po kojų,
Tu eisi, Viešpatie, ir Tavo priešas ten nevaikščios,
Ir nebedengs tamsa Tavų namų, sodybų mūs ir gojų.*

Naivuolis!

Įsidrąsinęs ima šaukti lietuvi burtis prie lietuvio ir vadotis iš tautos sutemų, iš vergovės. Lyg pranašas dainuoja:

*Žus visam pasaulyje komuna:
Iš vergijos stos išlaisvintas žmogus, –
Neteisybė greit pakyla, greitai žūna, –
Jos nelaimina nei žemė, nei dangus.*

Pavojingi, baisūs žodžiai! Greičiau grąžinti tas knygeles Linui, kad kas nepamatytų jų Pavėsyje. Saugumas už jas nepaglostytų. Iš kur tas muzikantas jų gauna? Ir kodėl jas platina, ko tikisi? Reiktų vakare pasiteirauti.

Tą popietę Indrė ir Linas ilgai grojo – taisėsi rytojaus koncertui. Dariui nusibodo žalioji kanapa, pypkė ir Brazdžionio eilės. O labiausiai ta muzika. Griežė ją ištisai gal septynis kartus. Ko juodu taip stengiasi, ko čia dar trūksta. Jam jau seniai atrodė visko per daug. Bet kentė ir klausėsi. Tvardė, ramino save: tai jau paskutinis vakaras, rytoj jų svetainėje bus tylu.

Išgirdęs, kaip Indrė užvožė pianino dangtį, griebė iš baro konjaką, nulėkė į svetainę ir sušuko:

– Pabaigtuvės!

Griežikai nustebę susižvalgė.

– Mums pabaigtuvės rytoj, – atsiliepė Indrė.

– Užjauskim šeiminką: juk jis tiek daug iškentėjo, – pajuokavo Linas.
Darius trinktelėjo butelį ant stalo ir paprašė žmoną išvirti kavos.

Tą vakarą ilgai pasėdėjo. Indrė, matyt, negalėjo pamiršti muzikos ir atrodė užsisvajojusi, bet Linas buvo linksmas. Vyrų šneka draikėsi padebesiais, abu, lyg ieškodami vienos tiesos, kilnojo taureles. Paskui Darius iš Pavėsio atnešė Brazdžionio knygas ir atidavė svečiui.

– Koks jums tas tolimasis poetas? – paklausė Linas.

– Skaudus, – atsiduso Indrė.

– Svajotojas, – pridūrė Darius.

– Argi? – nustebė Linas.

– Dainuoja apie Lietuvą, kokios jau nėra ir niekada nebebus, – paaiškino Darius.

– Gal bando priminti, kad nepamirštume, – tarė Linas.

– Kam tie prisiminimai? Nebent tiems, kurie pabėgo iš tėvynės ir dabar jos pasigenda. Matyt, poetui svetima naujoji žemė, tai jis ir glaustosi prie paliktosios. Nereikėjo jos palikti.

– Ir čia pražūti?

– Juk ne visi pražuvom.

– Mes žemai nusilenkėm. O jis čia šiandien jau nebedainuotų.

– Na, tegu dainuoja, tik ne apie mus ir ne mums.

– Kodėl gi? – nusistebėjo Linas.

– Nes yra išėjęs. Dainuoja prisiminimų Lietuvą. O mes joje gyvenam. Tebeturim viską, dėl ko jis rauda, ir dar daugiau.

– Ar tikrai tebeturim, Dariau? Kur mūsų laisvas žodis, kokia mūsų mokykla, koks menas, kokia mūsų valstybė? Kur mūsų tėvynė? Sako, dabar jau visa ta didžioji šalis nuo japonų iki Baltijos. Jeigu tai užtruks, vieną rytą mes ir namie pasijusim, kaip tas Brazdžionis, išeiviais. Pamatysim, kad jau nieko savo neturim – nei Dievo, nei tėvynės. Tada ieškosim jo poezijos, tik bus per vėlu.

– Bet ar Brazdžionio poezija mus išgelbės?

– Neišgelbės, tačiau neleis užsimiršti. Primins, kas mes buvom, kas esam, ko netekom, ko laukiam.

– O kas jo knygas skaito, kas jas turi? Štai mudu su Indre pavartėm, ir tiek, takas baigėsi.

– Reikia nurašinėti ir platinti.

– Ir atsidurti už grotų.

– Turime išdrįsti.

– Aš nurašysiu jo eiles, – šokosi Indrė.

Linas tuojau Brazdžionio knygas jai atidavė. Darius išsigando. Norėjo griebti tas knygiūkštes ir grąžinti svečiui, bet susilaikė. Gėdijosi pasirodyti bailys esąs. Verčiau pati Indrė jas atiduotų. Bandė ją pagąsdinti.

– Nebijai saugumiečių? – paklausė.

– Aš jų nepažįstu.

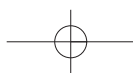
– Tai susipažinsi.

– Negesinkit, Dariau, kibirkščių. Be jų neįsidega liepsna, – užstojo savo mokinę Linas.

– Nesudeginkit, Linai, mūsų namų. Geriau neškit tą liepsną kitur.

– Gyvenime būna dalykų, svarbesnių už namus, – tikino Linas.

– Man jie nerūpi, – atšovė Darius.

– Kai kam dar rūpi. Dar ne visi susitaikė.
 – Liaukitės, vyrai. Į dausas nušnekėjot. Ir Brazdžionį užmiršot. Va – atsiminiau jo dainą. Paklauskite.
 Ir ji uždainavo.

*Aš atsimenu namelį,
 Tą gimtinių savo,
 Kur motulė prie ratelio
 Supdama liūliavo...*

Balsas suskambo tyliai, svajingai. Linas prišoko prie pianino ir tuoj surado akordus. Paskui jau abu dainavo.

*Kai išklystu į pasaulį,
 Platu, begalinį,
 Tėviškėlės atminimas
 Man laimužę mini...*

Indrė vedė, Linas jai tyliai antrino, balsai derėjo, lyg būtų giminaičiai. Kai baigė dainuoti, Indrė pažvelgė į Darių, bet jis į šoną nusuko akis. Ji atsigręžė į Liną:

– Gal padainuojam Brazdžionį rytoj mokykloj?
 – Neskubėk. Pirma gerai pagriežkim, – atsiliepė svečias.

Išsigando, pagalvojo apie jį Darius, bet nutylėjo. Po tos jų šviesios dainos apskritai pritilo. Indrė ir Linas šnekėjosi apie rytojaus dieną. Sutarė po eisenos susitikti mokykloje ir prieš programą dar sykį pagriežti, kad priprastų prie kito fortepijono ir scenos. Taip dalykiškai, ramiai baigė vakaronę ir atsisveikino.

Darius ir Indrė dar pasėdėjo prie atšalusios kavos puodelių. Šį vakarą jis būtų ir piktų žodžių žmonai pasakęs, bet nenorėjo drumsti jos minčių apie rytojų. Tik paprašė tų Brazdžionio knygų namie neužlaikyti. Indrė nerūpestingai pažadėjo.

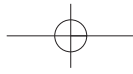
Gegužės pirmąją reikėjo anksti keltis, kad suspėtų į demonstraciją. Abu su Indre apsnūdę graibstėsi, bet išėję į gatvę atkuto. Rytas besąs kaip užsakytas šventei: žydra padangė, joje linksmi tvieskia auksinė saulė. Juodu panorą pasidžiaugti ryto gaiva ir bent kiek paėjėti pėsti. Visur jau tarpo pavasaris: žaliavo sodų, parkų pievelės, vešliai lapojo krūmai, tik medžiai, lyg pavėlavę, gaubėsi dar tik šviesiais lapų nėriniais.

Ėjo sykiu iki mokyklos, čia turėjo išsiskirti – demonstracijoj ir jis, ir ji su savo bendradarbiais žygiuos. Indrė paprašė Dariaus nepamiršti jos koncerto ir nuėjo į erdvę mokyklos kiemą, kur klegėjo mokiniai, auklėtojai juos tramdė, rikiavo.

Į senamiestį Darius ėjo vienas. Gatvėse rinkosi, būriavosi kareiviai, sportininkai, studentai, mokiniai, fabriku, įstaigų žmonės. Saulėje mirguliavo visokios emblemos, raudonavo vėliavos, plakatai, blizgėjo orkestrų dūdos. Miestas atrodė šventiška.

Bendradarbiai Darių įprastoje vietoje linksmi sutiko.

– Vos nepavėlavai į demonstraciją!
 – Matyt, su Indre ilgai vakarojai ir pamigai.
 – Gražuolė žmona pagadins tau karjerą.
 – Pavydit? – Darius juokais atsikirtu, bet vyrai jau apie kitką ėmė šnekėti.

– Senos vėliavos, seni šūkliai, senos tribūnos... Nieko nauja!
 – Todėl, kad vadai paseno.
 – Sako, šiandien visas pasaulis demonstruoja.
 – Sako, tik mes nežinom.
 – Na, praeisim pro tribūnas, parodysim, kad esam *sotūs, laimingi, gražiai aprengti*, ir – į aludę.

– Taigi – prie vargano stalo.
 – *Nei mėsytės, nei dešrytės,
 Tik raudonos vėliavytės!..*

– Na, juk ponai gavo po šaldytą vištą.
 – Gautumėm ir mes, jei vištų į Rusiją traukiniais nebebildintų.
 – Prieš Naujuosius metus parduotuvėse kelias valandas buvo šampano, mandarinų, o prieš gegužę – tuščios lentynos. Kokia čia šventė?

Darius į vyrų drumzlinas šnekas nesivėlė. Prisibijojo. Įkiši liežuvį, paskui gailėsies. Juk kiekviename žmonių būryje yra saugumo ausis.

Bet šnekos netilo. Vyrams nusibodo laukti tų eitynių, jie vis kandžiau ir garsiau kalbėjo. Kam rinktis ir dvi valandas tuščiai stovėti?

– Tam, kad ponai, sulipę į tribūną, mus kaip savo draugus pasveikintų.

– Juk mes čia suvaryti! Man nereikia tos demonstracijos, man nerūpi tas pasaulinio proletariato solidarumas.

– Tai ko atėjai?

– Pabandyk neateiti. Taip ištrinks, kad nepamirši...

Pagaliau kažkur toli užgrojo dūdos ir gatvė sujudo. Dariaus viršininkai stoji į pavaldinių gretą, inžinieriai susirikiavo į kelias eiles, du samdyti vyrukai iškėlė virš galvų raudoną plakatą. Būrys dar gal pusvalandį patrypi-nėjo ir leidosi demonstruoti.

Ponai *draugai* kaip visada stovėjo prie miesto aikštės suręstoje, gėlėmis išdabintoje tribūnoje. Buvo pasipuošę, linksmi. Visų atlapuose raudonavo gvazdikų žiedai. Tai vienas, tai kitas ranka pamojuodamas sveikino demonstrantus.

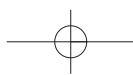
– Tegyvuoja tarybinė inžinerija! – koloną, kurioje žygiavo ir Darius, pasveikino pats partijos miesto sekretorius.

– Valio! – atsiliepė viršininkų eilė ir dar keli vyrai.

Darius suprato: jų būrys demonstravo blankiai. Praėję tribūną, jie lengviau atsikvėpė. Prie sankryžos kolona iširo. Inžinieriai susirinko ant šaligatvio ir tarėsi, kaip baigti šventę. Dariaus skyrius, kaip jau buvo įpratęs, patraukė į aludę „Šnekutis“. Tačiau Darius prisiminė davęs pažadą Andrei. Vyrai visaip viliojo, bet jis pagundai alaus išgerti atsispyrė.

Įėjęs į mokyklos salę, atsistojo prie galinės sienos ir dairėsi. Mokiniai krykštavo, lalėjo, užė. Darius bandė įsivaizduoti, kaip Indrė su jais per pamokas susišneka. Netikėtai prieš akis išdygo jauna, graži moteris, matyt, Indrės draugė, ir pakvietė jį arčiau scenos. Pasodino antroje eilėje. Jis padėjo. Netrukus pajuto, kaip į jį ėmė žvilgčioti ir kuždėtis mokytojos. Žmonos niekur nematė.

Pagaliau prieš akis scena atsivėrė. Salė aprimo. Mokyklos direktorius pagarbino Gegužės pirmąją ir pakvietė visus pasidžiaugti švente, pasilinks-minti. Į sceną išėjo dailus kostiumuotas jaunuolis ir ėmė širdingai deklamuo-ti šventinį eilėrašį. Dariui patiko jo žodžiai, norėjo juos atsiminti.

*Ir milijonai dirbančių,
Jau atsitiesę nuo kančių,
Vienybės simbolį – Gegužį
Į aikštes neš, į iškilmes, drauguži.*

*Ant rankų buitį jie paims
Ir juoksis jūrų vandenims
Kaip tos mergaitės, skaisčios, jaunos,
Kurios pasauly nieko neapgauna...*

Paskui dainavo mokytojų ansamblis, šoko, grojo mokiniai, bet Dariui jie nerūpėjo, jis vis labiau laukė Indrės pasirodymo. Įsivaizdavo, kaip ji dabar jaudinasi. Norėjo būti šalia, nuraminti, padrašinti, bet atsiminė Liną. Jis tikriausiai dabar Indrę drąsino.

Koncerto vedėja paskelbė jų duetą. Pirma paminėjo Liną, tik paskui Indrę. Mokykloje galėjo labiau ją pagerbti. Į sceną kartu išėjo, bet Indrė tuojau atsisėdo prie fortepijono, o Linas dar žengė kelis žingsnius į priekį. Ji atsivertė natas, nuleido ant kelių rankas, palaukė ir ūmai ėmė groti. Darius gerai atsiminė, kaip tie garsai skambėjo namie, bet dabar didelėje erdvėje jie suskambo kitaip – lyg tyliau, lyg prakilniau. Jis pabūgo, ar Indrė ištvers, nesuklys. Netrukus ir Linas pradėjo griežti – jo smuikas aidėjo aistringai, aiškiai, atrodė, išreiškė ir neramias griežiko nuotaikas: čia sielojosi, čia džiūgavo, čia širdo, čia vėl juokėsi. Vis drąsiau su smuiku kalbėjo ir Indrės fortepijonas – tai pataikavo, koketavo, tai šiaušėsi ir niršo. Linas kartkartėm pasisukdavo į Indrę, tarsi tik jai grieždavo. Indrė, lyg nedrįsdama atvirauti, žiūrėjo tik į natas.

Dariui atrodė, jog scenoje skamba griežikų širdžių melodija. Ne sykį ją girdėjo ir išgyveno namie, Pavėsyje, bet dabar širdys jausmus liejo viešai, visai mokyklai. Toks atvirumas Dariui atrodė gėdingas. Muzikantai pamiršo, kad salėje sėdi ir jis, Indrės vyras. Jis nenorėjo jų girdėti. Norėjo iš čia dingti, palikti toje scenoje vienus ir daugiau niekada nesutikti... Tačiau susitvardė. Lyg raupsuotasis tarp sveikų žmonių sėdėjo ir kantriai klausėsi jų žeidžiančios muzikos.

Pagaliau ta muzika baigėsi skambiais, šviesiais akordais. Linas žemai nusilenkė, paskui elegantišku rankos mostu pristatė publikai Indrę, tarytum pasakė: ji yra šio koncerto žiburys! Atsivedė ją prie rampos. Abu sykiu nusilenkė. Salė karštai plojo. Linas viena ranka apglėbė Indrės pečius. Tarsi ji būtų jo moteris! Indrė ištirpo – atsakė jam padėkos ir laimės šypsena. Taip – susiėmę už pirštų – juodu ir nuėjo už kulisų. Gražioji Indrės draugė, sėdėjusi pirmoje eilėje, atsigrėžė į Darių ir tylomis tarsi kažko klausė. Jis nesumetė, ką jai atsakyti. Jam buvo gėda, tik dar nesuprato, ar dėl žmonos, ar dėl paties savęs. Buvo bešokas ir bebėgas iš salės, bet juk tik dar labiau būtų apsijuokęs. Koncertas dar nepasibaigė – į sceną rinkosi mokinių choras. Darius sėdėjo ir laukė, kol visa tai baigsis. Tačiau jau tikrai žinojo – jis privalo atkeršyti tam smuikininkui, turi sutrypti, sunaikinti. Linas turi dingti iš jo ir Indrės akių.

Tuojau po koncerto Darius iš mokyklos išėjo. Patraukė į „Šnektų“. Aludėje draugai vyriškai Gegužės pirmąją tebešventė.

Darius, gerai įkaušęs, temstant ėjo namo.

Šį vakarą namai netraukė. Ką juose vienas veiks? Indrė ir Linas veikiau-

siai tebesišlaisto po miestą, švenčia savo koncertinį debiutą. Dviese kokioje nors kavinėje sėdi ir burkuoja. Susiras naują kūrinių duetui. Vėl susitikinės jų svetainėje prie pianino ir draikysis... O gal jau iš kavinės išslinko į gatvę ir slampinėja suglaudę petelius, susiėmę už rankučių. Ieško kokio tamsesnio kampo, kokio šešėlio pasiglamžyti, pasimyluoti...

Darius kniostelėjo ir ėmė dairytis. Besąs vakaras – jau švietė miesto žiburiai, šventiškai papuošta alėja poromis, būreliais sliūkinėjo jauniškė, džiaugėsi dyka valanda, pavasariu. Darius atsiminė, kaip šia alėja jis ir Indrė savaitgalio vakarais vaikštinėdavo. Dabar ji tamposi su tuo Pirmuoju Smuiku. Užtiks juos bečiulbančius, bepaikiojančius... Darius visur žvalgėsi, bet niekur jų nematė.

O gal Indrė jau namie? Sėdi svetainėje ir laukia jo. Ims aiškintis, teisingai, meluoti. O ką nauja pasakys? Juk jis viską matė.

Tik ar viską? Ką jis apie juos žino? Beveik nieko. Ką jie, likę vieni, veikia, apie ką šnekasi, apie ką svajoja? Ar jis kada nors tai sužinos? Ar tai įmanoma sužinoti?

Kaip jam dabar gyventi? Išsižadėti Indrės? Nė už ką! Šiomis dienomis vien apie ją galvojo. Jau iš to suvokė, kokia ji jam svarbi. Anksčiau niekada apie tai nesusimąstė. Šeimos vieškelis jam atrodė tiesus ir lygus, nesimatė jokios šalikelės, takelio. O ji ėmė ir išklydo. Slapčia. Lyg viena būtų gyvenusi.

Susigražins ją. Bet kokia kaina susigražins.

Rado Indrė namie. Ji sėdėjo svetainėje prie užverto pianino. Žvilgtelėjo į Darių, lyg paklausė, kiek šiandien išgėrė, ir vėl nudelbė akis. Atrodė liūdna, bet jis tuo netikėjo. Indrė nori savo kaltę suversti jam, o pati likti šventa. Neišdegs!

Atsisėdo prie stalo, žiūrėjo į ją ir laukė. Tyla tapo sopi. Indrė neištvėrė:

– Kodėl šiandien mane palikai?

– Pasijutau nereikalingas, – pats nustebo taip atvirai prisipažinęs.

– Kas čia tau pasivaideno?

– Mokykloje visi matėm: Linas dabar yra tavo brangiausiasis.

– Nesvaičiok!

– Po koncerto vos nesibučiavot.

– Padėkojau jam. Juk jis atvedė mane į sceną.

– Atrodėt bjauriai.

– Gal tau vienam.

– O aš jau nurašytas? Man gali ir širdį apdergti?

– Nenusišnekėk, Dariau. Po programos visur tavęs ieškojau. Norėjau išgirsti tavo nuomonę apie mūsų grojimą.

– Kam tau mano pagyros? Ar salės plojimų neužteko?

– Aš grojau ir tau. Taip ilgai ruošiausi, o tu paklausei ir pabėgai. Tavo žodžio labiausiai laukiau.

– Juk aš tamsuolis. Dabar turi tų dalykų išminčių. Galiu lažintis, kad labai tave išgyrė.

– Kas man jo pagyros? Man reikia tavo žodžio.

– O man rūpi, ką jūs veikėt. Juk sėdėjot kokioj *knaipėj* ir burkavot?

Indrė neatsiliepė. Matyt, svarstė: prisipažinti ar nuslėpti. Jis džiaugėsi ją pričiupęs. Laukė jos atgailos. Indrė iš tiesų kaltai pažvelgė į Darių ir prisipažino:

– Buvom užsukę į „Svajonę“. Papplepėjom, išgėrėm kavos.

– Ir konjako.

– Ar tai svarbiausia? Man visą laiką trūko tavęs. Trise būtume žmoniškai pašventę.

– Aš norėčiau švęsti tik su tavim.

– Tai švęskim! – viltingai ištarė Indrė.

Bet Darius neskubėjo. Jis tikėjosi daugiau.

– Tu šiandien jau pašventei su Linu. Gal tai paskutinis jūsų balius? Gal jau atsisveikintot?

Indrė ilgai neatsiliepė.

Jis suprato, kad per anksti apsidžiaugė. Jai, matyt, jau per sunku išsiskirti su tuo smuikininku.

– Dariau, aš noriu koncertuoti, – ji tyliai pasakė, lyg suaimanavo.

Dabar jis nutilo. Pajuto, kad turi būti atsargus, kad gali vienu žodžiu nukirsti, atrodo, dar gyvą meilės ryšį. Privalo susivaldyti. Tarė:

– Koncertuok. Tik kam tau tas Linas?

Ji puolė aistringai aiškinti:

– Aš viena negaliu. Taip ilgai negrojau. Man reikalingas *toks* mokytojas. Jis greitai pamato, ko man trūksta, kuo gali padėti. Su juo aš greičiau viską išmokstu. Jis supranta muziką, žino jos paslaptis. Daug ką man paaiškina...

– Ar tik muziką? – paklausė Darius.

– O ką dar? – nustebė ji, bet tuojuo suprato jo ironiją. Supyko ar tik apsimetė: – Tu ėmei mane įtarinėti. Ar mudu jau nebepasitikime vienas kitu?

– Pasitikėjome, kol nepažinojome to Pirmojo Smuiko.

– Kas tau dabar rūpi: Linas ar aš?

– Tik tu!

– Bet aš tebesu tavo, Dariau!

– Tai atsisveikink su Linu.

– Tu nebetiki manim.

Ji sakė tiesą. Darius prisiminė žmoną ir Liną mokyklos scenoje, jų juokus ir šnabždesius prie pianino svetainėje... Kaip jis gali ja pasikliauti?

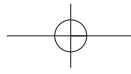
Indrė vėl ėmė teisintis ir prašyti:

– Susitarėme rengti mano solinį koncertą. Linas ieškos natų, paskui mokysimės. Kaip aš dabar galiu jam atsakyti? Ką jis apie mus pagalvos?

Juodu dar ilgai šnekėjosi. Tai garsiau, tai tyliau. Darius suprato: jie vieni šito mazgo jau nebeatrįš.

Dabar suko galvą, kaip su tuo Linu susidoroti. Vis vaidenosi jo, stovinčio šalia Indrės, vaizdiniai – tai svetainėje, tai mokykloje, tai gatvėje. Linas atrodė vylingas ir suktas. Dėjosi esąs romus geradarys, bet slapčia meilinosi Indrei, brovėsi į jos širdį. Surado jautrią, gležną paukštelę ir puolė lyg vana-gas. Dariaus akyse „šventuolis“ džiaugėsi Indrės padėka, o juk šio to daugiau laukė. Ir sulauks, jeigu negaus per nagus. Turi būti nubaustas ir atstumtas. Bet kaip tai padaryti?

Kai įsijautė į tas Indrės ir Lino meiles, kentėjo ir niršo. Norėjo, kad ir Linas kentėtų. Žadėjo jam išūliai atsilyginti. Kažkodėl tai turėtų atsitikti naktį. Patykos ir užpuls jį, grįžtantį po koncerto namo. Pasitiks kur nors tamsoje po krūmais ar medžiais ir išklos viską į akis: ko lendi prie svetimos žmonos, kam ar dai šeimą? Ir smogs! Jau regėjo, kaip tas krinta aukštieknin-kas, skrybėlė švyst į vieną, smuikas į kitą pusę, paltas išsklidęs, juodi plaukai drykso ant šaligatvio, veidas baltas kaip popierius. O Darius spardo jam šonus: še tau, še tau! Linas raitosi, dejuoja, prašo liautis. Bet Darius džiau-

giasi, kad priveikė jį – paniekino ir privertė kentėti. Mintyse ne sykį pasimėgaudamas keršijo Linui vis kitaip, vis žiauriau.

Nors suprato, kad tai – tik svajonė. Niekada gyvenime nebuvo mušėsis. Atsimena, jo klasėje buvo peštukų, jie šeštadieniais eidavo į senamiestį kautis su kitos mokyklos mušeikomis. Šnekindavo eiti ir jį, bet jis visai išsisukinėdavo, tai galiausiai išvadino jį bailiu ir paliko ramybėje.

Ir dabar neišdrištų peštis. Bijotų apsijuokti. Linas gyvena senamiesty, ten visada yra naktinėjančių žmonių, jų akyse nepradėsi muštis. Susirinks, apstos, pašauks miliciją... Juk neimsi aiškintis, kad mušėsi dėl žmonos. Užuoat atkeršijęs, pats įkliūsi.

Dar abejojo, ar įveiktų, ar pargriautų Liną. Buvo už jį smulkesnis, menkesnis. Na nebent pagėdintų, iškeiktų, ir viskas. Jei ranką prieš jį pakeltų, veikia pats gautų į kaulus. Turi ieškoti, rasti, kas jam padėtų.

Buvo sugalvojęs jį apvaginti. Slapčia nuo Indrės padovanos jam brangų naują stalinį laikrodį ir tuojau praneš milicijai, kad Linas jį pavogė. Kaip įrodymą pateiks parduotuvės kvitą, garantinį taloną. Tardytojams dar papasakos, jog jau anksčiau įtarė, kad tas griežikas vagiliauja, – patars parinkti jo bute brangesnių daiktų ir pakviesti apvogtus žmones atpažinti. Suniekintų tą smuikininką prieš visą miestą. Juk atsirastų keli godūs melagiai, panūdę gauti svetimų niekelių. Jau įsivaizdavo Lino teismą: kaltinamasis nusteбęs ginasi, Darius iš jo šaiposi, vadina jį vagimi. Rodo savo laikrodį, pasakoja pirkęs jį sutuoktuvių penkmečiui paminėti ir po vienos Lino ir Indrės repeticijos jo pasigėdęs.

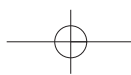
Pagalvojęs apie Indrę nustėro: o jeigu ji ateis į Lino teismą? Kaipmat supras Dariaus klastą. Puls aiškinti visiems jo apgavystę, ims ginti savo mokytoją. Smuikininko byla žlugs, žiūrovai atsisuks į Darių, teisėjai pradės iš naujo teirautis apie tą jo laikrodį – tuomet jau Linas juoksis. Ne, tas kelias per daug slidus.

Tada atsiminė įstaigą, kuri viską daro tyliau. Saugumas! Beveik nieko apie jį nežinojo, bet jautė, kad jis yra. Kai skyriuje ar rūkomajame vyrai suriesdavo kokį anekdotą apie Brežnevą ar žydus ir užsikvatodavo, jis tuoj prisimindavo saugumą ir nutildavo. Spėjo, kad ir tarp bendradarbių yra saugumietis, juk jų visur yra. Kartais pas direktorių ateidavo toks pagyvenęs žmogus panešiotu pilku švarku, vyrai sakydavo, kad tai saugumietis Veiliulis. Matyt, kažkas jį pažinojo, gal su juo susitikinėjo. Darius džiaugėsi, jog kol kas saugumui niekuo neprasikalto ir dabar jam ta įstaiga gali padėti.

Linas bus gardus kąsnelis saugumiečiams. Besisvečiuodamas jų svetainėje tiek prišnekėjo, kad belangėj kelerius metus gali tekti sėdėti. Smetoniškios Lietuvos patriotas ir tarybų valdžios priešas. Laisvės apaštalas. Brazdžionio garbintojas. Matyt, susirašinėja su emigrantais, gauna jų laiškų ir knygų. Saugumiečiai turės darbo ir naudos.

Bet neskubėjo ten bėgti. Kažkas lyg trukdė. Kirbėjo abejonė, ar įskundęs liks teisus. Na, Indrė bus apginta, išsaugota. Bet ar Lino „uždarbis“ bus pelnytas? Juk turės palikti orkestrą, padėti smuiką. Baltoms rankutėms, laiabiems piršteliams teks imtis kastuvo ar pjūklo. Ir dar liežuvį Linas turės prikąsti. Ten nebegalės sakyti pamokslų apie Lietuvą ir laisvę. Gal persigalvos, apsiramins ir sugrįžęs atrodys kaip visi.

Bet ar Darius neliks kaltas prieš smuikininką? Saugumo baudmė jam atrodė sunki, tai – ne koks nors sumušimas. Bet juk jis Lino kalčių neprasi-

mano. Ko maestro ieškojo, tą ir gaus. Kodėl dabar suka šnekas apie tą Lietuvą? Na, kadaise buvo tokia kunigaikštystė, buvo Smetonos laikai, bet pradžiu ir negriš. Matyt, esam per silpni patys šalį valdyti, tai tegu valdo kiti. Dabar gyvenam be rūpesčių, rusai gražino mums Vilnių ir Klaipėdą, už jų pinigų tiesiam kelius, statom miestus, leidžiam į mokslą vaikus, tai ko dejuoti? Kam drumsti vandenį, kiršinti žmones ir tautas, svajoti apie ypatingą laisvę? Ar negana tos laisvės?

Ne, Darius ramia širdim įduos Liną saugumui.

Tik reikia pasirūpinti, kad Indrė nesužinotų. Ši imtų gailėtis Lino ir kaltinti Darių, kam įskundė jos geradari. Kaip jis išsiteisintų? Jeigu smuikininkui svetimavimą prikištų, jį Darių užjuoktų. Sakytų, saugumas nesaugo žmonių nuo prielipų. Saugumui rūpi politika. Taigi reiktų su Indre papolitikuoti. Gal ir jų pažiūros jau išsiskyrė? Gal ir jos galvą Linas jau pribarstė savo kruopų? Gal jau ir jai rūpi Lietuvos laisvė?

Bet kodėl jis Indrės bijo? Iš kur ji sužinos apie jo skundą? Saugumas neplepa. Tykiai suvysto kaltininką ir – ramu. Atsiminė pasakojimus apie pokarį: žmonės naktimis dingdavo ir tik po gerų metų atsiusdavo žinutę iš lagerio.

Taip atsitiks ir Linui.

Nors saugume niekada nebuvo, bet kur tas namas – žinojo. Visi žinojo, daugelis jį vadino Joseline. Seniau jame buvo žydo Joselio karčema, erdviuose rūsiuose jis laikė vyno ir alaus statines. Tie rūšiai labai patiko enkavėdistams, po karo jie čia kalino ir tardė suimtinus. Žmonės baimingai praeidavo pro šį namą. Vėliau Joselinėj įsitaisė saugumiečiai.

Vieną dieną Darius atsiprašė iš darbo ir nuėjo į tą pilką, niaurų namą. Tamsiame koridoriuje jį pasitiko jaunas milicininkas ir paklausė, ko čia ieško. Darius sutriko, nežinojo, kaip pavadinti savo reikalą. Padvejojęs atvirai prisipažino:

– Noriu pasikalbėti apie vieną žmogų.

– Skundikas, reiškia, – netikėtai įžeidžiai milicininkas tarė ir dūrė pirštu į kažkokį sąrašą, padėtą ant stalelio. – Užkopkit į antrą aukštą ir susiraskit septintą kabinetą.

Darius nurijo milicininko užgaulę ir nuėjo ieškoti to kabineto. Praveręs duris, nustėro: už plataus stalo sėdėjo Veiliulis. Tylomis jau traukėsi atgalios, bet saugumietis sustabdė:

– Ko taip baiminatės? Drąsiau! Užeikit.

– Laba diena, – pasisveikino Darius.

– Labas. Prašom arčiau. Prisėsk, – Veiliulis parodė į kėdę prie stalo.

Kalbėjo tarsi koks direktorius, bet jau lyg ir draugas. Darius atsisėdo, tik vis dar nesumetė, kaip šneką pradėti. Gerai žinojo, ko atėjo, bet nerado tinkamų žodžių. Saugumietis paklausė:

– Kokie rūpesčiai?

– Vienas žmogus... knisa tarybų valdžią.

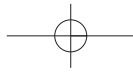
– Kas toks? – pašoko Veiliulis.

– Orkestro smuikininkas Linas.

– Pavardė?

– Žinau tik vardą.

– Menka pažintis, – lyg nusiminė. – Kaip sužinojai jo mintį? Gal sapnavai?

- Lankosi mūsų namuose.
- Ką atėjęs veikia?
- Moko mano žmoną skambinti fortepijonu.
- Ar tik fortepijonu? – nusišaipė saugumietis.

Darius patylėjo. Jis suprato ir kentė Veiliulio juokelius. Derėjo pakilti ir išeiti, bet jis tebesėdėjo – buvo apsisprendęs sutvarkyti tą murziną reikalą. Jis atnešė prekę ir laukė pirklio įvertinimo.

Saugumietis aprimo. Pasidėjo ant stalo kelis balto popieriaus lapus, išsitraukė iš užančio parkerį ir paklausė:

- Tai ko tas smuikininkas nori iš tarybų valdžios?
- Laisvės.
- Kokios laisvės? Juk jis nėra kalinys.
- Jis nori laisvės tautai.
- Ar jo tauta nėra laisva?
- Jam atrodo, kad Lietuva pavergta.

Saugumietis ėmė kažką rašyti į savo lapus. Dabar jis šnekėjosi su Dariumi taip, tartum būtų seni pažįstami ar draugai.

- Tą pavergėją mes galim atspėti, ar ne?
- Maskva!

– Sena daina. O kuo ta Maskva jam neįtinka?

– Ji smaugia Lietuvos žmones, klastoja Lietuvos istoriją, vadina rusus lietuvių draugais, o juk jie amžini priešai. Maskva dusina lietuvių meną...

Veiliulis lėtai rašė, paskui vėl paklausė:

- Tai ką tiems lietuviams veikti?
- Jie turi siekti laisvės. Nepamiršti savo didvyrių, ypač partizanų. Skaičiuoti savo poetus.

– Kokius?

– Brazdžionį. Ir mums atnešė jo knygų. Liepė nurašinėti ir platinti.

– Geras diegas! Ar nekvieta į kokį suėjimą pasišnekėti apie tą Lietuvos laisvę?

– Kvietė.

– Kur?

– Mudu su žmona neketinom eiti, tai praleidom pro ausis.

Pamelavo, kad atrodytų patikimesnis, bet paskui išsigando. Saugumiečiui jo atsakas nepatiko:

– Negerai. Reikėjo nueiti. Gal būtum kokią paskaitą išgirdęs. Būtum su smuikininko draugais susipažinęs. Jeigu vėl pakvies, nueik. Paskui mums papasakosi.

Veiliulis dar kažką užrašė ir padėjo parkerį ant lapo. Darius suprato, kad saugumui jo žodžių jau gana. Linas kalės kelerius metus. Norėjo tai išgirsti iš paties saugumiečio. Tas atsilošė į aukštą kėdės atkaltę lyg užbaigęs didelį darbą. Bet prašneko ne apie tai, kas Dariui rūpėjo. Ėmė tartum guostis:

– Atrodo, kad dabar visiems per mažai tos laisvės. Pagyvenę žmonės vis atsimenta Smetonos laikus, lyg tada būtų buvę laisvesni. Jau užmiršo, kad prezidentas ir žmonės šaudė, ir koncentracijos stovyklas laikė, ir be seimo Lietuvą valdė, ir karinę cenzūrą įvedė. Dabar juk nieko panašaus nebėr. Iš Rusijos visko glėbiais gaunam, tik darbuokis sveikas Lietuvai ir Tarybų Sąjungai. Ir jauskis laisvas. Ar tu nesi laisvas? – staiga paklausė Dariaus.

– Manau, kad esu, – sutrikęs atsakė.

– Štai! – apsidžiaugė saugumietis. – Visi turi taip galvoti. Ir dirbti savo darbą. Nes dirbdamas geriausiai supranti, kas yra laisvė, kiek tu esi laisvas. Pasirodo, tos laisvės nedaug. Visi ateinam į darbą ir dirbam tai, kas mums liepta... Juk ir tas tavo Linas scenoje čirpina tik tai, kas natose parašyta. Čia jis neieško laisvės, džiaugiasi, kad darbą turi. Žmonėms reikia prievartos. Tik prievarta suteikia laisvės. Kuo daugiau prievartos, tuo daugiau laisvės. Laisvė be prievartos – iškrikimas, prapultis. Prisimink keturiasdešimt pirmuosius – lietuviai, tik valandą pasijutę laisvais, iššaudė žydus.

– Bet juk vokiečiai... – bandė prieštarauti Darius, tačiau saugumietis neleido.

– Vokiečiai jų nekviatė. Jie patys atėjo. Duok tam tavo Linui laisvę ir jis ims šaudyti – na į mus, paskui į rusus, lenkus.

Darius tuo netikėjo, bet neprieštaravo. Iš Veiliulio žodžių suprato, kad dabar Linas jau neišsisuks. Paragaus kalėjimo košės.

Veiliulis ūmai atitoko, ėmė atsiprašinėti, kad užsiplepėjo. Paklausė Dariaus pavardės, kur dirba.

– Norėčiau likti anonimas, – paprašė Darius.

– Reikėjo atsiųsti anoniminį laišką. Bet mes ir rašytojus surandam. Dabar teisme būsi liudytojas.

– Teisme aš neliudysiu, – išsigando Darius.

– Matai, tiesai reikia šalininkų. Juk tiesą liudyti yra garbinga.

– Ne visiems tai atrodo tiesa, – bandė išsisukti Darius.

– Taip, tiesa ne visi tiki. Visada atsiranda netikėlių. Juk mes jų nebijom?

Veiliulis šypsojosi ir laukė jo žodžio. Darius nesumetė, ką atsakyti. Saugumiečio šypsena jį glumino. Jautėsi sugautas ir pažemintas. Bandė priešintis:

– O jeigu aš neateičiau į teismą?

– Teismas palauktų, jis niekur neskuba. Į mūsų teismą ateina visi. Nuo jo niekur nepasislėpsi. Ir pats suprasi, kad su mumis geriau nesipykti. O gal tu esi Lino draugas? Gal jūs abu knisot tarybų valdžią, tik dabar ėmėt ir susiniovėt?

Saugumietis liovėsi šypsotis. Kietu balsu paklausė:

– Pavardė? Tarnyba?

Darius pasakė ir ant saugumiečio lapų pasirašė.

Iš Joselinės išėjo prislėgtas. Tikėjosi lengviau tą mazgą atmegzti, bet pats liko dar didesniu mazgu pririštas. Turės tai iškęsti. Užtat Liną įsūdė. Saugumas tam smuikininkui įkrės. Jis daugiau nelandžios po dorus namus, nevilios svetimų žmonių.

(Bus daugiau)

RAMŪNAS KASPARAVIČIUS

43

*Mažytis paukštis nuo šakos
silpnus sparnus išskleidęs skrenda
per pilkąją rudens legendą,
kuriai tetrūksta pabaigos.*

*Šalta jau žemė. Ties upe
pro rūką suvirpėjęs aidas
miškų gelmėj save palaidos –
jie ošia, priekaištais kvepią.*

*Atleisk man. Tarp pirmų šarmų
labiausiai reikalingas nuoširdumas,
kai sklaidosi tarp medžių dūmas,
man mielas savo kartumu.*

Kalavijadantis tigras

*Du austrijokai ėjo per pievas pavasarį.
Susėdo ant krantelio ir žiūrėjo į batus purvinus.
Atskrido mažas sparnuotas tigriukas iš kitų
įsaulių, kur laikas tylesnis, bet greitas.
– Tasai spengesys, – tarė vienas, – juk nieko nėra. Man baisu.
– Aš esmi esq̄s, – save lepindamas tarė antrasis. – Ko tu bijai?*

Alsuma

*Praskrido gandas neaukštai,
o strazdas nutūpė ant žemės
ir snapas jo labai geltonas,
todėl, kad karšta.*

*Tvanku ir apsiniaukę, bet nelyja,
ruda tigrinė lelija atsigulė žolėn,
o iš visų gėlių baltai težydi bulvės
ir klevas gėrisi jomis kaip Augustas
Stiprusis.*

*Tiesa, jau žydi liepos
ir medus ant lapų laša,
vėl gandas pažeme nusklendžia paupin
link Jurzdikos, nes nēr rasos rasos.*

*Iš po akacijų ištroškęs žvilgčioja
banjanas, kaip koks naminis, išmestas į kiemą,
tarsi šunelis, laukiantis lietaus.*

Gražu. Kad nelabai. Nelengva? Taip.

*Pilka bažnyčėlė
kairiame dangaus
šone.*

*Ten plaka mano
širdis.*

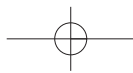

*O, vasaros pradžiosa gilioji tyluma...
Ir tu tenai buvai, mergaitė mylima...
...ir nuo pušų žiedynų laižėme
Indrajės duonos miltus...
...o tu buvai graži ir net ištikima...*

Vydui

*Mes tokie maži, tokie maži –
ant pilko grindinio spalvotos dėmės,
ir tvyro artuma arši –
įrėmęs*

*mums įkandin akis senasis Vilniaus baziliskas,
(užsigalvojai – akmeniu esi?)
didžiulis kraugeriškas Viskas,
kuriam paklūstame visi,*

*Mus veja beprotiškas alkis.
Tu atsigręžt gali? Aš negaliu.*

*Virš kapinių gipsinės ramios akys.
Virš kryžių ir gėlių.*

Karalius

*Jis šįryt čia buvo, bet jau išėjo.
O kur išėjo, nepasakė nė vienam iš mūsų.
Nepasakysi, kad visai išprotėjęs, ne, šiek tiek su protu.
Ypač nelaimingas neatrodė, bet nešvietė džiaugsmu jo akys.
Nevisišškai, ne visai, ne dėl to vis.
Ar liepė ką pasakyti, o gal ką užmiršo?
Sėkmės žmogus, sėkmės žmogus, o štai ir jis pats!*

Mūsų yra kita

*Nežiūrėk juodom, nežiūrėk į mane, žiūrėk į savo.
Nežiūrėk į visus, atgal į veidrodį žiūrėk.
Tavo pats netenka to vardo, ką davė žmonės.
Jo vardas – jo skydas, ką davė kiti, jau subyra į drūzgus.
Jis jau nebe vyras, tik tu, tik tavo atspindys geležuotam
raisto vandeny.
Kita tave nugalėjo, kita, kuri mus myli labiau.*

9 eilutės

*Pasimokyk vienišumo iš akmens –
iškirstas tavasis vardas ant tavęs.
Vienišumas vienija, ką mes
tesuprantam, mirčiai prasidėjus.
Kaip karius, į mūsų išlydėtus,
mename džiaugsmus, abejones, nelaimės
ir saviplaką užmirštame mielai, nes
tas, kas svetimo silpnumo neatleidžia,
iki mirčiai vienišas gyvens.*

Polka „Oleandra 2“

*Buvo šokis gavėnioj,
per melagių dieną,
storas lapins gėrė midų,
girdamas vištieną:
– Žinote, tai yr skaniau
nei kokia lapienė.*

*O lapienė jam atsakė:
– Kvailas neišmanėli!
Gausi uodega per akį,
bėdinas profane.
Neieškok kitos lapienės,
net pavasarinės,
nes, kai peržydės net pienės,
būsi it pūkinis!*

*Šitaip tarius, atsiduso
iš baltos krūtinės.*

Šulinys saloje

*Jei pas mus nėra, dar nieko nereiškia.
Yra Airijoje. Madagaskare.
Čia nėra ir nebuvo, kai saloje
gyveno bebrai ir augo lauravyšnės.
Aukštadvary šulinys ant kalno, vanduo,
ranka pasiekiamas, švelniai pulsuoja.
Pameni tą vakarą?
O ryte išsiskyrėme – piktame juoke
ir abipusėj neapykantoj.
Jau kilo miglos, na ir kas?*

Bėroji pievoje

*Penkiasdešimt antrų pievoje:
gyslotis, šunažolė, kmynas.
Tėkšk į erdvę raudoną amžiną spalvą.
Įvairios gėlytės, labai smulkios.
Saulė į pakaušį, lėktuvo ūžesys.
Vanduo minkštas, viksvos aštrios,
o kenčiančiam dangus.*

SANDRA BERNOTAITĖ

47

Gaisras

Novelė

Kažkas paskambino ugniagesiams. Neklausk, iš kur žinau. Aš žinau. Girdžiu. Jie dar mieste, vis dar labai toli, bet jau važiuoja. Į mūsų rajoną atvažiuoja be jokių kliūčių. Net po darbo dienos be kliūčių atvažiuotų. Šaligatviais. Elektros laidais. Bet kaip. Mūsų rajone gyvena per daug įžymių žmonių, kad galima būtų leisti bent vienam namui sudegti. Turbūt paskambino kaimynė. Ne kaimynas – kaimynė. Ji viską tvarko jų gyvenime. Visai atvirkščiai, negu mūsų šeimoje, jeigu ją galima taip pavadinti. Juokinga. Kodėl klausi? Ne, nežinau, kas padegė. Žinau, kad ne aš. Kam klausi, jei viską žinai geriau už mane. Tu, viską regintysis, viską žinantysis, Tu.

Gražu, galvoju. Visada patinka žiūrėti į liepsną. Šita daug gražesnė, nes labai didelė. Švinta. O kol prietema, liepsnų liežuviai patys gražiausi. Skaisčius plaikstosi vėjyje. Naktį buvo taip šalta, bet dabar virpulio nebejaučiu. Ugnis yra šiluma. Ugnis yra meilė. Girdžiu, kaip traška liepsnų laižomas stogo šiferis. Trata-ta. Trata-tata – TA. *Bolero*. Nepavargstantis būgnininkas laiko ritmą, visas orkestras paskui jį: skuba, gauda, laiko. Girdžiu tą kūrinį. Jis dieviškas, ar ne? Dieviškas, sakyk ką nori. Turėjau kompaktinę plokštelę. Liko ant mano rašomojo stalo. Ten dar liko žalias segtuvas su storu pluoštu lapų. Visi prirašyti skirtingos spalvos rašikliais. Kiekviena spalva reiškė skir-

Sandra Bernotaitė gimė 1975 m. Šiauliuose. Ten baigė vidurinę ir dailės mokyklą, iš ten 1994 m. išvyko į Vilnių studijuoti aktorystės. 2003 m. įgijo teatro bakalauro ir magistro diplomus. Kelerius metus Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje dėstė sceninę kalbą. Dirbo referente Lietuvos universitetų rektorių konferencijoje, teatro raiškos mokytoja Vilniaus licėjuje, teatro režisiere Vilniaus universitete. S. Bernotaitė 2007 m. išvyko iš Lietuvos. Ištekėjo. Gyvena Australijoje. Rašo nuo šešiolikos metų. Žurnale „Metai“ S. Bernotaitės kūryba spausdinama pirmą kartą.

tingą būseną. Ramybė. Grėsmė. Laimė. Geismas. Liūdesys. Nuobodulys. Kokios spalvos buvo liūdesys? Raudonas. Geismas? Mėlynas.

Stogas neišlaikys. Manau, susmegs. Girdžiu spieгимą. Sopranas. Kaip nekenčiu sopranų. Nekenčiu operos solistų. Bet ypač – aukštų balsų. Aukštas moteriškas balsas – kankynės viršūnė. Užsidengiu ausis. Bet Tu gali kalbėti, Tave vis tiek girdžiu. Tave, vienintelį. Tas spieгимas – iš mano kaimynės galugerklis. Ji nėščia. Trečias vaikas. Jau turi dvynius. Jos vyras kardiologas. Sykį man pasakojo, kad jų seksas labai geras. Nepavydžiu, ne. Man gaila. Man gaila, kad tokios moterys žino tai, ko aš nežinau, ir nežino to, ką žinau aš. Ji tokia buka. Šeimos židinio kurstytoja. O jos vyras turi humoro jausmą. Man labai gaila, kad jis jai neištikimas. Gal neištikimybė ir daro seksą tokį nuostabų? Netikrumas, nežinia, paslaptis, naujovė. Jei taip, man tokia taisyklė negalioja.

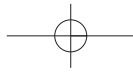
Įdomu, ar kaimynė žino, kad jos vyras neištikimas. Tą vakarą, kai Bona papjovė jų triušėlį, jos ir dvynių nebuvo namie. Mano vyro irgi nebuvo namie, svečiavosi tik tai jis. Šnekučiuodami išsikepėme triušėlį. Suvalgėme be duonos. Po to. Man nebuvo gėda. Kai kuriais atvejais man nebūna gėda. Man tikrai patiko, kaip tai darėme, kardiologo rankų švelnumas. Jautrus žmogus. Aišku, kiekvieną kartą, kai taip klaidžioju ir vėl tampu nusikaltėle, nusikalstu pati sau, Tau. Bet juk Tu man kaskart atleidi. Esi viską pamirštantis, viską atleidžiantis. Galvoju, ar viską pamiršti yra tas pat, kaip ir viską atleisti? Aš nieko negaliu pamiršti ir negaliu atleisti. Maniau, gal užrašiusi viską pamiršiu. O ne. Nepamirštu, kad yra popierius, kuriame surašytos mano nuodėmės. Ir net ne visos. Bet surašytos. Įvairių spalvų rašikliais, reiškiančiais skirtingą nuotaiką. O, kad pamirščiau ir spalvas, ir nuotaikas. Kad atleisčiau sau gyvendama taip, tarsi niekur nieko. O ne. Net jei nebeprisimenu, kas ten užrašyta, – žinau. Ir Tu žinai. Tyli.

Kardiologo žmona, jos vardas Diana, nebekalba su manimi jau senokai. Diana, klausiu, kaip tavo vaisius? Šypsosi ir nieko neatsako. Įsitikinusi, jog nekenčiu jos už tai, kad jie turi vaikų, o mes – ne.

Dabar ji kartkartėm spigiai šūkčioja. Kur ugniagesiai? Kur vanduo? Kur?.. Aš nežinau kur. Tik girdžiu sirenas. Artėja. Girdžiu. Gal ji apkurto nuo savo pačios balso?

Vakar mačiau ją žiūrinčią pro langą, kai iš taksi išlipo Gabrielius ir jo draugas, kurio vardo žinoti nenoriu. Gabrielius vis dar kostiumuotas, ilgokai užsibuvo darbe, paskui – banketas. Pavargęs. Bet vis tiek norėjau, kad atvažiuotų. Neperspėjo, jog atvažiuos ne vienas. Prašiau atvežti konjako. Atvežė METAXA. Nes jam patinka METAXA. Jam patinka, kad man patinka, kad jam patinka METAXA. Nieko nesakiau, tik pašildžiau taures. Jis žino, jog turime ypatingų taurių iš Graikijos. Žino, jog graikai man yra labai gražūs. Jauni graikai. Gabrieliaus draugas nebuvo panašus į graiką. Bet buvo daug jaunesnis už Gabrielių, ir aš, aišku, pasinaudojau proga įgelti: kiek tau metų, *berniuk*? Ar galima tau gerti METAXA, *berniuk*? Galima, atsakė. O kiek *jums* metų? – paklausė. Kiek *jums* metų. Gabrielius įsikišo pagirdamas mano naują šukuoseną, su ja atrodau jaunesnė dešimčia metų. Atsargiai, tarė Gabrielius, jeigu šį mėnesį dar kartą apsikirpsi, tau nebeparduos cigarečių. Žinau. Bet vis tiek nekenčiu, kai berniukai kreipiasi į mane *jūs*. Tai reiškia, jog savo amžiaus jau niekam negaliu sakyti. Net Tau.

Gabrielius žadėjo, kad juodu išgers butelį ir išvažiuos. Virtuvėje garsiai

pasakiau jam, jog negaliu pakęsti berniukų, kurie graužia nagus. Bet jis labai gražus, išskyrus, suprantama, rankas, atsakė Gabrielius. Tai štai kaip tu gyveni, pasakiau. Norėjau, kad susipažintum su manimi, nusivaipe Gabrielius. Aš ir taip pažįstu, neįsivaizduoji, kaip gerai tave pažįstu. Ne, tu manęs visai nepažįsti. Mes dūkome: tu manęs nepažįsti, aš tave pažįstu, deramės, kad nepažįsti, deramės, kad pažįstu, prisipažink, kad nepažįsti, bet nori galvoti, kad pažįsti... Gabrielius iš čiaupo prileido saują vandens ir pylė man į veidą, tiesiai į burną. Žiopčiojau, išsigandau, jog uždusiu, o vanduo buvo ledinis, nes lauke minus dešimt, gruodas, vamzdynai gerokai atšalę. Ačiū, moki mane sugražinti į protą. Tu manęs nepažįsti, užantspaudavo man lūpas bučiniu Gabrielius. O kai jis išėjo į kambarį, nes berniukas sėdėjo vienas prie televizoriaus, pažiūrėjau į Tave, aukštyn. Ačiū. Kartais galvoju, kad visą gyvenimą pakaks ir tokių trupinių. Kad bent virpėtų širdis, kad bent virpėtų. Nes jeigu nurims?

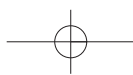
Sirenos arti ir vis kaukia. Mes – policija, sako, mes ne ugniagesiai. Tai kaip jūs ruošiatės man padėti? – klausiu. Jie stovi už tvoros ir nesijudina. Vienas jau prisidėgė cigaretę ir dabar ši rūksta labiau nei mūsų namo stogas. Kodėl jūs stovite kieme? – klausia manęs juokdariai. O kodėl jūsų uniforma žalia? – aš klausiu. Tada kitas, tas, kuris dar nerūko, išsitraukia *raciją* ir kviečia greitąją. Juokdariai, sakau, jei greitoji pagalba galėtų užgesinti gaisrą, tai kardiologas turėtų išgydyti man gastritą? Ant jų automobilio stogo sukasi lempa – raudona *mėlyna* raudona *mėlyna* raudona *mėlyna*, – ir aš vėl nusisuku į ugnį.

Berniuko veide mirguliavo spalvos, tarsi jis sėdėtų priešais degantį namą, jis tikrai buvo gražus, Gabrielius turi gerą skonį. Bet man nepatinka mažvaikiai, man patinka jauni gražūs *vyrų*, o berniukas buvo toks mažas, toks apgailėtinas. Ta riesta nosytė, smulkūs priekiniai dantys, dar tas metalinis žiedas antakyje. Norisi patraukti, tariau, ar galima? Gabrielius užsikvatojo. Būtų daug kraujo, tarė. Nebūk kalė, Berta, tai tik berniukas. Taip, nusišypsavo berniukas, man tėvai liepė grįžti iki vienuoliktos, mes tik išgersime butelį ir išvažiuosim. O gal aš nenoriu, kad jūs išvažiuotumėt, *berniukai*. O kur jūsų vyras? Nėra jos vyro, apie jį nereikia kalbėti. Gabrieliau, gali kalbėti, jis negrįš, jis toli. Ar tikrai *jūsų* vyras toks žymus, kaip sakė Gabrielius? *Mūsų* vyras visiems yra žinomas. Jo veidą atpažįsta gatvėje. *Mes* niekada neiname į parduotuvę įprastu laiku, *mes* apsiperkame labai labai anksti ryte, kai tu dar miegi, *berniuk*. Juk tu, kaip ir visi *berniukai*, mėgsti ilgiau pamiegoti? Mes turime svečių kambarį *mažiems berniukams*. O jūs turite vaikų?

Mano vyras turi vaikų, ne aš. Mano vyras turi mažą berniuką. Ne aš. Aš nenoriu turėti vaikų. Argi tu nemyli vaikų?

Tu myli vaikus. Sakei, kad jie visi galėtų ateiti, Tu priglaustum prie savo širdies kiekvieną berniuką, kiekvieną mergaitę. O aš vis dar mergaitė. Gabrielius vis dar berniukas. O kaip dėl Gabrieliaus draugo, to mažo berniuko, kuriam tėvai liepė grįžti iki vienuoliktos vakaro? Ar jam bus atleista? Kai mes nutilsim.

Rodė filmą apie Marloną Brando. Jis irgi buvo berniukas. Jis įėjo į kambarį. Jam liepė įeiti į kambarį ir paimti nuo stalo žurnalą, pavartyti jį, padėti atgal, apsisukti apie savo ašį šimto aštuoniasdešimties laipsnių kampą, ir jis apsisuko taip nerangiai, tarsi tuoj tuoj pargriūtų veidu į kilimą. Paskui rodė jo veidą. Jis nežiūrėjo tiesiai į kamerą, nestovėjo ramiai. Apsilaižė lūpas.

Nusišypsojo. Ir vėl apsilaižė. Vėl nusišypsojo. Jo dantys balti ir lygūs. Jo lūpos rausvos ir putlios. Jis pakėlė vieną antakį, kai neišgirdo, ko prašoma. Pasisukite profiliu, nežinomas berniuk, vardu...? Marlonas. Kokia jūsų pavardė? Brando. Keista pavardė. Itališka? Ne, aš neturiu italų kraujo. Kas jūsų tėvas? Cheminių trašų ir pesticidų gamintojas. O motina? Aktorė.

Norėjau pasakyti, kad Gabrielius panašus į Brando, bet nepasakiau. Tiesi daili nosis – pati gražiausia veido dalis. Lūpos. Norisi jas bučiuoti. Bet ar nebučiuojate vienas kito, berniukai, man už nugaros? Ne, mes žiūrime filmą. Geriame. Mes nemėgstame *bučiuotis*. O kokiame filme tu nusifilmavai, Berta? Aš? Neprisimenu pavadinimų. Jų nerodė kino teatruose. Visi jie lietuviški. Lietuviškai beviltiški. Apie begalinį skausmą. Negaliu žiūrėti. Gyvenimas irgi filmas.

Bet jo pabaiga yra bloga, ar ne taip? Visų gyvenimo filmas baigiasi blogai. Kaip – blogai? – išsigando berniukas. Visai blogai, pasakė Gabrielius, visi personažai miršta. Ar visi būtinai miršta? Taip, tokios kinematografo taisyklės. Ir tu mirsi, berniuk. Ne, aš nemirsiu. Mirsi, berniuk. Berta irgi mirs. Gabrielius irgi mirs. Marlonas Brando mirė 2004-aisiais. Ar jis irgi mylėjo vyrus, kaip *mes*?

Žiūrovų vis daugėja. Diana, susisiautusi apklotu, stovi atkišusi pilną apvalų pilvą, o jos vyras jau išvyko į darbą klinikose. Visas rajonas pabudo. Sapnuojantys numirėliai. Linguoja nuo kojos ant kojos, neina nei artyn, nei namo gerti kavos, tyliai šurmuliuoja. Keletas veislinių šunų neramiai zuja pirmyn atgal. Už tvoros. Nes, šiaip ar taip, švinta, nes, šiaip ar taip, rytas. Šeštadienio rytas. Ir jau atvyko ugniagesių mašina. Naujos technologijos, sako, mes įsigijome naujas revoliucines technologijas, pavadintas „Kobra“. Nupirkome iš švedų. Stichiją nuo šiol tramdome neidami į vidų, nerizikuojame ugniagesių gyvybe. Paleisime metalo dalelių srovę, kuri pramuš penkių milimetrų skersmens skylutes, pro kurias vėliau įpurkšime vandenį. Bet pirmiausia pasakykite, ar kas nors liko viduje? Mes norime žinoti, kuo rizikuojame.

Rizikuojate Bona. Bona, sakau. Jos nėra šalia manęs. Vadinasi, ji liko viduje. Bona – tai šuo? Ne, tai *saluki*. Kas tas salukis? Šuo, šuo, šuo, – šaukia Diana. Ne, tai saluki. Saluki yra *saluki*, ne šiaip šuo, brangioji.

Kodėl tu jo neįleidi vidun? Tai Bona. Labai pikta saluki. Aš žinau šitą veislę, tarė berniukas, o Gabrielius reikšmingai pamerkė man akį. Ji ne kiekvienam, atsakiau, ką tu žinai apie saluki? Žinau, kad tai viena seniausių skalikų rūšių, kad ją išvedė arabai, kad saluki medžiodavo gazeles, tų šunų neparduoda, tik dovanoja. Dabar jau parduoda, nuliūdinau jį. Dabar jau parduoda viską – ir saluki, ir gazeles, ir veislines moteris. Bona praėjusią savaitę sudraskė triušelį, kaimyno triušelį, jis man daug kainavo. Kas – triušelis? Ne, kaimynas. Berta, kodėl tu save skriaudi? – paklausė Gabrielius. Nežinau, turbūt todėl, kad kiekvieną kartą tikiuosi, jog tai ne skriauda, o dovana. Atsilyginimas. Beprotystė, Berta. O aš irgi turiu šunį, berniukas šypsosi, dobermaną pinčerį, jis gali bet ką užpulti ir sudraskyti, net patį velnią. Bona velnio negali. Ji drasko tai, ko man gaila. Triušelį? Triušelį. Tik triušelį. Net triušelį. Bet jis – gyvas maistas. Ne, jis ne tik gyvas maistas. Netikiu, kad triušeliai neturi sielos. Ar Tu jau priėmėi jį į savo karalystę? Juk jie tokie žiopleliai – pabėga iš aptvaro ir liuksis link piktos saluki. Bet ar baustum už žioplumą, tik už žioplumą?

Įleiskite Boną vidun, prašė berniukas, įleiskite, būkit tokia gera. Negaliu,

Bona pikta, Bona rujoja. Jau nusprendei, ar leisi gimdyti? Nusprendžiau, neleisiu. Kokia tu žiauri. Žiauri? Aš gailėstinga. Sterilizuosi? Turbūt. Kas baisiau: gimdyti beveislius vaikus ar niekada nepatirti skausmo? Nepatirti skausmo, tarė Gabrielius. Berniukas tupėjo prie verandos durų ir glostė per stiklą saluki. Bona, gražuolė Bona, tamsiai pilka jos nugara tirpo sutemose, balkšva buvo tik papildvė ir kojos: žibėjo protingos akys. Mano Bona, gražuolė, patogiai prigulusi, kraipė galvą, kilsčiojo kudlotas ausis, ilgą snukį, kartais ištempdavo grakštų kaklą ir paliesdavo nosimi stiklą, berniuko ranką per stiklą, ilgas priekines kojas sudėjusi vieną ant kitos kaip dama. Jai šalta, nebūk žiauri, pasakė berniukas ir atsistojęs nustūmė lengvas stiklo duris, o Bona klastūnė pašoko ant keturių ir urgzdama puolė.

Bona nemėgsta net Gabrieliaus. O svetimus tiesiog medžioja kaip triušelius. Bona, Bona, Bona! Šiaip ne taip sutramdžiau, stipriai pliekdama šlepete jai per užpakalį, šiaip ne taip į verandą iššoko abu berniukai, likau su ja viduje. Nuvedžiau Boną į savo darbo kambarį, į palėpę. Užrakinau.

Dega tik palėpė, sako gaisrininkas. O, koks bjaurus randuotas jo veidas, apatinė lūpa atvėpusi. Bet jūsų šuns niekur nėra. Mes pradėsime operaciją. Aš neleidau, aš dar neleidau, sakau. Bonos nėra palėpėje, Bonos nėra ten, sakau, reikia rasti. *Kas tas Bonos?* Kodėl neatvyksta greitoji? – šaukia jis kitiems. Jūsų chalato kraštai apdege, sako kažkas. Vėl policininkas. Tas, kuris rūkė. Kur jūs buvote, ponija, kai užsidegė namas? Juokdariai, šitokius klausimus užduoda filmuose apie žmogžudystes. Kai užsidegė namas, buvau namie. Kodėl užsidegė namas? Nežinau. Kas padegė namą? Nežinau. Jūs? Nežinau. Nežinote, ar tai padarėte jūs? Nežinau. Vadinasi, tai galėjo būti jūsų darbas? Ne mano darbas padeginėti namus, mano darbas – mokyti vaikus, muzikos mokyti. Jūs turite vyrą? Nežinau. Turi vyrą, jį turi, turi vyrą, spiegia Diana už tvoros. Aš *nežinau*, ar turiu vyrą, brangioji. Kaip filmuose apie meilę. Nelaimingą meilę.

Bet Tu gi žinai.

Aš tave myliu, tarė Gabrielius. Tu kruvinas. *Argi to maža?* Tau įkando Bona. *Aš tave myliu, Berta.* Nežinau, pasakiau, nežinau, nežinau, nežinau, ar tu mane myli. *Ką tik sakiau, kad taip.* Tai kodėl mane palieki? *Argi tai meilė? Todėl, kad myliu ne vien tik tave, Berta, ir tu pavydi, Berta.* Nežinau, nežinau, nežinau, man atrodo, kad myliu daugiau, nei pavydžiu. *Aš noriu būti arti.* Paleisk berniuką, iškviesk taksi, tegul važiuoja pas savo tėtį ir mamą, jau greit vienuolikta vakaro. *O kur tavo vyras?* Jis toli, jis negrįš. *Tai dėl to kardiologo?* Nežinau. *Žinai.* Neži. *Žinai.* Ne. *Viską žinai, žiūrėk į mane, mane, nebūk kalė, nebūk kalė, aš myliu tave, žiūrėk į mane.* Berniukas vis dar lauke, jam šalta, jis laukia, kol atneši striukę, ir kviečia taksi, matai? *Žiūrėk į mane, Berta, prašau tavęs, neskriausk savęs, mylėk, Berta.* Bet aš nemyliu savęs, myliu tave, Gabrieliau, aš maniau... tikėjau... tikiu... *Tikėjimas – silpniesiems, bet tu stipri, Berta, kodėl negyveni taip, kaip nori, kodėl nenutrauki viso šito, kodėl vaidini gyvenime, o ne kine, kaip priklausu pagal tavo profesiją, kodėl baigei tą supistą pedagogų mokyklą?* Jis sumokėjo už studijas. *Todėl?* Todėl, kad mokysiu vaikus muzikos, todėl, kad myliu vaikus. *Berniukus.* Tave, berniukus. *Kodėl tu negyveni taip, kaip gyventų Berta? Kas tas Berta? Jeigu dabar neišdrįsi, tai kada sužinosi, kas tas Berta?* Todėl, kad mus riša daug dalykų, tu nesupranti. *Kokių*

dalyku, Berta? Šitas namas, šitas televizorius, štai šitas kavos puodelis, štai šitos šlepetės, štai šitas Bolero, kurio kartu klausėmės operos ir baletu teatre, štai šitas grindų laminatas, štai šitas įstiklintas langas... Mus riša ne meilė. Tai kas svarbiau, Berta? Kuo tu tiki? Ko tu lauki?

Aš vis laikiu, kada *Tu* ateisi, juk žadėjai. Tu juk sakei, kad tereikia labai tikėti ir ateisi. Ir *Tau* šitoks gaisras visiškai nieko nereiškia. Tu daug didesnių dalykų gali nuveikti, gal *Tau* degtukų dėžutės plykstelėjimas virš spalvotais rašikliais išmargintos popierių kaugės pasirodė per mažas įvykis? Nesupratau, kodėl Tu nepasirodei tada, kai ugnis dar nebuvo pradeginusi stoge skylės. *Tau* irgi gražu? Nieko nėra gražiau už naktį liepsnojantį namo stogą. Trata-tata. Trata-tata. Baigiasi *Bolero*, kyla įtampa, garsėja liepsnos užesys – jau nebe fone, jau stipriausias garsas, jau pagrindinė tema. Ir trATA! Ir tylaaa. Ir tylos nėra, nesus gedulingas užesys. Ir kurį laiką abu klausomės, kaip trakšteli šen bei ten lenta, sprogsta įkaitusi stiklinė vaza. Vėjas pro stogo skylę neša degančius mano popierinių išpažinčių sparnus. Nei pragaras, nei dangus jų nebeskaitys. Tu jau skaitei, ir abejoju, ar norėtumei dar kartą viską kartu su manim išgyventi. Bet Tu žadėjai ateiti, štai kas man rūpi. Ir aš žvalgausi po minią bandydama atpažinti Tave. Ne, Tu negalėjai būti tas, atsinešęs pilną kibirą vandens, – kam *Tau* gesinant vanduo? Ne, Tu neturi neįgalios dukros, kuri sėdi susisukusi vežimėlyje ir taip pat nori pamatyti liepsną; kai ji šypsosi, vienintelė visoje minioje šypsosi, jos smakru teka seilės. Ne, Tu nesi turtingas senis, kuris, grįždamas namo iš penktadienio šventės, sustoja ir pro atidarytą automobilio langelį bando įžiūrėti kaimynų nuostolius. Dvidešimt tūkstančių! – šūkteli. Kam jis šūkteli? *Tau*? O Tu neateini gesinti viso to gaisro ir man neramu. Paskui.

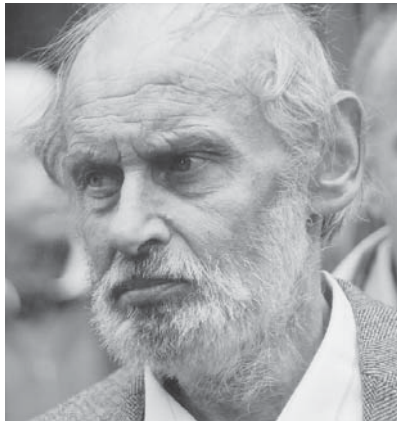
Štai kur Tu. Matau. Dabar matau. Tu vėl nusisukai, bet dabar pažįstu Tavo nugarą. Tu apsivilkęs ugniagesio uniformą, bet nusiėmęs šalną. Tai Tu. Mačiau. Vieną sekundę. Atpažinau. Taip dažnai Tave sapnuoju, kad tučiuojau atpažinau. Taip Tave myliu, kad sekundės užteko. Tu nesiskutęs. Koks įdeges Tavo veidas. Tu vėl atsisuki. Ar pasakysi man ką nors, kaip sapne? Tavo akys paraudusios, ore tiek daug smalkių, vėjas pučia jas į Tavo pusę. Nejuokauk, įsakyk vėjui pakeisti kryptį! Įsakyk lyti lietui! Gruodžio lietus užgesintų liepsną per dešimt minučių! Pažvelgei man į akis. Girdi, jaučiu, kad girdi mane. Šyptelėjai. Man šyptelėjai, mielasis. Dabar esu rami, gaisras tuojau užges. Tu rasi mano Boną. Nebūtinai ji bus gyva, bet juk *Tau* nesvarbu. *Tau* nesvarbu, gyvi mes ar mirę, *Tau* nesvarbu. Tu pakeitei mano galvoje visas tas dešimt gaisro minučių skambėjusią plokštelę: dabar orkestras pradėjo groti *Requiem* įžangą. *Pie Jesu. Pie Jesu.* Spiegia solisté. Negaliu pakęsti tokio aukšto moteriško balso. Nutildyk ją, kalbėk mano galvoje tik Tu, tik Tu, saldusis. Palauk, sakai, tuoj uždainuos...

Berniukas.

Viešpatie, palėpėje, tas berniukas vis dar palėpėje, liepsnose, laiko ranose Boną, saluki, dovanotą man angelą sargą. Tu jį. Dovanojai. Matau Tave, puolantį link, be, šalmo, vis dar, be šalmo, mielasis. Aš paskui Tave. Kur? Paskui. Tave. Tave.

Ir choras klykia: *Agnus Dei.*

Agnus Dei, Agnus Dei, Agnus Dei.

VLADAS BALTUŠKEVIČIUS

53

Apie kelią ir bekelystę

...daroga daroga da bezdorože dorožė...

*Tikrų daiktų vardų nematome per grimą,
per juodą, per raudoną dažą,
bet visuomet eilėraščiuose rimas rimą
pritraukia ir tikrybę neša.*

*Jei kelias,
tai grįstas jis ir vertikaliai kelias.
Jei bekelystė,
tai ieško ji klaidžiau paklysti,
kraujuotom pėdom ir šašuotais keliais
iš klystkelio į klystkelį išklysti.*

*Pakirdamas gyventi nežinai,
ar kelias neiškryps į bekelystę,
ar tik tvirtesnės dvasios milžinai,
kur be kelių, ar tie, kur turi kelių grįstą.*

*Jei kelias,
te jis žaibų zigzagais kelias,
jei bekelystė,
tegu nieško ji kelių grįžt grįžtkelin,*

*te ji per kraujo upelius
atranda niekieno nevaikšiotus kelius...*

*Tikrų daiktų vardų nematome per grimą –
įvairiaspalvio melo dažą,
bet visada eilėraščiuose rimas rimą
pritraukia – menamybę neša.*

*rytą blankiai primenu vėlei
staigiai dingstančius naktį sapnus
...gegužį rožinį mūza prikėlei
varganai iškankintai sielai...
blankiai rytą primenu vėlei
staigiai dingstančius naktį sapnus*

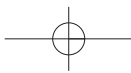
*nori tu to ar nenori –
nemari kaip mirtis, kaip mirtis,
dukružėle, mano Lenora,
nori tu to ar nenori:
nemari kaip mirtis, nemari praeitis,
blyksi skleidžias man tau prieš akis*

*atminimai tie gražūs
gražūs, mūza beprote,
įdainuoti įraudoti įgroti
amžini, kaip rasos rasiuos
atminimai tie gražūs
gražūs, mūza beprote,*

*rytą aiškiai primenu vėlei
niekad nedingsiančius naktį sapnus,
išlaisvio ir nerimasties aš sūnus,
jaunas skambus jaunas skambus šaunus
aiškiai rytą primenu vėlei
niekad niekad nedingsiančius naktį sapnus*

Keleivis

*Aš – keleivis, vienišas keleivis
vienas keliuose ir klystkeliuose vienas
širdį graižioja jų aštrios aštrios kreivės
ir benamės benakvynės naktys dienos.*

*Akys ryškios, akys blukios
ir žvaigždžių kristalų pritrupėję akys
pasitinka Lietuvėlės ūkiuos
ir fazendose, ir jurtose, ir saklėse...*

*Aš pas žmones retas, baisiai retas svečias –
man įkyrūs kasdieniai rūpesčiai.
Lyg dvasia be vietos – nežinau, kur pasidėčiau,
jeigu neturėčiau savo mūzos*

*ir palydų – nemariosios mūzos
mirštančių šešėlių – jeigu neturėčiau,
nežinau: gal laimingesnis būčiau,
o gal gyvas suledėčiau*

*aš keleivis, vienišas keleivis,
gatvėse ir skersgatviuose vienu vienas
širdyje kryžiuojasi aštriosiomis kreivėm
be nakvynės naktys dienos...*

*Už užšautų durų, už užvarstytų langinių
daugiaaukščiuos rūmuos, rūsiuose ir lūšnose
ilsis svetimi likimai –
mirštantys šešėliai nemariosios mūzos –*

*atsiriekę nuo buities perdien po riekę
savo kūną valgo, savo kraują geria
ir užmiega. Nesapnuoja nieko,
ar su sąžinėmis derasi...*

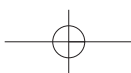
*be palydų, be atsitiktinių,
be draugų atsitiktinių ir atsitiktinių draugų,
kas su manimi nutiktų – nieks nežino,
gal ir mūza neišsaugotų.*

Aš pavargau bebūdamas žmogus

Bern. Brazdžionis

*Pervargau bebūdamas žmogum
jau netikiu nei pragaru ir nei dangum
džiaugsmų aistringų ir kančių skausmingų
tos pačios ašaros ir jom paspringo
tai kas vadinomas manyje žmogum
jau netikiu nei pragaru ir nei dangum*

*jau netikiu ugnim aukštų žemų aistrų
sūru nuo jų krūtinėj ir aitrų
daugiau aš netikiu grumtynių ringu
ir tuo paskvilišku buitės teatru
širdis manoji nuo randų išbrinko
sūru krūtinėj ir aitrų aitrų
ir regimai juntų kaip siela rembi
ir jausmą tą įspinduliuoju jambe*

*skaitysi tu kurs vadinies žmogum
ir juoksiesi iš mano netikėjimo ir melo
ir niekad nepajusi kaip man širdį gelia
kančių skausmingų ir džiaugsmų aistringų
druska rakštingąja dar nepaspringo
tai ką tu vadini savy žmogum*

*o aš? aš pervargau bebūdamas žmogum
ir netikiu nei pragaru ir nei dangum*

*nuo lelijapių
plokščių delnų
sklindant chorui
kūmavimų chorui
mokiaus kursmo –
vaikystės dainų
nuo lelijapių plokščių delnų
sklindant chorui kūmavimų chorui*

*į vaikystės
garsus ir aidus
po klajojimų grįžti man lemta
dienos naktys
žiedlapiiais krenta
į vaikystės garsus ir aidus
po klajojimų grįžti
man lemta*

*tai, kas prarasta, atskrenda
skrenda
iš žiojėjančios metų
bedugnės
ugnys žaižaros
žaižaros ugnys
tai, kas prarasta, atskrenda skrenda
iš žiojėjančios metų bedugnės*

JACK KEROUAC

57

Pabusk

Budos gyvenimas

Iš anglų k. vertė SAULIUS REPEČKA

*Tegu bus pagarbintas Jėzus Kristus,
Krikščionių pasaulio viešpats.
Tegu bus pagarbintas Gautama Šakajamunis,
Išorinis Budos kūnas.*

Budistų malda Santa Barbaros vienuolyne,
užrašyta Dwighto Goddardo.

Autoriaus pastaba

Šioje knygoje sekama sutrų mokymu. Joje cituojami šventieji budistų kanono raštai, kai kurios citatos – tiesioginės, kai kurios – supintos su naujais žodžiais, o kai kurios – net ne citatos, bet mano paties parinkti, išgalvoti nauji žodžiai. Knygos istorija pagal Ašvagošos *Budha Charita* ir Narasu *Istorinio Budos gyvenimą*, nevengiant pakeitimų bei vaizduotės žaismo,

Jackas Kerouacas (1922–1989), išauklėtas griežtų katalikiškų pažiūrų motinos ir pats laikęs save kataliku, šeštojo XX a. dešimtmečio viduryje susižavėjo budizmu – ši religija turėjo milžiniškos įtakos jo asmeniniam bei kūrybiniam gyvenimui ir įkvėpė jį parašyti tokius kūrinius kaip „Meksiko bliuzas“, „Dharmos valkatos“, „Šiek tiek apie dharmą“ ir „Pabusk. Budos gyvenimas“. Pastarajai knygai įžangą parašęs garsus budologas Robertas Turmanas teigia, kad „Jackas Kerouacas anuomet, šeštajame XX a. dešimtmetyje, iš visų mūsų amerikiečių budistų pirm-takų buvo pagrindinis bodhisatva“.

Knyga „Pabusk“ buvo parašyta per pirmąjį 1955-ųjų pusmetį. Tų metų sausį J. Kerouacas kartu su motina iš Niujorko Ričmond Hilo persikėlė į sesers Ninos namą – ji gyveno Roki Mounte, Šiaurės Karolinoje. Atitolęs nuo pašėlusio gyvenimo Niujorke, rašytojas pradėjo gyventi pagal Budos tradiciją kaip asketas – jis valandų valandas vienas sėdėdavo po ryškiomis nakties

pasakoja apie Budos gyvenimą. Neįmanoma išskirti ir įvardyti tų nesuskaičiuojamų šaltinių, kurie įsiliejo į šį šviesos ežerą, tarp jų – *Lankavatara*, *Dhammapada*, *Anguttara Nikaya*, *Itivuttaka*, *Digga Nikaya*, *Majjhima Nikaya*, *Theragatha*, *Vinaya Pitaka*, *Prajna Paramita Hridaya Sutra*, *Samyutta Nikaya*, net *Chuangtse*, *Tao Teh King*, *Milarepos gyvenimas*, *Mahayana Samgraha* ir tūkstančiai kitų. Šios knygos šerdis – išdailinta *Surangama Sutra* santrauka. Pastarojo kūrinio autorius, turbūt didžiausias kada nors kūręs rašytojas, yra nežinomas. Jis gyveno I a. po Kr. ir, naudodamasis savo epochos šaltiniais, rašė dėl Šviesiausiojo Dieviškojo Nušvitimo. Aš šią knygą sukūriau kaip vadovą, kuris Vakarams atskleidžia senovės Įstatymą. Mano tikslas – atvertimas. Tegu man bus leista gyventi pagal šiuos žodžius: „Mano tikslas buvo giedoti garbinimo giesmes šventajam vienuoliui, skelbti apie jo darbus nuo pat pirmojo iki pat paskutinio, nesiekiant sau naudos nei garbės, netroškiant asmeninio pripažinimo, bet sekant tuo, kas pasakyta raštuose, kad gautų naudos pasaulis.“ AŠVAGOŠA, I a. po Kr.

1

Buda reiškia pabudusysis.

Neseniai daugelis žmonių Budą tarė esant dideliu tukliu, sėdinčiu ir besijuokiančiu, įmantriai pasipuošusiu didžiapilviu tipu – tokį jį vaizduoja milijonai turistams skirtų niekučių bei statulėlių, kurios čia, Vakaruose, pardudamos menkniekių krautuvėlėse. Jie nežinojo, kad iš tikrųjų Buda buvo dailus jaunas princas, kuris dvidešimt devynių metų amžiaus tėvo rūmuose, žvelgdamas į tolį pro šokančias merginas, tarsi šių nė nebūtų, staiga paniro į savo mintis, paskui pagaliau ryžtingai pakėlė į viršų rankas, sėdo ant savo karo žirgo ir išjojo į mišką, ten kardu nusipjovė ilgus auksaspalvius plaukus, susibičiuliavo su ano meto Indijos šventuoliais ir mirė sulaukęs aštuoniasdešimties – sulysęs garbus senovės takų ir dramblių giraičių klajoklis. Šis žmogus nepanėšėjo į nevalyvą palaimos tinginį, jis buvo rimtas tragizmo gaubiamas pranašas – Indijos ir beveik visos Azijos Jėzus Kristus.

Šiandien jo įkurtos Didžiojo Pabudimo iš egzistencijos sapno religijos, budizmo, pasekėjų skaičius siekia šimtus milijonų. Nedaugelis žmonių Ameri-

žvaigždėmis ir medituodavo. Tituliniame pabaigto rankraščio puslapyje įrašė: „Pabus. Parengė Jackas Kerouacas.“

J. Kerouacui neabejotinai patiko meilės ir atjautos idėja, tai, ką tibetiečiai vadina „didžių darbų linija“, kuri tęsiasi nuo Maitrėjos ir Asangos. Akivaizdu, kad budistų ir krikščionių tikėjimuose garsusis bitnikas įžvelgė daug ką bendra. Jis vadino Budą „Azijos Jėzumi“, netgi laikė jį „mielesniu nei Jėzus“ ir knygoje „Pabus“ nedvejodamas remiasi ne tik garsiausiais budizmo tekstais, tokiais kaip „Dhammapada“ ar „Šuranagos“ sutra, bet ir Dwighto Goddardo antologija „Budistų biblija“ (D. Goddardas, pats būdamas krikščionis, pabrėžė tuos budizmo aspektus, kurie labiausiai panėšėjo į jo paties tikėjimą).

Ši nuostabi J. Kerouaco knyga angliškai pirmą kartą buvo išleista tik 2008-aisiais. Netrukus galėsime ją visą perskaityti ir lietuviškai. „Metai“ šiame numeryje spausdina pirmą knygos skyrių.

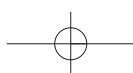

koje ir Vakaruose suvokė Rytų tikėjimo mastą bei gilumą. Nedaugelis žmonių žinojo, kad Korėja, Birma, Siamas, Tibetas, Japonija ir prieškomunistinė Kinija – pirmiausia budistinės šalys, lygiai kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, Anglija, Prancūzija, Italija, Meksika – pirmiausia, kaip manome, krikščioniškos šalys.

Šis jaunuolis – dėl didžio sielvarto išminties jo nepajėgė suvilioti ištisas dailių mergelių haremas – buvo Gautama, Sidharta, 563 metais prieš Kristų gimęs Šakjų genties, kuri gyveno Gorakpuro krašte, Indijoje, princas. Jo motina, – ji, keista, buvo vardu Maja, o tai sanskrito kalba reiškia „magija“, – pasimirė netrukus po to, kai pagimdė. Sidhartą išaugino jo teta Pradžapatė Gautami. Jaunystėje jis buvo puikus sportininkas ir jojikas – kaip ir dera kšatrijų, karių kastos, palikuoniui. Legenda pasakoja apie stulbinamas varžybas, kuriose Sidharta, siekdamas Jašodharos rankos, nurungė visus kitus princus.

Sulaukęs šešiolikos metų, jis vedė princesę Jašodharą ir ši jam pagimdė sūnų Rahulą. Sidhartos tėvas Maharadža Šudhodana beprotiškai jį mylėjo ir slapčiomis tarėsi su savo ministrais, kaip sūnų nudžiuginti ir priversti pamiršti tą didį sielvartą, kuris vis augo artėjant jo trisdešimtmečiui. Vieną dieną princas, važiuodamas karieta per karališkuosius sodus, išvydo keliu krypuojantį senį. „Kas gi tasai žmogus? Jo plaukai balti, o pečiai sulinkę, akys apsiblausios, kūnas nuvytęs, jis eina pasiramsčiuodamas lazda. Ar jo kūną ūmai išdžiovino kaitra, ar jis toks gimė?.. Tuoj pat apsik karietą ir grįžk. Kokius dar malonumus šiuose soduose galiu patirti galvodamas apie artėjančią senatvę? Mano gyvenimo metai – it vėjo šuoras. Apsuk karietą ir greitais ratais pargabenk mane į rūmus.“ Paskui pamatė mirusį žmogų, nešamą prie netoliese sukrauto laužo. „Jo palyda apimta sielvarto, jie raudoni plaukus ir gailiai aimanuoja... Ar tai vienintelis miręs žmogus, ar pasaulyje tai dažnas reiškinys? O žemės žmonės! – liūdnai suriko jaunas princas. – Visur, žiūrėk, kūnas virsta dulke, bet juo nerūpestingėnis visur verda gyvenimas, širdis – ne iš bejausmio medžio, ne iš akmens – juo geriau jaučia: NE VISKAS PRANYKSTA...“

Tą vakarą, palieptas karaliaus, jis išgirdo apie šį įvykį – ministras Udajus prisakė mergelėms savo kerais suvilioti prinčą Sidhartą. Jos žavingai judėjo, nusimetė nuo pečių kasdieninius šilkus, rankomis mėgdžiojo vingiuojančias gyvates, svaidė vylingus žvilgsnius, šoko dviprasmiškai, glostė jo riešus, kai kurios netgi apsimetė, kad nuraudusios sutriko, ir nuo krūtų nusiėmė rožes šaukdamos: „Ak, ar tai tavo ar mano, jaunasis prince?“ Tačiau princas, atmindamas sielvartą, liko abejingas. Vidurnaktį merginos nuvargo ir sugulusios ant suolų bei pagalvių užmigo. Vien princas nemiegojo. „Ne, aš nesakau, kad man nerūpi grožis, – tarė jis tamsos gaubiamam, klausinėjančiam jį ministrui. – Nesakau, kad nepažįstu žmogaus džiaugsmų, tačiau visur regiu mainymosi ženklą. Todėl širdy man liūdna ir sunku. Jei šie dalykai iš tikrųjų tvirtų be amžiaus keliamų kliaudų, be ligų ir mirties, tada prisistotčiau meile ir niekada nepajusčiau nei pasibjaurėjimo, nei liūdesio. Net jeigu pasiektum, kad šių moterų grožis nesikeistų ir nenuvystų ateityje, ir tada, nors meilės džiaugsmas – taip pat ne be ydų, jis tebelaikytų tavo protą vergovėje. Pakanka žinoti, kad kiti žmonės sensta, serga, miršta, ir tokie džiaugsmas tampa nemieli, – ir, turint juos omeny ir tai žinant, protą juo

smarkiau apima nepasitenkinimas. Pakanka žinoti, kad šie malonumai netruks sunykti, lygiai kaip ir mergaičių kūnai. Jeigu žmonės, nepaisydami nieko, neatsispiria meilės galiai, jie iš tikrųjų mažai kuo tesiskiria nuo gyvulių. Tai tas pats, kaip leistis sugundomam tuščio melo. Deja, deja, Udajau! Štai kas pagaliau kelia didį rūpestį – gimimo skausmas, senatvė, liga ir mirtis. Ir šios širdgėlos mums turi būti baugu – mūsų akys regi, kaip visi daiktai aplinkui nyksta, bet širdis, jų įsitvėrusi, vis viena džiūgauja. Deja! Graudu dėl viso pasaulio! Koks jis tamsus, neišmanėliškas, be krislo supratimo!“

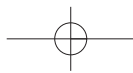
Ir Sidharta prisiekė: „Aš ieškosiu tauraus įstatymo, nepanašaus nė į vieną žmogui žinomą pasaulio dėsnį. Aš pasipriešinsiu ligai, senatvei bei mirčiai ir kausiuosi su piktybe, kurią jos atneša žmogui.“ Kad įvykdytų savo pažadą, jis nusprendė visam laikui palikti rūmus, keliauti į girią ir medituoti vienatvėje – kaip darydavo ano meto tikėjimo pasekėjai.

Palaimintasis atsiskyrėlis nukeliavo į Bodhgają. Vos tik jis pažvelgė į taurias palmių, mangamedžių ir *ficus religiosa* pipalų giraites, jį išsyk užvaldė sena Praeities Budų svajonė. Raibuliuojant popietės spalvoms, Sidharta, vienišas ir suglumęs, nužingsniavo po medžių šakomis, tačiau jo širdyje kirbėjo nuojauta, kad čia netrukus nutiks kažkoks didingas dalykas. Gautama, budizmo „įkūrėjas“, tik iš naujo atrado pamestą seną Tathagatos (Atėjusiojo į Tokybę) taką ir iš naujo atskleidė pirmąją pasaulio rasos lašą. It užuojautos gulbę, besileidžiančią į lotosų tvenkinį, kad jame įsikurtų, Sidhartą apėmė didis džiaugsmas – jis išvydo medį, po kuriuo, paklusdamas valiai visų Budų kraštų bei visų susirinkusių Budų esybių, – tai yra žėrinčios intucijos tuštumos Neesybių, tirštai susispietusiu aplinkui lyg pulkai angelų, – ir valiai bodhisatvų, kurie per amžius spinduliuoja PAGARBOS šviesą į tuštumos vidurį, ketino atsisėsti. „Visur yra čia“, – šventajam pakuždėjo nuojauta. Iš netoliese dirbančio žmogaus, žolės pjovėjo, jis gavo švarios, lanksčios žolės, paskleidė ją po medžiu ir tiesus atsisėdo. Pasikišo kojas po savimi, tačiau ne bet kaip jas sudėjo, o įsitaisė tvirtai ir taupiai lyg dievas Naga. „NEPAKILSIU IŠ ŠIOS VIETOS, – pasiryžo Sidharta, – KOL MANO PROTAS, NUSIKRATĖS PRIERAIŠUMO, IKI GALO NEIŠSIVADUOS IŠ SIELVARTO.“

Jo kaulai galėjo supūti, o raumenys sudžiūti, varnos galėjo išlesti netašojamas smegenis, bet šis dieviškas vyras nepakilo iš savo vietos ant žolės po pipalo medžiu, kol neperprato pasaulio mįslės. Jis sukando dantis ir įrėmė į juos liežuvį. Jis nukreipė savo spindulingą protą žemyn ir leido sąmonei plūsti į vidinį nuojautos bei išvalgos pasaulį. Švelniai sunėręs rankas, alsuodamas lyg kūdikis, užmerkęs akis, nepajudinamas ir nesutrikdomas, suteptoms leidžiantis ant žemės, jis mąstė: „Lai sujuda ir sudreba visa žemė, tačiau ši vieta liks tvirta kaip uola.“

Indijoje buvo gegužė, metas, vadinamas Dulkėtuoju, kai oras stoja geltonas kaip grūdas, šiltas, svajingas, ir visi daiktai bei gyviai per prigimtinę minties tyloję skendinčius saulėlydžius alsavimu skleidžia tikėjimą.

Daugel žodžių buvo parašyta apie šią šventą akimirką dabar išgarsėjusioje vietoje po Bodhi medžiu – Nušvitimo medžiu. Tai buvo ne agonija sode, bet palaima po medžiu. Tai buvo ne kieno nors prisikėlimas, bet visa ko sunaikinimas. Tomis valandomis Buda suvokė, kad visi dalykai randasi iš prie-

žasties ir pamažu išnyksta, todėl visi jie laikini, stokoja laimės ir – mįslingiausia – yra netikri.

Kai Sidharta perprato, kad viskas aplinkui iškeruoja iš proto, išdygo iš apgaulingo mąstymo sėklų Dieviškoje Tikrovės Žemėje, kai prasidėjo sielvartingas, niūrus sapnas, papūtė švelnus, gairus vėjelis. „Su nuostaba pažvelgė nurimę ir nuščiuvę gyvūnai.“ Budos protą užplūdo abejonės, jis pasijuto gundomas pakilti ir eiti kur nors kitur, mesti šią bergždžią meditaciją po medžiu. Sidharta pažino, kad jį gundo patsai Gundytojas Mara, Indijos velnias, ir atsisakė pajudėti iš vietos. Net baimė nusmelkė jo protą, jį nukrėtė šiurpulis, įsivaizdavo, kad kažkas vyksta jam už nugaros ar priešais užmerktas akis, tačiau ramus tartum žmogus, stebintis vaikų žaidimą, jis leido šioms abejonėms bei nerimui susprogti kaip burbului ir išsisklaidyti jas pagimdžiusioje proto jūros tuštumoje.

Tirštėjant sutemoms, Sidharta taikingas ir ramus sulaukė atilsio. Jis pasinėrė į gilią ir subtilią meditaciją. Visos šventos ekstazės rūšys paeiliui ištiko jam prieš akis. Per pirmąjį nakties budėjimą Sidharta įžengė į „teisingo suvokimo“ kelią ir atsiminė visus savo ankstesnius gimimus.

„Gimė tokioje vietoje ir tokiu vardu ir taip toliau iki pat savo dabartinio gimimo per šimtus, tūkstančius, milijonus gimimų, jis pažino visus savo gimimus ir mirtis.“

Ir kokio gi gimimo galėjo neatminti jo Šviesus, Paslaptingas Intuityvios Esmės Protas, puikiai žinodamas, kad egzistencijos pamatas yra tokybė? Jis buvo visomis būtybėmis, tačiau niekada nebuvo tikras „jis“, tik visomis būtybėmis, taigi visos būtybės buvo viena ir tas pat, ir viskas vyko Visuotinio Proto sferoje, ir tat buvo Vienintelis Protas, praeitis, dabartis bei ateitis.

„It smėlio smilčių Gange nesuskaitysi gimimų ir mirčių, jų yra pačių visokiausių, pačių įvairiausių. Paskui, pažinus ir savo šeimos ryšius, sunkus liūdesys užgulė jo širdį.“

Praėjo daug laiko, tęsėsi senas gyvenimo sapnas, nuriedėjo daugel motinų turinčio sielvarto ašaros, dulkėmis virto gausybė tėvų, pasibaigė pradinusių vakarų su broliais ir seserimis amžinybės, užsimiegojusio gaidžio giedojimas, vabzdžio urvelis, apgailėtinas instinktas – viskas ištirpo tuštumoje, Budos prote įsižiebė didis mieguistas Aukso amžiaus supratimas, kad ši išmintis – senesnė už pasaulį.

„Gilios atjautos jausmas praėjo, jis dar sykį susimąstė apie visa, kas gyva, apie tai, kaip būtybės sukasi šešiose gyvenimo sferose – ir nėra pabaigos nei gimimams, nei mirtims. Ir viskas tuščia, netikra, laikina kaip plantanų palmė, kaip sapnas, kaip fantazija.

Budos ausis, jam praktikuojant nuostabios žėrinčios intuityvios meditacijos meną, – net šviesa lyg Transcendentinis Pienas akinamai suspindo neregimoje jo užmerktų akių prieblandoje, – pasiekė nekintanti tyra ošiančios girdėjimo jūros tyluma, ji niršo ir rimo, kai Buda aiškiau ar blankiau atsiminė garso sąmonę, nors kaip tokia ji visada buvo tas pats nekintantis garsas, tik Budos paties garso suvokimas kito ir slūgo lyg atoslūgis, vandeniui šnypščiant ir susigeriant žemėn, o garsas skambėjo ne ausies išorėje ir ne jos viduje, bet visur, – tyra girdėjimo jūra, Transcendentinis Nirvanos Skambesys, kurį girdi vaikai savo lovelėse, kuris girdimas mėnulyje ir staugiančių vėtrų židinyje, kuriame jaunasis Buda dabar išgirdo didįjį mokymą,

nenutylančius, išmintingus ir aiškius visų senovės, kaip ir visų būsimų, Budų – jie visi susirinko priešais Sidhartą – pamokymus. Šio Girdėjimo ramybę sudrumsdavo tolimas svirplio svirpimas, atsitiktinis nevalingas miegančių paukščių cyptelėjimas, sprunkančios mažos lauko pelės šiurenimas ar medžius siūbuojantis vėjas, tačiau šie garsai buvo tik atsitiktiniai. Girdėjimo jūra sugerdavo visus garsus ir nutikimų aidą, bet Girdėjimas liko kaip visada nesutrikdomas, iš pagrindų nepersmelktas, nei papildytas, nei nuskurdintas, tyras savyje kaip tuščia erdvė. Įstatymo Karalius, po liepsnojančiomis žvaigždėmis įsisiautęs į dievišką Deimantinės Ekstazės Transcendentinio Garso ramybę, sėdėjo nejudėdamas.

Paskui, per vidurinę nakties budėjimą, jis pasiekė tyrųjų Angelų pažinimą ir išvydo priešais save kiekvieną būtybę, kaip žmogus regi atvaizdus veidrodyje, visas būtybes, vis gimstančias, kad numirtų, kilnias ir nedoras, vargšes ir turtingas, raškančias gerų ir piktų darbų vaisius ir atitinkamai patiriančias laimę arba kančią.

Jis regėjo, kaip iš piktų darbų kyla priežastis apgailestauti ir bevardis noras pataisyti, pašalinti blogį, kuris skleidžia skatinančią grįžti į pasaulį energiją, o geri darbai nesukelia apgailestavimo ir, nepalikdami nė kruopelės abejonės, ištirpsta Nušvitime.

„Be to, visus gimimo vaisius jis regėjo kaip žvėris – kai kurie jų buvo pasmerkti mirti dėl kailio ar mėsos, kai kurie – dėl ragų, šerių, kaulų ar sparnų, kai kurie, ankstesni draugai ir giminaičiai, būdavo suplėšomi ir nužudomi per tarpusavio nesutarimus, kiti turėdavo vilkti sunkią našta, dar kiti buvo persmeigiami ar badomi aštriais akstiniais. Jų iškankintais, perdžiūvusiais ir alkanais kūnais tekėjo kraujas, ir nebuvo jokios atgaivos, jie kovėsi vienas su kitu, nė vienas neturėdamas jokios nepriklausomos galios. Skraidydami ore ar panirę į gilius vandenį, jie niekur nerado prieglobsčio, apsaugančio nuo mirties.“

„Ir jis išvydo juos, atgimusius žmonėmis su dvokiančiais lyg nuotekų vamzdis kūnais, iš visų pusių apgultais baisiausių kančių, užgimusiaisiais iš įsčių baimei ir drebuliui, švelniaodžiais, prisilietimo skaudžiai lyg peiliu badomais.“

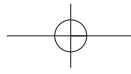
Šis iečių slėnis, kurį mes vadiname gyvenimu, – tai baisus sapnas.

„Užgimęs tokios būklės nė akimirka negali išsilaisvinti nuo tykančios mirties, darbo ir sielvarto, bet vis viena ieškai atgimimo, o atgimęs toliau kenti.“

Sunkios apgailėtinų neišmanymo būtybių girtos vis sukasi, vis mala.

„Ir tada jis išvydo tuos, kurie, įgiję didesnių nuopelnų, mėgavosi gyvenimu danguje. Juos nuolatos kankino meilės troškulys, jų nuopelnų nelikdavo sulig gyvenimo pabaiga, prieš mirtį jiems pasirodydavo penki ženklai. Šitaip žiedas, vysdamas ir pūdamas, netenka savo švytinčių spalvų. Jų pasaulio būtybės, tos, kurios liko gyventi, sielvartu neįstengė išgelbėti savo likimo draugų. Rūmai ir juos supantys džiugesio sodai dabar tušti, Angelai liko vieniši ir nelaimingi, jie sėdi arba miega ant dulkinos žemės ir prisimindami savo mylimuosius graudžiai rauda. Deja, jie apgauti! Visur be išimties kiekvienas gimimas – tai nepalaujamas skausmas!“

„Danguje, pragare ir žemėje sukuriuoja gimimų bei mirčių jūra, – tai amžinai besisukantis ratas, – ir visų į ją panirusių būtybių kūnus bangos

kaip papuola blaško šen ir ten. Šitaip, atvėręs Proto akis, Sidharta apmąstė šešias gyvenimo sferas ir visų gimusių būtybių nuosmukį. Jis suprato, kad viskas tuščia ir bergždžia! Ir nekelia pasitikėjimo! Kaip toji plantanų palmė ar oro burbulas.

Trečią valandą ryto kartu su visomis pasaulio kančiomis pakilo rūkas. „Per trečią kupiną įvykių budėjimą jį ištiko gilus, nesumeluotas supratimas. Jis mąstė apie visą gyvenimo raizginyje besisukančios, sielvartui gimusios kūrinijos pasaulį – apie neišmatuojamas gausybes tų, kurie gyvena, sensta ir miršta. Apie godžias, geidulingas, stokojančias išmanymo, sukaustytas tamsos pančiais, nežinančias jokio galutinio išsigelbėjimo kelio, būtybes.“

Ak, kokia gi šių kūnų mirties priežastis? „Teisingai samprotaudamas, žvelgdamas į savo vidų, jis susimąstė, iš kokio šaltinio randasi gimimas ir mirtis.“

Kūnų gimimas – tiesioginė kūnų mirties priežastis. Visai kaip rožės sėklos pasodinimas – jos nuvytymo priežastis.

„Tada, žvelgiant giliau, kyla klausimas: iš kur randasi gimimas?“ Jis suprato, kad gimimas randasi iš visur vykdomos gyvenimo veiklos. Paskui, pamąstęs apie šią veiklą, jam išaiškėjo, kad ji įsukama ne ją kuriančiojo, taip pat neatsiranda savaime, neturi nepriklausomos egzistencijos, bet neišsuka ir be priežasties, ne, ji įgaunama per tolesnę priežasčių grandinę, per priežastį po priežasties, ir jungiamieji saitai pančiais sukausto viską, kas yra forma, – apgailėtina forma, vien dulkės ir skausmas.

Tada kaip tasai, kuris, perlaužęs pirmąjį bambuko narį, likusią jo dalį lengvai padalija, jis, mirties priežastimi laikydamas gimimą, o gimimo priežastimi – darbus, pamažu įžvelgė tiesą. Mirtis kyla iš gimimo, gimimas kyla iš veiklos, veikla kyla iš prisirišimo, prisirišimas kyla iš troškimo, troškimas kyla iš suvokimo, suvokimas kyla iš jutimo, jutimas kyla iš šešių juslių, šešios juslės kyla iš individualybės, individualybė kyla iš sąmonės. Veikla randasi iš prisirišimo, veiklos priežastis – tariamas poreikis, prie kurio yra prisirišusi būtybė ir dėl kurio ji pajudėjo iš vietos. Prisirišimą sukelia troškimas, troškimas atsiranda anksčiau už įprotį, troškimas kyla iš suvokimo, mes niekada netrokštame to, apie ką nieko nežinome, o kai sužinome, suvokiame arba geidžiamą malonumą, arba skausmą, kurio bjaurėdamiesi vengiame, – tai dvi monetos, vadinamos troškimu, pusės. Suvokimas randasi iš jutimo, pirštą svylant pajuntame ne iš karto. Jutimas atsiranda dėl šešių juslių (akys – rega, ausys – klausa, nosis – uoslė, liežuvis – skonis, kūnas – lytėjimas, smegenys – mąstymas) sąlyčio su atitinkamais pojūčių objektais – joks pirštas nenusvils be sąlyčio su ugnimi. Šešios juslės randasi iš individualybės, lygiai kaip iš ugliu išauga kamienas bei lapija, taip ir individualybė iškeruoja šešiomis atšakomis – iš to, kas iš pradžių nebuvo nei Vienas, nei Šeši, bet vien Tyras Protas, skaidrus it veidrodis. Individualybė kyla iš sąmonės – ši panėši į sėklą, kuri sudygsta ir išleidžia savo nepakartojamą lapiją; jei nėra sąmonės, nebus ir lapijos. O sąmonė randasi iš individualybės, juodvi iki pat galo įsipynusios viena į kitą. Dėl vienos veikiančios tuo metu priežasties sąmonė pagimdo individualybę, tačiau dėl kitos veikiančios tuo metu priežasties individualybė pagimdo sąmonę. Kaip žmogus ir laivas kartu juda į priekį, žemei ir vandeniui sudarant tam sąlygas, taip iš sąmonės kyla individualybė, o ši išleidžia šaknis. Iš šaknų atsiranda šešios juslės, jos

sudaro jutimą, iš jutimo randasi troškimas (arba pasibjaurėjimas), iš troškimo bei pasibjaurėjimo kyla prisirišimas arba prie troškimo, arba prie pasibjaurėjimo, šis prisirišimas – veiklos priežastis, o iš veiklos vėlgi randasi gimimas, gimimas vėlgi veda į mirtį, šitaip nepaliaujamai sukasi visų gyvų būtybių egzistencijos ratas.

Taip pat, staiga išvydęs ir perėjęs dvylika Egzistencijos grandinės (nidanų grandinės) grandžių, jis suvokė, kad sąmonė, kuri pagimdo individualybę podraug su visomis bėdomis, pati kyla iš karmos (likusios nebaigtos sapno veiklos), karma randasi iš neišmanymo, o neišmanymą pagimdo protas. Karma įkūnija nepalenkiamą, griežtą įstatymą, kuris susieja poelgį ir padarinį, šį ir būsimąjį gyvenimą. Karma paaiškina visas gyvojo pasaulio – žmonių, žvėrių, karalių galios, išorinio moterų grožio, povų uodegos dailumo, kiekvieno mūsų moralinių nuostatų – paslaptis. Karma – tai gyvos būtybės paveldas, tai iščios, kurios ją pagimdo, iščios, į kurias ji turi vis grįžti. Karma – tai moralės pamatas: iš to, kuo buvome, randasi tai, kuo esame. Kai žmogus nušvinta, liaujasi veikęs, suvokia aukščiausiąją tobulą išmintį ir įžengia į Nirvaną, tai reiškia, kad išsisėmė jo karma, – ir kaip tik karma leido jam žengti šį žingsnį. Jei žmogus tebėra neišmanėlis, piktas, kvailas ir godus, tai reiškia, kad jo karma dar neišsisėmė, – ir kaip tik karma jam neleidžia žengti toliau.

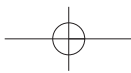
Teisingomis žiniomis vadovaudamasis, iki galo viską suvokdamas, tvirtai apsisprendamas – štai šitaip Buda pasiekė nušvitimą.

Sunaikink gimimą ir paliaus egzistavusi mirtis, sunaikink veiklą ir paliaus egzistavęs gimimas, sunaikink prisirišimą ir paliaus egzistavusi veikla, sunaikink troškimą ir neliks prisirišimo, sunaikink suvokimą ir neliks troškimo, sunaikink jutimą ir neliks suvokimo, sunaikink šešias jusles ir neliks jutimo. O sunaikinus šešių juslių vartus, liausis egzistavusi individualybė ir skirtingos ją apibūdinančios sąvokos. Sunaikinus sąmonę, neliks individualybės. Sunaikinus individualybę, pražus sąmonė. Pranykus sąmonei, karmos sapno energija neturės ką pačiuoti ir valdyti. Išsisėmus karmai, pasibaigs sapno neišmanymas. Sunaikinus neišmanymą, pražus individualų gyvenimą sudarantys elementai – šitaip Didysis Rišis pasiekė išminties viršūnę.

Štai nidanų grandinės grandžių sąrašas:

1. Neišmanymas
2. Karma
3. Sąmonė
4. Individualybė
5. Šešios juslės
6. Jutimas
7. Suvokimas
8. Troškimas
9. Prisirišimas
10. Veikla
11. Gimimas
12. Mirtis

Užgimė nuovoka, išsisklaidė neišmanymas. Tamsa pasitraukė ir nušvito

šviesa. Mūsų dabartinio pasaulio Buda sėdėjo kupinas jėgų, švytėdamas, užvaldęs save, širdyje giedodamas tokią giesmę:

*Daugelis gyvenimo namų kalino mane.
Ilgai stengiausi surasti tą,
Kuris pastatė šiuos graudžius jausmų kalėjimus!
Bet dabar aišku – tu pats pastatei šias buveines. Tu!
Pažįstu tave! Daugiau neberęsi
Šių skausmo sienų, nebekelsi apgaulės gegnių,
Nebekrėsi molio ant šviežių grebėstų;
Tavo namas sugriuvo! Gegnėšis suskilo!
Iliuzija namą pastatė! Neišmanymas – tavo vardas!
Dabar aš saugiai išeinu išsivadavimo keliu!*

Šitaip išsilaisvinęs, jis rado žinias ir laisvę, suprato, kad atgimimams atėjo galas ir tarė sau, jog galutinis tikslas pasiektas.

Ir tada viso pasaulio labai Buda nusakė keturiomis tauriosiomis tiesomis grindžiamą kelią.

Keturios tauriosios tiesos:

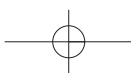
1. Gyvenimas yra kančia (visa egzistencija – tai kančia, laikinumas ir netikrumas).
2. Kančia kyla iš neišmanėliškų troškimų.
3. Kančią galima nutraukti.
4. Iš jos veda taurusis aštuonialypis kelias.

O štai koks yra taurusis aštuonialypis kelias:

1. Teisingas požiūris – jis grindžiamas keturiomis tauriosiomis tiesomis.
2. Teisingas ketinimas – jis šiuo keliu išveda iš kančios.
3. Teisingas kalbėjimas – švelnus sielvartingas kalbėjimas su šio pasaulio broliais ir seserimis.
4. Teisingas elgesys – švelnus, paslaugus, tyras elgesys visur.
5. Teisingas gyvenimo šaltinis – kad išgyventum, dera susirasti maisto niekam nedarant žalos.
6. Teisingos pastangos – tai ėjimas šiuo šventu keliu su įkarščiu bei energija.
7. Teisingas budrumas – nedera pamiršti kito (šio pasaulio) kelio pavojų.
8. Teisingas susikaupimas – meditavimas atsiskyrus ir malda, kad dėl visų gyvų būtybių nušvitimo patirtum šventąją ekstazę bei dvasinę malonę (kad pasiektum Samadhi ir Samapatti, dera praktikuoti Dhyaną).

„Kai man atsiskleidė šios žinios, mano protas bei širdis išsivadavo iš geismo nuodo, iš atgimimo nuodo ir iš neišmanymo nuodo.“

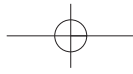
Daugiausia laiko Buda praleisdavo miške vienišas. Kiti vienuoliai sėdėdavo nuošaliau ir taip pat medituodavo, jie gėrė kupiną didžiulės meilės tylą, sklindančią iš tos pusės, kurioje ant žolės sosto po prieglobstį jam suteikusių

medžiu nuolankiai ir kantriai sėdėjo Buda. Kartais toks gyvenimas būdavo mielas („Miškai džiugina. Ten, kur šis pasaulis neranda džiugesio, jį atras troškimų atsikračiusieji, nes jie neieško malonumų.“), o kartais – nemielas: „Šalta, mokytojau, žiemos naktis, – giedodavo vienuoliai. – Artėja šalnos. Grublėta žemė dunksi nuo galvijų kanopų, nešildo lapų guolis, plonas geltonas apsiaustas, aštriai veria žiemos vėjai.“ Tačiau šie žmonės pažadino save, nubudo, lygiai kaip ir jų protėviai šventieji per ilgą Indijos tradiciją, kad su neprilygstamu pasididžiavimu suvoktų, jog pasaulyje yra daug blogesnių dalykų, nei gelianti musė, šliaužianti gyvatė, šaltas žiemos lietus ar svilinantys vasaros vėjai. Nusikratęs geismų gėlos ir išsklaidęs kūniškų troškimų debesis bei rūkus, Buda priimdavo ir prastą, ir gerą maistą, nesvarbu, ar jį paaukodavo turčius, ar skurdžius, paskui, pripildęs savo išmaldos dubenį, grįždavo vienišas medituoti ir meldavosi, kad pasaulis kuo greičiau išsilaisvintų iš niekingo sielvarto ir nepaliamamų kruvinų gimimo bei mirties, gimimo bei mirties darbų, išsivaduoję iš karų klyksmų bei dantų griežimo, atsikratytų šunų žudymo, besikartojančių istorijų, kvailysčių, jis meldė, kad tėvai liautųsi mušę vaikus, vaikai kankinę vaikus, mylimieji žlugdę mylimuosius, plėšikai plėšę šykštuolius, klastingi, pasipūtę, buki, pakvaišę sumauti storžieviai mauroję reikalaudami dar kraujo, meldė, kad pasauly neliktų nepataisomų, užkietėjusių girtuoklių, nuolat besivaipiančių ir naiviai besiblaškančių tarp savo pačių susikurtų lavonrūsių, ir paprasčiausių sopų, ir sapalių, ir pabaisiško žvėries, įvairiais pavidalais besiliejančio iš visuotinio nesaikingumo telkinio, viso to, kas skendi neišmatuojamoje tamsoje ir karksi apie rožinę viltį, nors šioji tegali būti visiškai išsivadavimas, pačia savo prigimtimi nekaltas ir apvalytas nuo bet kokio asmeniškumo pėdsakų, mat, pašalinus pasaulio neišmaniško pamišimo priežastis bei sąlygas, atsiskleidžia jo nepamišėliškas neneišmanymas – tarytum aušros vaikas per rytą žengia į dangų proto ežere, tai Tyras, Tikrasis Protas, šaltinis, Pirmapradė Tobula Esmė, švytinti tuštuma, dieviška prigimtimi, vienintelė tikrovė, Nesutepta, Visuotinė, Amžina, Šimtu Procentų Dvasinė, kurioje išskleista visa šioji sapnų pilna tamsa, kurioje, kaip tariame, akimirksniu pasirodo netikri kūniški pavidalai ir dingsta, kaip tariame, amžinybei.

Tūkstančiai vienuolių patraukė paskui Palaimintąjį ir, sekdami jo pėdomis, išmynė taką. Paskutinę rudens naktį ryškiai šviečiant pilnačiai, Kilnūs po dangaus skliautu atsisėdo tarp susibūrusių savo mokinių. Jis pažvelgė į tylių, romių vienuolių sambūrį ir tarė:

– Nė žodžio, o vienuoliai, dabar nepasakė šis sambūris, nė žodžio nepratarė, o vienuoliai, šis sambūris, šį sambūrį sudaro grynas branduolys. Tokia, o vienuoliai, šioji mokinių brolija, ji verta išmaldos, aukų, dovanų ir pagarbos, tai tauriausioji bendrija pasaulyje. Tokia, o vienuoliai, šioji mokinių brolija, kad net mažytė jai padovanota dovana taps didžia, o didi bus dar didesnė. Tokia, o vienuoliai, šioji mokinių brolija, jog jai sunku rasti panašią visame pasaulyje. Tokia, o vienuoliai, šioji mokinių brolija, kad žmonės mielai nukeliauja daugelį mylių, kad ją pamatytų – nors ir iš tolo. Tokia, o vienuoliai, šioji mokinių brolija, toksai šis sambūris, kad, o vienuoliai, tarp mūsų yra mokinių, kurie pasiekė Tobulumą, atsikratė bet kokių iliuzijų, pasiekė savo tikslą, įvykdė savo užduotį, nusimetė našta, sulaukė išsiva-

davimo, sutrupino egzistencijos pančius ir, įgiję aukščiausių žinių, išsilaivino.

Ir jis, siekdamas pasaulio išlaisvinimo iš nepaliaujančio suktis gimimų bei mirčių rato, savo pirmtakui, Pabudusiajam prieš jį, bei visiems visų laikų ir visatų Budoms sukalbėjo Didžiąją Dharani, Širdies maldą, savo maldų Karūną:

*Om! O laikantysis galios antspaudą,
Pakelki savo deimantinę ranką
Ir versk į nieką,
Ir naikink,
Ir griauk.
O palaikytojau,
Palaikyk visus, kurie kenčia didžiausiame varge.
O apvalytojau,
Apvalyk visus, kurie prisirišę prie savęs.
Lai pergalingas bus naikintojas kančios.
O tobulai nušvitusysis,
Nušvieski visas gyvas būtybes.
O tasai, kuris esi tobulas išmintimi ir atjauta,
Išlaisvink visas būtybes
Ir lai jos tampa Budomis, amen.*

Kai pabudimo Žodis pasklido, moterys nusikirpo plaukus, apsisiautė geltonomis mantijomis, pasiėmė išmaldos dubenis ir atėjo pasitikti Budos. Jis paprieštaravo:

– Kaip vandenį sulaiko tvirta užtvanka, taip ir aš nustačiau ribą, kurios nedera peržengti.

Tačiau tarp šių geriausių, nuoširdžių ir bebaimių moterų buvo princesė Jašodara ir Gautamą mylinti, jį užauginusi teta Pradžapatė Gautami, taigi Ananda, primygtinai prašomas Gautamos tetos, įprastu jam prierašumu ėmė Budos karštai maldauti jas priimti ir Palaimintasis nusileido – šitaip radosi bhiksūnių seserija.

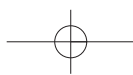
– Tegų jos bus pavaldžios brolijai, – paliepė Buda. – Tačiau, – tarė Šventasis, – jų priėmimas reiškia, kad Gerasis Įstatymas galios ne tūkstantį, bet tik penkis šimtus metų. Kai miltligė įsimeta į ryžių lauką, tas laukas tampa pasmerktas, lygiai taip pat, kai moterys palieka namų židinį ir prisideda prie sanghos, sanghai nelemta ilgai gyvuoti.

Taip pat Buda nujautė rūpesčius, kurie kilo po kelių dienų, kai Devadata pasinaudojo keliomis vienuolėmis.

Didysis karalius Prasenadžitas, – jo karalystėje viešpatavo netrikdoma taika, tačiau jį patį, susipykusį su kadaise mylėta karaliene, kamavo širdies sumaištis, – iš Pasaulių Pagerbtojo lūpų troško išgirsti žinią apie gerą ir blogą įstatymą, taigi jis susirado Budą, pagarbiai prisiartinio prie jo iš dešinės, pasisveikino ir atsisėdo.

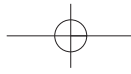
Karalius Prasenadžitas, Įstatymo Tigras, tarė:

– Net tie, kurie dėl blogos karmos gimė žemesniuose sluoksniuose, išvydę dorybingą žmogų, pajunta jam pagarbą. Tad juo didesnę pagarbą jam turi

justi nepriklausomas karalius, kuris per praėjusius gyvenimus įgijo daug nuopelnų. Nesunku suprasti, kad šalyje, jei joje gyvens Buda, bus daugiau ramybės ir taikos.

– Todėl didžio valdovo labai aš trumpai nupasakosiu gerą ir blogą įstatymą. Svarbiausia sąlyga – mylinti širdis! Su žmonėmis dera elgtis taip, kaip elgiesi su savo vieninteliu sūnumi. Nedera įnikti į klaidingas teorijas nei daug galvoti apie karaliaus garbę, nei klausytis meilikaujanamų netikrų mokytojų žodžių. Nedera kamuoti save „gulint ant vinių lovos“, bet dera susikauptus medituoti žemiškųjų daiktų ramybę ir, nuolatos perkratant atmintį, suvokti gyvenimo nepastovumą. Nedera aukštinti savęs ir niekinti kitų, bet dera puoselėti vidinį laimės jausmą, kylantį iš savo „aš“, ir tikėtis ateityje dar didesnės laimės, taip pat kiliančios iš savo „aš“. Klausykis, o maharadža! „Aš“ bus tavo žiburys, „aš“ bus tavo prieglobstis, daugiau nerasi jokio kito! Paskelbtasis Įstatymas bus tavo žiburys, Paskelbtasis Įstatymas bus tavo prieglobstis! Daugumos kartojami pikti žodžiai pasklis toli ir plačiai, tačiau atsiras keli, kurie pasuks teisinga kryptimi. Nė vienam, uždarytam keturių uolų kalne, nelemta rasti nei išsigelbėjimo, nei prieglobsčio, tarp šio liūdesio kalno senatvės, gimimo, ligos ir mirties uolų nėra kito išsigelbėjimo, kaip tik tikrojo įstatymo praktikavimas per savo „aš“. Visi senovės karaliai užkariautojai, kurie buvo lyg dievai žemėje, tarėsi, kad savo jėgomis įveiks nykimą, tačiau, pasibaigus trumpam jų gyvenimui, jie taip pat pražuvo. Pažvelk į savo karališkąjį vežimą, netgi ant jo matyti susidėvėjimo ženklų. Erų ugnis ištirpdys Sumeru kalną ir išdžius platūs vandenyno vandenys, ką jau ir kalbėti apie žmogaus kūną, kuris it burbulas ir netikrumo įsikūnijimas, paikinamas turtu, egzistuojamas tuščiai ir lengvabūdiškai, kenčia ilgą gyvenimo naktį, – tai kaipgi šis kūnas gali ilgiau išlikti žemėje? Mirtis jį staiga užklumpa ir nusineša lyg supelijusį rąstą upė. Drėgni rūkai maitina drėgną vietą, nuožmus vėjas išsklaido tirštus rūkus, saulės spinduliai apšviečia Sumeru kalną, nuožmi ugnis išlaižo drėgmę, šitaip daiktai atgimsta tam, kad būtų sunaikinti. Būtybė, kuri yra Nurimusios Širdies, nedelsia įstatymo kelyje ir, tikėdamasi permainų, nusipurto išipareigojimų, jai neberūpi patenkinti save, jos nebepančioja jokie gyvenimo rūpesčiai, ji nebesuka galvos dėl jokių reikalų, neieško draugystės, nesiekia mokslingumo laurų, bet ir visiškai nuo viso to neatsiriboja, nes jos mokslingumas – tai išmintis nesuvokti išminties, nors ji ir suvokia tą, kuris jai kalba apie jos trumpamžiškumą. Išmintingieji žino, kad, net ir gimus danguje, nebus išsigelbėjimo nuo laiko permainų ir „aš“ mainymosi, nes ir danguje galioja pradžūtingi egzistencijos įstatymai. Todėl išmintingieji mokosi įgyti nekintamą protą, nes, pasibaigus permainoms, stoja ramybė. Nekintamas amžino gyvenimo kūnas prieinamas kiekvienam, tai proto magijos kūnas (manomajakaja). Visos gyvos būtybės – tai būsimi Budos, nes visos būtybės bus niekas, ir visos gyvos būtybės – tai buvę Budos, nes visos būtybės buvo niekas, ir visos gyvos būtybės – jau dabar yra Budos, nes visos būtybės jau yra niekas. Permainingas kūnas – tai viso skausmo pamatas. Pajusk širdį, neapkęsk geismo, atsikratyk šios padėties ir nebeatirk sielvarto, kadangi geismas – tai permainingas, geismas – tai troškimai, nelygiai įkinkyti į jungą lyg du kluvinėjantys jaučiai, geismas – tai meilės netektis. Kai medį apima rūsčios liepsnos, kaipgi jame gali susirinkti mažos seserys paukštytės? Nežinantis to

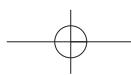
išminčius, kuris laikomas nušvitusiuoju, tėra neišmanėlis. Nepaisyti šio žinojimo – gyvenimo klaida. Į jį turi būti sutelktas visų mokyklų mokymas, be jo nėra tikro supratimo.

Išklausęs šių Budos žodžių, karalius Prasenadžitas grįžo namo ir susitaikė su karaliene. Jis nurimo ir pralinks mėjo. Karalius suprato, kad tikėjimo trūkumas – tai plačiausia neišmanymo jūra, o pažeidžiantis įstatymą įsitikinimas – banguojantis geismo potvynis. Tačiau išmintis – tai gelbėjimosi valtelė, apmąstymai – tai irklai, kuriuo irdamiesi kitą krantą pasieksime ir atrasime amžinąjį prieglobstį. Bet karalius Prasenadžitas dar nebuvo nušvitęs ir iki galo įtikėjęs Buda, todėl jis, džiūgaudamas ir pasidavęs tikėjimo įkarščiui, kad ir be šio pamokslo malonės įgis dar daugiau nuopelnų, griebėsi aukojimo ritualų.

Palaimintasis buvo apsistojęs Sravastyje, Anathapindikos parko Džetos giraitėje. Keli vienuoliai, pakirdę ankstų rytą, apsirengę ir pasiėmę išmaldos dubenis, nužingsniavo į miestą išmaldauti. Grįžę jie nuėjo pas Budą ir pasakė jam, kad karaliaus Prasenadžito paliepiamu rengiamas didelis aukojimas. Penki šimtai jaučių, penki šimtai jautukų ir tiek pat telyčių, ožkų bei riestaragių avinų nuvesta į aukojimo vietą, gąsdinami ir niukinami vergai, tarnai bei amatininkai ašarotais veidais ruošiasi apeigoms. Išgirdęs apie šį bjaurų kraugerišumą, Išaukštintasis darsyk įsitikino, kad žmonės per amžius patiria gėdą ir pažeminimą – ir vien dėl nežinojimo.

– Žudyti švelnų nekaltą gyvūną, kurio pieno pripildote dubenis, ir valgyti jo iškankintą kūną – tai piktybė ir nuodėmė, ir kvailio yra toji ranka, kuri pakelia peilį visuotinėje tuštumoje, ji pririša skerdiką prie vienas po kito dygstančių jo duoklės kapų. Tačiau, o mano bhikšūs, broliai, dar didesnė piktybė ir nuodėmė čiupti romius jaučius bei kitus gyvūnus – sielvartingos jujų akys – ir apsvaigus juos maitoti, badyti, skandinti kraujyje, aukoti, kad atgimtum danguje, „aš“ ir skausmo dausose. Kad ir ką žmogus, siekdamas įgyti nuopelnų, šiame pasaulyje aukotų kaip atnašą ar skelbtų kaip išsipareigojimą visiems laikams, visa tai neverta nė sudilusio skatiko. Visos gyvos būtybės baudžiamos dreba, visos gyvos būtybės myli gyvenimą, atminkite, kad patys esate panašūs į jas, taigi nežudykite ir niekaip neprisidėkite prie skerdynių. Tasai, kuris ieško savo laimės, bet baudžia ar žudo lygiai taip pat laimės trokštančias būtybes, neras jos nė po mirties. Žmogus neturi tikėjimo todėl, kad kenkia kitoms gyvoms būtybėms, ir todėl, kad jas atjaučia, įgyja tikėjimą. Kodėl patys, trokšdami pabėgti nuo kančios, sukeliame ją kitiems? Jeigu nesugebėsite taip pažaboti savo proto, kad jums nekiltų nė minties apie šiurkščią prievartą ir pasibjaurėtinąs žudynes, niekada neišsivaduosite iš kentėjimo pančių. Išmintingos Būtybės ir tyri, uolūs vienuoliai, eidami siauru taku, niekada nedrįs nužengti nuo tako ant želiančios žolės. Tik ištikimi ir nuoširdūs bhikšūs, kurie sumokėjo savo ankstesnių gyvenimų karmos skolas, pasieks tikrąjį išsivadavimą ir daugiau nebeklaidžios po šį trilypį jausmo, sąlyčio ir kančios pasaulį. Kaipgi gali tikintis žmogus, kuris pats viliasi tapti kitų išvaduotoju, gyventi ir tikėtis pomirtinio gyvenimo misdamas kitų gyvų būtybių kūnais? Visi tikėjimui atsidavę žmonės turi uoliai puoselėti atvirą širdį ir kratytis net menkiausios nepagarbos kitai gyvybei užuomazgos.

Išgirdęs apie šį pamokslą ir supratęs, kad Buda aukojimą laiko papras-

čiausiomis apgailėtinomis skerdynėmis, karalius vėl atėjo pas Šventąjį. Pasisveikinęs ir apsikeitęs draugystės bei mandagumo žodžiais, atsisėdo jo pašonėje. Šitaip įsitaisęs, Šventajam tarė:

– Ar mokytojas Gautama taip pat netvirtina pasiekęs tobulą, aukščiausią nušvitimą?

– Garbusis, jeigu yra toks žmogus, kuriam šį nušvitimą būtų galima neklystamai priskirti, tai esu aš. Iš tikrųjų aš, gerbiamasis, esu pasiekęs tobulą, aukščiausią nušvitimą.

– Bet, mokytojau Gautama, juk esama atsiskyrelių ir brahmanų, kurie, kaip ir tu, turi mokinių, ištikimų pasekėjų būrį, tie mokytojai – žmonių labai gerbiami, garsūs, gero vardo mokymo skelbėjai. Ir jie, kai paklausiau jų to paties, nesakė pasiekę tobulą, aukščiausią nušvitimą. Kaipgi čia gali būti? Juk mokytojas Gautama – jaunas ir yra religinio gyvenimo naujokas.

– Yra keturios jaunos būtybės, kurių nevalia nepaisyti ar supeikti dėl to, kad jos jaunos, – atsakė Buda. – Kas gi jos? Tai kilmingas princas. Tai gyvatė. Tai ugnis. Tai vienuolis. Taip, garbusis, šių keturių jaunų būtybių nevalia nepaisyti ar supeikti dėl to, kad jos jaunos.

Kai nuskambėjo šie žodžiai, karalius Prasenadžitas šitaip į Kilnųjų prabilo:

– Puikių puikiausia, valdove, puikių puikiausia! Kaip žmogus, kuris pakėlė tai, kas buvo numesta, ar atskleidė tai, kas buvo paslėpta, ar parodė kelią pasiklydusiajam, ar įžiebė lempą tamsoje, kad turintieji akis pamatytų išorinius pavidalus, – taip Išaukštintasis daugeliu pavyzdžių man išaiškino tiesą. Aš, taip pat ir aš, valdove, prašausi Išaukštintojo prieglobsčio ir lenkiuosi Paskelbtajam Įstatymui bei brolijai. Lai Išaukštintasis priims mane kaip pasekėją, kaip tą, kuris nuo šios dienos iki pat savo gyvenimo galo šio prieglobsčio nepaliks.

Ir karalius laikėsi duoto žodžio, jis pamažu seno drauge su Buda visą savo likusį žmogaus gyvenimą.

Nušvitusysis dienas leisdavo labai paprastai. Atsikėlęs sulig aušra nusiprausdavo ir niekieno nepadedamas apsirengdavo. Paskui vienišas medituodavo, kol ateidavo metas kaip išmaldos prašyti maisto, be kurio jis nebūtų galėjęs gyventi ir praktikuoti dharmos. Atėjus laikui, Buda apsilkdavo deramą drabužį, paimdavo į ranką dubenį ir vienas ar lydimas kelių mokinių leisdavosi į gretimą miestą ar kaimą. Pasisotinęs kuriuose nors namuose, šeimininkui bei jo šeimynai, atsižvelgdamas į jų gebėjimą siekti dvasinio nušvitimo, papasakodavo apie dharma, tada grįždavo atgalios, įsitaisydavo ant savo maldos demblio, arba, jei būdavo liūčių sezonas, įsikurdavo susirastose pastogėse ir laukdavo, kol pasisotins jo mokiniai. Paskui mokydavo vienuolius, siūlydavo apmąstymo temas, pagal jų pasiekimus skirdavo meditacinius pratimus ir galop jiems primindavo, kad minčių bei sąvokų srauto sustabdymas, proto išgydymas nuo minčių ir netgi nuo pačios minties apie mintis – tai kelias į Nirvaną. Stojus Indijos dienos karščiui, Buda, kelį padėjęs ant kelio, ranką pakišęs po galva, atsiguldavo liūto poza ant dešinio šono ir trumpai pailsėdavo – šią tradicinę padėtį prieš miegą jis ir kitiems patardavo pasirinkti, dėl to ji kartais vadindavo Šakjų liūtu. Tačiau, prigulęs vidudienio atokvėpio, Buda nemiegodavo, taip pat nesiimdavo ir rimtos meditacijos, tiesiog ilsėdavosi ir protu panirdavo į poilsį.

Po pietų jis susitikdavo su žmonėmis iš gretimų kaimų bei miestelių, jie susirinkdavo į paskaitų salę ar susispiasdavo giraitės medžių šešėliuose. Atjausdamas šiuos žmones, Buda dalydavo patarimus ir pagal jų individualius poreikius bei gebėjimą mąstyti skelbdavo jiems savo mokymą. Tarkime, per vieną tokį susitikimą jo pašonėje atsisėdo moteris Viśakha, ji verkė, mat negalėjo susitaikyti su ką tik mirusios anūkės netektimi, tad Palaimintasis jos paklausė, kiek žmonių gyvena Sravastyje.

– Žmonės kalba, mokytojau, kad septynis kartus po dešimt milijonų.

– Jeigu jie visi tau būtų tokie pat brangūs kaip tavo anūke, argi nemylėtum jų?

– Labai mylėčiau, mokytojau.

– O kiek žmonių numiršta Sravastyje kasdien?

– Daugybė, mokytojau.

– Taigi tu nė akimirksniai nepaliautumei dėl kurio nors sielvartavusi!

– Teisybė, mokytojau.

– Taigi gyventum dieną naktį nepaliaudama verkti?

– Suprantu, mokytojau, tikra tiesa!

– Todėl daugiau nesielvartauk.

Dienai temstant atsigaivinęs maudyklėje, jei tat būdavo būtina, Buda kai kuriems savo mokiniams aiškino doktrinos garsinimo sunkumus, jis atskleidė, kokius psichologinius metodus taikyti, kad įvairiausi nevienodai sutrikdyto, pažeisto mentaliteto žmonės suprastų visaip besireiškiantį vieno Įstatymo važiuoklės veikimo principą. „Budus, rodydami išmanumą, atskleidžia įvairių važiuoklių veikimo principus, tuo pačiu metu apibrėždami vienintelę Budos važiuoklę, aukščiausią palaimingo poilsio vietą. Išmąnydami visų mirtingųjų elgesį, žinodami jų ypatingus charakterius bei ankstesnius poelgius, Budos taiko skirtingas priemones, kad kiekvieną žmogų pagal jo būdą pažadintų ir perduotų jam savo šviesą. Tokia jų išmanymo galia.“

Šitaip praleidęs pirmą vakaro dalį – mokydamas arba šnekėdamasis su kitais vienuoliais, – Buda tada iš sutemų įžengdavo į jų būrį klausdamas: „Apie ką jūs dabar kalbatės, o vienuoliai, kas jums neduoda ramybės?“ Paskui visą vakarą Buda žingsniuodavo pirmyn ir atgal priešais savo vietą po medžiu arba atvirą verandą ir, it šešėlio sekamas Anandos, medituodavo.

„Tesisaugo budriai, kas save brangina! O išminčius tebudi bent vieną iš trijų laikotarpių“*.

Paskui Buda miegodavo.

„Vienas keliauk, save sutramdęs, nepavargdamas, vienas sėdėk, vienas miegok – tebus skaidri miške tavo vienatvė“, – sako Dhammapada, Įstatymo Kelias.

*Kanalus tiesiantys nukreipia vandenį,
Šaulys nutaiko strėlę, dailidei medis
Pasiduoda, išminčius tramdo pats save.*

„Dhammapada“*

* Iš pali kalbos vertė Audrius Beinorius (čia ir kitur cituojama pagal: Dhammapada. – Vilnius: Homo Faber, 2005).

Vieną dieną Ananda paklausė Palaimintojo, kaip dera elgtis moterų aki-vaizdoje.

– Venk jų iš viso, Ananda.

– O jeigu jos prieina prie mūsų, palaimintasis mokytojau?

– Nekalbėk su jomis, Ananda.

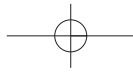
– O jeigu jos ko nors mūsų paklausia, palaimintasis mokytojau?

– Tada nė akimirksniui neužsimiršk, Ananda. – Ir šventasis pridūrė: – Kai privalai kalbėti su moterimis, į vyresniąsias žvelk kaip į savo motiną, į jaunesniąsias – kaip į savo seseris.

Kaip tik tuo metu tokia ponija Amra, daili, turtingų Vaisalio pirklių gausiai pinigais pamaloninta kurtizanė, subrandino mintį didžiajam mokytojui ir jo brolijai pasiūlyti savo didingus rūmus bei mangamedžių giraitę. Ji buvo grakšti, maloni, apdovanota jaunos rožės spalvos veido oda, mokėjo puikiai šokti, dainavo ir grojo liutnia. Tačiau, nepaisydama šių brangiausių moteriai dovanų, ji panorė paskirti savo gyvenimą tikėjimo įstatymui. Ponija Amra nusiuntė Palaimintajam laišką, pasiūlė jam ir jo pasekėjams savo rūmus bei sodus, ir Palaimintasis mielai jos dovanas priėmė.

Vieną dieną, sėdėdamas mangamedžių giraitėje, jis gavo dar vieną ponios Amros laišką – ji prašėsi jo priimama ir Buda neprieštaravo.

– Ši moteris, – tarė jis susirinkusiems savo pasekėjams, kai buvo pranešta, kad ji kartu su savo tarnais atvyko į sodą, – iš tikrųjų nepaprastai graži ir geba apžavėti tikinčiųjų protus, todėl nė trumpam neužsimirškite! Lai jūsų protą valdo išmintis! Jau geriau papulti į pikto tigro nasrus ar atsidurti po aštriū budelio peiliu, negu gyventi su moterimi ir leisti sujaudinamam geidulingų minčių – išpainiojimas į jos sumanymų tinklą reiškia gimimą, arba spąstus mirčiai. Moteris trokšta parodyti savo figūrą, nesvarbu, ar ji eitų, ar sėdėtų, ar stovėtų, ar miegotų. O vyrai, juk jie vyrai, negali atsispirti geidulio pareigai, veiksams, kuriuos sukelia ankstesnio godumo ir gašlių minčių karma. Moterys, ką moterys, tai – nekalti nurausvinti ir įsameninti atgimimo indai, kūniškas vyrų geidulio glėbys. Vyrai ir moterys vieni kitų viliojami, kankinami savo karmų, stokoiantys „aš“, kuris pasakytų „ne“, kartu suka mirties ratą dėl sueities, išdidumo ir laimės. Bet kokia gi tat laimė, jei tuštumoje stengiesi patenkinti nepatenkinamus norus! Niekas negali nei patenkinti, nei palengvinti nežabotos širdies! Tik strėnos išdraskomos, ir nėra čia patenkinimo. Gyvenimo taurė – lyg neišsenkamas siaubas, tarsi anapus proto sapne vis gertum, norėdamas numalšinti nenumalšinamą troškulį. Pažvelkite į tuščią dangų – kaipgi gobšuoliui godžiai jo pasisemti saujomis? Kaipgi jis, tasai atbukęs ir nerimstantis sapnų maišas, gali pažeisti ir sunaikinti tai, kas nesunaikinama? Viskas visur per amžius tuščia, pabuskite! Protas – apkvailintas ir ribotas, jis priima šiuos jausmus, smulkias sapno kliūtis kaip tikrovę, tarytum vėjas, nuo kurio vos suriba bangelės, būtų įstengęs sujudinti pačias vandenyno gelmes. Ir šis vėjas yra neišmanymas. Moteris nori sukti atgimimų ratą, dėl savo karmos ji bijo likti bevaisė ir vieniša, tačiau pasaulyje ne daugiau tikrumo nei pasakyme „Tai nevaisingos moters vaikas“. Netgi vaizduojama atvaizde moteris labiausiai trokšta pabrėžti savo viliojamą grožį ir šitaip sudaužyti tvirtą vyro širdį. Tad kaipgi jums apsisaugoti? Į moters ašaras bei šypseną žiūrėkite kaip į priešus, jos palinkusį pavidalą, nukarusias rankas, išpintus plaukus vertinkite kaip pa-

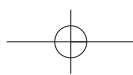

stangas įpainioti vyro širdį į pinkles. Ir juo įtartinesnis jums teatrodo jos dirbtinis meilingas grožis, kai ji rodo savo žavias linijas, gausiai išpuoštą kūną ir linksmai plepa su kvailu vyru! Ak, koks sąmyšis ir piktos mintys laukia, kai už bjauraus, sušvinkusio kūno neįžvelgi laikinumo gėlos, netyrumo bei netikrumo! Tai suvokiant, pradingsta visos geidulingos mintys. Tinkamai mąstant ir atmenant šio žavesio ribotumą, netgi dangiškosios nimfos nebeteiks jums džiaugsmo. Tačiau didi yra vyrų geismo galia ir jos dera baimintis, todėl imkite ištvėringumo lanką ir smailias išminties strėles, prisidengkite galvą deramų minčių šalmu ir ryžtingai kaukitės su penkiais troškimais. Mat daug geriau įkaitintais iki raudonumo virbais išsidurti akis, nei puoselėti geidulingas mintis ar žvelgti į moters kūną su geidulingais ketinimais. Geidulys, apniaukęs vyro širdį ir dėl patiniškos jo karmos užkerėtas moters dailumo, apsvaigina protą. Vyras, sumenkinęs save dėl lytinių potyrių, pragaištingai įviliotas į susitarimo, kuris moteriai teikia didžiausią pasitenkinimą, žabangas, galiausiai atsiduria blogybės dugne. Praleidęs gyvenimą namuose, geriausiu atveju – menką ir nereikšmingą, jis karštai varinėja nesuprantamas nesibaigiančias apgailestavimo maldas. Taigi venkite šio blogybės kelio, venkite ir nepuoselėkite moterų apgaulių! Lai nė vienas šventas vyras netaps atgimimo priežastimi, nes kaip tuzinas reiškia dvylika, taip gimimas tolygus mirčiai. Susilaikykite ir nežiūrėkite į moters kūną, apvalykite mintis. Tarkite sau, kad gyvena tokia mergelė, kilusi iš karių, brahmanų ar pirklių, pasiekusi visą penkioliktos ar šešioliktos vasaros žavesį, ne per daug aukšta, ne per daug žema, ne per daug liesa, ne per daug apkūni, ne per daug tamsi ir ne per daug šviesi – argi tai ne jos kūno ir veido žydėjimas? Kad ir kaip miela ir džiugu šį grožį regėti bei juo žavėtis, – tai tėra gėrėjimasis jos kūno linijomis. Tarkite sau, jog pamatysite šią nekaltą sesutę vėliau, kai jai jau sukaks aštuoniasdešimt, devyniasdešimt ar net šimtas metų, – ji atrodys suklypusi kaip lūšna: krypuoja sulinkusi, išsekusi, suvytusi, susiraukšlėjusi, nusėta dėmių, pasiramsciuodama lazda, jos dantys sugedę, plaukai pražilę, o galva tirta. Ką gi tada pamansite, o vienuoliai? Kad ankstesnis kūno ir veido gražumas prapuolė ir užleido vietą bjaurumui, ar ne? O jeigu pamatysite šią seserį sergančią, kenčiančią, kamuojamą skaudulių, tysančią savo dvokiančiuose nešvarumuose, kilojamą kitų, prižiūrimą kitų – ką gi tada pamansite, o vienuoliai? Kad anksčiau buvęs dailumas ir žavesys visiškai pranyko ir užleido vietą bjaurumui, ar ne? Arba įsivaizduokite šią seserį tada, kai jos kūnas laidojimo vietoje jau išgulėjo vieną, dvi ar tris dienas ir dūla išpampęs, pakeitęs spalvą, tāsomas varnų, vanagų ir grifų, graužiamas šunų, šakalų ir visokiausių kirmių. Įsivaizduokite jos kūną tada, kai iš jo belikę vien krauju aptaškyti, mėsos gabalais apkibę griaučiai, tada, kai jos kauleliai mėtosi pasklidę šen ir ten, tada, kai tie jos kauleliai jau sudūlėję, dulkėm pabirę. Ką gi pasakysite, vienuoliai? Kad visas praeities grakštumas ir grožis nuėjo niekais, o jų vietą užėmė bjaurumas, ar ne? Bet tai – kūno bjaurumas.

Versta iš:

Jack Kerouac. WAKE UP. A LIFE OF THE BUDDHA.

Penguin Group, Viking, 2008

HAROLD NORSE

Iš anglų k. vertė GEDIMINAS PULOKAS

šventoji mėšėdė

*mes kapstinėjamės po antikos šukes
tarp leisgyvių kiparisių
pridususių nuo Atėnų smogo
spragsim fotoaparatais.*

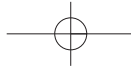
*katės ir toliau sau kaitinas
neryškioj saulėj
iš ekstazės nusipurto pririšta ožka
Partenonas nuo kreminių aukštybių žvelgia žemyn
kerpės ir rūdys kramsnoja frontoną
keliautojo pėdos išsklaido
senovės virpesių kerus.*

*žolė kala
pažvelgus į rūdimis nusėtus apelsininius kapitelius
susimąščius: Kam reikalingas branduolinis Apolonas?
termobranduolinė Minerva?
finišo tiesiojoj susmukusi Nikė?*

*mums reikia Antikristo
turbūt čia pat už kampo jis žaidžia futbolą
tas mielas berniukas, kurį kadaise vadino Erotu
jis nori, kad būtume laimingi.*

Haroldas Norse'as (g. 1916 Niujorke) – amerikiečių poetas, prozininkas ir vertėjas. Būdamas dvidešimt dvejų pateko į W. H. Audeno aplinką, vėliau globotas Williama Carlose Williamso. Labiausiai išgarsėjo kaip vienas ryškiausių bytnikų kartos poetų. Nemažą gyvenimo dalį praleido Europoje, 1960–1963 m. kartu su Williamu S. Burroughsu, Allenu Ginsbergu ir Gregory Corso gyveno Paryžiuje, garsiajame „Beat Hotel“. Pastaruosius keturiasdešimt metų gyvena San Franciske.

VERTĖJAS

*gražinkit šventąją mėšėdę
kuri gimė ne iš mergelės
bet Maloningosios Judėjimų Už Taiką Motinos
kad išnaikintų bombas ir išvalytų orą –
ji mostels skėčiu ir pakeis pasaulį.*

*na, žinoma, kai kala žolė
senieji žodžiai virsta pelenais ir
iš rudo monoksido ryto debesų
užgimsta nauji.*

Atėnai, 1964 m. sausis

ji pasakojo apie Debussy, van Gogh'ą ir lietų

*ji buvo vardu Marcia,
pasibaigus pamokoms skambindavo
„Juodosios lėlės keikvoką“.
Marcia nešiojo rudą peruką
ir akinius raginiais rėmeliais,
kad nebūtų akivaizdžiai
matyti, jog neturi antakių, jos
lūpos buvo plonytės
ir perblyškusios. tamsios jos
akys skausmingai žybciodavo.
kai buvau penkiolikos,
vieną lietingą vakarą Marcia
vėl sėdo skambinti Debussy. tarp
tų nuostabių akordų jos
bjaurumas kažkaip ištirpo.
nedrįsau prie jos net prisiliesti,
nors juoda aptemta suknutė ir viliojo...
tuokart, klausydamas, kaip
ji pasakoja apie Debussy,
van Gogh'ą ir lietų, nusprendžiau,
kad jei neskambinsiu pianinu
arba nebūsiu šešių pėdų ūgio
įstabus gražuolis,
rašysiu
eilėraščius...*

tikroji brolybė

*jauni sunkvežimių vairuotojai
po mano langais iškrauna siuntą
aš iškišu galvą laukan
šūkteliu sveiki!*

*jie žvilgteli į mane
išsišiepia
apsičiupinėja
imasi savo naštos
aš lieku prie savosios*

*turėtų būti aiškiai pabrėžta –
iš kiekvieno pagal sugebėjimus
kiekvienam pagal poreikius*

*štai kur tikroji brolybė
numatyta
senoj pranašystėj!*

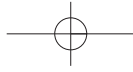
San Franciskas, apie 1974 m.

sukultam veidrody

Jane Bowels, in memoriam

*Sukultam veidrody mano subinė su 3 skruostais.
Pelės šūdukas kukurūzų dribsniuose.
Sužiaumojau jį išvykdamas iš Tanžero, maniau –
riešutų mišinio sudedamoji, vėliau supanikavau.
2 valandas su Jane Bowels ieškojom daktaro.
Iš akių nesitraukė baisios ligos vizija:
mirties konvulsijos, žali vėmalai.
„Villa Mouniria“ (viečiukė priklausė prancūzei,
buvusiai kekšyno madam iš Šanchajaus)
kambarį galybė tuščių Eukodolio buteliukų –
nesenos Burroughso viešnagės palikimas.
Daktaro taip ir neradom,
vargais negalais
tą pelės šūduką ir Jane juoką
išgyvenau.
Visi daktarai slapstės
nuo vidudienio karščio.*

Atėnai, apie 1965 m.

blogiausia, ką gali jam pasakyti – tu man patinki

77

Charlesui Bukowskiui

jis daro tai, ką tikras vyras ir turėtų

*stato žirgų lenktynėse
lošia kauliukais
tyčiojas iš pedikų
moterų
vegetarų
bibliotekininkų
poetų
įjunkęs į pakuotę alaus
prisilupa
ir iškvailėja*

*oho koks didis rašytojas!
gudrašiknis išpera!
krūvinas randuotas niurzgantis surukęs
GENIJUS!*

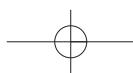
*pagrūmok kumščiu
tam senam žydpalaikiui danguj!*

*lipk visiems ant nuospaudų! skaudžiai!
GENIJUS!*

*mesk jam orchidėjų
puokštę!
jis ant jos nusišiks*

*išgama šmeižikas
mėsos kapotojas
kaulų trupintojas
bjaurus skerdikas
jis nusivems tau į veidą
nusijuoks iš tavo
o ir savo
skausmo*

*juk žmoniją sudaro kvailoka ir nyki dauguma
(tikra teisybė)
žmonija – tai nuobodybės
maskuotė
bet JIS – užsimaskavęs
GENIJUS!*

*sakau palikit jį ramybėj dėl Dievo
palikit jį ramybėj
liaukitės apie jį amžinai rašinėję recenzijas ir
apžvalgas „literaturkėse“
tai tik skatina jį ausinti burną
ir šaipytis
iš tokių geranorių*

*jis lyg Los Andželo Majakovskis
tarsi jiems ten tokio reikėtų
begėdiškas sodrus riaugulys
alergiškas sau
ir kitiems
griozdiškas pūvančios mėsos kalnas
irstantis ir apanglėjęs
kaip senoji Venecijos priepilauka
apsitraukęs polipais ir karpom iš žlugusių meilių
ne itin turtingos patirties*

*nagi palikit jį ramybėj
jis jūsų niekada nepripažins
jis jus išduos
jis nusimys ant jūsų
išjuoks ir sunaikins*

tik šmaukšt!

*šnairuojančiom įtariom primerktom beždžioniškom akutėm
mažučiais pirštukais draskančiais kraujuojančių išangę
tom smulkutėm didelės gorilos rankom
tabaluojančiom
šiurpinančiom
nelimpančiom prie kūno*

vyriškis kurio veidas tarsi priartinti mėnulio krateriai

*rašantis eilėraščius iš savigraužos
neapykantos
šleikštulio
suicido*

*ir
blogiausia, ką gali jam pasakyti –
tu*

man

patinki

Versta iš:
Harold Norse. IN THE HUB OF THE FIERY FORCE.
New York: Thunder's Mouth Press, 2003

IMELDA VEDRICKAITĖ

Algirdo Landsbergio herojus: mito valktis ar praregėjimo iliuzija

Iš neužrašytos kronikos: *Birželio dvidešimt trečių šventėme A. Landsbergio aštuoniasdešimt penktąjį gimtadienį. Algimantas ir Teresė A. Landsbergiai Maioronio lietuvių literatūros muziejui patikėjo saugoti rašytojo archyvą. Jame rasime nepublikuotas rašytojo pjeses, pasakas ir kai kur parašėse – jo mėgtą piešti ir draugams dovanoti trimituojantį angelą.*

Laikas vis dar mėgina Algirdo Landsbergio prozas, gravituojančios tarp egzistencializmo ir postmodernizmo, tvermę¹. Šiandienos literatūros kritika prieštaringai vertina A. Landsbergio romaną „Kelionė“: Tomas Venclova jį laiko ne prasčiau už populiariąją Antano Škėmos knygą „Baltoji drobulė“, o Bronius Vaškelis teigia, kad „Kelionė“ neišlaikė laiko bandymo². Tačiau, anot Jūratės Sprindytės ir Ingridos Ruchlevičienės, laiko išmėginimams atsparios išliko A. Landsbergio novelės ir dramos. Į rašytojo kūrybinį palikimą įdėmiau pažvelgti įpareigojo ne vien jubiliejinė data. Naujausioji lietuvių proza atgaivino rezistencijos temą, būtiškai svarbią ir itin išplėtotą egzodo literatūroje³. Susigundėme pasekti šios tarsi feniksas atgimstančios temos kelius.

A. Landsbergis, „Žvilgsniuose“ maištavęs prieš literatūrinės konvencijas, kartu su broliais Jonu ir Adolfu Mekais ir Leonu Lėtu, pasirinko prieštaringą, pasakiškumo ir istorinio aktualumo jungtį⁴. Iš šios samplaikos naujausia postmo-

¹ Ruchlevičienė I. Vakarietiškos kultūros apsupty // Darbai ir Dienos. – Kaunas: VDU, 2005. – Nr. 43. – P. 111.

² Vaškelis B. Žvilgsnis iš atokiau. – Vilnius: Versus aureus, 2004. – P. 440, Venclova T. Algirdą Landsbergį palydint // Kultūros barai. – 2004. – Nr. 5. – P. 29.

³ Kuizininė D. Rezistencijos tema A. Landsbergio, V. Alanto ir V. Ramono kūryboje. Žr.: <http://www.genocid.lt/leidyba/7/dalia7.htm>

⁴ Apie grupės maištą prieš literatūrinę tradiciją žr.: Kuizininė D. Po ekspresyvos dinamikos ženklų. Kn.: Modernioji lietuvių egzilio proza. – Vilnius: Versus aureus, 2006.

derminstinė lietuvių literatūra paveldėjo žaidimo ir tragizmo dermę. Iš „nužemintųjų“ kartos ji perėmė ir savaip tebežaidžia ir jos didžiąja tema – herojiško pasiaukojimo tėvynei mitu ir jo demitifikavimu. Herojaus įvaizdžio ambivalencija šiuolaikinėje prozoje įsitvirtino heroikos ironizavimu bei sarkastišku santykiu su pasauliu. Pasiaukojimas kaip beprotybė, baimės amžiaus mechanika vėl išėjo į literatūros svarstymų areną (Mariaus Ivaškevičiaus „Žali“, Herkaus Kunčiaus „Ne/pasigailėti Dušanskio“). Dabarties „nuogas žmogus“ nebekalba apie tėvynę, – jis tėvynę atranda savo kūno teritorijoje. Šis pabrėžtinai kūniškas žmogus sukyla prieš manipuliuojančias vyresniųjų skleidžiamas ideologijas. Maištas stumia į socialinę izoliaciją. Tokia žmogaus autonomijos kaina pasaulyje, kuri valdo galios principas. Tačiau tik taip žmogus iškovoja savo prigimtinę laisvę. Laisvė, o gal tik jos iliuzija, „naujesiems rezistentams“ kainuoja vienatvę (Sigito Parulskio „Murmanti siena“, Andriaus Jakučiūno „Tėvynė“). Ir A. Landsbergio užgauta rezistencijos heroizmo styga mūsų literatūroje ataidi pranašingais Nijolės Gražytės-Maziliauskienės žodžiais: „Bus rašoma apie juos, bandant analizuoti jų istorinę ir politinę reikšmę, dažnai su paslėptu kaltės jausmu, nejučiomis norint save įtikinti, kad skirtumą tarp pabėgančiųjų ir liekančiųjų kovoti lemia aplinkybės. Ir bus rašytojų, kurie bandys juos giliau analizuoti, ne vien iš tautinės, bet ir universalinės perspektyvos, kurie bandys suprasti ne vien tai, ką jie reprezentavo, bet kas jie iš tikrųjų buvo.“

Kritikė įžvelgė A. Landsbergio kūrybos konstantą – konfliktą tarp to, kas yra žmogus ir ko iš jo reikalaujama kraštutinių sprendimų valandą⁵. Tautos gyvybingumą, pasak Vytauto Kavolio, lemia pasipriešinti gebantys žmonės, kurie atlieka beprotišką, savausągą paneigiantį aktą. Algirdas Julius Greimas, analizavęs rezistencijos sąvoką, teigė, kad tautos išlikimas priklauso nuo to, ar „atsiras pakankama ir pajėgi pakaita iš nepasiruošusių ir nekvalifikuotų savanorių“, ar susiformuos „nerimtų žmonių“ sambūris⁶. Šiai temai A. Landsbergio kūryboje kritika skyrė itin daug dėmesio (šiuo aspektu apie dramą „Penki stulpai turgaus aikštėje“ rašė Rimvydas Šilbajoris, Liūtas Mockūnas, Dalia Kuizienienė). Jie visi pabrėžė A. Landsbergio deheroizavimo pastangą, rezistencijos išsisėmimą, heroizmo nuovargį ir didžiausią pralaimėjimą – žmogiškumo prarastį. Abi kovojusios pusės pasirodė kaip pralaimėtojai, „istorijos pasmerkti sunaikinimui“⁷. Įsismelkęs į savo epochos laiką, A. Landsbergis, kiekvieną kartą pakludamas meninės „tiesos“ dėsniams, tą laiką įrašė egzistenciniais savo personažų pasirinkimais. Maišto dvasia neišvengiamos mirties akivaizdoje liudija A. Landsbergio pasitikėjimą žmogiškumu net ir „baimės amžiuje“. Albert'o Camus pastanga apibūdinti esminę XX a. aistrą – baimę – siejasi su A. Landsbergio personažų baimė „atplėšti“ mito priedangą nuo realaus laiko išgyvenimo. Bijoma susidurti su likimo mechanikos begalybe (novelė „Eisena“), naikinančiu Dievo veidu (novelės „Ilgoji naktis“, „Veidas aštriais žandikauliais“) arba nepakeliama tuštuma (novelė „Dangūs tuštėja, dangūs pildosi“).

1946-ųjų lapkritį A. Camus rašė apie baimę tylos ir prievartos amžiuje. Jo žodžiai priglunda prie ankstyvųjų A. Landsbergio novelių („Ilgoji naktis“, 1956) idėjų: „Mes gyvename siaubo apsuptyje todėl, kad žmogus visas jau atiduotas istorijai ir nebegali atsigręžti į tą savo dalį, tokią pat tikrą, kaip ir jo istorinė dalis, kurią atgauna išvydęs pasaulio grožį ir jo pavidalus, todėl, kad mes gyve-

⁵ Gražytė-Maziliauskienė I. Idėjų inventoriūs. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos in-tas, 2004. – P. 302, 306.

⁶ Greimas A. J. Iš arti ir iš toli. – Vilnius: Vaga, 1991. – P. 305.

⁷ Mockūnas L. Nelygiagretės paralelės. – Vilnius: Versus aureus, 2007. – P. 172.

name abstrakcijų pasaulyje, kontorų ir mechanizmų, absoliučių idėjų ir niuan suotų mesianizmų pasaulyje. Mes dūstam tarp žmonių, kurie įsitikinę, jog yra absoliučiai teisūs, nesvarbu, ar kalbama apie jų mesianizmus, ar apie jų idėjas. Ir visiems, kurie negali gyventi be dialogo ir žmonių draugystės, toji tyła reiškia pasaulio pabaigą⁸.

Suardytus draugystės saitus baimės amžius pakeitė abstrakcijų ir kontorų mechanika, pasikėsinusia net į meilės prieigas – kiekvienam duotą pasaulio grožio suvokimą. Kaip tik estezio ir ideologijos santykių, mito ardyje ir jo rekonstravimo būtinybėje R. Šilbajoris išvelgė A. Landsbergio prozos branduolį. Pabrėžęs, kad A. Landsbergis kūryboje be išlygų teikė pirmenybę estetiniams, o ne ideologijų uždaviniams, kad jis „tiki žmogų“, o ne kokią jo susikurtą ideologiją, R. Šilbajoris teigė, kad visuose A. Landsbergio kūriniuose dominuoja vienišas žmogus, dvidešimto amžiaus pranašas, kurio maištingas šauksmas „ne“ skamba tyruose⁹.

Dauguma rinkinio „Ilgoji naktis“ novelių plėtojo pasmerkto, bet prasmingo maišto idėją. Novelėje „Eisena“ pomirtinio maišto, maišto skaistykloje, groteskas apnuogino beveik nematomą ribą tarp heroizmo ir nusikaltimo. Ši riba vos skiria žmogaus norą išlikti bet kokia kaina, išsaugoti savo gyvastį ir čia pat kylantį jo maištą prieš likimo administracijos mechanizmą – likimo raštininkus, – įraščius žmogų į išbandymų eilę. Sibiro speige į paskirstymo punktą eina tremtinių minia. Ji pradeda begalinę eisena, kuri nesibaigia ir po „herojaus“ mirties. Merdintis tremtinys, nešdamas mirštantį vaiką, mintis sutelkia į kišenėje suspaustą vynuogių cukraus dėžutę, gyvybės garantą. Jis nespėja nei pats pasinaudoti savo ypatingu maistu (ne bet koks, o vynuogių cukrus), nei padėti vaikui. Visą gyvenimą mokėsis išlikimo gudrybių, stengėsis išiteikti galingiesiems, prancūzų kalbos mokytojas savigarbą atgauna tik po mirties, kai pasirinkimas veikti nebeturi prasmės. Pomirtinėje kafkiškoje raštinėje, kurios dailios spintos mirusiam ir to dar „nesuvokiančiam“ mokytojui primena brangias ir stilingas dekano kabineto spintas, kalinys ima maištauti. Jis atmeta raštininko gundymus pereiti į galingųjų luomą. Intelektualumo nuoroda čia svarbi. Juk intelektualai, tikint ir A. Camus, ir A. Landsbergiu, yra atsakingi už „absoliučias idėjas ir niuan suotus mesianizmus“. Raštininkas fiksuoja myriop pasmerktuosius (į pragarą žengiančius), tampa pagrindine likimo mechanizmo detale, maištą palaujančios galios vykdytoju. Raštininkai – „galingiausia žmonių grupė žemėje“¹⁰. „Eisenoje“ A. Landsbergis sukūrė įtaigų vidinį monologą – desperatiškų minčių sąmyšį. Šią kalbėsenos faktūrą rašytojas vėliau išplėtojo novelėje „Giesmės gimimas“. Beje, H. Kunčiaus pamėgtas herojų-pabaisų mintijimas, tarybinių kino kronikų kalbėsenos imitacijos priklauso tam pačiam kalbos-sąmonės skerspjūviui, tos pačios sąmonės kalbinei scenai. „Giesmės gimimo“ kulminaciją (liaudies daina choristas pertraukia lotyniškai giedamą giesmę) A. Landsbergis įkomponavo koncerto „rėmuose“, tiksliau – žiopčiojančio saugumiečio choristo gerklėje. Maišto vieta – gerklėje, kalboje. Giesmė skelbia šlovę, primena galios mitą, jį sutapatina su šlovinančiu giedančiu kūnu. Giedojimas tampa magišku būdu ištraukti į galios lauką. Netgi užmirštą trauminę istoriją maištaujančio kūno atmintis spazmiškai atgaivina prieš sąmonės valią užmiršti. Šią temą rašytojas išplėtojo vėlyvosiose novelėse, kuriose dominavo yrančios kalbos kaip

⁸ Camus A. Rinkiniai esė. – Vilnius: Baltos lankos, 1993. – P. 311.

⁹ Šilbajoris R. Netekties ženklai. – Vilnius: Vaga, 1992. – P. 304.

¹⁰ Landsbergis A. Ilgoji naktis. – London: Nidos knygų klubo leidinys, 1956. – P. 123.

yrančio mito, žlungančios pasaulio darnos ir jos atkūrimo–sukūrimo moduliacijos („Trys psichiatrai pienių lauke“, „Žodžiai, gražieji žodžiai“). „Giesmės gimime“ buvusį *stribą* persekioja partizano traiskomo kaklo vaizdas ir nežmoniškas klyksmas, aukos agonija. Ypatingos aplinkybės (ideologinis prižiūrėtojas atsidūrė už jo įtakos ribų) išmušė iš pusiausvyros ypatingos paskirties choristą. Desperatiškai gindamas savo socialistinę „liaudišką“ ir „tautišką“ tapatybę, jis įsiterpė į choro atliekamą lotynišką giesmę – stipriu tenoru užtraukė lietuvių liaudies dainą ir tuo „išsidavė“. Pati save griaunanti herojinė programa yra pamėgtas A. Landsbergio kūrybos paradoksas. Tačiau kas yra herojinės programos autorius ir jos vykdytojas?

Vieną tuomet ir iki šiol aktualų autorinės mitologijos scenarijų pateikė A. J. Greimas (beje, tais metais išleista ir A. Landsbergio pjesė „Penki stulpai turgaus aikštėje“). 1966 m. „Metmenyse“ jis paskelbė etiudą „Mitai ir ideologijos“. Jame „Santaros–Šviesos“ sąjūdį ragino kurti lietuviams naujus mitus, reikalingus tautai apsisvalyti ir išlikti (rašė apie tolerancijos, pralaimėjimų šventimo, Pilėnų atsparumo, Geležinio Vilko, arba Vilniaus šlovės, ir Kudirkos mitus): „Problema yra duoti gydomuosius sprendimus tautai. Dėl to ir susidaro du – mitų ir ideologijų – planai. Kultūrinis sambūris, nešas atsakomybę ant savo pečių, turi išreikšti visus mitus ideologijomis, atrinkti priimtinius mitus ir galvoti, ar jais galima ir reikia tautai ir žmogui gyventi. <...> Tik įsisąmonindami ideologijų ir jų pasirinkimo galimybes, mes darome moksliską darbą, o ne „svieto muilimą“ ir kartu atliekame savo įsipareigojimą tautai“¹¹.

Kad ir koks buvo racionalus A. J. Greimo nusiteikimas (geriau kurti naudingus mitus, nes be jų neįmanoma apsieiti), pats užmojis modeliuoti tautos mąstymą kiek primena simbolį raštininkų kontoros, reguliuojančios pasmerktųjų srautus. Dramoje „Penki stulpai turgaus aikštėje“ nuskambėjo identiška modeliavimo, skulptoriaus lipdymo, žmonių masės nukreipimo gaida. XX a. obsesiją – paversti žmogų inertiška materija ir ją iš naujo suformuoti į norimus darinius – A. Landsbergis dramoje „Penki stulpai turgaus aikštėje“ įvaizdina partizano ir tardytojo pora, kuri tik paviršutiniškai žvelgiant yra antagonistinė. Ją vienija ne tik abipusio pralaimėjimo, bet ir partizano–skulptoriaus ir tardytojo–teisėininko profesijos, formuojančios „kūną“ ir „tiesą“. R. Šilbajoris intelektualo nešamą naštą minėtoje dramoje apibūdino kaip reikalaujančią titaniškos jėgos: „Simbolinė ir mitologinė dramos dimensija stipriai pabrėžiama jon įvesta Pasakotojo figūra. Tai racionalus, net akademiškas žmogus, atėjęs iš kažkokios ateities civilizacijos, atstovaujančios tokiai žmonijos išsivystymo stadijai, kurioje jau nebėra absoliutinių moralės reikalavimų. Iš tiesų, visas vaidinimas žiūrovui pateikiamas kaip šito akademiko „paskaita“ apie žmones, gyvenusius „palyginti netolimoj“ praeity, ant kurių nukrito „kraštutinių reikalavimų ir visuotinių sprendimų dangus“. Šie žodžiai turi pasibaisėtiną prasmę, nes juose glūdi mintis, kad poetiškos vizijos idealas žmogų išaukština tik tol, kol jis lieka nepasiekiamas kaip dangaus skliautai. Kada gi jis nusileidžia ant mūsų kaip kategorinis imperatyvas, jis mus visus sutriuškina“¹².

A. Landsbergio kūryboje ideologija virtęs mitas, įtikėta pasaka, sutriuškina visus – ir mito vertėjus, ir jo vykdytojus (kaip novelėje „Rašytojas M. lankosi N. mieste“). Pasitikint A. J. Greimo mintijimu apie mitizuotojų ir vykdytojų kartas, jaunosios kartos yra joms primestų ideologijų vartotojos, „bet ideologijų darbi-

¹¹ Greimas A. J. Iš arti ir iš toli. – P. 366.

¹² Šilbajoris R. Netekties ženklai. – P. 298.

ninkais ir konstruktoriais yra kitos kartos žmonės“. Anot A. J. Greimo, mitus kurti gali keturiasdešimt metų perkopusi karta. Taigi šiandienos ideologijų konstruktore galėtų tapti S. Parulskio, H. Kunčiaus, M. Ivaškevičiaus, A. Jakučiūno karta.

Dramą „Penki stulpai turgaus aikštėje“ ir novelę „Ilgoji naktis“ sieja rašytojo mąstomas herojinis rezistentų pasiaukojimas ir mirties horizontas. Novelėje pinasi dvi pasakojimo linijos: partizanų ryšininkės, jaunamartės Rimos, ir jos budelio, herojiškam poelgiui besikaupiančio rusų stribo Vasilijaus gyvenimų trajektorijos. Tai du pokario jaunuoliai, nematomos galios įstumti į jiems „paruoštas vartoti“, kaip rašė A. J. Greimas, pasirinkimų klišės. Dviejų likimų sankirta, atsitiktinumų sankaba gali atšaukti mirtį ir dvasios merdėjimą. Vasilijus svarsto apie pabėgimą su Rima, bet nesiryžta. Vienatvės minutėmis jis ima abejoti anksčiau absoliučiai teisinga atrodžiusia kova už komunizmo idealus: „Jis buvo vienas, geležies lietuj, mirties akivaizdoj. Sovietinė liaudis nebeegzistavo“¹³. Tačiau dėl savisaugos jausmo Vasilijus nesiryžta nieko keisti.

R. Šilbajoris atskleidė šių dviejų jaunų herojų vertybinę „geometriją“. Rūsyje – nugalėta Rima, virš jos – nugalėtojas Vasilijus; novelės tėkmė ši atspindi apverčia – Rima suvokia savo aukos prasmę, galutinai susitapatina su Žanos Dark įvaizdžiu: „Jos veidas nušvito, kaip žaibo atvertas, su giliomis džiugiomis akimis. Saulė apšvietė jos plikai nuskustą galvą“¹⁴.

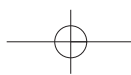
Plikai nuskusta Rimos galva, kaip aiškėja iš visos novelės kompozicijos, reiškia ne tik kūno paniekinimą, nuvainikavimą, moteriškumo pažeminimą, bet ir galutinai nutrauktus ryšius su šeima (motina, mylimaisiais). Plaukų izotopija paruošia skaitytoją kulminacijai, ribiniam herojės savivokos momentui. Ji pasiitinka mirtį, suvokdama gyvybės paaukojimo prasmę: „Jos tauta turi pati savo kelią“¹⁵. Ar tai paminklinis, amžinai sustingęs prasingo maišto vaizdas, ar patetika? Literatūrinės įtaigos trūkį užlygina novelės *motto*, kuri galima perskaityti ir kaip A. Landsbergio ironiją herojinės gestikuliacijos adresu. Jis cituoja Williama Shakespeare'o žodžius, dviprasmiškai išaukštinančius mirties didybę: „And it is great to do that thing that ends all other deeds.“ Mirti pasiunčiami jaunuoliai, bet ne tie anonimai, kurių idėjomis jaunuoliai vadovavosi. Novelės pavadinimas „Ilgoji naktis“ pabrėžia mirties laukimo kančią, tačiau jį galime perskaityti ir kaip ilgai trunkančio heroizmo dinamiką: per ilgai trunkantis maištas išsekina tikėjimo ir veiksmo polėkį, bet kančios trukmė gali subrandinti ir tikėjimą aukos prasme.

Naujausioji lietuvių proza kalba tik apie užsitęsusio maišto nuvargintą herojų, pralaimėjusį „civilizacijos lukštą“, anot Ramūno Kasparavičiaus. Dramos „Penki stulpai turgaus aikštėje“ skulptoriaus Antano vidinis sąstingis kaip simbolinis kraitis atiteko turbūt ryškiausiai šiuolaikinei novelei rezistencijos tema – R. Kasparavičiaus „Visų gražiausia“. Visi šios novelės personažai amžiną sielos įšalą perėmė iš Lietuvą alegorizuojančios veikėjos (savo vaikus paaukojusios tėvynės) išsikūnijimas). Alegorinis personažas, sustingęs naujaip matomus herojus – tai partizanų ryšininkė, o vėliau ir partizanė, poetė, „čiudokė“ Dalia, po aborto išgyvenusi vidinę tuštumą ir lindėjimo miške beprasmybę. Skulptūros ar įšalo šaltis – herojaus paminklo dalis. Pasakojimą R. Kasparavičius organizuoja kaip dokumentinį kino filmą, kuriame herojinis veiksmas montuojamas bei ana-

¹³ Landsbergis A. Ilgoji naktis. – P. 21.

¹⁴ Ten pat. – P. 89.

¹⁵ Ten pat. – P. 88.

lizuojamas iš saugaus atstumo. Istoriją čia komentuoja istorikas, psichologas, buvęs partizanas. Veiksmą stebinti kamera fiksuoja uždara partizanų grupę, nesusiduriančią nei su priešu, nei su ginama tauta. Maistą atnešantys kaimiečiai stebi grupę kaip atokią dramos sceną, svarstydami, kiek dar spektaklis tęsis: „Aklavietė. Visi tą žinojo, bet paaiškink gyvam žmogui, kad ne taip, sakyk jam: „Tu žūk!“, jei yra šansas nors kiek patraukti... „Gyvieji žmonės“, tą, aišku, suprata, bet...“¹⁶

Mirties nuolatinė artuma žadina vienintelę svajonę *gražiai numirti gimtinės smėlyje*. Gražios, t. y. įprasmintos, apgiedotos mirties svajonė išsiliejo masiškai rašoma poezija („argi didvyrių poezija gali būti prasta?“¹⁷ – ironizuoja R. Kasparavičiaus dokumentalistas-pasakotojas). Tačiau nuolatinė įtampa, nuovargis ir baimė atpalaiduoja įprasto gyvenimo normas, partizanai atsiduoda žudymo ir fizinės meilės aistrai: „Civilizacijos lukštas nutrupėjo, pulsavo vien tik... beveik nesąmoninga, beveik neprotinga gyvybė...“¹⁸

R. Kasparavičius kalba apie miškinų legendos, susiformavusios kaimiečio sąmonėje, kainą. Patiems herojams („negyviems žmonėms“) mito neliko, tačiau juos apgaubė nauja miško brolių ir sesių legenda. Nors R. Kasparavičiaus partizanai į miniatiūrinį pasaulėlį susitelkė ateidami iš įvairių visuomenės sluoksnių, nors jo pasakotojų daugiabalsiškumas imituoja tautos chorą, visgi čia dominuoja išlikti nusiteikusi praktiško kaimiečio sąmonė. R. Kasparavičiaus kuriamas kaimiečio sąmonės balsas prabyla panašiai kaip A. Landsbergio manipuliuojamas ir maištaujantis jaunuolis. Gyvybę aukštinanti, dažnai ir teisinanti, gyvenimiška „tiesa“ konfrontuoja su herojaus polėkiu mirti. R. Kasparavičiaus herojinės programos alternatyva itin primena A. Landsbergio dramos „Penki stulpai turgaus aikštėje“ praktiškąją tautos išlikimo programą, įdėtą į gyvenimo aistros nešėjos lūpas: „Mums reikia išlikti gyviems, užimt valdines vietas, puoselėt mūsų kultūrą, įdiegt laisvės sėklą vaikuose, ir – pamažu – gerinti padėtį. <...> nežiūrėti tavo pašaipos, šis kelias tautai naudingesnis. Jis pilkas, be jūsų herojinės muzikos, bet tautai gyvybė brangesnė už viską. <...> yra dalykų, kurie sunkesni už atvirą kovą“¹⁹.

Gyvų herojų nebūna. Heroizmas tik atnaujina anoniminės galios potencialą, stiprina valdžios ritualą. Aukštojo stiliaus gaida kapituliuoja (poetinė pakylėta A. Landsbergio kalba, dvelkianti antikos marmuru). R. Kasparavičius imituoja kiek nešvankią, pilną užuominų, pokalbių nuotrupų košę. Jis neva naiviai šnekiną skaitytoją (kalba apie „visą visumą“), bet kartu ir maištauja prieš manipuliuojantį heroizmo mitą, tiksliau, prieš jo pavergiantį sureikšminimą: „Sakysite, natūralizmas, gal net bestializmas, bet sakė tasai, panorėjęs likti nežinomas, partizanas apie visą visumą, apie tą „legendinį Lietuvos istorijos laikotarpį“:

– Nedarykit iš mūsų didvyrių. Ne visi jais ir buvo... jūs neįsivaizduojat, kaip buvo bjauru... Nes jauni dar pagalvos, kad karas, partizanavimas – tai kaip rusų filmuose: viliojantis dalykas“²⁰.

Herojinio veiksmo tąsą užtikrina estetinė vilionė – tarpininkaujantis „rusų

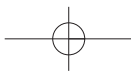
¹⁶ Kasparavičius R. Visų gražiausia. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006. – P. 113.

¹⁷ Ten pat. – P. 123.

¹⁸ Ten pat. – P. 122.

¹⁹ Landsbergis A. Penki stulpai turgaus aikštėje. – Chicago: Santara-Šviesa, 1966. – P. 47–48.

²⁰ Ten pat. – P. 124.

filmas“, minėta mirties didybė, iš gerklės išsiveržusi giesmė. R. Kasparavičius novelės scenarijumi susuka savąją šios vilionės versiją. Jis naudojami objektyvavimo, pasakotojo atsitolinimo efektu, įvairių kalbėsenų, „realybės“ dokumentacijų koliažu, beje, būdingu ir A. Landsbergio vėlyvosios novelėms: „Tyrine Power ir Martin Fierro plačiajame ekrane“, „Trys psichiatrai pienuų lauke“, „Giesmės gimimas“²¹. R. Kasparavičiui rūpi dokumento „tiesa“, nors jis ir pripažįsta, kad „visos tiesos neparašysi, visos visų tiesos“²². Tačiau jo dokumentiškumas čia pat virsta legenda. Ir A. Landsbergis, ir R. Kasparavičius objektyvavimo, atsiribojimu siekia įveikti herojaus mito magijos kerus, pažvelgia į ideologiją kaip į gyvybę žaidžiantį meninį įrankį. Tačiau jie abu ieško herojinio mito pakaitalo. Erdvių muzika, pamirštoji prokalbė, kurią tegali atkurti ar sukurti švari vaiko klausa, A. Landsbergiui jo vėlyvosiose novelėse tapo herojinio mito atsvara – atnaujintu pirmapradžio žmogaus skaistumo mitu. O R. Kasparavičiui ja tapo dokumento tyloje sustingdyta artimoji atmintis – rūpestis apsaugoti jaunuosius (naivuosius) nuo manipuliuojančiųjų kėslų. Taip rašytojas atgaivino romantišią už tautos likimą atsakingo inteligento (šiuo atveju ir kaimiečio) mitą.

Istorija apsuko ratą – R. Kasparavičiaus novelės idėja pakartojo nenusižemintųjų nužemintųjų generacijos būseną²³. Anot V. Kavolio, egzistencinį beiliumą galima suvokti tik tuomet, kai pasitikima žmogiškosios šilumos dalijimosi tęstinumu. Ja su skaitytoju dalijasi ir Kasparavičius, ir A. Landsbergis, o šis iš anapus dar ir siūlo lažybas: „Trumpai tariant, gyvenimas trumpas, ir todėl noriu klausytis dainos ir pats savo gergždžiančiu balsu dainuoti, ir tik tada, jei liks laiko, klausytis dainuoti nesugebančiųjų begalinių abstrakčių išvedžiojimų apie „dainą kaip tekstą“. <...> Klausausi dainos žodžių ir tvirtai tikiu, kad ir po daugelio metų, kai 257 šiandienos kritikų tomai bus pamiršti, ji tebeatvers aukštas erdves ir galias gelmes. Su nesutinkančiais esu pasiruošęs lažytis. Pridėsiu ir kadaise Ariogalos bažnyčios loterijoje išloštą karvę!“²⁴

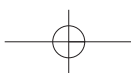
Priedas vilioja. Bet renkuosi gergždžiantį balsą, ne giesmės – dainos.

²¹ „A. Landsbergio novelės pasakoja apie literatūrą ir kalbą, apmąsto pačios save.“ Žr.: Višomirskytė V. Muzika Algirdo Landsbergio novelėse // Darbai ir Dienos. – 2000. – Nr. 22. – P. 219.

²² Ten pat. – P. 115.

²³ Kavolis V. Žmogus istorijoje. – Vilnius: Vaga, 1994. – P. 119.

²⁴ Kultūros barai. – 2004. – Nr. 5. – P. 26.

Žmogui atleisti būtina, nuodėmei – niekada

Rašytoja Renata ŠERELYTĖ atsako į Danieliaus MUŠINSKO klausimus

– Miela Renata, Tavo kūrybinis kelias ne toks ir ilgas, tačiau knygų išleidai daug (penkiolika?). Koks „varikliukas“ sėdi Tavyje ir verčia rašyti?

– Suskaičiavau – iš tiesų penkiolika. Dar išleisti trys romanų vertimai. O ar tai daug, ar mažai, sunku spręsti. Yra tokių rašytojų, kurie kepa knygas kaip blynus. Jiems produktyvumu vis tiek neprilygsiu. Tačiau ar produktyvumo kriterijus yra svarbiausias ir vienintelis?.. Rašytojui nereikėtų nei sureikšminti šio kriterijaus, nei nuvertinti.

O „varikliukas“... Vargu ar įmanoma jį išnarstyti ir pateikti schemą, kaip jis veikia. Ir verčia ne tik rašyti, bet ir mokytis, stebėtis, ieškoti naujos raiškos (keista, kaip daugelis man seniau neįdomių dalykų staiga tapo įdomūs ir verti dėmesio ar, tiksliau pasakius, – nuostabos). Matyt, tas nuolatinės nuostabos bei kūrybiškumo šaltinis, tas „varikliukas“ ir yra tas procentas, skiriantis žmogaus genus nuo žmogbeždžionės (sutapatinti žmogų ir beždžionę ne tik fiziologiškai, bet ir „dvasiškai“ šiandien gana populiariu – pastebiu, pavyzdžiui, kad C. R. Darvino teorija netiesiogiai vyrauja ne tik mūsų politikoje, bet neretai ir žiniasklaidoje, perfrazuojami ir akcentuojami ne žmogiškosios etikos, kurią suformavo religija, postulatai, o kovos už būvį taisyklės, stipriausiojo išlikimas, priemonių (pavyzdžiui, pinigų) iškėlimas aukščiau tikslo). Taigi nenuostabu, kad suteikus tokią reikšmę priemonėms, tikslas nepasiekiamas, o žmogaus kaip kūrybiškos – taigi dieviškos – būtybės statusas apsiriboja atstovavimu stipresniam ar silpnesniam visuomenės sluoksniui, kovojančiam už savo išlikimą. „Varikliukas“ duotas kiekvienam iš mūsų, kiekvienas žmogus – kūrybiška būtybė. Ir dar – turinti laisvą valią. Taigi kiekvienas gali pasirinkti, kur su tuo „varikliuku“ judėti. Pasirinkimo galimybės nebūtinai gali būti teisingos.

– Viskas prasidėjo tikriausiai dar Šimonyse, Kupiškio rajone. Teigiama, jog kiekvienas rašytojas ateina iš savo vaikystės, ar ir Tu iš ten?

– Taip, Šimonys – vienas iš etapų. Tačiau prieš tai dar buvo Šepeta (gyvenvietė prie pat Kupiškio), buvo Traksėdziai Šilutės rajone, buvo Černeščinas Baltarusijoje... Negaliu išskirti nė vieno. Visi jie sudaro vaikystės prisiminimų bran-

duolį, kuriame tiek daug energijos, kad truputį net baisu. Todėl kai šis branduolys skyla, išskirdamas energiją, džiaugiuosi, kad galiu ją panaudoti kaip kūrybinę medžiagą. Žinau, jog energija gali būti ir destruktivi. Skirta savinaikai arba kitų naikinimui. Taigi man jos kartais ir baugu... būna, kad užrašai kokią eilutę ar kažką panašaus į eilėrašį, nukiši kur į kampą ir bijai atsiversti. Turbūt tai susiję su tolimiausios vaikystės prisiminimais. Matyt, ten kažko būta, ką imu prisiminti (nujausti?) tik dabar, nesąmoningai, per sapnus, vaizdus, kuriuos, atrodo, jau kažkur mačiau...

Iki šiol vaikystė man išliko kaip labai paslaptinga šalis, kurią gali prisiminti, bet jau nebeaplankysi. Nuolatiniai bastymaisi iš vietos į vietą suformavo kelionių fobiją – liguistai nemėgstu kelionių ir net kalbų apie jas. Todėl tokie svarbūs man namai, namų įvaizdis. Pritarčiau vienai protingai moteriai, kuri pasakė, kad nebūtina keliauti tam, kad pamatytum ką nors įdomaus – tai gali padaryti, žiūrėdamas pro savo namų langą...

– Pasibaigus jaunystės rašinėjimams iškyla ir didysis klausimas – dėl ko rašyti? Pasaulis rieda savo keliu ir tam riedėjimui vargu ar bent kiek daro įtaką literatūros kūriniai?

– Yra ir didysis atsakymas – jei gali nerašyti, nerašyk. Iš tiesų galbūt svarbiausias ir yra ne rašymo tikslingumas (kam ir kodėl), o galėjimas. Norėjimas, troškimas. Šitas troškimas kartais toks stiprus, kad visai nesvarbu, jog viskas jau pasakyta, kad nieko nauja po saule. Matyt, naujas visuomet yra žmogaus noras kurti. Taigi čia ir įtaka pasaulio riedėjimui savais keliais nesvarbi. Nes kiekvienas žmogus – pasaulis. Ir jam svarbiausia, kaip jis veikia save. Kokius peizažus savyje mato. Man labai įstrigo Jūratės Sprindytės žodžiai, pasakyti, kai žuvo profesorius Vytautas Kubilius – „sudužo visata“... Įsivaizduokite, kokia plati gali būti žmogaus siela – visata... Taigi, prarasdami vieną žmogų, prarandame visą pasaulį. Unikalų ir nepakartojamą. Dėl šio unikalaus pasaulio ir rašoma. Ne dėl ko nors kito.

– Debiutavai kaip ir dauguma pradedančiųjų – novelių rinkiniu („Žuvis darinėjimas“, 1995), paskui parašei dar porą smulkiosios prozos knygų („Balandų ratas“, 1997; „O ji tepasakė miau“, 2001). Ar novelė tapo tikroju tavo žanru? Kodėl visuomenei ji mažiau aktuali negu, pavyzdžiui, romanai? Juk yra buvę ir geresnių smulkiosios prozos laikų...

– Prie išvardytųjų pridėkime ir „Balzamuotoją“ (2006). Kadangi jau turime keturis novelių rinkinius, tai galima sakyti, kad novelė iš tiesų yra tikrasis žanras. (Ją lenktų tik kūryba vaikams – penkios knygos. Paskutinė, „Kratatukų jūra“, ką tik pasirodė.) Labai mėgstu šį žanrą – dėl jo aiškumo, dėl to, kad novelėje galima aiškiai sudėti akcentus, be to, novelė artimiausia poezijai, poetinei kalbai, kalbos archaikai, pirmapradiškumui (na, čia galbūt turiu galvoje impresionistinės novelės modelį, tokias rašiau iš pradžių). Antra vertus, novelė turi itin turtingą poteksčių gelmę, dėl to ją galima skaityti ne vieną kartą.

O dėl aktualumo... Pastebėjau tendenciją, kad nemaža jaunų žmonių dalis šiandien neskaito poezijos ne dėl to, kad nemokėtų skaityti, bet todėl, kad nebesuvokia poteksčių. Poezija – kartu ir novelė – didelei skaitytojų daliai tapo neįkandama. Suvokti šių žanrų virpesius reikia atidžios klausos, o net ir įgimtą klausą reikia lavinti. Susidaro įspūdis, kad netgi sąvoka „novelė“ daugeliui pasidarė „neįkandama“. Ji įsivaizduojama kaip prozos tekstas, kuriame galima rašyti bet ką ir bet kaip (turbūt daugelis kolegų susidūrė su savotišku pra-

dedančiųjų literatų pamėgtu žanru – „miniatiūra“, kurį ir galima apibūdinti kaip rašymą apie viską ir apie nieką. Tai, ko gero, pats baisiausias žanras, paplitęs rašytojų mėgėjų aplinkoje). O ką bekalbėti apie televiziją, kurioje „novelė“ taikoma „muilo operos“ žanrui (sąvoka „telenovelė“ yra visiška nesąmonė, nes anglų žodis „novel“ reiškia romaną, taigi kalbėti reiktų apie „teleromaną“). Atrodo, televizinininkai sparčiausiai ištrynė ribas tarp žanrų. Tik vargu ar tai galima vadinti nuopelnu literatūrai.

Išnykus Ezopo kalbai, išnyko ir šifruotos, perkeltinės reikšmės svarba, gal net – po-reikis. Daug kas šiandien pasakoma tiesiogiai, „siužetiškai“ (todėl toks populiarus žanras – romanas). Žinoma, ne visas „tiesioginis“ sakymas yra primityvus, sekus, lėkštas – jis neretai susijęs su kūrinio tiesa, jo esme, su tiesos sakymu ir vertybių išpažinimu. Tačiau toks tiesos sakymas ir autoriaus išpažintis turėtų būti autoironiškas. Autoironija gelbsti nuo lėkštumo. Ji gelbsti ir nuo užsižadimo perkeltinėmis reikšmėmis. Todėl ji taip ryškiai ir neretai skaudžiai sušvyti eilėraštyje ar novelėje. Autoironiški romanai mažiau paveikūs, nes kartais išvirsta į ekshibicionizmą, o ne ironiją. Prisiminus Marko Twaino posakį, kad humoras susijęs su sopuliu, o ne su juokeliais, ir todėl rojuje humoro nebus, nereikia pamiršti, kad ir autoironija nėra panacėja, gelbstinti literatūros kūrinį nuo lėkštumo ar saviniekos.

– Tavo naujausias romanas „Mėlynbarzdžio vaikai“ – įtaigus, dramatiškas kūrinys. Skaitydamas supratau, jog nebijai būti autobiografiška ir pasakyti savo tiesą – tai subrendusio rašytojo požymis. Kaip pati apibūdintum šį kūrinį?

– Turi praeiti kiek laiko, kad būtų galima ramiai įvertinti kūrinį. Laikas suteikia knygai specifinį matą. Taigi dabar laukiu, kol praeis toji laiko atkarpa, kol galėsiu ramiai vertinti. Kiek ji užtruks – nežinau.

Tik žinau, kad skaitytojų reakcija buvo labai žmogiška – vieni verkė, kiti juokėsi... Man tai atrodo labai svarbu. Ir juokas, ir ašaros yra panašios prigimties. Juoktis galima ir iš siaubo, o verkėti – iš laimės. Literatūra turi būti stipraus jausminio ryšio formuotoja, ypač tokiais laikais, kai jausmai, kaip ir žodžiai, dažnai atrofuoja dėl aplinkos, jos diegiamos kultūros, tam tikrų vertybių, kurių sąvoka irgi atrofuoja (pavyzdžiui, dažnai akcentuojamos žmogaus teisės ir laisvės, pamirštant pareigas ir atsakomybę. Arba kai žmogus kelia didelius reikalavimus kitiems, o sau tepritaiko minimalius). „Mėlynbarzdžio vaikai“ man – sunkus, sekinantis kūrinys, po kurio nesinorėjo nieko, parašiusi norėjau kuo greičiau juo atsikratyti, sakyčiau, tai netgi buvo kažkoks desperatiškas noras, nes juk rašytojai linkę tobulinti, taisyti, dailinti savo kūrinių linijas (dialogus, monologus, metaforas ir panašiai), o man to nesinorėjo. Tai buvo toks romanas, iš kurio lengviau išmesti, nei prikurti. Visa tai, ką išmečiau, ir buvo to verta. O štai prirašymai – parašiau kelis per jėgą, „iš reikalo“, nes atrodė, kad kūrinio logikai to reikia – nepasiteisino. Turbūt niekas nežino, ko reikia kūrinio logikai. Juk ji visai ne tokia, kokia remiamės gyvenime. Kūrinio pasaulis – tai ne atspaudas ir ne fotografija. Čia ir logika kitokia. Čia sapnas ar kliedesys gali geriau patarti, nei protingas, logiškas „išmąstymas“.

– Rašai knygų apžvalgas, recenzijas, todėl perskaitai nemažai kūrinių – ir verstinių, ir lietuvių autorių. Kaip dabartinė lietuvių proza atrodo platesniame kontekste? Kokių staigmenų (ir pasiekimų) lauktum iš savo kartos prozininkų?

– Toji dabartinė proza – labai marga. Galbūt galima suskirstyti ją į kartų li-

teratūrą, į tam tikrų literatūros madų, nuotaikų, stilių poskyrius. Bet skirstymai neretai būna formalūs, o atsitinka ir taip, kad koks nors reiškinys neišsitenka savo „stalčiuke“. Tačiau nykstančios ribos sukelia ir tam tikrą pavojų – mėgėjiška literatūra, o ir apskritai mėgėjiškas menas, kartais priimamas neadekvačiai. Jeigu mėgėjiški reiškiniai pretenduoti į profesionaliam menui keliamus reikalavimus, juos kartais netgi įvykdydami, būtų netgi gražu, tačiau kad neretai nepretenduoja, apie įvykdymą – net juokinga kalbėti. O ir visuomenėje pastebima tokia tendencija – neskiriamas mėgėjiškas ir profesionalus menas, nes arba neturima vertinimo kriterijų, arba jie atrofavęsi (geras pavyzdys – vaikų darželiai, po kuriuos važinėja ir profesionalūs, ir visiškai mėgėjiški teatro kolektyvai; darželių vadovybės sprendimai, kuriais remiamasi priimant vieną ar kitą kolektyvą, kartais itin originalūs).

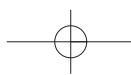
Tas tinka ir literatūrai. Nepulsiu kapoti autorių mėgėjų – juk negalima atimti iš žmogaus saviraiškos laisvės. Tačiau reikėtų skirti, kur yra saviraiškos laisvė, kur – profesionalus kūrinys. Juk pastarasis, be saviraiškos galimybių, dar atstovauja ir šaliai, jos kultūrai, neretai – aukščiausiu lygiu. Ir lietuvių literatūra šiame kontekste man atrodo visai padoriai. Žinoma, trūksta geros pramoginės literatūros – tokią irgi reikia mokėti rašyti. To neretai imasi patys jauniausi autoriai – rašytojais juo vadinti dar kartais nedrąsu – tačiau pernelyg didelis maksimalizmas jiems dažnai pakiša koją. Betgi iš jų galima laukti staigmenų.

O ir iš vyresniųjų galima. Anava Laura Sintija Černiauskaitė gavo Europos Sąjungos literatūros premiją – argi tai ne Lietuvos literatūros pripažinimas?.. Džiaugtis tuo reikėtų. Apskritai iš L. S. Černiauskaitės visada tikiuosi geros literatūros, kuri nepalieka skaitytojo abejingo. Tą galėčiau pasakyti ir apie Jaroslavą Melniką. „Rojalio kambarys“, „Pasaulio pabaiga“ ir „Tolima erdvė“ – labai įdomūs ir lietuvių literatūrai, kaip agrarinio sentimentalizmo atstovei, labai neįprasti kūriniai.

– 2006 m. išleidai eseistikos rinkinį „Laukiniai mėnesiai“. Gintaras Beresnevičius spėjo parašyti komplimentą: „Tai šmaikštus rašytojos kirtis kasdienybės niūrumui. Ir šiaudas mums, čia besimurdantiems.“ Kaip manai, kodėl sumenko lietuvių rašytojų pilietinis aktyvumas – jų publicistikos balsas vos girdimas, poveikis – nė neįjuntamas.

– Vadinti „Laukinius mėnesius“ eseistika – nelabai tikslu. Žanro požiūriu tai knyga, kurią galima pavadinti „miksu“. Joje yra ir autobiografinių pasakojimų (juos vadinčiau memuarinėmis „miniatiūromis“), ir satyrinių eilėraščių, ir netgi – humoreskų. Šis į Raudonąją knygą įtrauktas literatūros žanras man apskritai atrodo išskirtinis, nepaprastas, juolab kad ir gyvuosius klasikus teturime tik du – Vytautę Žilinskaitę ir Juozą Erlicką. Labai mėgstu šiuos rašytojus ir laikau juos nepralenktais. Niekas turbūt jų artimiausiu metu ir nepralengs – ypač šiuolaikinis humoras medinėmis kojomis. (Man dar labai patinka trumpi G. Beresnevičiaus kūrinėliai, kuriuose jis originaliai traktuoja istoriją ir mitologiją – jo kūrinių paveikta parašiau „Tegyvuojama institucija“, kurį laikau vienu iš geriausių „Laukinių mėnesių“ tekstų.)

Publicistika nėra labai įdomus žanras. Nežinau, kiek „Laukiniuose mėnesiuose“ publicistikos. Geriau, kad jos ten visai nebūtų. Nes visa publicistika mažiau ar daugiau moralizuoja, o šiuolaikiniai skaitytojai, ypač intelektualai, labai nemėgsta moralų. Užtat niekas ir nepasigenda pasakėčios kaip aktualaus žanro. Niekas neberašo pasakėčių. Ir gerai daro. Kam čia būtų malonu, jei išvadintų priplėkusių nuoboda, tautos mokytoju, inertiško stiliaus savininku ir pan. Viską jau parašė Ezopas ir Simonas Stanevičius.

Rašytojo pilietinis aktyvumas – tai jo kūryba. Kuo ji bekompromisiškesnė, drąsesnė, atviresnė – tuo rašytojas pilietiškesnis. Pilietiškumo, kuris ekshibicionuojamas gatvėse, ant statinių, aš nelaikau pilietiškumu. Gal tai tikrojo pilietiškumo trūkumas.

Suklūstu, pavadinta publiciste. Ir galvoju, ką tai reiškia. Ką apskritai reiškia publicistika šiandien – dėl ko ją verta rašyti. Dėl to, kad taptum žinomas, ar dėl to, kad kažką pasakytum žmonėms? Ar tie žodžiai turi nors kokią reikšmę, ar jie nenuskęsta paviršiniuose biurokratinės, kanceliarinės, politinės, žurnalistinės kalbos sukuriuose?.. Biurokratinė kalba – labai galinga ir paglemžianti bet koki nuoširdesnį, kūrybiškesnį kalbos sukibirkščiovimą, praryjanti kalbos asmeniškumą bei kalbančiojo teisę būti savimi ir šitos teisės supratimą, palaikymą, – kuo toliau, tuo labiau įsitikinu. C. S. Lewisas trečioje „Kosminės trilogijos“ dalyje „Klaikioji galybė“, savitai interpretuodamas Babelio bokšto temą, sumaišo ne pasaulio tautų, o biurokratinės kalbos klišes ir bruožus: ir juokinga, ir baisu, ir tai žymi šiuolaikinio Babelio bokšto griūtį.

Publicistika arti šios biurokratinės kalbos. Ir ši kaimynystė – pavojinga. Nes labai lengva perimti suformuluotus teiginius (tai, kad jie nieko nereiškia, kita kalba) ir klišes, ir pamiršti, kokia yra gyvoji, tikroji kalba žmonių, o ne klerkų, ne vartotojų kalba. Šiandien tai ryškiai iliustruoja žurnalistika. Ypač kai trūks plyš ieškoma sensacijos, nesvarbu kur – politikoje, popkultūroje, kultūroje ar visuomenės gyvenime.

– Kas Tavo gyvenimo bei kūrybos kelyje buvo ir yra didieji autoritetai? Iš kokių rašytojų ir ko pavyko pasimokyti?

– Knygos man nuo ankstyvos vaikystės buvo ir draugai, ir mokytojai, ir įkvėpimo šaltinis. Graikų mitai, įvairių tautų pasakos ir legendos, fantastinė literatūra („Zenito“ serija, kurios dabar ieškau knygynų skyriuose, vadinamuose „antikvariniais“, ir jei kokią randu, tai iškart nusiperku), „Kriminalistikos keliai ir klystkeliai“, „Mikrobų medžiotojai“ (apie mikrobiologijos mokslo atsiradimą ir plėtrą), A. Dumas, V. Hugo, H. de Balzacas... Perskaičiau tiek daug ir visko, kad ir šiandienai dar užtenka. Bet patys mylimiausi tebėra Ch. Dickensas, G. K. Chestertonas, E. A. Poe, G. de Maupassant'as, visai neseniai atradau man labai svarbų autorių – C. S. Lewisą, „Narnijos kronikų“ autorių (jo „Kosminė trilogija“ – neeilinis kūrinys, gaila, kad nei kritika, nei kolegos rašytojai jos tarsi nepastebėjo...). Pridėčiau dar ir filosofą Teilhard'ą de Chardiną (Tejarą de Šardeną) – krikščioniškos evoliucijos teorijos atstovą. Ir – G. Bernanosą, kurio „Kaimo klebono dienoraštis“ ir „Po šėtono saule“ atskleidė labai skaudžias ir sunkias tikėjimo paslaptis. Kaip nepaminėsi rusų literatūros – F. Dostojevskį („Kipšus“ skaičiau dar neišverstus, rusų kalba, pavaduodama brolių katilinėje – užė „gazuoliu“ kūrenamos krosnys, nuotaika slogiai nepamirštama, lyg tikrai būčiau pragare, tačiau lengvesnių nuodėmių „skyriuje“), N. Gogolį („Vakarai viensėdyje prie Dikankos“), M. Bulgakovą, A. Puškiną, M. Lermontovą (Tamarą skraidina demonas, kažkodėl įstrigo šis epizodas, mat labai didingas, savaip komiškas – gal Tamara paniškai bijo aukščio?), A. Fetą, A. Achmatovą ir daugelį kitų. O Dante's „Pragaras“ ir M. de Cervanteso „Don Kichotas“ – knygos, be kurių neįsivaizduoju jokios asmeninės bibliotekos. Taip pat – be senovės graikų ir romėnų literatūros kūrinių.

Puiki buvo „Vagos“ leidžiama novelistikos serija: nemažai šios serijos knygų irgi turiu savo bibliotekoje, dalį „sumedžiojau“ knygynų skyriuose, kur sunėšamos parduoti senos knygos: „Anglų novelės“, „Amerikiečių novelės“, „Prancūzų

novelės“, „Lotynų Amerikos novelės“ ir daugybė kitų. Tiesą pasakius, per mažai skaitau poezijos – tai nedovanotinas minusas, nes niekas taip neįkvepia ir nepamoko, kaip gera poezija. Mėgstu E. Dickinson, E. L. Mastersą, H. Radauską, daugelį šiuolaikinių lietuvių poetų (labai artimos man pasaulėjautos – J. Strielkūnas, V. Šimkus), didelį įspūdį paliko T. Venclovos rinktinė „Kitaip“.

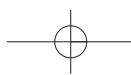
O mokausi kiekvieną dieną, ir ne tik iš autoritetų. Mokymosi procesas niekada nesustoja.

– Turbūt niekam ne paslaptis, kad Lietuvoje gyventi nėra lengva. Vienus vargina nepritekliai, kitus – moralės ir sąžinės stygius, trečius – valdžios ir pinigų godulys... Ko palinkėtum XXI amžiaus lietuviui? Kokią Lietuvą norėtum perduoti (palikti) savo vaikams?

– O ar apskritai gyventi lengva?.. Juk negalime užsimerkti ir nematyti to, kas darosi aplink – ir nepriteklių, ir moralės trūkumo, ir godumo... G. K. Chestertonas „Ortodoksijoje“ rašė, kad budistų vienuoliai dažniausiai vaizduojami užsimerkę, atitrūkę nuo pasaulio, o krikščionių kankiniai – skausmingai atviromis akimis, įtempę žvilgsnį, tarsi skrosdami juo aplinką. Ką tai reikštų?.. Kad galime rinktis žiūrėjimo būdą?.. Galbūt. Tik atviras žvilgsnis turbūt skaudesnis, nes turi ne atsiritoti nuo pasaulio ir jo kančios, o būti to kenčiančio pasaulio dalimi. „Skaudančio Kristaus kūno sąnariu“, kaip pasakytų G. Bernanosas. Juk tokiais sąnariais yra net tie, kurie kenčia nuo moralės ir sąžinės trūkumo, nuo valdžios ir pinigų godulio... Argi galima besaikį valdžios troškimą ar korumpuotą veiklą, asmeninės gerovės tokiais būdais kūrimą vadinti palaima? Ne, juk tai kančia. Man gaila tų žmonių. Nereikia ant jų pykti. Manychiau, kad gal užuojautą jiems – būtent jiems, labai įtakingiems ir turtingiems, o ne tik skurde gyvenančioms vargo pelėms – padėtų. Žinoma, tai neturi nieko bendra su įstatymų ir žmogiškosios etikos pažeidimais: už tai reikia atsakyti čia ir dabar. Reikia skirti žmogui ir nuodėmę – jeigu žmogui atleisti galima, tai nuodėmei – niekada.

Norėčiau, kad Lietuvoje būtų labiau įsiklausoma į nuomones ir jų paisoma. Kad nebūtų dalijamasi į dvi stovyklas: vieni už, kiti prieš. Nes paprastai tarp kategoriškų ir susipriešinusių nuomonių plyti tuščias ir negyvas plotas. Vakuumas. Labai svarbu, kad kritiška nuomonė nebūtų suvokiama kaip puolimas, kaip kerštas ar kažkas labai asmeniško, kad išmoktume džiaugtis kolegų laimėjimais, o ne jiems pavydėti, šypsotis į akis, o už nugaros apkalbinėti ar šmeižti. (Niekada nenorėjau tikėti tokiu kultūros žmonių elgesiu, netgi ant savo pirmosios knygos nugarėlės parašiau, kad žiūriu į rašytojų bendriją kaip į švarią erdvę, vaisingą žemę, – deja, šiandien taip tvirtinti turbūt nebegalėčiau...) O juk rašytojas turėtų kasdien kautis ne tik su tekstų chimeromis ir problemomis, su Jagais ir vėjo malūnais, bet laimėti nors ir nedidelę asmeninę kovą, pavyzdžiui, suduoti smūgį savo ambicijoms, išdidumui, nepelnytai puikybei. Gal ta kova ir nebus tokia matoma, tačiau labai svarbi pačiam kovotojui. Ir ji suteikia tokios naudos, kurios pervertinti neįmanoma.

Linkėti XXI a. lietuviui būtų galima visko, bet to daryti nesirengiu. Tegu tas lietuvis pirma suvokia, ko jam reikia linkėti, kas jam gyvybiškai svarbu. Tada bus galima to ir palinkėti. O vaikai patys kurs savo Lietuvą. Gal jie visai kitaip ją įsivaizduoja, nei mes... Svarbiausia, kad būtų atviro žvilgsnio galimybė. Ir kad dabartinio pasaulio teisės bei laisvės neatrofuotų žmogaus pareigų šeimai, tautai, valstybei.

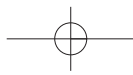
VYTAUTAS BERENIS

Lietuviško liberalizmo tradicija ir mitai

Šiandien lengva kritikuoti liberalizmą. Pasaulinė ekonominė krizė, bankų griūtis, augantis nedarbas, socialiniai pasaulinės ekonomikos augimo netolygumai byloja apie laisvosios rinkos aižėjimą. Valstybė atvirai perima laisvosios rinkos dėsnių nevaldomą kapitalo apytaką. Lietuvoje liberalizmas susijęs su šviešios atminties Vytauto Kavolio moksline ir publicistine veikla pirmaisiais nepriklausomybės metais. Jo darbai, ypač metodologinės išvalgos, meistriškai keliamos kultūros istorijos problemos suaktyvino humanitarinius ir socialinius tyrimus, inspiravo kelių humanitarinių srovių atsiradimą. Bet kokia ideologinė srovė savo galią bando pagrįsti istorine tradicija, nes tik tokia argumentacija užtikrina jai autentiškumą ir tikrumą. Jei vienokia ar kitokia tradicija yra sekli, ji gali būti sukurta, atrasta. Tai nėra istorinis šarlatanizmas ar falsifikacija: šiuolaikinės sociologinės teorijos dažnai kalba apie tautos ir jos tradicijos kūrimą „atradimą / išradimą“ (*invention*), labiausiai išplėtotą Benedicto Andersono, Erico Hobsbawno, Ernesto Gellnerio darbuose.

Liberalizmo ideologija susiformavo trečiąjį XIX a. dešimtmetį, kai pradėjo ryškėti takoskyra tarp individo ir tautos teisių sampratos. „Ji yra *individualistinė*, nes teigia moralinę asmens pirmenybę prieš bet kokio visuomeninio kolektyvo pretenzijas; ji yra *egalitarinė*, nes suteikia visiems žmonėms tą patį moralinį statusą ir atmeta žmonių moralinės vertės skirtumus kaip teisinei ar politinei tvarkai bereikšmius; ji yra *universal*, nes teigia žmonių giminės moralinę vienybę ir teikia tik antrinę reikšmę specifinėms istorinėms asociacijoms ir kultūrinėms formoms; ji yra *melioristinė*, akcentuodama visų socialinių institucijų bei politinių santvarkų pertvarkymo ir tobulinimo galimybę“¹. Anot filosofo Vytauto Radžvilo, tai akivaizdžiai atsispindėjo ir filosofijos raidoje. „Nutraukusi ryšius su platoniskąja–aristoteline politinio mąstymo tradicija, Naujųjų amžių politinė filosofija išsižadėjo ir pamatinių šios tradicijos principų. Galima pažymėti, kad

¹ Gray J. Liberalizmas. – Vilnius: Pradai, 1992. – P. 8.

klasikinę žmogaus prigimtinio bendruomeniškumo sampratą pakeitė modernus individualizmas. Senovės mąstytojų požiūris, kad politinis gyvenimas yra ir būtina žmogiškojo gyvenimo forma, turėjo užleisti vietą visuomenės ir valstybės sutartinės kilmės teorijoms. Atrodo, kaip tik šie modernaus mąstymo bruožai – individualizmas ir kontraktizmas – jungdamiesi sudarė griaunamąjį mišinį, kuriam buvo lemta iš vidaus susprogdinti modernią valstybę ir net pačią politikos idėją. Palyginti su tradicine valstybe, individų sutartimi sukuriama moderni valstybė yra trapi ir pažeidžiama. Akivaizdi jos silpnybė – nuolatos turi pateisinti savo buvimą². Mano straipsnio tikslas – pateikti liberalios *melioristinės* istorijos kūrimosi mechanizmus. Istorijos tematika beveik visada siejasi su politinės konjunktūros kaita. Pavyzdžiui, prancūzų istorikas Georges Duby tyrinėjo 1214 m. tarp Prancūzijos karaliaus Pilypo Augusto ir Šventosios Romos imperatoriaus Otono IV įvykusį mūšį, kuris pasibaigė prancūzų pergale. Šio mūšio reikšmė visuomenės sąmonėje buvo labai populiarė 1870–1914 metais – prancūzų pažemimo laikotarpiu, tačiau tapo nebeįdomi po 1945-ųjų. Napoleono Bonaparto kultas pirmosios XIX a. pusės prancūzų visuomenėje sunyko jau amžiaus pabaigoje, kai susikūrė pagrindinės demokratinės institucijos³. Domėjimasis viduramžių kultūra, menu, scholastine filosofija paradoksaliai siejamas su visuomenės sekuliarizacija.

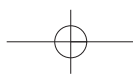
Geoistorikas Immanuillis Wallersteinas teigia, kad liberalus mokslinis diskursas įsitvirtina visuomeniniame gyvenime kaip institucinė ideologinė jėga. Liberalizmo ideologijos susikūrimo sąlygiška data – 1848 m. Tautų pavasario sąjūdžiai Europoje, kai išryškėjo tautų ir individų interesų, teisių skirtumai. Individui iškilo pavojus tapti (kaip feodalizmo laikais) nacijos, kuri per institucijas apibrėžia individo teises ir pareigas, įkaitu. Visuotinių rinkimų perspektyva taip pat riboja individo raiškos galimybes, nes racionalumas ir talentas, kaip dvi pagrindinės *Auklėjimo* paradigmos, apskritai negali apimti visos visuomenės, todėl racionalūs asmenys, nors ir būdami mažuma, privalo visuomenėje dominuoti. Visuomenė sudaryta iš įvairių socialinių grupių, judėjimų, seksualinių ar profesinių mažumų. Kiekviena jų atskirai yra mažuma, todėl taip svarbu jas ginti, nes dėl ideologinių ar politinių manipuliacijų mažumos yra izoliuotos. Liberali ideologija XIX a. aristokratiją (kaip socialinį sluoksnį) pakeitė meritokratija – išsilavinusių, profesionalių, nepaisant socialinės kilmės ar tautybės, žmonių bendruomene. Tai revoliucinis sprendimas, kuris modernizavo visuomenę. Bet nuolat iškyla pavojus per visuotinius rinkimus prarasti „valdymo kontrolę“. Todėl yra kuriamos įvairios manipuliacinės priemonės, kurios nuolat skaido bendruomenę, marginalizuoja jos narius, t. y., anot Karlo Marxo, didina „susvetimėjimą“⁴.

Lietuviško liberalizmo ištakos siejamos su po Antrojo pasaulinio karo JAV gimusių nužemintųjų generacija, kuri aplink save subūrė asmenis, nuraukusius ryšius su prieškarinio Lietuvos kultūrine tradicija ir herojiškai ieškojusius naujos intelektualinės motyvacijos ateities Lietuvai. Visiems yra žinoma, kokios aršios diskusijos vyko tarp „Akiračių“ ir „Metmenų“, tautininkų ir krikdemų srovių. Šios polemikos įkarštyje formavosi lietuviška liberalizmo tradicija. Lietuvai at-

² Radžvilas V. Lietuvos demokratija: žvilgsnis per globalizacijos prizmę, Lietuva globalėjančiame pasaulyje / Sudarė D. M. Stančienė. – Vilnius: Logos, 2006. – P. 29.

³ Le Goff J. Historia i pamięc. – Warszawa: Wydownictwo universytetu Warszawskiego, 2007. – P. 164–169.

⁴ Wallerstein I. Liberalizm i demokracija: *freres ennemis* / Koniec świata jaki znamy. – Warszawa: Scholar, 2004. – P. 122–124.

kūrus nepriklausomybę, keitėsi liberalizmo turinys, kuris negražiai buvo lyginamas su laukine privatizacija, laisvąjį rinką bei banalia antikine patarle – *kiekvienas žmogus yra savo likimo kalvis*. Be to, norėta parodyti, kad liberalizmas Lietuvoje turi galias istorines tradicijas. V. Kavolis savo programiniame straipsnyje „Liberalaus galvojimo erdvė“ taip apibūdino liberalios tradicijos Lietuvoje metmenis: „Tarytum „vakarietiškas liberalizmas“ turi būti į Lietuvą lėktuvais atskraidintas su muilo prievole, tarytum jis neturėtų istorinių šaknų pačioje Lietuvoje. Į jas, tiesa, šiandieniai Lietuvos liberalai (išskyrus istorikus) ir patys nedaug kreipia dėmesio. O juk liberali tradicija Lietuvoje turi savitų žymių – ne taip, kaip kur kitur, lietuviškasis liberalizmas nuo Daukanto, Basanavičiaus ir Kudirkos laikų buvo glaudžiai susijęs su tautiniu atgimimu. Lietuvoje kultūrinis liberalizmas pradeda skirtis nuo politinio XX amžiaus pirmajame dešimtmetyje – su Vydūnu ir Čiurlioniu (bei vėlesniuojų Biliūnu), vėliau su Krėve, Šeiniu, Sruoga. Kultūrinio liberalizmo sąvoka maždaug atitinka „nepriklausomą žmogaus lietuvių istorijoje“ laikyseną⁵. Lietuvos mokslininkai, laisvės pakerėti, praėjusio šimtmečio paskutinį dešimtmetį karštingai ieškojo metodologinių inovacijų, nebijojo naujų interpretacijų, diskusijų. Be abejonės, V. Kavolio ir jo pasekėjų darbai modernizavo istorijos discipliną, sukūrė naujas tyrimų perspektyvas ir kvaila būtų tai ignoruoti. Istorikas liberalas Egidijus Aleksandravičius taip įvertino mąstytojo mokslinį paveldą: „Istorikui turėtų būti įdomi pati detalės išlaidų technika, kurią susikūrė Kavolis. Įdėmus šaltinio teksto skaitymas ir interpretacija nebuvo ir nėra stipriausia lietuvių istoriografijos savybė. Tai kiek geriau išplėtotą medievistikoje, kur šaltinių stygius kiekvienam metraščiui žodžiui suteikė ypatingą svorį. Naujųjų laikų istorijoje didesne problema neretai tampa ne duomenų stygius, o jų apdoravimo technika, gebėjimas tuos duomenis interpretuoti, sisteminti ir žinoti, „kur ir kaip gelminę išvalgą atverianti detalė priklauso pasauliui“. Istorijos tyrimo interpretacinis pobūdis, kurį išryškinti padeda Kavolio knygos, tampa itin svarbiu dalyku, istorijai pamažu atsisakant tautinio šventraščio vaidmens“⁶.

Kova dėl humanitarinių ir sociologinių mokslų ideologinių nuostatų ir raidos prasidėjo jau pirmaisiais nepriklausomybės metais. Profesoriaus V. Kavolio kultūros sociologijos modelis susilaukė katalikų kultūrinės krypties atstovų, susibūrusių aplink žurnalą „Naujasis židinys“, kritikos. Ypač juos suerzino veberiškas „protestantizmo etikos“ koncepcijos taikymas ir vertinimas Lietuvos kultūros istorijoje. Katalikiškos krypties kultūros istorikas Paulius Subačius į naujus tyrimus atsakė griežta replika. „Nukatalikėjusiems inteligentams Kavolis, nuolat gretinantis katalikybę su represyvumu, konservatyvumu (bent jau Lietuvos istorijos požiūriu) – tam tikras indiferentizmo argumentas. O protestantizmas, kaip visokeriopas modernizacijos skatintojas, Kavolio supratimu, sukuria sąlygas atsirasti „laisvam“, t. y. sekuliarizuotam žmogui.“ Toliau pateikiamas ir verdiktas: „Galima spėti, kad Kavolio priimtinumas sovietinėje ir postsovietinėje Lietuvoje yra sąlygojamas pagrindinės jo studijų paradigmos, kurią galima apibūdinti, siejant su sociologizacijos, materializmo ir pozityvizmo dimensijomis, nes dvasinių pastangų, „sąmoningumo“ raida, psichologiniai pokyčiai, kultūros epochos profesoriaus sąmonėje privalomai koreliuoja su ekonominiais bei atitinkamais politiniais pokyčiais, o nenutrūkstanti pažanga ir modernizacija

⁵ Kavolis V. Liberalaus galvojimo erdvėje // Kultūros barai. – 1993. – Nr. 4. – P. 6–7.

⁶ Aleksandravičius E. Kavolis istorikams / Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos. – Vilnius: Baltos lankos, 2000. – P. 188.

regima linearaus laiko perspektyvoje⁷. Ideologiniai ginčai peraugo į atskirų akademinių grupių susikūrimą, o tai pirmaisiais nepriklausomybės metais skatino humanitarinių ir socialinių mokslų pliuralizmą.

Globalizacinių procesų persmelktame pasaulyje nyksta ankstesnis, XIX–XX a. suformuotas, tautinis istorinis diskursas, kurį keičia ideologinis (dažniausiai – liberalus), arba regioninis (Rytų – Vidurio Europos, kitų ES šalių), istorinio patyrimo vertinimas ir lyginimas. Šiame kontekste galima pastebėti naujų tyrimo sričių ir būdų atsiradimą. Europietiškas tapatumo formavimasis grindžiamas tokiomis būtinomis sąlygomis kaip demokratija, laisvoji rinka ir europietiška teisė. Tai, mūsų nuomone, susiję su bandymais atskleisti dar mažai žinomus mūsų daugiakultūres tradicijas klodus, sykiu ją reflektuojant (be kitos etnokultūrinės ir etnosocialinės tradicijos), kaip anksčiau buvusios svetimos tradicijos tapsmą, jei ne sava, tai kita, istoriškai ir geopolitiškai artima. Taip nacionalinės istorinės atminties kontekstas susiaurėja ir formuoja naujas nacionalinio tapatumo formas globalizacijos lauke⁸. *Melioristinis* principas liberalioje istorijoje siejamas su metodologine technika, ankstesnės istorinės tradicijos (dažniausiai nacionalistinės) kritika ir glaudžiu santykiu su visuomene, naujai formuojant jos istorinę atmintį. Dažnai neapsieinama be banalios publicistikos*.

Kaip teigė vokiečių istorijos filosofas Jörnās Rūsenas, „istorinė sąmonė yra žmogaus proto gebėjimas suprasti dabartinį gyvenimą ir numatyti ateities perspektyvas. Istorinė sąmonė susijusi su praeitimi kaip su patirtimi, sakančia mums, kokios yra mūsų gyvenamo kintančio laiko perspektyvos“⁹. Praėjusio amžiaus šeštąjį septintąjį dešimtmetį kai kurie vokiečių istorikai ėmė traktuoti istoriją kaip „Bildung“ (švietimo, edukacijos) funkciją atliekančią discipliną ir kartu sustiprino Šviečiamąjį amžiaus filosofijos pozicijas.

J. Rūsenas išskiria keturis istorinės sąmonės tipus: tradicinį, iliustratyvųjį, kritinį ir genetinį. Pirmasis pabrėžia istorinės tradicijos ir moralumo reikšmę, juos tapatindamas. Antrasis į istoriją žiūri kaip į pavyzdžių, kuriais reikia sekti, rinkinį. *Historia magistra vitae* – toks Vakarų istoriografijos kanonas. Jis veikia žmogaus gyvenimo orientaciją ir moralines vertybes, kurios yra laikomos nekinčiomomis. Kritinis mąstymas kvestionuoja, arba net neigia, tradiciją ir kuria naujas tapatybes. Jo indėlis į moralines vertybes – logiškai argumentuojant jas kritikuoti. Tai liberalus istoriografinis kanonas. Genetinis istorinės sąmonės tipas į praeitį žiūri „lengvai“, jam svarbi ne praeitis, o dinamiškas tapatybės kūrimas, žvelgiant į ateitį. Moralė praranda statiką, ji tampa utilitari, arba „vartotojiška“¹⁰. Šiuolaikiniai globalizacijos ir integracijos procesai (kultūrologiškai – suprekinimas) leidžia kalbėti apie pragmatinę istorijos vartotojiškoje visuomenėje funkciją.

⁷ Subačius P. Įžvalgos ir konstrukcijos // Naujasis židinys. – 1994. – Nr. 5. – P. 64–66.

⁸ Berenis V. Istorinė tradicija ir moderniosios istorijos iššūkiai // Kultūrologija. – 2006. – P. 17–18.

* J. Narkevičiūtės straipsnyje „Patriotiškas liberalas ar konservatyvus patriotas?“ atvirai deklaruojama: „Fundamentali konstitucinio patriotizmo prielaida teigia, jog žmogus yra autonomiškas individas, laisva valia priklausantis bendruomenei. Tokios bendruomenės pagrindas – formalūs ryšiai, pirmiausia liberali demokratinė konstitucija. Individai taip tampa laisvi nuo bet kokių ikipolitinių ryšių su bendruomene, o tai iš esmės reiškia, kad tiek valstybė, tiek tauta yra dirbtinis darinys, o bendruomenė – paprasčiausias vaizdinys. Tokiu atveju akivaizdu, kad patriotizmas tampa ne prigimtine žmogaus savybė, o ideologinis konstruktas, kurį galima modeliuoti, pasitelkus simbolines ir vertybines schemas.“ Žr.: Post Scriptum. – 2005. – Nr. 8. – P. 9.

⁹ Rūsen J. Istorinė sąmonė ir istorinė didaktika. – Vilnius: Margi raštai, 1997. – P. 29.

¹⁰ Ten pat. – P. 32.

Šiandien lietuvių istoriografijoje sąlygiškai galima išskirti tris pagrindines kryptis: liberalią, nacionalistinę ir paremtą šaltiniais, arba *ad fontes*¹¹. Žinoma, jos neegzistuoja grynu pavidalu ir dažnai viena iš kitos perima kai kuriuos tyrimų elementus ir temas. Pavyzdžiui, dabar aktualizuojamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldas kaip atsvara etninei XIX–XX a. lietuviškai tradicijai, bajorų demokratijos valdymui ar atskirų to meto politikos ir kultūros veikėjų kūryboje išvelgiamai pilietiškumo užuomazgai*. Vienoje Lietuvos istorikų konferencijoje buvo teigiama, jog alternatyva nacionaliniam naratyvui gali būti liberalus naratyvas, papildytas daugiaperspektyviu žvilgsniu, kuris, trumpai tariant, išreiškia praktinį požiūrį į praeitį iš dabarties pozicijų. „Bene svarbiausias kriterijus, pagal kurį minėtos konferencijos dalyviai vienaip ar kitaip vertino konkrečią istoriografiją, buvo toks: kiek praeities tyrinėtojų darbai padeda spręsti postkomunistinėse visuomenėse susikaupusias problemas. Antrasis „parametras“ – kiek šios istoriografijos yra „monolitinės“, koncentruotos į vieno arba dominuojančio etnoso istoriją ir kiek jos bando atspindėti visos visuomenės vaizdą“¹². Svarbus LDK paveldo aspektas yra politinių strategų ir socialinių kritikų bandymai šį paveldą paversti pilietiškumo ugdymo ištakomis, savotiškai sektina tradicija. Tiesa, tokie pavyzdžiai imami iš bajorų politinio etoso, akcentuojant respublikonišką tradiciją ir pusiausvyros principu – tarp centrinės valdžios, tautos ir piliečio – besiremiančią politinę kultūrą¹³.

Teiraudamiesi, kokios pilietinės vertybės ir principai telkė Didžiosios Kunigaikštystės visuomenę – *communitas Magni Ducatus*, užmegztume tvirtesnį atkurtos valstybės ir bajoriškosios respublikos ryšį, kuris mūsų visuomenės savarankiškumui būtų neabejotinai svarbus. „Pilietinio dialogo su visuomene neužmegs sterili, vertybėms abejinga, gamtos mokslų neutralumą imituojanti istorija. Beje, patį istorijos ir pilietinės visuomenės santykį rimtai aiškintis įmanoma tik susigražinus į viešąjį diskursą vertybes, nes pilietinė visuomenė – tai visų pirma normatyvinę galią turinčių vertybių ir idealų rinkinys, kuriame svarbiausi dalykai – asmens laisvė, socialinis solidarumas, teisingumas ir viešojo gerovė“¹⁴, – teigia vienas pilietinės ideologijos kūrėjų Darius Kuolys. Savaiame suprantama, istorikui kaip pasakotojui šioje programoje skiriamas svarbus vaid-

¹¹ Berenis V. Istorinė tradicija ir moderniosios istorijos iššūkiai. – P. 19–20.

* Pilietinę tradiciją galima kurti ar apeliuoti į ją, remiantis ir kūryba. Baroko epochos poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus eilėraštyje „Lenkijos ir Lietuvos bajorams (*Amfionas, arba Gerai tvarkoma valstybė*)“ išdėstė feodalinės valstybės piliečio etinį *praxis*:

Venkit svetimų papročių, tēbiečiai:
Jūs įstatymų savo gimto krašto,
Papročių dorų ir tikybos bočių
Mokykit sūnus.
Te lankys Dora šventyklą, o teismą –
Teisingumas, te vaikštinės po kaimus
Meilė ir Taika, ir Tiesa, o Kaltę
Vykit iš miesto.
Prastas kareivis

(Šiaurės Atėnai. – 1995. – Nr. 1. – P. 2. Iš lotynų k. vertė R. Katinaitė.) Tokių dorybių išaukštinimo ir gyvenimo jų tiesomis galima atrasti vėlesnių amžių lietuvių poezijoje, tiesa, skiriasi eilėdara ir socialinis fonas.

¹² „Istorikas – dabarties istorinės sąmonės ekspertas“ // Kultūros barai. – 2005. – Nr. 10. – P. 8–9.

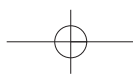
¹³ Beresnevičiūtė-Nosalova H. Lojalumų krizė: Lietuvos bajorų politinės sąmonės transformacija 1795–1831 metais. – Vilnius: Vaga, 2001. – P. 209.

¹⁴ Kuolys D. Istorija ir pilietinė visuomenė // Kultūros barai. – 2005. – Nr. 10. – P. 6.

muo, istoriškai pagrindžiant šios liberalios ideologijos postulatus. Istorikas profesionalas yra tiesiogiai siejamas su dabarties aktualijomis, t. y. verčiamas daryti tai, ką istorikas netiesiogiai sovietiniais laikais vengė daryti – ideologizuoti savo darbą. Istoriko Alvydo Nikžentaicio teigimu, didžiausia problema yra ta, kad pilietinė visuomenė Lietuvoje tik pradeda kurtis. Neatsiejama šio proceso dalis yra bandymas išplauti etninio nacionalizmo, lig šiol dominuojančio Lietuvoje, pamatus. Kaip tik taip reikėtų vertinti Lietuvoje vykstančias diskusijas dėl Lietuvos istorijos sampratos. Siekimas išplėsti Lietuvos istorijos sampratą, papildant ją ligi šiol nelietuviška laikyta Abiejų Tautų Respublikos istorija, polemika dėl vieno iš etninio nacionalizmo kūrėjų Jono Basanavičiaus įtakos šių dienų Lietuvos piliečių pasaulėžiūrai. LDK raidoje galima išskirti kelis politinės, etninės ir regioninės savimonės lygmenis. Pagal 1791 m. Gegužės 3 d. Konstituciją visi piliečiai įvardyti kaip lenkų tauta, tačiau egzistavo ir istoriška skirtybė „karūnininkas – lietuvis“ kaip Lenkijos karalystės ir LDK pilietis, o XIX a. šalia šių savimonės dėmenų formavosi etniniai lietuviai, baltarusiai, ukrainiečiai. Lietuvoje nacionalinės istorinės paradigmos raida siejama su Simono Daukanto ir Adolfo Šapokos, „Lietuvos istorijos“ redaktoriaus, vardais. Minėtos tradicijos kritikai priešpriešina jai LDK ir siekia ją paversti pilietiškumo ugdymo ištakomis, sektiniais lietuviškumo pavyzdžiais. Tiesa, jie imami iš bajorų tautos politinio etoso. „Pilietinės visuomenės“ kūrimo principai palaiptai įsigali pokomunistinėse Rytų ir Vidurio Europos valstybėse. Tai savotiška istorinio liberalizmo atmaina, deklaruojanti atskirų socialinių grupių, mažinant valstybės vaidmenį visuomeninėje erdvėje, interesus. Iš tiesų ši tradicija nėra istoriškai pilietinė. Ir tai aiškiai parodė iškilūs lenkų istorikai Henrikas Samsonowiczius ir Antonis Mączakas savo tyrinėjimuose apie klientelos (vasalinės priklausomybės) sistemą. Pilietiškumo proveržį galima pamatyti tik Ketverių metų seime Lenkijos–Lietuvos valstybės žlugimo išvakarėse. A. Mączakas, rašydamas apie XVII a. Lenkijos–Lietuvos valstybės valdymo sistemą, atkreipė dėmesį į klientelą – hierarchizuotą šlėktiškos demokratijos modelį, kuris, tyrinėtojo nuomone, „užprogramavo“ valstybės žlugimą. Šlėktai reikėjo didikų paramos, nes jų protekcija galėjo užtikrinti kilimą karjeros laiptais, prekybos lengvatas, valstiečių išnaudojimą. Toks politikos sandėris įvykdavo seimeliuose, o surašyti reikalavimai buvo keliami valstybės Seime. Nors jie tarsi reprezentavo smulkiosios bajorijos interesus, tačiau už tų reikalavimų slypėjo didikų įtaka ir poreikiai. Absolutizmo ir jo institucijų raidos stabdymas – pagrindinė šlėktiškos „demokratijos“ nuostata. Valdovo bandymai sustiprinti savo valdžią sukeldavo *rokoszę* – demonstratyvų maištą. Lenkijos–Lietuvos valstybę valdė „Magnatų oligarchija“, kuri išsaugojo savo galią iki pat šalies žlugimo XVIII a. pabaigoje. Minėtas istorikas aprašo Jokūbo VI karūnavimą 1603 m., kuris vainikavo laipsnišką absolutizmo stiprėjimą. Škotų didikų atsiradimas Anglijos dvare leido susiformuoti valdininkų sluoksniui, siekiam stiprios centralizuotos valdžios. „Škotija, kaip ir Lietuva, silpnai išsivystę pakraščiai dar galėjo stipriai paveikti visos sistemos likimus“¹⁵. Škotų diduomenė įsiliejo į anglų aristokratiją, tapo *noblesse de robe*, dariusią įtaką absolutizmo sistemos plėtrai. Reikia prisiminti, kad visa Škotija tilpo vienoje Vilniaus vaivadijoje. Mūsų krašte situacija buvo kita. Magnatų galią lėmė jų įtaka karaliaus dvarui ir šlėktų palaikymas. Dvare jų valdžią užtikrino savi žmonės, o neturtingas šlėkta seimeliuose bet kada galėjo pareikšti savo nepasitenkinimą

¹⁵ Mączak A. *Przestrzeń władzy / Cywilizacja europejska*. – Warszawa: Scholar, 2004. – P. 197.

reformomis ar savivaldos suvaržymu. Todėl pagal istorinį kontekstą pažangūs yra tie publicistai ir visuomenės veikėjai, kurie rėmė stiprią karaliaus valdžią, absoliutizmo visuomenėje įsigalėjimą. Šlėktiškų laisvių ir moralinių vertybių išaukštinimas istoriškai yra ideologinis kūrinys, neturintis nieko bendra su asmenybės laisvėmis, pilietiškumu. Tėvynė XVII a. retorikoje – tai mažųjų tėvynių konglomeratas (pavietas, vaivadija, valstybė), jo stipriausias sandas – pavieto seimelis. Absoliutizmo, biurokratijos, trečiojo luomo susiformavimas buvo vienintelė alternatyva Lenkijos–Lietuvos valstybei, kuriai trukdė bajoriškojo pilietiškumo samprata.

Kodėl susiformavo ši tradicija? Mano nuomone, į tai geriausiai atsako amerikiečių filosofas Adamas Seligmanas, teigdamas, kad Vakarų parlamentinės, liberalios demokratijos tradicija visada pripažino pilietinės visuomenės pirmumą ir autonomiją valstybės atžvilgiu, o Rytų (ir Vidurio) Europos šalys pajungdavo pilietinės visuomenės interesus valstybės interesams. Šiuo metu ši tradicija transformuojama iš pagrindų. Naujų konstitucijų kūrimas, laisvų politinių partijų augimas ir rinkos ekonomikos plėtra verčia Rytų Europos politikus, intelektualus ir netgi piliečius permąstyti pačias struktūrines socialines ir politines prielaidas. Kai kurių stebėtojų nuomone, tai, kas formuojama šiuolaikinėje Europoje, – ne kas kita, o eksperimentas, mėginant sukurti pilietinę visuomenę kaip kolektyvinį darinį, nepriklausomą nuo valstybės reguliavimo. Filosofas, kritikuodamas šią normatyvinę teoriją, mano, kad socialinė dislokacija, decentralizacijos baimė, pragyvenimo lygio smukimas, netikėjimas jokiais teorijomis, kurios išreikštų bendrą visuomenės interesą, „pilietinės visuomenės“ sampratą paverčia tik viena iš daugelio šiuolaikinių socialinių teorijų.

Įdomi Vinco Kudirkos asmenybės transformacija liberalioje historiografijoje. Laisvo, nepriklausomo žmogaus laikysena, moralinių vertybių ontologizavimas – šios savybės skatino lietuviškuosius liberalus įtraukti poetą į kuriamą tradiciją, tačiau vėliau atbaidė jo antisemitizmas. V. Kudirka – XIX a. Lietuvos renesansiška asmenybė: poetas, vertėjas, spaudos leidėjas, publicistas, kompozitorius ir politikas, dar neturėjęs savo elektorato. V. Kavolis jį pavadino „tautinio atgimimo epochos sąžine“. V. Kudirka formavo savo asmenybę remdamasis pozityvistinio „organinio darbo“ principais – tai darbas, drąsa, laisvė. Reguliari kasdieninė veikla, pobaudžiavinės Rusijos imperijos pilietiškumo ugdymas, kurio pasekmė – visavertės teisės lietuviams ir verslumas, nepažeidžiantis kitų žmonių teisių bei interesų – taip trumpai galima apibūdinti Didžiojo varpininko programą. Klaidinga teigti, kad jo visuomeninis idealas – „atomizuotų“ individų bendruomenė. Sau ir kitiems dirbantis lietuvis amatininkas, valstietis, žemės ūkio darbininkas, prekybininkas, gydytojas yra Lietuvos kultūrinio ir socialinio gyvenimo varomoji jėga. Šiuos žmones vienija ideologija „Lietuva lietuviams“. Jei šlėktos ateityje degraduos kaip luomas, įsigalės stipriausia miestelių socialinė grupė – žydų prekeiviai ir amatininkai, kurių materialinė įtaka yra stabdys lietuvių gerovei. Tai suprantama ir istoriškai paaiškinama. Liberalizmas iškelia laisvą asmenybę sociokultūrinėje erdvėje, o konservatizmas, nacionalizmas ir socializmas skleidžia bendruomenės, tautos ar kolektyvo viršenybę prieš individą*.

Istoriografinė ir, manau, normatyvinė menotyrininko Mindaugo Paknio ir istoriko Alfredo Bumblausko polemika, vertinant LDK paveldą, įtaigiai rodo, kad

* Tas faktas, kad V. Kudirkos poezija neįtraukta į mokyklų programas, byloja apie tariamą jo „neaktualumą“ liberaliajam švietimo diskursui. Net sovietinėse mokyklose jo eilėraščiai „Laborą“ ir „Ne tas yra didis“ pateikiami kaip socialinio aktyvumo kūriniai ir nebuvo ignoruojami.

aktualizuojasi ne tik minėtas tyrinėjimų objektas, bet keičiasi, kvestionuojami ir įprasti istoriniai tyrimų metodai. Mokslinė polemika aštrina istoriografines problemas, bet sykiu rodo skirtingas mokslininkų pasaulėžiūros vertybes, kurios suponuoja istorinio fakto interpretaciją. Religinė indiferencija ir katalikybė, naratyvo kūrimas bei pozityvistinė įvykių interpretacija – visa tai sukelia skaitytojui dvilypį išpūdį, nes istorijos disciplinos uždavinys yra paaiškinti tai, kas įvyko. Polemizuodamas dėl Lietuvos vardo paminėjimo 1009 metais, nesigilindamas į faktografines klaidas ir koncepcijų skirtumus, norėčiau pažymėti istorinės Lietuvos, arba LDK, dabartinį ideologinį naratyvą. Tegul apie tai kalba A. Bumblausko veikalo („Senovės Lietuvos istorija“) recenzentas: „Tačiau ši pradžia, dėdant Lietuvos istorijos pradžią ant „adatos smaigalio“, tampa tarsi viso tolimesnio dėstymo *credo* – juo daugiau probleminių teiginių bus priimta kaip neginčijami, juo geriau. Rašančiajam, ko gero, tikrai lengviau įdėti kokią sensacingą ir mažai argumentuotą hipotezę – tuo bent jau pakeliamas susidomėjimas leidiniu“¹⁶. Toliau recenzentas prikiša religijos paveldo sekuliarizacijos neišmanymą: „Ko gero, sunkiausiai knygoje sekėsi spręsti religijos klausimus. Kažkur susmėžuoja parapinio tinklo skaičiai XVI a. viduryje, bet po to – tylą. Neaišku, kokie buvo vienuolynai, kiek jų, kaip jie įtakojo kultūrinį gyvenimą? O juk būtent vienuolynai sudarė gausiausią kultūrinių centrų tinklą, prižiūrėjo mokyklas, kaupė bibliotekas“¹⁷. Istorikas, atsakydamas recenzentui, teigė, „jog man svarbu ne tiek faktų grandinės, kiek faktų kaip fenomenalių įvykių išeksponavimas, kad siekiu suderinti įvykinės ir procesualios istorijos periodizacijos principus (užuot į tai reagavus, siūloma perstumdyti atvertimus), kad periodizacijos paieškų metodiką **demonstruoju istorinio proceso „dekonstravimo“ ir sukonstravimo schemomis**“¹⁸ (išryškinta – V. B.). „Dekonstravimas“ ir konstravimas (pastarasis žodis be kabučių) – liberalios istoriografijos *credo*, kuri palaiptiui randa vis platesnę dirvą.

„Senovės Lietuvos istorijos“ autorius kvestionuoja seniai istorijos disciplinos modifikuojamą faktų kaupimo, apibendrinimo ir jų sintezės procedūrą. Gyvename postmodernizmo amžiuje, fiziškai suvokdami savo laikiskumą, tačiau istoriografinė tradicija turi savus, „mados“ konjunktūrai nepavaldžius, kriterijus. Atsakydamas recenzentui A. Bumblauskas rašo: „Faktokrapštinė laikysena yra dominuojantis „istoriko – darbininko“ idealas. Ar tai nebus faktografinės istoriografijos nuosekli degradacija? Liūdniausia būtų, kad šios laikysenos linkme nujudėtų modernieji katalikai, prie kurių šliejasi recenzentas“¹⁹. Neminėdamas šioje mokslinėje polemikoje netinkamų ir neleistinių išsireiškimų, norėčiau pažymėti liberalių istorikų siekį konstruoti istoriją bei desakralizacijos aspektą kultūroje – „baroką „antraisiais“ viduramžiais“ laikė V. Kavolis. Jo manymu, „represyvioji sistema“ (1610–1750) – svarbiausias to meto kultūros bruožas. Remdamasis iškiliumi išeivijos liberalizmo ideologijos autoritetu, istorikas nepritaria barokinės Lietuvos koncepcijai, laikydamas tą laikotarpį istorinio modernėjimo tarpsniu. Tai suteikia vilties, kad liberali vaizduotė nėra griežtos ideologinės schemas sinonimas.

Viena svarbiausių šios vaizduotės metodologinių nuostatų yra nykstančio

¹⁶ Paknys M. Ko galima pasimokyti iš istorijos ir jos rašymo // Knygų aidai. – 2005. – Nr. 2–3. – P. 13.

¹⁷ Ten pat. – P. 14.

¹⁸ Bumblauskas A. Ar yra ko pasimokyti iš fiksacinės kritikos // Knygų aidai. – 2005. – Nr. 4. – P. 25–26.

¹⁹ Ten pat. – P. 30.

individo šiuolaikiniame pasaulyje išsaugojimas: „Pastovios asmenybės ištirpimas būtų smūgis visam liberalinės kultūros statiniui. Bet asmeninį ir kolektyvinį identitetą šiandieniniai liberalai greičiau yra linkę suvokti ne kaip riešuto branduolį, apsuptą kietu apsauginiu kiautu, bet kaip tam tikrą daugelio kultūrų srovių susitikimo tašką, kuriame kondensuojasi išliekanti to individo ar kolektyvo egzistencijos reikšmė. Prie kondensacijos taško kruopštesnis analistas dar pridurtų specifinį, tam individui ar kolektyvui būdingą visų jį veikiančių kultūros srovių transformacijos mechanizmą, jo *interpretatio graeca*. Šiandieninis identitetas: kondensacijos taškas su savitu transformacijos mechanizmu“²⁰.

Galima daryti išvadą, kad liberaliems istorikams yra sunku „atrasti“ istorijoje savąją nišą. Remtis Vincu Kudirka, Jonu Vileišiu, Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu, kaip Naujųjų amžių lietuviškos tradicijos kūrėjais, nepavyko, nes jų biografijos netilpo į nuolat kintančius liberalizmo ideologijos kanonus. Todėl ir buvo „atrasta“ vertybiniu ir faktografiniu požiūriais turtinga LDK tradicija, kurią galima pritaikyti nūdienos reikalavimams. Jau ne istorikas, o pati istorija tampa politikos tarnaitė. Istorijos ir kultūros individualizavimas, atsisakant kolektyvinių vaizdinių, ekonominių tyrimų perspektyvos, leidžia traktuoti liberalios istorijos *dabartiškumą*, – ji pati kuria ir atsako tik į esybės liepinus. Tai pripažįsta liberali filosofija, teigianti, jog kultūros istorijos rašymas yra praeities sudabartinimo (suaktualinimo) būdas²¹. Žymus prancūzų istorikas J. Le Goffas atvirai kalba apie dabarties istoriją, kurios tikslas – sumažinti atskirtį tarp praeities ir dabarties²². Vis dėlto įvairialypiai kultūros istorijos problematikos tyrimai, metodologinių problemų kėlimas liudija, kad liberali ideologija – tai laisvų žmonių pastangos įprasminti praeitį.

²⁰ Kavolis V. Liberalaus galvojimo erdvėje // Kultūros barai. – 1993. – Nr. 4. – P. 10.

²¹ Sverdiolas A. Figūros balsas / Kavolis V. Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje. – Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992. – P. 11.

²² Le Goff J. Historia i pamięć. – P. 163–164.

ARVYDAS ŠLIOGERIS

Bulvės metafizika

...Jūs – nemirtingieji Žmonijos Mokytojai; Jūs – didieji pranašai; Jūs – „Dievo“ įgalotiniai; Jūs – Babelio bokštų statytojai; Jūs – Didžiojo Sprogimo liudytojai; Jūs – dinosauro piemenys; Jūs – postmoderniojo Globalopolio žvaigždės; Jūs – amžinybės laivų kapitonai; Jūs – begalybės vėjų tramdytojai; Jūs – šviesmečių matuotojai, galaktikų šeiminkai ir antimaterijų skulptoriai; Jūs – mahatmos, budos, mahometai ir išganytojai; Jūs – Istorijos vairininkai, konclagerių ir holokaustų architektai; Jūs – šamanai, nemirtingumo kalviai ir visažiniai; Jūs – saibabos, angeliškieji daktarai, hegeliai, zaratustros, galilėjai ir marksai; Jūs – aleksandrijų kastratai ir paryžių androgainai; Jūs – laboratorijų dievai, genų inžinieriai, nanotechnologai ir kamieninių ląstelių medžiotojai; tai Jums aš noriu papasakoti, ką pamačiau vieną sykį Nataliukės darže, Krosnos bažnytkaimyje, tėvuko kapliu kapstydamas juodą, lašiniaus kvepiančią, žemę. Jūs nepatikėsite – aš pamačiau BULVĘ, baltą ovalą su juodais taškeliais, ovalo centre išvydau Viską ir netgi daugiau negu Viską, ir akimirka – tik akimirka – tapau tikrų tikriausio Alefo matytoju – bulviaregiu. Ar gali taip būti, kad paskutiniu metu aiškia-regystės avataru tampa bulviaregystė?

Lygumos ir kalvos

Tiesos lyguma – tokia, kaip visada geniali tiksliai, Platono išsarmė. Bet aš nemėgstu lygumų. Man patinka kalvos.

Išganytojai

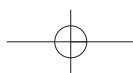
Įsidėmėtina detalė: visų trijų Rašto religijų pradininkai buvo *beraščiai*.

Šviesi ateitis

Visa, visiškai visa, „žmonijos ateitis“ jau buvo. Mūsų laukia tik praeities mūsų karnavalas – *sich in sich selbst bewegendes Leben des Totes*.

Nemiga

Liūdniausia Tavo gyvenimo valanda: kai Tavo švelnūs demonas šnabžda

tokius žodžius: visa, kas ateina iš žmogiškumo pusės, yra kvaila; protinga tik tai, kas ateina iš visiško nežmogiškumo pusės; protinga tik tylinti Transcendencijos tyla, tik visiškas Senojo Šeimininko bekalbiškumas. Nesama protingų „Dievo“ vardų: viena išmintinga, vienai viena n e n o r i vadintis Dzeuso vardu. Protinga tik bulvė. Kalbėti – kvaila; protinga – tylėti.

Lūžių metu...

...kai atsibundi trečią valandą ryto, prieš patekiant Saulei, ir nebegali užmigti, prasideda haliucinacijos apie pasaulio pabaigą, bet Tu nebebijai, nes Pasaulis jau pasibaigė 1968 metais, gegužės mėnesį.

Nugalėtojas

Nugalėtojų nebūna.

Visada ir visi mes – bankrotai.

Visi mes – nelaimingi kalės vaikai.

Vis dėlto

Tave pražudo Tavo pergalės, bet išgelbsti Tavo pralaimėjimai. Galų gale laimi tie, kurie pralaimėjo. Vergas galiausiai suvalgo laisvajį; negras sutrypia baltajį. Omega taškas.

Dykumon

Per visą savo ilgą gyvenimą sutikau du tris gyvus žmones. Murziname mano gyvenimo nekropolyje pro šalį slinko gyvų lavonų – šešėlių – procesija: džiovin-tos moterys ir konservuoti vyrai. Mumijų ansamblio cirkas – štai ir visas „gyve-nimas“. Padėkok likimui už tai, kad Tau buvo dovanota Saulė, debesis, Grūda ir balandžio miškų nefritas; kad Tau buvo dovanota negyvenimo dykuma – stulbi-nanti visiško nežmogiškumo iliuzija, pasaulis be „visuomenės“, be „socialumo“, be „artimojo Tavo“, trumpai tariant – pasaulis be žmogaus.

Amžinoji Niekio tėtis

Pradžia visada dabartyje.

Niekas niekada niekur neprasidėjo,

Viskas visada visur – prasideda,

Niekas nesikartoja,

Niekas negrįžta,

Niekas neturi pradžios,

Niekas nesibaigia.

Kūrybos apoteozė

Aš nebūčiau teikęs pirmenybės būti linkusiam parašyti šią knygą, jeigu būčiau neteikęs pirmenybės būti linkusiam parašyti aną knygą.

Linksniuotė

Žmogus

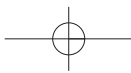
Žmogaus

Žmogui

Žmogumi

Žmoguje

Viešpatie, kada baigsis šita litanija?!

Naiviausias ir iš visų „izmų“ yra žmogizmas.

Aš

Mano

Man

Manimi

Manyje

Viešpatie, kada baigsis ir šita litanija?!

Nešvankiausias iš visų „izmų“ yra ašizmas.

Parazito pirmumas

„Kultūra“ kaip rūšies išlikimo protezas. Tačiau ir kultūra – tik parazitas ir tuo požiūriu niekuo nesiskiria nuo maisto, kurį dovanoja Saulė, Žemė, Dangus ir Stichijos. Galiausiai viskas, absoliučiai viskas tėra dovana, ir viskas tėra tik maistas; *M a i s t a s* – ir menas, ir „Dievas“, ir religija, ir mokslas, ir metafizika. Žinoma, „kultūros“ maistas antrarūšis ir apskritai gali būti nebūtinas. Vien Saulė ir Stichijos dovanoja pirmarūšį maistą, o mes galime tik jį sugadinti – suberdami į „kūrybos“ malūną. Net kalba ir ta tėra tik dovana, tos pačios Saulės dovana. Mes negalime „sukurti“ net kalbos. Niekio Sūnus: parazitas *par excellence*.

Kalbos žaidimai?

Taip. Tačiau ne mes žaidžiame kalba, o visai priešingai – kalba žaidžia mums.

Teologija

Didžiulis užrašas ant milžiniško pastato sienos: „Čia gaminama gamta.“

Šitie kalės vaikai net gamtą įsigudrino paversti teologija.

Mokslo apoteozė

Jis visą gyvenimą tyrinėjo utėlės stuburo septintąjį slankstelį.

Po keturiasdešimties metų paaiškėjo, kad utėlė stuburo neturi.

Tai buvo genialus mokslinis atradimas.

Jis tapo Nobelio premijos laureatu.

Trys gracijos

Demokratija – „postmodernus“ ekonomistinio despotizmo pavadinimas.

Mokslas – „modernus“ technologinio despotizmo pavadinimas.

Laisvė – taip Paryžiaus giljotinos meistrai pavadino tironiją.

Mylėk savo artimą

„Meilė“ – siroafrikiečių išradimas. Graikai ir romėnai nežino jokios „meilės“.

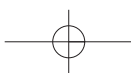
Užtat jie žino, kas yra aistra. Pašalink „meilę“.

Judo sidabrinių variantas

Žmonių giminės sukeksėjimas: emancipuotas vergas už tris dolerius pasirenkęs parduoti netgi tai, ko neturi – svarbiausiąją „žmogaus teisę“, šlovingąją „teisę gyventi“.

Cituoju Nyką, net dabar netikėdamas, kad tai galėjo ištarti lietuvis

Ištaisyti dviejų tūkstantmečių klaidą. Mirti naktį – nesigailint, kad rytoj vėl

patekės Saulė. Būti visiškai ir viskam abejingam, dėl nieko nesigrauzti. Jokių jausmų; jokių principų; jokios psichologijos.

Tik

Balandžio „tiesa“ – sprogstančius medžius apgaubęs žalsvas ūkas; vienintelis Tavo absoliutas.

Kokia man iš to nauda?

Pragmatikas, naudos marionetė, vadinamasis „praktiškas žmogus“ – labiausiai paplitusi idiotizmo rūšis, tobulas Don Kichotas: tai naiviausias hominido tipas, tiesiog kūdikis, iki grabo lentos išsaugojantis angelo nekaltybę – gelžbetoninį tikėjimą pinigų, brangių žaislelių, „socialinio statuso“, „prestižo“, turto, buko instrumentalizmo išganymo galia. Jei būsiu turtingas, būsiu ir laimingas – ši Jonelio durnelio naivybė paverčia jį triukšmo ir įniršio mašina. Tačiau rūšies savisaugos požiūriu tokie durneliai netgi labai naudingi. Be jų nebūtų jokios „pažangos“ – kapitalizmo visais jo pavidalais, obsesinės gamybos ir „kūrybos“, maniakiškų „mainų“, dantų krapštukų, piramidžių, H-Bombų, „gerovės visuomenės“, newyorkų, dangoraižių, prezervatyvų ir dešrų. Bet svarbiausia, be jų nebūtų nei Sokrato, nei Cezario. Cezaris nebuvo pragmatikas.

Nelaimingi kalės vaikai...

Gestas tuštumoje

Kiekvienas aukšto rango – drąsus ir laisvas – mirtingasis prieina lemtingą akimirką, kai jam staiga atsiveria vadinamojo gyvenimo kvailumas; jis pamato, kad mirtingasis, lyg toji marionetė, kas akimirką priverstas tik nuobodžiai kartoti tuos pačius absurdiškus judesius, ir kiekvienas toks judesys tėra tik kiekvieną akimirką vykstančio pralaimėjimo – egzistencinio bankroto – ženklas; ir jį apima absoliuti nevilts vien tik pagalvojus apie tai, kad šitokios marionetės konvulsijos truks dar dvidešimt ar trisdešimt metų. Sąmoninga mirtis – kaip išsivadavimas, kaip vienintelis prasmingas gestas, kaip gestas tuštumoje, kaip mirtingojo didybės antspaudas: Sokratas ir Cezaris buvo savižudžiai.

Cecina Severas kalba apie feministę

Šita padermė ne tik skystablauzdė ir nepajėgi iškęsti sunkumų, bet jei tik jai duodi valią, dar ir žiauri, tuščiagarbė ir godi valdžios.

„Tik pamanykit, – sako Mrs Naujoji Kairė, – koks seksistas! Tokiems ne vieta Europarlamente!“

Apofatinė heliologija

Neturėti jokių tikslų, jokių projektų; paprasčiausiai žiūrėti į tekančią Saulę, debesis, žolynus. Tingėti! Tingėti ne tik gyventi, bet ir mirti. Mirtį pasitikti taip, kaip tinginys pasitinka raginimą ką nors daryti: duok man ramybę (tai vienintelis prašymas, patinkantis mirčiai).

Publijus Elijus Adrianas

Keista žmogysta. Poetas, mąstytojas, graikas ir staiga – nei iš šio, nei iš to – šitas faraoniškas gestas: jis vienintelis Romos imperatorius, pasistatydinęs mauzoliejų. Net tokiems despotams kaip Diokletianas, Konstantinas ar Teodozijus pakako ironijos ir sveiko proto atsilaikyti prieš mumijos pagundą. Egipto nar-

kotikai. Totalinės mirties kultūra – Globalopolis. Užtat gyvenimui lieka triušio gašlumas ir hienos rajumas.

Panašūs kinai ir japonai: triušis, mutavęs į robotą, gaminantį bonsus ir kurpiantį haiku – „gamtinus“ robotėlius.

Juokingiausias reginys

Chufu piramidė, kai tik prisimeni, kad šitas monstras tėra tik akmeninis maišas, kurio mikroskopiniame kamputyje idiotiškai „tęsiasi“ kažkokio nupezusio senio dvėseliena. Kaip visada teisūs graikai: lavonai už mėšlą išmestinesni.

Nekūryba

Esminga tik tai, kas nepadaryta, kas nesukurta. Kūryba tėra Esmo – Saulės, debesų, vėjų, kalvų, upokšnių, gėlių, medžių, žolės, akmenų – įniekinimas ir sunaikinimas, o todėl – išesminimas. Net kūrinys esmingas tik tiek, kiek jis atveria tai, kas nesukurta ir nesukuriama; kūrinys esmingas tiek, kiek ir jis n e – s u k u r t a s, kiek jis gali būti netiesioginis – ir labai prastas, trečiarūšis – Saulės, Žemės ir Debesų dovanos perdavėjas. Visos „gelmės“ – paistalai. Tik juslinio paviršiaus reljefai, jų neišsenkantis dosnumas; tik juslumo okeanas; tik regimybės bangos – štai kas svarbu ir esminga. Nedirbtinių daiktų ir net dirbtinių daiktų nedirbtinumo pilnatis – štai vienintelė prasmė. Visi žmogaus kūriniai – kiek jie tik kūriniai – bergždi.

Bulvė nepalyginamai esmingesnė už Džokondą, jau nekalbant apie tai, kad kur kas gražesnė.

Egyptian vultures

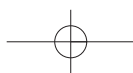
Tu tik pažiūrėk, kaip mėgaudamiesi jie mėsinėja kokio nors faraono maitą, debiliškai skaičiuoja „genetines grandines“, glamonėja kokio nors dinosauro suakmenėjusias išmatas su tokia aistra, tarsi tai būtų Marilyn Monroe pasturgalis. Kaipgi po to juos gali prisileisti gyva moteris? Gyva? O tokių dar esama? Tie maitvanagiai jau pavertė „genų“ mumijomis netgi „teisės gyventi“ mašinas.

Religija

Jeigu religiją laikysime pavyzdine Juslinės Transcendencijos mašina, tada visi kiti „kultūros“ būdai tebus tik dalinės religijos. Šitaip atsiranda estetinė religija, arba meno religija, gnostinė religija (metafizika – bet ne bulvės), politinė (bet ne polio) religija, technologinė ir technognostinė religija, Ekranų religija, kulinarijos, konditerijos ir parfumerijos religija, hašišo, opiumo ir LSD religija, krepšinio religija, degtinės religija ir taip *ad infinitum*. Bet šią mintį galima ramiausiai apversti ir tarti, kad religija siaurąja šio žodžio prasme yra meno modusas, mokslo nuosėda, kulinarijos avataras, gnostikos apraiška, heroino variantas, krepšinio liekamasis produktas, degtinės garai ir taip *ad infinitum*. Šiaip ar taip, aišku viena: religija telkia savyje visos d i r b t i n ė s pseudotikrovės skurdą, „kultūros“ anesteziją. Ji reikšminga tik Niekio Sūnaus savi-saugai ir išlikimui – rūšies išlikimui. Tačiau dabar jau visiškai nebeaišku, kodėl Niekio Sūnus turėtų išlikti, kodėl jo „teisė gyventi“ labiau gerbtina, na, pavyzdžiui, už lygiai tokią pat žąsino teisę. Ar tik todėl, kad žąsinas neturi religijos ir nestato piramidžių?

Šventoji Trejybė

Mane kerį tik trys tautos: graikai, romėnai ir žydai. Graikai – dėl Sokrato ir

Epameinondo; romėnai – dėl Marko Antonino ir Flavijaus Klaudijaus Juliano; žydai – dėl Mozės ir Bevardžio. Visi kiti – kažkokie invalidai ar tiesiog nelaikšiai beaistriukai.

Technomito „tiesa“

Štai kokia tos „tiesos“ trajektorija:

1. Hipotezė: kiaulės tiesa yra kotletas!
2. Ši hipotezė turi būti patikrinta „eksperimentu“!
3. Koks tas „eksperimentas“?
4. Tu privalai papjauti kiaulę ir iš jos sprandinės padaryti kotletą!
5. Eureka! Kiaulė „iš tikrųjų“ yra kotletas, arba: kiaulė kaip *Ding an sich* yra kotletas.

Laukinio kuoka ir teleskopas

Teleskopas, arba spektrometras, tėra ikonos variantas: kaip ikona pagamina „Dievą“, taip – lygiai taip pat – teleskopas pagamina „Galaktiką“, o laukinio kuoka iš gyvos kiaulės pagamina kotletą. Laukinio kuokoje jau glūdi visa technomokslo paslaptis, netgi visa religijos paslaptis, netgi visa meno paslaptis. Laukinio kuokos judesys atskleidžia visą „kultūros“ misteriją ir mizeriją. Teleskopas ar kompiuteris tėra tik vienas iš begalės laukinio kuokos variantų – Transcendencijos mašina; „Tiesos“ mašina, „Dievo“ mašina, „Gėrio“ mašina; galiausiai net „Grožio“ mašina. Pirma išimtis kaip antikuoka: graikiško stiliaus filosofija. Antra išimtis: bulviaregystė.

Teutonų aritmetika

Rusiška afiša su užrašu: Ričard Nr. 3. Kaip viskas nušvinta, kai romėniški skaitmenys pakeičiami arabiškais. Graikai ir romėnai turi savo Plutarchą. Teutoniškoji Europa turi tik Freudą. Trumpai tariant – nė vieno didžio žmogaus. Šešiolika Liudvikų, aštuoni Henrikai, septynios Elžbietos ir vienas Hitleris – V i s k a s! Ir jie dar drįsta save kildinti iš graikų.

Meno bergždybė

Iš visų menų kažkiek pateisinama tik poezija, plačiau – kalbos menas, kadangi kalbos nesama nežmogiškumo masyvuose, vietovėje–šiapus, kosmopolyje, Platono oloje, tiesioginės j u s l i n ė s patirties lauke. Visi kiti menai – tik kasdienybės skurdo kompensacija, tačiau beviltiška, kadangi visi jie tik susilpnina nežmogiškųjų daiktų dovanojamą juslinį intensyvumą, kadangi tik parazituoja nežmogiškojo pasaulio dosnyme. Tačiau net poezija nebūtina; pakanka pačių daiktų patyrimo, Esmo fenomenų intensyvumo. Kas turi puikias jusles, tam menas nereikalingas. Valstiečiui menas nereikalingas. Beviltiškas meno kūrinio skurdas, leukemija, anestezija. Vienintelis tikras „menininkas“ – pasaulis be žmogaus.

Isidėmek ir neužmiršk:

Savo šlovingąjį metodą Descartes'as, Galilei ir Newtonas perėmė ne iš graikų, o iš Šventosios Inkvizicijos. Jie paprasčiausiai praplėtė Torkvemados imperijos perimetrą: eretikais tapo gyvulėliai, medžiai, paukščiai, žvaigždės, žemė, vandenynai ir debesys. Visa tai buvo pripliusuota prie inkubų, raganų ir klaidatikių. Technomokslo orgija – žavingas autodafė, kuriame spirginamas visas Žemės rutulys.

Dėl regėjimo

Minimaliai naikinanti juslė. Visos kitos juslės naikina materialiai, regėjimas – virtualiai. Arba kita perskyra: visos kitos juslės naikina ir tik regėjimas įniekina. Savo ruožtu minimaliai įniekina teorinė žiūra, o maksimaliai – kasdienis–instrumentinis–kuriantis–vartojantis žvilgsnis. Štai kodėl regėjimas yra tauriausia juslė, vienintelė nenihilistinė juslė, nors ir ja galima piktnaudžiauti ir paversti maksimaliai nihilistine – tai vojerizmas, pornografija, *close-up* ir Ekranas.

Nomadas–turistas

Nomado provaizdis – sraigė. Savo namus nomadas nešiojasi ant kupros arba piniginėje; namai visada su juo, todėl jis ir negali turėti namų, arba priešingai – jis visada ir visur namie. Bet kaip tik todėl nomadas n e – j u d a, panašiai kaip faraono mumija, nuolat smirstanti sarkofage. Esmingai juda tik sėslusis, turintis namus vienintelėje Žemės vietoje, savo kosmopolyje. Tik sėslusis gali prarasti namus ir tapti benamiu. Tai ir būtų išvarymas iš Rojaus. Bet, kita vertus, tik sėslusis gali esmingai keliauti: kai mano babytė eina nuo priemenės iki vištynyko, ji keliauja šimtąsyk intensyviau, nei dabartinis turistai, įkalintas boingo sarkofage. Turizmas tėra tik faraonizmo variantas. Globalizacija sutampa su faraonizacija. Globalopolis – Egipto triumfas.

Klaida, virtusi sąmone

Teotechnomitas – du tūkstančius metų trunkanti beprotybė. Bet jeigu beprotybė truktų net šimtą tūkstančių metų, ji vis tiek nevirstų protingumu. Jei tiek pat metų truktų klaida, ji vis tiek nevirstų tiesa. Jei tiek pat, ar daugiau, metų truktų nesąmonė, ji irgi nevirstų sąmone. Blogiausia – o taip jau atsitiko, – kad šita nesąmonė persikelia į sąmonę. Taip amžinoji Azija įveikia graikus.

Gyvybės paslaptis

Niekio Sūnus niekada nepažins gyvybės branduolio dėl tos paprastos priežasties, kad gyvybę jis tikisi pažinti, tik ją naikindamas – kalba, vadinasi, negyvybės terminais. Juk pats menkiausias, protozoidinis, vadinamojo pažinimo judesys tėra tik nihilistinio naikinimo mostas, prilygstantis durklo smūgiui. Kadangi pažinimas gali skleistis tik kaip naikinimas, pažinti įmanoma tik negyvą gyvybę, vadinasi, negyvybę, vadinasi, – Mirtį. Bet mirtis irgi nepažini, o tai reiškia, kad Niekio Sūnui nelemta pažinti nei gyvybės, nei mirties. O visa kita – tik dūmai, migla ir vėjas.

Dar kartą apie kotletą

Akmuo „sudarytas iš atomų“ lygiai tiek pat, kiek kiaulė sudaryta iš kotletų. Žmogus, arba ta pati kiaulė, „sudarytas iš ląstelių“ ne labiau, negu kiaulė sudaryta iš kotletų. Kad žmogus būtų „sudarytas iš ląstelių“, iš pradžių jis turi būti papjautas ir supjaustytas ir tik tada atsiras „ląstelė“. DNR gyvo žmogaus atžvilgiu yra tas pat, kaip kotletas gyvos kiaulės atžvilgiu. Technomito naivybė: pažinsime, nesunaikinę! Tiesą! Tikrąją Esmę! Gelmę! *Ding an sich!* O galiausiai lieka tik kotletai ir ekskrementai.

Platono ola

Dabartinis Platono olos variantas – laboratorija, arba fabrikas. Laboratorijos kaliniams atrodo, kad tikra yra tai, ką jie mato prietaiso skydelyje; arba pažvelgę pro dūdą, vadinamą, pavyzdžiui, teleskopu; arba spoksodami į Ekraną. Jei tu

vaikštinėji gatvėje, renki grybus ar paprasčiausiai kramtai duoną kasdienę – tai netiesa, tai netikra, tai iliuzija, tai regimybė ir šešėlis. Taip mutuoja krikščioniškoji idiosinkrazija: kad susitiktum su „Dievu“, privalai tūnoti bažnyčioje – „Dievo“ gamybos laboratorijoje. Visiškas sveiko proto praradimas; visiškas išsigimimas; visiška paranoja.

Parmenido idiosinkrazija

Esu tikras, kad Parmenidas – negraikas, kaip ir Pitagoras. Veikiausiai siras arba Kartaginos emisaras Italijoje. Tikra – Superbūtis ir Supertikrovė – tik tai, ką pagamina Kalbos mašina. Parmenidui ir jo įpėdiniams teutonams – iki pat Heideggerio imtinai – aukščiausioji Tikrovė yra tik tai, kas sulaužyta, perdirbta, sukurta, susintetinta „aprioriškai“, dekonstruota, trumpai tariant – tai, kas sunaikinta. Ta pati idiosinkrazija yra ir technomito *fundamentum absolutum inconcussum veritatis*. „Aukščiausioji Būtis“ pagaminama laboratorijoje: Kirkės dvare, Lotofagų žemėje, bažnyčioje, opijaus rūkykloje, fabrike, muziejuje, sarkofage, bibliotekoje, restorane, Siemseno arenoje, Ekране, supermarkete ar keksyne. Plenero ekskomunikavimas. Pleneras – tai erezija: ją reikia išrauti su šaknimis. Narcizo naivybė.

Arba – arba

Kūryba irgi naikinimas ir netgi pats nihilistiškiausias. Jeigu man tektų rinktis bulvę arba Veneciją, nedvejodamas pasirinkčiau bulvę.

Zaratustra...

...giriasi, kad nieko neišmoko iš graikų. Akivaizdu: kad tai pamatytum, pakanka perskaityti bent vieną – bet kurį – jo raštų sakinį. Užtat jis daug, beveik viską, išmoko iš krikščionių ir kitų klijedėtojų. Tai irgi akivaizdu. Kvailys nieko ir negali išmokti iš protingo, užtat protingas labai daug gali išmokti iš kvailio, ir tai, galimas daiktas, vienintelis protingojo pranašumas prieš kvailį. Moralas: jei klijedi, tai ir žinok, kad klijedi, ir pabandyk neklijedėti ar, kaip Timonas sako apie Ksenofaną, – beveik neklijedėti. Tas nuostabus „beveik“ gali būti pačiu taikliausiu filosofo ar net pačios filosofijos apibūdinimu. Beveik!

Totalitarizmas

Tiesa jus pavergs, ypač jeigu tai monoteomito, pažinimo arba technomito tiesa, jeigu tiesa yra tai, kas daro pasaulį primityvesnį, ar – tai jau visai blogai – kas daro pasaulį skaidrų, perregimą, kas iš daiktų atima jų tamsos branduolį, jų šešėlį. Netiesa geriau, negu tiesa; nežinojimas geriau, negu žinojimas; nesuprasti geriau, negu suprasti. Nepažink savęs ir artimojo savo – nei daikto, nei brolio, nei mylimosios. Žinojimas – jėga: tai pati taupiausia totalitarizmo formulė. Toji jėga minko totalitarizmo „medžiagą“: tai hoministinė masė – amorfiška, gliuti, drebutinė, neidentifikuojama, anonimiška, nesipriešinanti jokiam „projektui“. Mass Media – tai dar viena totalitarizmo formulė. Ir dar viena: demokratija.

Babilono atstatymas

Aušvicas, Karagandos ir Vorkutos konclageriai – pavyzdinės laboratorijos, kuriose buvo galutinai sunaikintas graikų paveldas; antisokratizmo, antigraikybės fabrikai, baisingos Esmo ironijos inkubatoriai, antidaiktiškojo teroro automobiliai. Totalitarizmas – savaime suprantama, „mokslinis“ totalitarizmas: toks paskutinis antigraikybės ir antisokratizmo avataras. Prislėgti šių teroro labora-

torijų, – tik naivuolis arba demokratas gali manyti, kad jų nebėra, – mes bijomės, mes nebedrįstame net prisiminti graikų, mums kelia siaubą net susapnuotas Sokratas. Chufu piramidės, Kartaginos, Ktezifono, Tenočtitlano, Antiochijos, Gondišapūro, Aleksandrijos atstatymas; Ninevijos renesansas; Babilono triumfas.

Mano Platonas

Aš susigražinu Platoną. Krikščionybė ir technomitas yra plotinizmas, arba neoplatonizmas (t. y. antiplatonizmas), liaudžiai. Zaratustra ir Heideggeris lemtingai klysta. Platono eidas (Naglio Kardelio komentaras: eidas = veidas) yra visų begalinių daikto juslinių virpesių bendras vardiklis, herakleitiškojo kismo rymantis branduolys, š t a i š i t a s daiktas šiapus Alksnupių horizonto, š t a i – š i t a s – č i a – d a b a r – e s t i n t i s – j u s l i n i s – s i n g u l i a r a s, visiškai akivaizdus i d e a l a s, kaip beribės juslinės štai šito daikto įvairovės koncentratas, kaip intensyviausio, b e k a l b i o nežmogiškumo telkinys – žydinčio bijūno pumpuras, babytės sodas: o j u k t a i i r y r a Platono ola, kurioje aš susitinku tik su juslinėmis idėjomis. Nežmogiškojo juslumo telkiniai – belaikiai; jie rymo kisdami; jie nekinta. Bulvė belaikė.

Masė

Keista, kad net Baudrillard'as, įkandin visų tų žanžakų–marksistėlių, kalba apie „tylinčias daugumas“. Niekada ir niekur tos daugumos nekalbėjo tiek daug, taip garsiai, taip įžūliai, taip diktatoriškai; niekada ir niekur tamsuomenė taip agresyviai nereikalavo sau privilegijų vien todėl, kad ji – tamsuomenė; niekada ir niekur padugnė nedrįsdavo įsisupti į Cezario togą, išsiropšti į tribūną ir, griausmingai riaugėdama, mokyti mus, kaip turime gyventi. Juk tai, kas eufemistiškai vadinama „masine kultūra“, galiausiai tėra tik nešvankus pralobusios prastuomenės lėbavimas; tai, kas vadinama *mass media*, tėra globalinis, o b e t o, teroristiškai primetamas, nešvankybės cirkas – kaip totalinė ir totalitarinė prievarta, prievartaujanti ne tik hominidų rūšį, bet ir nežmogiškųjų daiktų pasaulį. Niekada ir niekur Saulė, Žemė, Ugnis ir Debesys nebuvo šitaip begėdiškai verčiami dalyvauti pornografinėse orgijose – Ekranas paverčia pornožvaigždėmis netgi tyriausius šaltinius. Niekada ir niekur žvaigždė nebuvo inkarnuota kekšės pasturgalyje; niekada ir niekur pasturgalis nebuvo tapęs svarbiausiu, jei ne vieninteliu, k a l b o s padargu.

Apie gamtą

„Gamtos“, „natūralumo“ ideologija. Pati gamta – bet kas yra ir kur yra toji technomito „gamta“? – tampa mitu, ištirpdoma kalboje ir sunaikinama. „Gamta“ dabar tėra vienas iš milijardų Niekio vardų, viena iš milijardų panhominizmo kaukių. Po to, kai nežmogiškumas sunaikinamas, jį galima reabilituoti nepavojingu „gamtos“ falsimuliakro vardu. Apie ką iš tikrųjų kalbama? Apie nežmogiškojo daiktiškumo kastratą. Plebėjiška technomito „gamta“ tik vienas iš gausybės dirbtinių dirgiklių – šalia smurto, mobiliųjų telefonų, pornografijos, „trečiojo pasaulio“, reklamos ir narkotikų, – kurį pasigamina anestezuotas barbaras, svajojantis bent akimirką pabūti berserkro, „vikingo“, karšto barbaro kailyje. Visiška naivybė: demokratas nesupranta, kad, iškastruodamas nežmogiškumą, tuo pačiu mostu jis iškastruoja ir žmogiškumą. Kas praranda gamtą, sykiu praranda ir kultūrą.

Apie istoriją

Jokios „Istorijos“ paprasčiausiai nėra, todėl nelabai protinga dejuoti dėl tariamos „istorijos pabaigos“, apverkti istorijos sutemas ar „poistorinės žmonijos“ besitiarijų. Istorija duota tik dabar ir čia, vadinasi, tik žodžio „istorija“ duoties pavidalu. Man neįmanoma kažkoku stebuklu ar „metodu“ persikelti į tai, kas „buvo“, ar tai, kas „bus“. Aš negaliu patirti nei „buvo“, nei „bus“. Nėra nei praeities, nei ateities. „Istorija“ yra krikščionybės šamanų išradimas, tapęs technomito fantomu, beje, labai pavojingu. Periklis ar Vespasianas nėra jokia istorija; ne, jie yra pati dabartiškiausia dabartis, dabartiškesnė už kokį nors poną Bushą ar Islamo teroristą.

Apie „Dievą“

„Dievo“ problema gali būti iškelta paprasčiau negu paprastai: ar „Dievas“ nori valgyti? Ar įmanoma būtybė, nenorinti valgyti, negeidžianti, nestokojanti, nesituštinanti, nesiporuojanti, neavinti batų, nedėvinti kailinių ar bent jau *pampersų*? Laukinio ar net graiko dievai nori valgyti – tai jų g a l i m y b ė s garantas. Siroafrikiečių „Dievas“ valgyti nenori; ergo, tokia duotis negalima.

Tekanti Saulė

Jeigu tie du filologijos ir fanatizmo tūkstantmečiai būtų kažkas rimta ar bent kiek realu, ar aš galėčiau juos taip lengvai nubraukti? O aš tai galiu: paprasčiausiai žiūrėdamas į tekančią Saulę, kurioje nėra nė molekulės kvailumo, „Tiesos“, krikščionybės, mokslo, filologijos ar Big Bang; joje nėra nė molekulės „molekulės“ ir kitokių „diskursų“. Tai, kas „buvo“ absoliučiai nesvarbu. Atmintis yra tai, kam aš turiu pasakyti „Ne“. Savaiame suprantama, kad tai „Ne“ kalbai.

Kaip įveikti nihilizmą?

Įveikti Niekį ir iš jo kylantį nihilizmą įmanoma tik vienu būdu: išnykstant pačiam. Tu turi ne mokyti išnykti, o nykti čia ir dabar, ir visas Tavo gyvenimo likutis turi būti tik nykimo akimirkų serija. Jeigu pajėgsi – net mikroskopiniu judesiu, net nesąmoningai – nesipriešink savo išnykimui, nyksmui, šuoliui į Tylą – žolynus, akmenis, debesis, žvaigždes ir ūkanas. Būk, tik nykdamas – tačiau be jokių budizmų, narkotikų, mistikų ir kitokių kvailumo kuriamų technologijų. Nyk, net kalbėdamas; taigi net kalbėdamas naikink kalbą – tiesą sakant, vienintelį nihilizmo ginklą. Nebegeisk! – nors tai ir neįmanoma.

Zarathustra noch einmal

Zarathustra ir Co mums iškrėtė šlykščią kiaulystę: krikščionybę jie perkėlė į mūsų sąmonę, o tai kur kas pavojingesnė liga už sąmoningą (bet ar tokia kada nors buvo?) siroafrikiečių idiosinkraziją. Filologizuota sąmonė – tai išties pavojinga! Taip atsiranda visa „postmodernistų“ veislė – „diskurso“ mašinos, feministės, iškrypėliai, dzinbudistai, pažangiečiai, demokratai, asmenybės, libertarai, realybės šou, kultūristai ir „teisė gyventi“.

Totalitarizmas 2

Žinoma, totalitarizmas – tai tironija ir despotizmas, tačiau be klasikinio tirono ir despoto, be identifikuojamo asmens, individo, ar netgi identifikuojamos grupės. Tai Rentgeno aparato, lazerio, kompiuterio, nanoimplantų, visuotinio sekimo (kuris štai jau įtvirtintas įstatymu net Marijos žemėje), skaidrumo, perregimos hoministinių drebučių masės, Ekranų, Didžiojo Anonimo despotizmas.

Fiureris tik simbolis – Vyriausias Vergas, Pavyzdinis Vergas. Hierarchija apsi-
 verčia: laisviausiu hominidu tampa padugnė, bomžas, priemiesčių banditas. Or-
 wellas tai nuspėjo. Kuo aukštesnis socialinis statusas, tuo radikalesnė vergija.
 Marginalo paradigma – kol kas vienintelė alternatyva totalitarizmui. Nei Arendt,
 nei kiti totalitarizmo analitikai nemato totalitarizmo branduolio – bebranduo-
 liškumo, ne sociologinio, o metafizinio. Totalitarizmas – tai vienintelė galima (be
 alternatyvų) organizacijos forma tokios visuomenės, kuri savo egzistenciją grin-
 džia (net su patosu) digitaline technologija, arba dar paprasčiau – M a š i n a.
 Bolševikų žargonas absoliučiai tikslus: mokslinis socializmas, mokslinis komu-
 nizmas, mokslinis kapitalizmas, Kapitalas, mokslinė ideologija – penkios tau-
 tologijos. Arba: Mass Media = Mokslinė Masė, arba mokslinė Skaidriosios Masės
 paradigma. Totalitarizmo eros pradžią ženkliina Kryžius, pavyzdinė nihilistinė
 mašina, jos triumfo akimirką skelbia Descartes'as, Galilei ir Hegelis: būti =
 pažinti; pažinimas = jėga. Perregimo hominido, o plačiau – perregimo nežmogiš-
 kojo daikto, panhominizmo eonas. Klasikinis tironas ar despotas neturi totali-
 tarinio daiktų „skaidrinimo“ priemonių ir net negali jų turėti vien todėl, kad jis
 pats yra i n d i v i d u a l u s, „branduolinis“, vadinasi, neperregimas, todėl vien
 savo šešėliu sugriauna totalitarinius Krištolo Rūmus (Dostojevskio intuicija irgi
 puiki). Totalitarinio Kapitalo masėje valdo ne identifikuojamas „subjektas“; ne,
 valdo Niekis tiesiogine ir terminologiškai tikslia šio žodžio – kaip jį suprantu aš –
 reikšme. Šiuo požiūriu totalitarizmas nėra joks atsitiktinumas ar kieno nors
 piktų kėslų padarinys: jis paprasčiausiai realizuoja Niekio Sūnaus esmių esmę,
 žmogaus metafizinį centrą – bebranduoliškumą: patį Niekį. Totalitarizmas – da-
 bar jau visiškai akivaizdu – tikrasis ir vienintelis vadinamosios istorijos Tikslas,
 kuriam bandė pasipriešinti tik graikai ir romėnai, bet, žinoma, bergždžiai.
 Totalitarizmas – totaliai anoniminis, be Vado, be Fiurerio, be „asmenybės kulto“,
 net be Didžiojo Brolio: bekraujė, šalta (*cool*), gliti, abstrakti, androgininė, nema-
 toma, sterili, transvestitinė, homoseksuali, neoninė, abejinga, stiklinė Didžiojo
 Anonimo tironija. Jokių audrų, jokio kraujo, jokio tragizmo, jokių aukų, jokio dra-
 matizmo, jokio nusikaltimo ir bausmės, jokios g y v y b ė s. Svarbiausi ir net vie-
 ninteliai totalitarizmo personažai – nanokompiuteris, rašalas, endoskopas,
 Ekranas ir popierius. Ano meto tironijos – karštos, totalitarizmas – drungnas;
 nulinė temperatūra, bespalviškumas: tiesiog sterilus aparatas, net be mikrobu;
 operacinės paradigma. Šalta visuotinė vergija – n ė v i e n o l a i s v o. Bent jau
 man kol kas baisiausias totalitarizmo b e l y t i š k u m a s. Baimę atsveria ra-
 mus žinojimas: totalitarizmas neįmanomas; jo įgyvendinimas sutaptų su totali-
 niu hominido susinaikinimu.

Mikrotęsinys

Tik b e l y t i s padaras gali šlovinti „seksą“, tuo amerikonišku žodžiu šlovin-
 damas amžinojo vergo, geidžiančio virsti absoliučiu vergu, chronotopiją. Cituoju
 save: dulkių siurblys, užlipęs ant televizoriaus. Aleksandras Makedonas sako:
 kai geidžiu, jaučiuosi labiausiai mirtingas. Vergas visai priešingai: jei man pa-
 vyksta geisti (vieną kartą per septyniasdešimt metų), aš jaučiuosi esąs Dievas!

Ars poetica

Poezija yra menas kalba pasakyti tai, kas *pačioje* kalboje esti *anapus* kalbos.

Deixis

Nėra nedeiktinių žodžių; kiekvienas žodis, kad ženklintų kažką kitą, nei jis

pats, pirmiausia turi parodyti savo paties j u s l i n ę duotį. Visa kalba yra deiktika, netgi žodis „kalba“. Jei kalba pirmiausia neparodytų savęs pačios, jos išvis nebūtų. Rašte kalba tampa vien tik deiktine – ji parodo tik savo pačios duotį. Ir tada – o nelaimė! – žodis priverčiamas tapti „Dievu“. Tai ir būtų siroafrikietiškoji idiosinkrazija.

Deixis 2

Kalba deiktiška dvigubai arba dviem savo sluoksniais. Kaip juslinė duotis ji tiesiogiai liudija Esimą; kaip kvazijuslinė duotis ji parodo Niekį. Pavienių kalbos dalių (pavyzdžiui, įvardžio) deiktiškumas išvestinis, „akcidentinis“. Substancinį daiktiškumą turi „kalbos įvykis“ – jos paprasčiausia duotis, visų pirma, prosakmė.

Apie kalbos klastą

Suprasti kalbą neturint atramos taško anapus kalbos – beviltiška. Todėl: vadinamosios lingvistikos, arba filologijos, bejėgiškumas – tai tik mistifikacijų virtinė. Toks taškas – bekalbis daiktas, grynojo nežmogiškumo telkinys.

Kalba ir patyrimas

Individą žudantis kalbos diskursyvumas kyla iš ikikalbinio instrumentinio patyrimo diskursyvumo. Kasdienybėje mano žvilgsnis neišvengiamai diskursyvus, skaidantis, pjaustantis, daužantis vientisą daiktą į gabalus – pagal vadinamojo „laiko“ matricą. Aš negaliu matyti „viso“ Jono iškart: „dabar“ matau jo „nosį“, kitą akimirką „akį“, dar kitą – „kaktą“, dar ir dar kitą „ausį“ ir taip *ad infinitum*. O juk Jonas kaip bekalbė duotis neturi nei nosies, nei akies, nei kaktos, nei galvos, nei kojų, nei rankų, nei genų. Ir nepaisant to, aš fatališkai pasmerktas į nežmogiškąjį daiktą žvelgti tik kaip į mašiną, sudarytą iš detalių, taigi kaip į Žodyno inkarnaciją. Tačiau mašininis žvilgsnis naikina vientisą, dalių neturintį individą, o Žodynas tampa kosmine giljotina.

Tiesos pabaiga

Neieškok tiesos. Tiesa Tave pavergs. Tiesa visada buvo ir toliau lieka pavergimo instrumentu. Kuo daugiau tiesos, tuo daugiau ir vergijos. Tik nežinojimas Tave išlaisvins. Tik likimas – nežinojimo tęstis – Tau leis akimirkai nusimesti vergo grandines. Tiesa! – tai tik kitas vergijos pavadinimas. Pažinti – pavojinga; žinoti – dar pavojingiau. Pažinti tiesą – pavojingiausia. Juk žinojimas tėra jėga, todėl laisvė gali atsirasti tik kaip nežinojimo akimirka ir kartu kaip antijėga. Pažinimas – vergo dalia; vergija – pažįstančiojo dalia. Fatumas kaip likimo priešybė. Kismet = aš žinau tiesą; aš t u r i u tiesą.

Kam rašomos knygos

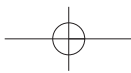
Dabar knygas reikia rašyti ne tam, kad jas kas nors skaitytų, o – visai priešingai – tam, kad atbaidytum nuo skaitymo. Priežastis paprasta; knygų aiškiai per daug, o be to, – ir tai svarbiausia – Ekranu eroje rašančiųjų tikslas – sunaikinti kalbą ir tik taip būti „šiuolaikiškiems“. Vadinasi, reikia rašyti kuo storesnes knygas – tai garantija, kad jų niekas neskaitys.

Kalba ir pasaulis

Kalba nuostabi, jei ji nepretenduoja „teisingai“ pagauti daiktus.

Pasaulis nuostabus, jei tai pasaulis be kalbos.

Kalba keris, jeigu tai kalba be pasaulio.

Jokio „atitikimo“ – tai haliucinacijos.

Jokios „objektyvios“ reikšmės – tai pavojinga.

Jokios „tiesos“ – tai melas.

Tikrovė bekalbė; netgi kalba kaip Tikrovė atsimerkia tik tą akimirką, kai ji nustoja „reikšti“ ir nebenurodo į tai, kas būtų ne ji pati.

Kalba turi susinaikinti kaip „diskursas“ ir tik tada ji atsiveria kaip kalba.

Transcendencija bekalbė; bekalbė netgi kalbos duoties Transcendencija.

Saikas

Kai žmogus (ar daiktas) per arti, nebegali matyti jo didybės; kai žmogus per toli, nebegali matyti jo menkumo. Kaip visada geriausia – aukso vidurys, tolstanti artuma ir artėjanti toluma.

Pačiam sau

Likimo nulemtas maištas prieš likimą. T a r s i modusas. Pralaimėjimas.

Imperatyvas

Reikėtų rašyti taip, kaip tapo van Gogh'as – snaiperiškai. Pirmasis sakinytū turėtų būti ir paskutinis. Visi „variantai“ ir taisymai – bejėgiškumo indeksas. Reikia iškart pataikyti į dešimtuką.

Redukcionizmo esmė...

...bekalbius daiktus pakeisti kalbos daiktais ir šitaip prarasti pačių daiktų įvairovę, neišsenkantį nežmogiškojo pasaulio dosnumą, jauslumo lobį, neįkainojamą Saulės, Žemės ir Ugnies dovaną. Religijų, mokslų, metafizikų skurdas. Meno skurdas. Visų Transcendencijos Mašinų skurdas. Žodinis paties Daikto pakaitalas: elgetos puota.

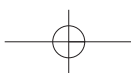
Išgyvenimas

Kalbos užtvenktas pseudopatyrimas vadinamas „išgyvenimu“. Koks bylojantis žodis: iš–gyventi reiškia tik išlikti, prarasti gyvenimą ir gyvybę, iš–gyvendinti nežmogiškojo daikto gyvastį. Patiriama – bekalbė duotis; išgyvenama – kalba, tariant tiksliau, reikšmė, kaip iškastruota, bekalbį intensyvumą praradusi, duotis. Lieka mįslė; kodėl kalba sunaikina patyrimą? Galimas atsakymas: todėl, kad kalba apskritai naikina juslinę, bekalbę duotį – tokia jos pirmapradė, ikikalbinė paskirtis. Kalba naikina patyrimą paprasčiausiai todėl, kad ji naikina patyrimo „objektą“ – tai antitranscendentinės agresijos pliūpsnis.

Progreso regresas

Jeigu už viską reikia mokėti, paklauskime: o kuo mes mokame už progresą? Akivaizdu: mokame regresu, tačiau akinuotu, šaltu, klastingu, požeminiu, virusiniu, hollywoodišku. Taigi mokame dešimteriopai: už vieną popierinį progreso banknotą paklojame dešimt auksinių monetų – tvirtą gyvybės valiutą.

(Bus daugiau)

VLADAS ŽUKAS

Susitikimai su Juozu Grušu

Antroji sovietinė okupacija

Laiškai Kostui Korsakui. Antrosios sovietinės okupacijos metais Grušas pradėjo reikštis literatūros gyvenime – Rašytojų sąjungos atsakingasis sekretorius Korsakas „Tiesoje“ (1944. XII. 3) pranešė, kad Grušas Šiaulių dramos teatrui verčia Richardo Sheridaną „Piktžodžiavimo mokyklą“. Rašytojas 1945 m. sausio 14 d. pradėjo dirbti Šiaulių valstybiniame dramos teatre literatūrinės dalies vedėju, nuo 1945 m. kovo 9 d. tapo Respublikos rašytojų sąjungos nariu. Išlikę trys to meto laiškai Korsakui pateikia duomenų apie rašytojo gyvenimą vokiečių okupacijos metais, pastangas užmegzti kūrybinius ryšius su rašytojais, įsijungti į literatūrinį ir kultūrinį gyvenimą naujos sovietinės okupacijos sąlygomis, rūpinimasi kitais literatais. Laiškai yra Lietuvos literatūros ir meno archyve.

M i e l a s D r a u g e K o r s a k a i !

Pirmiausia siunčiu Jums kuo nuoširdžiausius sveikinimus ir linkėjimus.

Gyvenu Joniškyje. Visus trejus vokiečių okupacijos metus čia išgyvenau. Kad turėtumėt pilnesnį vaizdą, pasisakysiu šiek tiek smulkiau. Per visą tą laiką jokiame laikraštyje nebendradarbiauau. Neturėjau absoliučiai jokių visuomeninių pareigų. Buvau tiktai paprastas „žemdirbys“. Gyvenau baisioj vienatvėj. Iš nuobodumo pradėjau studijuoti teatrą ir dramaturgiją. Parašiau dramą „Tėvas“*, kuri buvo pastatyta Kauno teatre. (Jūs, be abejo, jau girdėjote, kad mūsų dramos

* „Tėvas“. 4 v. drama.

teatrai išsilaukė grynai lietuviški.) Paskutinę mano dramos redakciją, jei Jūs kartais susidomėtumėte, galėtumėte rasti 2 nr. „Varpų“* (Šiauliuose išėjęs grynai literatūrinis žurnalas-almanachas). Dramoje pravedamas psichologinio ir idėjinio pobūdžio konfliktas tarp tėvo ir sūnaus. Drama yra revoliucinė. Manau, kad ji galėtų būti statoma ir šiandieną.

Dabar aš nebe noriu būti tik „žemdirbiu“. Norėjau paimti iš komendantūros leidimą ir kaip nors pasiekti Vilnių, bet man patarė pirmiau iš Vilniaus – iš Rašytojų Sąjungos arba iš Švietimo komisariato pasirūpinti gauti dokumentus. Girdėjau, kad Jūs esate Rašytojų sąjungos pirmininkas. Aš labai būčiau dėkingas, jei man išduotumėt ir atsiųstumėt liudijimą, kad aš iš tikrųjų esu rašytojas – Rašytojų Sąjungos narys. Toliau norėčiau gauti kokį nors paskyrimą darbui. Pradėjęs studijuoti teatrą, norėčiau ir toliau savo literatūrinį darbą rišti su teatru. Norėčiau gauti paskyrimą ar į Šiaulių teatrą, ar į kitą kurį teatrą, ar į Valstybinę Leidyklą. (Kalbu apie Šiaulių teatrą dėl to, kad kur nors toliau persikelti su šeima ir su daiktais gali būti sunkumų dėl susisiekimo priemonių. Man tarnaujant Šiauliuose ar kur kitur ne per toliausiai, šeima gali gyventi Joniškėje. Ji čia turi kuo prasimaitinti – esame savarankiški 5 ha žemės šeimininkai.) Gal galėtų, pagaliau, būti ir tokia padėtis: aš gyvenu kol kas Joniškėje ir rašau – išpildau pageidaujamus užsakymus.

Labai laukiu Jūsų atsakymo, liudijimo ir kokio nors paskyrimo.

Visiems draugams: Šimkui, Cvirkaui, Venclovai, Marcinkevičiui, Sal. Nėriai ir kitiems siunčiu nuoširdžiausius sveikinimus ir linkėjimus.

Iš anksto už viską labai dėkoju

Juozas Grušas

1944 [spalis]

LLMA, F. 34, AP. 1, B. 4, L. 33.

Kita ranka įrašytas adresas: Joniškis, Kudirkos 30 (Šiaulių apskr.).

M i e l a s D r a u g e K o r s a k a i,

Iš visos širdies dėkoju jums už laišką ir už pažymėjimą**. Buvau kiek nusiminęs, galvojau: nejaugi draugai ir prieteliai mane užmiršo. Bet dabar galiu pasakyti, kad esu laimingas.

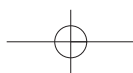
Porą mėnesių negalėjau nieko rašyti. Trejetą kartų turėjau kraustyti iš buto, gyventi daržinėje, klėtyje. Dabar jau gyvenu kambaryje ir dirbu literatūrinį darbą. Nuo šio mėn. 1 d.*** tarnauju Šiaulių valstybiniame teatre literatūrinės dalies vedėju. Be kitų, taip sakant, bėgamųjų darbų, verčiu dar į lietuvių kalbą Sheridanano komediją „Piktžodžiavimo mokykla“****. (Teatro direktorius įsakė išversti kuo trumpiausiu laiku.) Baigęs vertimo darbą, šalia tiesioginių pareigų, imsiuos rašyti originalių dalykų. Teatras pageidauja naujos pjesės, bet aš prieš tai norėčiau parašyti vieną kitą beletristikos dalyką spaudai. Buvau parašęs keletą novelių laike vokiečių okupacijos ir, nenorėdamas tada spausdinti, laikiau rankraščius stalčiuje. Tačiau, pradėjęs vokiečiams gaudyti vyrus, pabėgau iš miestelio į kaimą, palikdamas visus savo rankraščius.

* „Varpai“. Literatūros almanachas. Šiauliai, 1994, p. 6–43.

** Kalbama apie Rašytojų sąjungos nario pažymėjimą.

*** Greičiausiai nuo 1944 m. lapkričio 1 d.*

**** Richardas Sheridanas (1751–1816) – Dubline gimęs anglų dramaturgas, politikos veikėjas. Geriausias jo kūrinys – 1780 m. išleista satyrinė papročių komedija „Intrigų mokykla“. Darbas liko neužbaigtas – komedija neišleista, nepastatyta scenoje.

Praėjus frontui tik dalį rankraščių (atskirais lapais) pavyko susirankioti. (Paskutinįjį sekmadienį prieš ateinant Raudonajai Armijai vokiečiai buvo apsupę visą miestelį ir ėmė gaudyti žmones. Man pavyko beveik iš pat žandaro rankų pasprukti į kaimą. Sako, tą dieną keletą šimtų vyrų iš Jonišio išvežę. Buvo apsupta ir bažnyčia, kurioje tuo laiku ėjo pamaldos.)

Labai norėčiau atvažiuoti į Vilnių, asmeniškai pamatyti brolius rašytojus, kurių jau tiek ilgai nemačiau, pamatyti patį Vilnių, kurio iš viso dar nesu matęs. Bet, žinote, lapams krintant ir lapams sprogstant... aš ligonis. Prie rašomojo stalo galiu sėdėti, bet keletą parų kelionėje – jau reikia pagalvoti. Na, bet pasi-matysime, tikiuosi...

Atleiskite žmogui, kuris tiek daug plepa. Tai kalta vienuma ir kaimietiškas atvirumas.

Linkėjimai draugams rašytojams, ypač Petruui Cvirkaui. Aš tik dabar iš spaudos sužinojau, kad jis Vilniuje.

Jūsų Juozas Grušas

1944 m. [lapkritis]

M i e l a s D r a u g e K o r s a k a i !

Aš visą laiką rengiuosi pas Jus į Vilnių atvažiuoti, bet vis bijau šalčio. Noriu susitarti dėl naujos dramos rašymo. Susitarti ir pasitarti. Dabar laukiu savo veikalo premjeros Šiaulių Valst. Teatre, kuri įvyks šio mėnesio 27 d.* Jūs padarytumėt didelį mums visiems džiaugsmą, jei atvyktumėt į Šiaulius, į premjerą. Savo ir viso teatro vardu Jus labai nuoširdžiai kviečiu. Be to, Šiauliuose norime sudaryti literatų-rašytojų filialą, Jūsų atvykimas labai didelės reikšmės turėtų ir daug padėtų šitame dalyke. Šiauliuose arba arti Šiaulių yra rašytojai Jovaras, Jankauskas, Matuzevičius ir kt. Man rodosi, visam jų darbui būtų naudinga sudarymas tokio filialo. Tiesa, Matuzevičius norėtų įstoti į Tarybinių Rašytojų Sąjungą, rodos, jau yra padavęs pareiškimą. Jei mano nuomonė turėtų reikšmės, tai pasakyčiau, kad man atrodo, jog Matuzevičius yra pajėgus ir aukštos kultūros poetas. 1941 m., man redaktoriaujant, išleistas jo eilėraščių rinkinys bene bus buvęs pats stipriausias iš jaunesniųjų poetų. Dabar jis, nors užverstas mokytojo ir kultūros darbuotojo pareigomis, dirba ir pačios literatūros kūrybos darbą. Priėmimas į sąjungą būtų jam didelis paraginimas ir paskatinimas ir sudarytų geresnes sąlygas kūrybos darbui.

Na, tiek. Laukiame Jūsų Šiauliuose, visi siunčiame Jums nuoširdžiausius linkėjimus.

Juozas Grušas

Šiauliai, 1945. III. 14

Kūryba

Dramaturgija. Rašytojas Grušas plačiau apie kūrybinį darbą atvykusiems Mažvydo klubo nariams kalbėjo:

„Dabar dirbu iš ryto gulėdamas lovoj nuo 8 iki 10 val. Rašau pieštuku pasidėjęs lapą ant segtuvo. Po pusryčių taisau, kas parašyta. Dramaturgui rašymas daug laiko užima. Vienas žodis daug reiškia. Kol surandi mizanscenas, šimtus kartų kartoji, šimtą replikų reikia parašyti, kol vieną tinkamą frazę surandi.

* Buvo pastatyta J. Grušo pjesė „Tėvas ir sūnus“, režisavo K. Juršys.

Pjesę perrašyti tenka kokius penkis kartus. Būna, kad rašau ir po pietų, bet tada kitą dieną sunku dirbti. Kartais taisau kitą, anksčiau parašytą dramą. Galutinį scenos variantą perrašau į švarraštį. Tada nešu mašininkei. Pjesė kurį laiką paguli, tada parodau režisieriui. Ir vėl skaitau, taisau. Ypač reikia atsižvelgti į valdžios reikalavimus. Keblumų buvo dėl pjesės „Pijus nebuvo protingas“ – esą negalima veiksmo nukelti į beprotnamį. Kai pradeda statyti režisierius ir aktoriai turi pastabų, pamatęs scenoje ir pats pastebi trūkumų – kai kur nuskamba falšas, matai neišbaigtumus.

Proza ir poezija kitas dalykas – tai literatūra, dramos veikaluose tikras gyvenimas, tad turi būti psichologiška, tikroviška, herojai turi kalbėti kaip žmogus kalba. „Barborą Radvilaitę“ rašiau eilėmis – jambu ir chorėju, įkalbėjo Vytautas Bložė, Sigitas Geda. Taisė poetas Vladas Šimkus, nebeliko replikų. Replika – charakteris, negalima be šito, teko atitaisyti. Barbora negali sakyti: „Taigi, brolau...“ Taip gali sakyti dvariškis. Dėl skiemenų skaičiaus negalima prikaišioti kalbos šiukšlių. „Švitrigaila“ parašytas pilnu klasikiniu jambu. Pristlis sako, kad dramaturgas yra nenormalus žmogus. Prozininkas kuria tik charakterį, dramaturgas charakterį ir vaidmenį, turi būti konfliktų, kurie uždegtų, pagautų herojaus emocijas. Yra epizodinis herojus, reikia jam duoti vaidmenį. Dramaturgas turi kurti literatūrinę ir sceninę tikrovę. Tai labai sunkus žanras.

Mene turi atsispindėti asmeninis gyvenimas, kitaip yra ne menas, o publicistika. Reikia atrasti charakterius, pagrindinę koliziją, vidinį konfliktą, kuris rašant plėtojamas. Kaip ižas upėje turi jungtis į vieną. Meilė padeda atskleisti charakterį, tenka daug prigalvoti. Zarembos perversmas davė pagrindą „Švitrigailai“, o „Herkui Mantui“ meilės istoriją teko išgalvoti. Vien istorija nepasiremsi, kronikos nepaduosi – žiūrovai žiovaus.“

Įkalbinėjau rašytoją imtis atsiminimų, bet griežtai atsisakė: „Nerašiau ir nerašysiu, nerandu požiūrio, kaip visa tai pasakoti. Negalima parašyti visko, kaip iš tikrųjų buvo, o meluoti nenoriu: juk buvo nepriklausomas gyvenimas, buvo Lietuva, o dabar ją stengiamasi nutylėti, paneigti. Anų laikų visuomeninių, literatūrinių įvykių negali aprašyti, kaip buvo ir kaip norėtūsi. Meno kūrinys gali šiaip ar taip pakreipti, o čia reikia teisybę rašyti. Gal atsiminimų imsiuos, kai dar labiau pasensiu, kai nebus ką rašyti. Dabar nėra kada. Mano spektaklių retėja, o personalinė pensija 120 rb. Kas bus? Kai kas kalba: Grušas nežino, kur pinigų dėti, o aš nežinau, iš kur gauti. Bernardas Shaw sakęs, kad jaunystėje nežinojęs, kur pinigų gauti, o senatvėje, kur juos dėti. Aš ir jaunystėje, ir senatvėje nežinau, kur gauti. Reikia šeimai.“

Kitą kartą (1973 m. kovas) apie kūrybos stimulus dar atviriau pasakojo: „Dirbti, kurti naujas dramas verčia gyvenimo poreikiai. Reikia padėti vaikams, anūkas studijuoja architektūrą Vilniuje, dabar dar vedė, motina iš savo atlyginimo negali paremti. Štai iš kur tas kūrybinis akstinas. Galima būtų pailsėti, bet kai nueis nuo scenos pjesės – kas tada? Pensijos ir kitų pajamų abiem su žmona visai pakaktų.

„Barbora Radvilaitė“ parašyta klasikiniu jambu, kiek sumaišytu su chorėju. Eduardo Balsio operai libretą rašiau ne klasikiniu jambu, bet operos nebus. Kai rašai neeiluotą tekstą, pradedi nuo psichologijos, kai eiliuotą – dėmesį kreipi į teksto stilistinę alsavimą, žinai, ką reikia pasakyti, ir ieškai tinkamų žodžių. Miltonis nemėgsta eiliuotų dramų – aktoriui reikia kreipti dėmesį į eiliuotą tekstą. Kam eiliuoti. Saja sako, kad būtines pjesės neeiluojąs, bet istorinė eiliuota drama skamba geriau. Šepetys – kultūros ministras – sakė, kad teatrams trūksta istorinių dramų, bet jas rašyti sunku dėl įvykių traktavimo. Eiliuotai rašyti

lengviau, atitrūkstanta nuo istorinės tikrovės, į eiliuotą tekstą atleidžiau žiūrima – čia poezijos sritis, priima kaip literatūrą, o ne kaip realų istorinį faktą, įvykį. „Švitrigailoje“ yra sakiny: „Grįšiu į Lietuvą ir Lietuvos nerasiu, svetima kariuomenė...“ Ir Maskvoje pasirodžiusiame vertime į rusų kalbą minėtos eilutės liko. Neeiluota forma būtų per daug tikroviška, galėtų būti siejama su šia diena. Eiliuotos pjesės spektaklis sukuria kitą meninį klimatą. Just. Marcinkevičiaus dramose daugiau apibendrinimų, filosofijos, Sajos pjesės buitinės, aš linkęs į intelektualinę dramaturgiją, neieškau liaudiškų žemčiūgėlių kaip Saja. Mano pjesėse personažų iš liaudies mažai – turiu savo filosofiją, tikslus, intelektualo santykį su tikrove. Saja nevensgia „bliuzerstvų“. Mano pjesėje „Meilė, džiazas ir velnias“ taip pat jų yra – dabar madinga, Vakaruose nešvankybių dar daugiau prirašoma. Doro sekso pas mus nėra, Maskvoje tokių dalykų vengiama. Maskvos „Sovremenniko“ teatras rodė žinomą Michailo Roščino buitinę pjesę „Valentinas ir Valentina“, publika juokėsi, bet nėra iš ko („Aš ne generolas...“). Iš spektaklio išėjau. [Šis veikalas Kaune buvo pastatytas 1972 m.]

Neseku senais lietuvių dramaturgais, neskaičiau Balio Sruogos „Barboros Radvilaitės“, kad nesugestionuotų mano darbo. Skaičiau tik parašęs savo „Barborą“. Ten yra scenų, kurių mano pjesėje nėra. Pavyzdžiui, Barbora Dubingiuose. Sruogos herojė per daug verkšlenanti. Gal ir pagrįstos ašaros – laukia vyro, vaikas gimė nelaimingas. Jeigu ir būčiau anksčiau Sruogos „Barborą Radvilaitę“ perskaitęs, nebūčiau juo sekęs. Sruoga, kurdamas Barboros paveikslą, ėjo kitu keliu, o mano tikslai – kiti. Aš stengiausiai išryškinti dramaturginius momentus, charakterį mūriju iš kitų plytų, negu Sruoga. Jis rašė lyriškai, dramoje daug poetinių vietų, o aš ieškojau dramatiinių. Abu rašė penkiapėdžiu jambu, gal jo lengvesnis, lyriškesnis eiliavimas. Jo dramaturgija lyriška, aš ieškojau tragizmo, filosofijos.

Vincas Mykolaitis parašė romantinę dramą „Valdovas“, tuo metu ji buvo aktuali. Romantinės dramos gyvenime nebūna, pavaizduota tikrovė turi būti išplėsta iš gyvenimo gelmių. „Valdove“ tėvas sumaišo vaikus [nužudo savąjį] – pati medžiaga svetima.

Tennessee'io Williamso „Geismų tramvajuje“ tikrovė nelabai realistiška – tik šeimos ištikimybė. „Tramvajaus“ tikrovė mums svetima, nėra išplėsta iš gyvenimo. Teatras turi pasakyti, apie ką galvojame, svarstome. „Geismų tramvajuje“ nėra tam dalykui vidinio klodo, nėra vidinio šauksmo: „Štai į šitą klausimą mums atsakykite!“ Drama turi eiti su gyvenimu, keičiasi gyvenimas, keičiasi ir dramaturgija.

Kai buvau rašytojų kūrybos namuose Dubultuose (Latvija), dalyvavau seminare, skirtame teatrui, dramaturgijai. Reikėjo papasakoti apie savo dramos kūrinį rašymą. Paskutiniame seminaro posėdyje dalyvavo atstovas iš Maskvos [Vsevolodas?] Ivanovas – jis labai gražiai kalbėjo: „Rašykit drąsiai, dramaturgija išgyvena krizę, duokit naujų veikalų.“ Bet dramaturgai netikėjo: „Tai tik žodžiai, nes drąsesnės pjesės dedamos į stalčių.“

1976 m. lapkričio 9 d. apsilankęs teiravausi jo nuomonės apie „Literatūroje ir mene“ Henriko Vancevičiaus „Cirko“ režisūros kritiką, ar tiesa? Rašytojas kiek suirzęs kalbėjo: „Režisierius turi laisvę. Kūrybiniai ginčai paremti subjektyvumu. Menas individualus, kiekvienas režisierius turi savo požiūrį. Pjesė „Meilė, džiazas ir velnias“ Panevėžyje trunka 2 val. 10 min., Liepojoj – 3 val. 30 min. Kitaip statė, nedarė kupiūrų, Panevėžio teatras kupiūravo – pasiekė didelės dinamikos.“

Grušas nemėgo komplimentų, o gal tam per maži buvom. Laiške (1976 m. kovo 12) parašiau, kad jo kūriniai mūsų dramaturgijoje sudaro ištisą epochą. Ra-

šytojas reagavo taip: „Jūs išgyrėte, o aš tik paprastas vargšas žmogelis. Senatvė artinasi į pabaigą.“

Aplankėm Grušą su Domu Kaunu. Atsinešėm knygų „Neramios šviesos pasauliai“, „Švitrigaila“. Priėmė šaltokai, bet dedikacijas noriai įrašinėjo. Rašytojas kalbėjo: „Mažai keliavau, mažai bendravau, buvau užsiėmęs asmeniškais reikalais – statėm namą, užbaigėm 1936 m., nemažai skolų turėjau. Rūpesčiai neleidė atsidėti rašymui. Užėjęs karas, kiti įvykiai. Visas gyvenimas nuėjo...“ Kai Domas paprieštaravo: „Jūs daug parašėte“, Grušas susierzinęs pasakė: „Kas čia parašyta – vos kelios pjesės pastaruosiu metu – „jerunda“. Kai mano amžiaus sulauks Justinas Marcinkevičius, Jonas Avyžius, tai turės po 20 tomų, o mano būtų 5–6. Galvojau apie tokio rinkinio išleidimą, bet su leidykla dar nesitariau.“

Paklaustas (1976 m. kovas), kurias savo dramas labiausiai vertina, kiek pabejojęs tarė: „Adomo Brunzos paslaptis“, „Herkus Mantas“, „Barbora Radvilaitė“. Kritika vertina „Cirką“.

Proza. 1928 m. pasirodė pirmoji Grušo prozos knyga – apsakymų rinkinys „Ponia Bertulienė“. Atvykusiems Mažvydo klubo nariams rašytojas kalbėjo: „Neskaitykit jos, tai menka knyga.“

Apie noveles retai užsimindavo. Kartą paklausiau, ar buvo koks nors realus pagrindas novelėms „Užgesusi žvakė“ ir „Už saulę gražesnis“? Rašytojas atsakė: „Buvo „Žvakei“ – gyveno toks stambaus 80 ha ūkio savininkas, išvaržydavęs, skriausdavęs kitus. Kitai novelei nieko konkretaus neturėjau.“

Rašytojas pasakojo esąs vienintelis iš Pabaltijo literatūrai įtrauktas į pasaulinės literatūros programą. Duomenų apie tai nepavyko surasti. J. Grušo novelė „Kelionė su kliūtėmis“, išspausdinta 1964 m. Niujorke išleistoje knygoje „Įvairių tautų trumpi apsakymai“ („Short story international: Short stories bring the world into focus“), ir kitais metais ta novelė pateko į knygą „Geriausi šių laikų trumpi apsakymai“ („World's best contemporary short stories“, išleista ten pat). 1964 m. „Kelionė su kliūtėmis“ išspausdinta Kanadoj, 1972 m. – Vengrijoj, 1979 m. – Bulgarijoj. „Metmenys“ (1969, kn. 17) išspausdino Algirdo Landsbergio (J. Žemkalnio) recenziją apie tragikomediją „Meilė, džiazas ir velnias“ ir Rimvydo Šilbajorio recenziją „Juozo Grušo rūstybės ir grožio dialektika“ apie apsakymų rinkinį „Rūstybės šviesa“ („Metmenys“, 1970, kn. 20). Šilbajoris recenziją baigia taip: „...šiuo novelių rinkiniu Grušas užsireklamuoja subtiliu, komplikuotu, atsargiu menininku, kokių nedaug mūsų literatūroje“ (p. 159).

Anot Juozo Grušo, „Karjeristai“ – blogas romanas, daug konkrečių dalykų, daugiau mažiau apie visuomenės kritiką, o ne meniškumą. Galvoje turėjau konkrečias partijas, nors joms buvau artimas. Krikščionys demokratai „Karjeristuose“ atpažino savo veikėjus. Buvo garsus veikėjas Ambrozaitis, tai visi sakė, kad jis knygos herojus Murza. „Karjeristus“ įkvėpė to meto atmosfera. Blogi tautininkų ir krikščionių demokratų santykiai, ieškojimas naudos, namų statymas, dvariukai, centriukai, miesčioniškumas. Valdininkai Rusijoje buvo įpratę kyšininkauti, turtėti. Karvelis rūpinosi, kaip praturtėti, Martynas Yčas turėjo dvarą – karieta atvažiuodavo į Kauną, padėdavo užsienio bendrovėms įsigyti pelningus objektus. Yčas rūpinosi elektrinės statymu, pradžioje norėta Kaune, bet negavo leidimo, tad pastatė Petrašiūnuose. Prof. Vladas Jurgutis išsikvietęs Yčą sakė, kad už aferas galės jį užregistruoti [tarp nepatikimų verslininkų]. Štai belgų elektrinės kilovatas kainavo 1 litą 35 centus. Po vartotojų streiko, anot spaudos pranešimų, kilovato kaina sumažėjo iki 82 centų. Susisiekimas taip pat buvo kyšininkų centras. Masiliūnas sakė norįs pabūti susisiekimo ministru nors dvi savaites, kad galėtų išvaikyti kyšininkus. Prašmatniausia vila Kaune –

susisiekimo ministerijos tarnautojo – pasistatyta už kyšius. Na, o garsios „Mais-to“ direktoriaus Lapėno aferos. [Apkaltintas sukčiavimu akcinėje bendrovėje „Maistas“, 1935 m. buvo suimtas ir nuteistas.] Faustas Kirša sakęs: „Iš Vyčio pasagos ištraukti aukso uknoļ – mūsų valstybės vyrų rūpestis.“

Kai pasirodė „Karjeristai“, sulaukiau tam tikros visuomenės dalies ignoravi-mo. Kaune buvo laikoma blogu tonu kalbėti apie šį kūrinį. Nors buvau ateiti-ninkas, santykiai su krikščionimis demokratais buvo nekokie. Visai paio po „Karjeristų“, smarkiai jie įsiuto.“

Paklaustas, ar Vinco Mykolaičio „Altorių šešėly“ turėjo įtakos jo romanui „Karjeristai“, pasakė: „Sąmoningos įtakos nebuvo, Mykolaičio romanas geras, pa-rašytas talentingai – tai psichologinis romanas apie meilės problemas, kunigų gyvenimą, o mano prastas, „Karjeristuose“ visuomeninės problemos, karjerizmo pasmerkimas. Man rūpėjo visuomeninis gyvenimas. Kita vertus, tais laikais nelabai kas rūpinosi meniškumu. Aš romaną skubotai parašiau, nepadirbėjau. Literatūra tuomet man buvo antraeilis dalykas, kitur duoną užsidirbdavau: redagavau žurnalą, dėščiau žydų mokykloje. „Karjeristus“ išleido „Sakalas“. Ho-noraro mokėjo 15 proc. nuo parduoto tiražo kainos. Rodos, knyga kainavo 4 litus ir man išėjo apie 2,5 tūkst.“

Dramos ir spektakliai

„Pradėjau rašyti po Stalino mirties. Kol spektaklis pasiekia sceną, visi tikri-na. Valdžia, skirdama lėšas, žiūri, kad būtų „tikras“ produktas, atitiktų reikala-vimus. Autorius spaudimui priešinasi. Režisierius, ėmęs statyti, turi būti sau cenzorius. Panevėžyje pastatyta mano pjesė „Dūmai“. Kelias į sceną buvo sun-kus. Scenoj miesto partijos komiteto sekretoriaus kabinetas, ant sienos pudelio paveikslas. Komisijai kliuvo tas paveikslas, o visa kita tiko. Pudelio motyvą są-moningai naudočiau (1977 m. spalio 1 d. pasakojimas).“

1976 m. lapkričio 27 d. Kauno teatre – Grušo „Barbora Radvilaitė“, jubilieji-nis spektaklis. Dalyvauja autorius su žmona ir dukterimi. Rašytojas gražiu pilku kostiumu, rodos, trečioje eilėje prieš sceną. Spektaklis šventiškas. Barborą vai-dina Rūta Staliliūnaitė ir Žygimantą Augustą – Kęstutis Genys. Puiki Jono Ju-rašo režisūra. Publika sujaudinta, po spektaklio daug aplodismentų, gėlių. Sta-liliūnaitė ir Genys mėto gvazdikus autoriui. Rašytojas sujaudintas. Jį sveikina dailininkai, įteikiamos gėlės. Visi pamažu skirstosi, rašytojas su šeima lieka, ma-tyt, laukia aktorių. Kartą iš autoriaus išgirdau tokius žodžius: „„Barbora Rad-vilaitė“ – tai tragiška meilės istorija sudėtingu Renesanso laikotarpiu.“ Kita proga: „Į Lenkiją „Barboros“ nevežė dėl to, kad tai Jono Jurašo režisūra, perdirb-ta, bet vis vien nenorėjo, kad būtų kalbama apie jo pastatymą.“

„Statyti pjesę „Adomo Brunzos paslaptis“ trukdė Glavlitas, Stepšys (dirbo CK), bet, keičiantis ministrams, po Juozo Banaičio mirties buvo leista statyti.

Pjesę „Pijus nebuvo protingas“ apie trejus metus draudė Lietuvoje statyti. Maskvoje nei leidžia, nei stato. Daug priekabių dėl teksto nebuvo, užkliuvo veiksmo vieta – beprotnamis. Prašė veiksmą perkelti kitur. Vaizduojama donki-chotiška kova su gyvenimo trūkumais, bet nevykusiomis priemonėmis. Para-doksas – pacientui gydytojas davė teigiamą diagnozę, bet paliko lignoninį. [„Gy-dytojas. Pijau! Jūs šuolijate ant savo Rosinanto, į nieką neatsižvelgdamas. Lekiate per raudoną šviesą. O dabar gatvėse daug mašinų. Jums gali baigtis liūdnei.“] Lionginas Šepetys pasakė: „Jei vyks beprotnamyje, visai negalės pa-sirodyti.“ Pijus beprotnamy parašė pjesę ir ją skaito gydytojui, kitame variante –

skaito režisieriai. Miltiniui nepatiko, kad veiksmas vyksta sanatorijoj. Turinys beveik tas pats, bet svarbu, kad būtų netiesioginis, kad nesukeltų prekybininkų reakcijos. Bijo nuogos tikrovės. [Panevėžio teatras pastatė 1974 m.] „Pijus“ – tai filosofinė ekonominė pjesė apie mūsų laikų Don Kichotą. Buvau Vilniaus saviveiklos teatro spektaklyje „Pijus nebuvo protingas“. Reikėjo pakalbėti, širdis nusilpo, teko imti vaistų. Užaina širdies aritmija – prieširdžių virpėjimas. Tris kartus buvau ant reanimacijos stalo, elektros srove darė stimuliaciją, o dirbti reikia. Kitą savaitę turiu nuvežti straipsnį į „Naujas knygas“ – papasakoti apie rašytojo laboratoriją. Baigiu rašyti straipsnelį į leidinuką apie pjesę „Cirkas“ – reikia spektaklio premjerai.“

Rašytojas 1976 m. kovą kalbėjo: „Po ilgesnių apmąstymų teatras pradeda statyti tragikomediją „Meilė, džiazas ir velnias“. Į mano netaktišką pastabą, kad, kol prisirengė, kūrinys gerokai neteko aktualumo, rašytojas pareiškė: „Ten keliamos moralinės jaunimo problemos nė kiek neprarado aktualumo“*.

„Beatričė“ pastatė Kuibyševo, Pskovo, Hersono teatrai. Dar, rodos, minėjo Moldavijos Teraspolio teatrą. Vieni stato kaip dramą, kiti kaip miuziklą – panaudoja daugiau dainų. Pskovas pavadino „Bėk, Beatrice, bėk!“, pjesę perdirbo, perminkė. Jų spektaklis labai įdomus – gera aktorė. Anksčiau Maskva jų neįsileido, dabar leido Maskvoje parodyti Pskovo spektaklį. Maskva labai atsargi, užsidarius.“

„Sajunginė Kultūros ministerija [1977 spalio 1 d. pasakojimas] ėmė varžyti spektaklio „Meilė, džiazas ir velnias“ pastatymus kitose respublikose. Vien Kaukaze 12 teatrų norėjo statyti. Ministerija nusigando ir visai uždraudė. Dabar jau leidžia visiems. Bet ten kitas variantas, trys teigiami veikėjai, kiekviena replika gerokai skiriasi nuo lietuviško varianto. Pjesė destiliuota, galėtų statyti vaikų darželis.“

Rašytojas pasakojo (1976 m. kovo 12 d.), kad apie tris valandas kalbėję su Vilniaus akademinio dramos teatro režisierium Henriku Vancevičium dėl „Cirko“ pastatymo. Kita proga: „Reikia susitikti su Vancevičium, pažiūrėti „Cirko“ repeticijos Vilniaus teatre. [Pastatė 1976 m.] Premjera įvyko Šiauliuose, tarybinių pjesių festivalyje. Paskui parodė Kaune (autorius pasidžiaugė, kad gastrolės Kaune pavyko, pjesė padarė gerą įspūdį). Rudenį rengiasi gastrolėms į Maskvą. Jas organizuoja maskvietė. Rengiamas leidinukas rusų kalba apie Grušą, bus rašytojo kalba, Algio Samulionio straipsnis. „Dabar turėsiu nemažai darbo, kol tekstą (vertimą) parengsiu iki gastrolių į Maskvą“, – tęsė rašytojas. Pjesės autorius apgailėstavo, kad režisierius Vancevičius nepriėmė Vytauto Kalinausko „Cirko“ scenografijos eskizų – tai geras dailininkas. Jis Kuibyševo teatrui daro dekoracijas spektakliui „Meilė, džiazas ir velnias“. Sajunginės Kultūros ministerijos Teatro skyriaus viršininkas Ivanovas leido „Cirką“ vežti į VDR – esą įpūs naujo vėjo teatrinei rutinai. „Maskvai [ten vyko svarstymas] „Cirkas“ nelabai priimtinas, iš mandagumo sakė, kad siūlys intelektualiesiems teatrams. Mūsų Respublikos vadovaujantys partiniai (Bielinis, Šepetys) užeidavo į mano kambarį viešbutyje paguosti, kalbėjo, kad TSKP CK ne prieš „Cirką“, bet pati forma nepopuliari.“

[Aktorė Ona Juodytė, buvusi gastrolėse VDR, pasakojo, kad didelį pasisekimą turėjo Dostojevskio „Stepančikovo dvaras“, kur kas santūresni buvo atsiliepimai apie Grušo „Cirką“.]

* Irena Aleksaitė: „Kai vienas rusas iš Maskvos pamatė Panevėžio teatre pastatytą Grušo „Meilė, džiazas ir velnias“, pasakė: „Koks piktas turėtų būti tas žmogus, parašęs tokį kūrinį.“ Supažindinau su veikalo autorium. Svečias buvo nustebintas jo žmogišku gerumu, širdingumu. Anot jo, „koks didelis turėjo būti asmeninis skausmas, kad šitoks žmogus imtųsi rašyti tokį kūrinį“.

„Renku medžiagą [1976 m. kovo, 1977 m. spalio 1 d. pasakojimai] istorinei dramai, pasenau, sveikatos nėra, vaizduotė neveikia. Dvi tris valandas padirbėjęs jaučiuosi pavargęs. Galvoju apie Liublino uniją. Turiu gerą knygą – „Liublino seimo dienoraštis“ („Дневник Люблинского сейма 1569“, išleistas 1869 m.). Knygoje ištisi kalbų tekstai, arba santraukos. Romanui tai – aukso kasyklos, neišsemiami lobiai. Dramos kūriniai reikia veiksmo, reikia konfliktinės situacijos, kulminacijos. Nors ir čia yra gana dramatiškų vietų, pavyzdžiui, kai lietuviai prieš karalių Zigmantą Augustą klaupia ant kelių – prašo išsaugoti Lietuvos vardą, nors kokį suverenumą [dramoj tos scenos nėra]. Nuo karalienės Barbaros mirties praėjo devyniolika metų, pats karalius paseno, nors buvo tik 50 metų. Jis atsidūrė tarp kūjo ir priekalo – lenkai reikalauja prisijungimo, lietuviai susijungimo – palikti Lietuvos vardą, Seimą, kunigaikštystę, lenkai siūlė viską panaikinti. Lietuvai nebuvo alternatyvos – didėjanti Maskvos kunigaikštystės grėsmė Rytų žemėms, Ivanas Rūstusis. Lenkai pirmajame derybų etape atsiplėšė Volynę ir Podolę. Aplinkybių verčiami, lietuviai vėl vyko tartis, nes spaudė rusai. Karalius gal ir norėtų į lietuvių pageidavimus atsižvelgti, bet lenkai nesutinka. Jie vykdė savanaudišką nacionalinę politiką, lietuviai tautinio jausmo, nacionalinės savimonės neturėjo. Lenkai nuo Jogailos laikų Lietuvą laikė savo valstybės dalimi. Lietuvos didikai neturėjo tiek poveikio karaliui kaip lenkai. Nuo Krėvos unijos bajorija pradėjo lenkėti. Gaila, kad krikščionybė ir raštas atėjo tik XIV amžiuje, o lenkai krikščionybę priėmė keliais šimtmečiais anksčiau. Lenkija laimi – Lietuva buvo prijungta. Liublino seimas tai tragedija, sunkiausias momentas – buvo laidojama Lietuva, turėjo prisiekti ištikimybę. [Dramos herojus – jaunas didikas Butrimas: „Unija – tai dievas! <...> Užvaldys mintis! / Ir žmones, ir gyvenimą... Tautos mirtis!“ Lietuviai prašo palikti Lietuvos vardą. Butrimas nusižudo: „Aš mirsiu čia, kad Lietuva nemirtų.“ Karaliaus juokdario Stančiko dvasia kartoja: „Mirtim istorijos nenugalėsi.“] Priimti lenkų sąlygas vertė Ivanas Rūstusis.“

„Parašiau „Uniją“, Kauno teatras paskirstė vaidmenis, užsakė dekoracijas, aktoriai gavo tekstus. Režisierius Vaitkus greitai stato – dešimt dvidešimt repeticijų, ir baigta. Tekstą perskaito savaip, teatrinė interpretacija, bet aš nesikišu. Paskelbta pjesė yra literatūros kūrinys, režisierius pjesę gali ir iškreipti – žiūrovams turi būti įdomu. Nespėsiu bėgioti paskui kiekvieną režisierių. Vaitkus viską daro pasiremdamas juokdariu Stančiku, praplečia jo vaidmenį – sako senatorių kalbas.“ (1977 m. spalio 1 d. pasakojimas.) [„Unija“ Kauno teatre pastatyta 1978 m.]

1976-ųjų kovas. Su universiteto Filologijos fakultetu važiuoju į Kauną žiūrėti Grušo spektaklio „Švitrigaila“. Pjesėje lyg ir nėra kulminacijos. Meilės tema dirbtinė, Jurgio Vytauto Čibiro pastatymas kelia abejonių (Švitrigaila – Kęstutis Genys). Daug dinamikos, bėgiojimo, gėrimo. Žiūrovų salėje – autorius su žmona. Atėjo, nes šiandien – Tarptautinė teatro diena. Kita vertus, dienos spektaklis – ne taip pavargsta. Į mano pastabą dėl režisieriaus autorius atsakė: „Tokia režisieriaus Čibiro maniera – visuose pastatymuose daug dinamikos, tačiau to girtuokliavimo čia per daug. Pjesėje yra tik vienoje vietoje. Reikės pakalbėti su režisieriumi.“ Rašytojas tęsė: „Aldonės vaidmenį ruošė Rūta Staliliūnaitė, bet prieš pat premjerą susirgo. Ką daryti? Kreipėsi į Gražiną Balandytę. Toji per naktį ir dieną paruošia vaidmenį, po vienos repeticijos eina į sceną. Tiesa, jautėsi ne visai užtikrintai. Kitą dieną vėl premjerinis spektaklis, trečią dieną po spektaklio nuo įtampas apalpo, bet toliau vis tobulėjo ir aš jos vaidmeniu visai patenkintas.“

Spektaklis man sukėlė gilių emocinių išgyvenimų. Švitrigaila – mano mylima istorinė asmenybė. Dar studijų metais perskaičiau Jono Matuso monografiją „Švitrigaila. Lietuvos didysis kunigaikštis“ (1938). Su juo susitinkame ir Balio Sruogos „Milžino paunksmėje“. Švitrigailos likimas – tai būsimoji Lietuvos tragedija.

1976 m. spalį rašytojas pasakojo: „Visą laiką sąjunginė Kultūros ministerija, rusų rašytojai kelia klausimą: kodėl lietuvių dramaturgija taip mažai išeina į sąjunginę areną, – pripažįstama, kad pirmauja, o mažai statoma teatruose? Dėl to, kad mūsų dramaturgija ne visuomet atitinka rusų, tarybinių žiūrovų skonį, per daug nacionalinė. Mūsų dramaturgai kelia esminius gyvenimo klausimus, gilesnes problemas. Rusų dramos buitinės. Jiems draudžiama rašyti apie ilgaplaukius jaunuolius su gitaromis, apie išprievartavimus – daug yra dalykų, kurių negalima rodyti. Tarybinis, ypač rusų, žiūrovas labiau mėgsta buitinį teatrą, lengvus juokelius, pokštus.“

Paklausiau, ar publika nepriaugusi, ar tokia partinio vadovavimo teatrams tendencija? „Tas ir tas – viskas to paties lygio. 1971 m. per lietuvių dramaturgijos dienas Maskvoje buvo nagrinėti kūriniai, kuriuos kėlė už drąsą, naujumą, filosofinį turinį. Ypač – „Adomo Brunzos paslaptį“. Kai kuriuos dramos kūrinius žadėjo įtraukti į repertuarą, bet neištesėjo. Maskvos Jermolovos teatras ruošėsi statyti Justino Marcinkevičiaus „Mindaugą“, mano „Adomo Brunzos paslaptį“, pastarajai pjesei buvo paskirti vaidmenys aktoriams, numatytos repeticijos, bet po aptarimo pasirodė nepriimtina filosofinė kryptis – reikia išsiaiškinti, kokia ji, gal per daug pesimizmo. Tąsyk sutriko ir „Meilės, džiaz ir velnio“ statymas, nors daug teatrų norėjo. Mes kaip baltos varnos – mus stebi, giria, bet paskui užkapoja. Pripažįsta, kad mūsų dramaturgija pirmauja tarp kitų respublikų, tačiau statyti nesiima. Lvovo teatras buvo parengęs spektaklį „Meilė, džiazas ir velnias“, bet premjera neįvyko – sulaukė Kijevas. Parašė: „Здорово, верно, но страшно.“ Atvykęs režisierius iš Ukrainos sakė: „Kijevas jūsų dramaturgiją pripažįsta, tačiau statyti nesiima: jei abejotinas idėjas iškiepysime trims milijonams, tai dar ne tokia bėda, ir apskritai Pabaltijui daugiau nuolaidų daroma – arčiau Vakarų, o jeigu paskleisime tarp keturiasdešimties milijonų, kas gi bus.“ Kai kuriuose Rusijos teatruose ši pjesė eina.“

STEFAN ZWEIG

Dickensas

Iš vokiečių k. vertė AUSTĖJA MERKEVIČIŪTĖ

Ne, nei knygos, nei biografai neatskleis, kaip Charlesą Dickensą mylėjo amžininkai. Meilė gyvena alsuodama tik tariamame žodyje. Reikia, kad kas nors papasakotų apie tai, geriausiai – anglas, vienas tų, kurio jaunystės prisiminimai siekia anuos pirmosios sėkmės laikus, vis dar, ir po penkiasdešimties metų, „Pikviko“ autoriaus nesiryžta pavadinti Charlesu Dickensu ir atkakliai kartoja jo seną, labiau įprastą, meilesnę pravardę Bozas. Ilgesingais prisiminimais dvelkiantis jų jaudulys liudija entuziazmą tūkstančių žmonių, kurie kas mėnesį susižavėję sutikdavo kiekvieną žydrą knygėlę su nauju romano skyriumi, šiandien bibliofilų geidžiamą retenybę, gelstančią stalčiuose ir spintose. Vienas šių *old Dickensians* man pasakojo, kad pašto pristatymo dieną jie niekada neištverdavo, nelaukdavo namie paštininko, kol jis atgabens naują žydrą Bozo knygėlę. Visą mėnesį gerbėjai kamavosi laukdami, viltingai ginčijosi Dorą ar Agnes ves Koperfeldas, džiaugėsi, kad Mikoberio padėtis vėl tapo kritiška, – juk jie žinojo, kad karštu punšu ir gera nuotaika jis didvyriškai įveiks šią krizę! – negi dabar turėtų dar laukti, kol vangiu arklėnu atvyks paštininkas ir išspręs visas šias linksmas mįsles? Ne, tai tiesiog neįmanoma. Visi, seni ir jauni, metų metus paskirtą dieną keliaudavo dvi mylias pasitikti paštininko, kad tik anksčiau gautų savąją knygėlę. Puldavo ją skaityti jau grįždami atgal, vieni žvilgčiodavo į puslapį per skai-

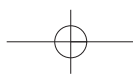
Stefano Zweigo knyga „Trys meistrai“ (1918), kurios ištrauką spausdiname, – pirmoji trilogijos „Pasaulio statytojai“ dalis. Skaitytojus gali nustebinti šios publikacijos pasirinkimas. Esė objektas – XIX a. gyvenęs rašytojas Ch. Dickensas, o subjektas – S. Zweigas, kuris parašė šį opusą, praėjus vos keturiasdešimčiai metų nuo pirmojo mirties. Archajiška ir šiandienos akimis kiek neįprasta teksto stilistika – patetiškas, sentimentalokas ir barokiškas kalbėjimo būdas.

Vis dėlto manome, kad viską „išperka“ S. Zweigo įžvalgų nebanalumas, socialinė ir psichologinė Ch. Dickenso kūrybos interpretacija.

tančiojo petį, kiti pradėdavo skaityti garsiai, tik didžiausi geraširdžiai lėkdavo kiek kojos neša namo, kad kuo greičiau parneštų grobį žmonai ir vaikui. Taip anuomet mylėjo Dickensą kiekvienas kaimas, miestas, visa šalis ir visas po žemę pasklidęs anglakalbis pasaulis; pamilo nuo pirmosios susipažinimo akimirkos ir mylėjo iki paskutinės jo gyvenimo valandos. Per visą devynioliktąjį šimtmetį nerasime kito tokio tvirto ir širdingo ryšio, siejančio rašytoją su tauta. Dickenso šlovė šovė aukštyn tarsi raketa, tačiau niekada neužgeso, pakilusi tarsi saulė nuolat švietė pasauliui. Pirmosios „Pikviko užrašų“ knygelės buvo atspausdinta keturi šimtai egzempliorių, penkioliktosios – jau keturiasdešimt tūkstančių: tokia galinga lavina užgriuvo epochą Dickenso šlovė. Netrukus ji pramynė kelius į Vokietiją, šimtai ir tūkstančiai pigių knygelių sėjo juoką ir džiaugsmą net tarp labiausiai sudiržusių širdžių; Amerikon, Australijon, Kanadon keliavo mažasis Nikolas Niklbi, vargšas Oliveris Tvistas ir tūkstančiai kitų nenuilstančio kūrėjo personažų. Šiandien apyvartoje – milijonai Dickenso knygų, didelių ir mažų, storų ir plonų; greta pigių leidimų neturtingiesiems – ir brangiausias leidimas, kokio kada nors yra sulaukęs rašytojas (regis, šis milijonieriams skirtas amerikiečių leidinys kainuoja tris šimtus tūkstančių markių), tačiau visose šiose knygose iki šiol lizdenasi palaimingas juokas, pasirengęs purptelėti ir sučirenti kaip paukštis, vos atverti pirmuosius puslapius. Neregėtas buvo šio autoriaus populiarumas; jei metams bėgant jis neaugo, tai tik todėl, kad aistra jau buvo peržengusi visas ribas. Kai Dickensas nusprendė viešai skaityti ir pirmą kartą susitiko su savo skaitytojais akis į akį, Angliją apėmė ekstazė. Publika šturmuodavo sales, šios visada būdavo sausakimšos; entuziastai apkibdavo kolonas, įsitaisydavo po tribūna, kad tik išgirstų mylimą rašytoją. Amerikoje per baisiausius speigus žmonės, pasitiesę čiuzinius, sumigdavo prie kasų, netoliese įsikūrusių restoranų padavėjai nešiodavo Dickenso gerbėjams maistą; spūstis būdavo neišivaizduojama. Brukline paaiškėjo, kad visos salės per mažos, tad galiausiai rašytojui užleido bažnyčią. Iš sakyklos jis skaitė Oliverio Twisto nuotykius ir mažosios Nelės istoriją. Ši šlovė nebuvo aikština, ji nustūmė į šalį Walterį Scottą, visą gyvenimą temdė Thackeray'aus genijų; o liepsnai užgesus, Dickensui mirus, visas anglakalbis pasaulis buvo sukrėstas. Nepažįstami žmonės vienas kitam gatvėje perduodavo liūdną žinią, Londonas apstulbo tarsi po pralaimėto mūšio. Dickensą palaidojo tarp Shakespeare'o ir Fieldingo Vestminsterio abatijoje, Anglijos pantheonė; į jį plūdo tūkstančiai žmonių, daugybę dienų kuklų kapą klojo gėlės ir vainikai. Ir šiandien, po keturiasdešimties metų, bemaž nepasitaiko, kad eidamas pro šalį nepamatytum kelių dėkingos rankos pabertų gėlių; šlovė ir meilė nenuvyto visą tą laiką. Šiandien, kaip ir aną valandą, kai Anglija jam, nieko nenujaučiančiam ir niekieno nežinomam, įteikė netikėtą pasaulinės šlovės dovaną, Charlesas Dickensas tebėra mylimiausias, labiausiai geidžiamas ir gerbiamas anglakalbio pasaulio pasakotojas.

Toks neapbrėpiamas, platus ir gilus literatūrinės kūrybos poveikis įmanomas tik tais retais atvejais, kai dvi dažniausiai besigrumiančios stichijos sutaria, kai genialaus žmogaus siekiai atitinka epochos tradiciją. Dažniausiai tradicija ir genialumas sąveikauja kaip vanduo ir ugnis. Ko gero, kaip tik toks yra skiriamasis genijaus ženklas: kaip įsikūnijusi būsimos tradicijos siela jis priešiškas buvusiai, kaip naujos kartos protėvis skelbia kruviną karą mirštančiam. Genijus ir jo epocha – tarsi du šviesuliai, kurie mainosi šviesa ir šešeliais, tačiau priklauso skirtingoms sferoms, apsilenkia judėdami savo orbitomis, tačiau niekada nesutampa. O čia regime tą retą žvaigždėto dangaus akimirką, kai vieno šviesulio šešėlis uždengia švytintį kito diską taip, kad jie sutampa: Dickensas – vie-

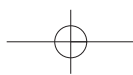

nintelis didis ano šimtmečio rašytojas, kurio giliausi sumanymai tapatūs dvasiniams epochos poreikiams. Jo romanai visiškai atitinka anuometinės Anglijos skonį, kūryba įkūnija anglų tradiciją: Dikensas – tai šešiasdešimties milijonų žmonių anapus Lamanšo humoras, patirtis, moralė, estetika, dvasinė ir meninė esencija, jų savotiška pasaulėjauta, neretai mums svetima, dažnai ilgesingai patraukli. Ne jis sukūrė šiuos kūrinius, o anglų tradicija, stipriausia, turtingiausia, savičiausia, todėl ir pavojingiausia iš modernių kultūrų. Negalima ignoruoti jos gyvybinės galios. Kiekvienas anglas yra labiau anglas, nei vokiečių – vokiečių. Angliškas pradai nėra vien lakas, vien dažai, dengiantys dvasinį žmogaus organizmą, jis prasiskverbia į kraują, reguliuoja jo ritmą, persmelkia intymiausia, slapčiausia, esminę individo ypatybę – jo kūrybiškumą. Tautinė priklausomybė anglų menininką varžo labiau nei vokiečių ar prancūzų. Todėl kiekvienas menininkas, kiekvienas tikras rašytojas Anglijoje grūmėsi su savo angliškuoju pradai, tačiau net įnirtingiausia, aištingiausia neapykanta neįstengė sugriauti tradicijos. Pernelyg giliai smulkiausiomis kraujagyslėmis ji prasismelkia į sielos gelmes, ir kiekvienas, panorėjęs atsakyti angliškojo prado, sudrasko visą organizmą ir nukraujuoja. Keletas aristokratų, kurie aištingai geidė tapti laisvais pasaulio piličiais, – Byronas, Shelley's, Oscaras Wilde'as, – nekęsdami amžinai buržuazinės anglo prigimties, mėgino sunaikinti savo angliškąjį pradą. Tačiau sugriovė tik savo pačių gyvenimą. Angliškoji tradicija stipriausia, labiausiai pergalinga pasaulyje, tačiau ir pavojingiausia menui. Pavojingiausia, nes klastinga: tai anaipol nėra šalta dykynė, nesvetinga ar atstumianti, ji vilioja šilta židinio liepsna ir švelniu jaukumu, tačiau kartu stato moralės sienas, varžo, reguliuoja ir nepakenčia laisvo kūrybinio instinkto. Tai kuklus pradisęs būstas saugo nuo grėsmingų gyvenimo audrų, jaukus, draugingas ir svetingas, tikras *home* su liepsnojančiu buržuazinio pasitenkinimo židiniu, tačiau šis būstas – tikras kalėjimas kiekvienam, kurio namai – pasaulis, kuriam didžiausias malonumas – linksmi, nuotykingai klajoti po beribę erdvę. Dikensas jaukiai įsitaisė anglų tradicijoje, tarsi namie įsikūrė tarp jos keturių sienų. Jis gerai jautėsi gimtinėje ir per visą gyvenimą nė karto neperžengė meninių, moralinių ar estetinių Anglijos ribų. Jis nebuvo revoliucionierius. Menininkas rašytojo sieloje puikiai sutarė su angliu ir pamažu visiškai susitapatino su juo. Dickenso kūriniai tvirtai, užtikrintai stovi ant šimtamečių anglų tradicijos pamatų, gal tik retykiais per plauką nukrypdami nuo jos, žavia architektonika šaudami į netikėtus aukštumas. Jo kūryba – nesąmoninga, menui virtusi tautos valia, ir visada, kai vertiname jo kūrybos intensyvumą, retus pranašumus ir praleistas galimybes, kaskart ginčijamės su pačia Anglija.

Dikensas – aukščiausia meninė anglų tradicijos išraiška tarp šlovingos praeities, herojiško Napoleono šimtmečio, ir ateities svajos, imperializmo. Jei jo kūriniai mums tėra išskirtiniai, bet ne didingi, dėl to „kalta“ ne Anglija, ne tauta, o netikusi akimirka – Viktorijos epocha. Juk Shakespeare'as irgi įkūnijo didžiausią vienos Anglijos epochos galimybę, tapo jos poetine realizacija, tačiau tai buvo Elžbietos epocha, stipri, veikli, jaunatviška, juslinga Anglija, pirmą kartą tiesianti *Imperium mundi* čiuptuvus, karšta ir virpanti nuo jėgų pertekliaus. Shakespeare'as gimė veiklos, valios, energijos šimtmečiuje. Vėrėsi nauji horizontai, nukariaujamos nepaprastos karalystės Amerikoje, sutriuškintas amžinas priešas, pro šiaurės ūkanas prasimušė plykstelėjęs Italijoje Renesansas. Atsižadėjus senojo Dievo ir religijos, pasauliui prirėkė naujų gyvų vertybių. Shakespeare'as įkūnijo didvyriškąją, Dikensas simbolizavo buržuazinę Angliją. Jis buvo lojalus kitos karalienės – romios, rūpestingos, nereikšmingos *old queen Victoria* – pavaldinys, pilietis perdėtai manieringos, patogios, sutvarkytos valstybės, kuriai nereikėjo nei

įkarščio, nei aistros. Šio piliečio polėkį ramdė sočios, virškinti tenorėjusios epochos sunkis: vien tingus vėjas kedeno jo laivo bures, niekada nenugindamas tolyn nuo Anglijos krantų grėsmingo nežinomybės grožio link, į nepramintą begalybę. Viktorijos epochos pavaldinys nenuitoldavo nuo to, kas buvo artima, įprasta, senoviška; kaip Shakespeare'as įkūnija alkstančios Anglijos drąsą, taip Dickensas – sočios Anglijos apdairumą. Gimė jis 1812 m. Kaip tik tada, kai akys jau galėjo suvokti aplinką, pasaulį apgaubė sutemos, išblėso didžioji ugnis, grasinusi sunaikinti moralinius Europos valstybių pamatus. Prie Vaterlo prancūzų gvardiją sutriuškina anglų pėstininkai, išgelbėta Anglija žvelgia į savo mirtiną priešą, netekusį karūnos ir galios, vienišą žūstantį tolimoje saloje. Viso to Dickensas jau nepatyrė; neregėjo pasaulio gaisro, liepsningos pašvaistės, slenkančios iš vieno Europos krašto į kitą; jo žvilgsnis klaidžioja po Anglijos ūkanas. Jaunuolis jau neaptinka didvyrių, jų laikai praėjo. Tiesa, keletas žmonių Anglijoje nenori tuo patikėti, jėga ir įkarščiu jie mėgina pasukti riedančio laiko stipinus atgal, gražinti pasauliui anksčiau esančią sicutulingą polėkį, tačiau Anglija trokšta ramybės ir atstumia išsišokėlius. Jie gelbstisi bėgdami į romantikos slaptavietes, iš varganų žiežirbų stengiasi vėl įžiebtį ugnį, tačiau likimo neįveiksi. Tirėnų jūroje skęsta Shelley's, karštinė sudegina lordą Byroną Misolungyje: laikas jau nebenori jokių nuotykių. Pasaulis nusidažo pelenų spalva. Anglija ramių ramiausiai kramto dar kruviną grobį; karaliauja buržua, prekeivis, makleris, besirąžantis soste tarsi ant kušetės. Anglija virškina. Menas, kad būtų populiarus, tuo laikotarpiu turėjo būti lengvai virškinamas, privalėjo netrikdyti, neužgriūti audringais jausmais, tik glostyti ir kasyti, jis galėjo būti sentimentalus, tačiau jokia būdu ne tragiškas. Niekas netroško siaubo, žaibu perveriančio krūtinę, užimančio kvapą, stingdančio kraują, – visa tai pernelyg gerai žinoma tikrovė, apie ją pranešdavo prancūzų ir rusų laikraščiai, – pageidaujama šiek tiek išgaščio, pokšto ir žaidimo, išvyniojančio besiritinėjančią spalvingą istoriją kamuolį. Žmonės troško knygų, kurias galėtų jaukiai skaityti prie židinio, audrai klebenant staktą, tokių, kurios pačios blyksi ir spragsi daugybe nepavojingų liepsnelių; jiems reikėjo meno, šildančio širdį tartum arbata, tačiau be džiaugsmo ugnies svaigulio. Užvakarykščiai nugalėtojai, norėję tik išlaikyti ir išsaugoti *status quo*, nieko nekeisdami ir nerizikuodami, pasidarė tokie baikštūs, kad baiminasi net savo stiprių jausmų. Knygose, kaip ir gyvenime, jie tenori gerai suderintų aistrų, be audringų ekstazių, trokšta normalių, padoriai reiškiamų jausmų. Laimė anuometinėje Anglijoje tapatinama su jaukumu, estetika – su padorumu, juslingumas – su perdėtu drovumu, tautinis jausmas – su lojalumu, meilė – su santuoka. Visos gyvenimo vertybės – mažakraujės. Anglija patenkinta ir nepageidauja permainų. Menas, kad jį pripažintų tokia soti tauta, irgi turi būti patenkintas esamybe, privalo girti ją ir nesiveržti už tikrovės ribų. Šis jaukaus, mielo, nesunkiai įkandamo meno troškimas atranda savo genijų, kaip kadaise Elžbietos Anglija pastebėjo Shakespeare'ą. Dickenso kūryba – įsikūniję anuometinės Anglijos meniniai poreikiai. Atėjęs laiku, jis pelnė šlovę; tačiau epochos poreikiai įveikė rašytoją, ir tai – jo tragizmas. Kūrėjo meną penėjo veidmaininga moralė, sočios Anglijos jaukumas ir jei ne išskirtinė meninė jo kūrinų galia, jei ne švytintis, auksu kibirkščiuojantis humoras, nuslepiančias jausmų blankumą, Dickensas būtų reikšmingas tik anglų pasauliui ir visiškai nerūpėtų mums, kaip nerūpi graibštūs tūkstančių romanų, sukurptų anapus Lamanšo, autoriai. Tik visa siela nekęsdamas veidmainingo ribotumo, būdingo Viktorijos epochos kultūrai, gali susižavėjęs įvertinti genialumą žmogaus, kuris privertė mus susidomėti šiuo kokčiu sotaus pasitenkinimo pasauliu ir bemaž jį pamilti, žmogaus, kuris išvelgė poeziją banaliausioje gyvenimo prozoje.

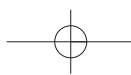

Pats Dickensas niekada nestojo prieš šią Angliją. Tačiau jo sąmonės gelmėse menininkas grūmėsi su anglu. Iš pradžių jis žengė tvirtai ir užtikrintai, tačiau ilgainiui pavargo bristi per klampų ir birų epochos smėlį ir vis dažniau pasukdamas senais, tradicijos išmintais takais. Dickensą įveikė jo epocha, todėl, galvodamas apie jo likimą, visada prisimenu Guliverio nuotykius Liliputų šalyje. Liliputai tūkstančiais plonyčių siulų priraišioja miegantį milžiną prie žemės, o nubudusį laiko nelaisvėje ir nepaleidžia tol, kol jis pasiduoda ir prisiekia niekada nepažeisias šalies įstatymų. Taip ir anglų tradicija apnarpliojo ir įkalino nežinomybėj miegantį Dickensą: viena sėkmė po kitos spaudė jį prie anglų žemės, užvertė šlove ir surišo jam rankas. Po ilgos niūrios vaikystės tapęs parlamento stenografininku, kartą pamėgino parašyti keletą trumpų straipsnių – ne tiek pajutęs impulsyvų kūrybinį poreikį, kiek norėdamas padidinti savo pajamas. Pirmasis bandymas pavyko, jis tapo laikraščio bendradarbiu. Paskui leidėjas paprašė parašyti apie vieną klubą satyrinių tekstų, papildančių seriją karikatūrų iš anglų *gentry* gyvenimo. Dickensas sutiko. Sėkmė pranoko visus lūkesčius. Pirmieji „Pikviko klubo užrašų“ numeriai sulaukė nepaprasto pasisekimo; po dviejų mėnesių Bozas tapo nacionaliniu autoriumi. Šlovė vertė jį rašyti, „Pikvikas“ tapo romanu. Ir vėl sėkmė. Vis tankiau susipina smulkūs tinklai, slapti nacionalinės šlovės pančiai. Plojimai ginė rašytoją nuo vieno kūrinio prie kito, vis atkakliau primesdami jam amžininkų skonį. Tačiau šimtai tūkstančių tinklų, painiausiai sunarpliotų iš plojimų, triukšmingos sėkmės, išdidaus savo kūrybinės valios suvokimo, dabar tvirtai pririšo Dickensą prie anglų žemės, kol jis kapituliavo, prisiekė sau niekada neperžengti estetinių ir moralinių tėvynės įstatymų. Rašytojas tapo anglų tradicijos, smulkiaburžuazinio skonio įkaitu, moderniuoju Guliveriu tarp Liliputijos gyventojų. Nuostabi vaizduotė, galėjusi kaip erelis skrieti virš šio ankšto pasaulio, pakliuvo į sėkmės pančius. Kūrybinį įkvėpimą prislėgė gilus vidinis pasitenkinimas. Dickensas buvo patenkintas. Patenkintas pasauliu, Anglija, amžininkais – jie atsilygino tuo pačiu. Nei jis, nei kiti nenorėjo būti kitokie. Svetima jam buvo nirši meilė, trokštanti bausti, sukrėsti, paskatinti ir išaukštinti, jam stigo amžinos didžio menininko valios ginčytis su Dievu, atsizadėti jo pasaulio ir sukurti naują pagal save. Dickensas buvo romus ir nedrąsus; visa, ką matė, jam sukeldavo meilią nuostabą, nuolatinį vaikišką, nevaržomą susižavėjimą. Rašytojas buvo patenkintas. Jam nedaug reikėjo. Kadaisė buvo vargšas, likimo pamirštas, žmonių įbaugintas berniukas; apgailėtinos profesijos atėmė jaunystę. Anuomet kupinas spalvingų svajū, tačiau visi jį atstūmė ilgam įbaugindami. Tai degino Dickensą. Jo vaikystė – išties poetinis, tragiškas išgyvenimas, kai kūrybinės valios sėkla krito į derlią nebylaus skausmo dirvą; paskui, įgavęs jėgų ir įtakos, Dickensas labiausiai troško atkeršyti už vaikystę. Savo romanais norėjo padėti visiems vargšams, apleistiems, pamirštiems vaikams, kurie, kaip jis kadaisė, prisikentėjo nuo blogų mokytojų, apleistų mokyklų, abejingų tėvų, vangaus, beširdžio, savanaudžio daugumos žmonių būdo. Jiems norėjo išsaugoti keletą spalvingų vaikiško džiaugsmo žiedų, kadaisė Dickenso krūtinėje nuvytusius, nes jų nepalaistė gerumo rasa. Paskui gyvenimas suteikė viską, jau nereikėjo skūstis, tačiau vaikystė šaukėsi keršto. Vienintelis moralinis jo kūrybos siekis buvo šis gyvybinis troškimas padėti bejėgiams: šitaip norėjo pagerinti to meto gyvenimą. Rašytojas jo neatmeta, nesukyla prieš valstybės normas, negrasina, įnirtęs nemojuoja kumščiais, nestoja prieš visą kartą, prieš įstatymų leidėjus, buržuaziją, visų konvencijų melagingumą, tik atsargiai parodo pirštu į šen bei ten žiojinčias atviras žaizdas. Anglija – vienintelė Europos šalis, netaisčiusi 1848 m.; Dickensas norėjo ne griauti ir iš naujo kurti, o pataisyti ir

pagerinti, nugludinti ir sušvelninti socialinio neteisingumo apraiškas ten, kur jų dyglis pernelyg aštriai ir skaudžiai smigo į visuomenės kūną, tačiau niekada nemėgino nustatyti negerovių ištakų, ieškoti pirminės priežasties ir ją sunaikinti. Kaip tikras anglas nesiryžta kėsintis į moralės pamatus, jam, tikram konservatoriui, jie tokie pat šventi kaip Evangelija, kaip *gospel*. Šis pasitenkinimas, vangaus epochos temperamento vaisius, labai būdingas Dickensui. Rašytojas mažai norėjo iš gyvenimo, kaip ir jo herojai. Balzaco herojus godus ir valdingas, garbėtroškos deginamas geidžia valdžios. Jos niekada negana. Visi herojai nepasotinami, kiekvienas – pasaulio užkariautojas, maištininkas, anarchistas ir kartu tironas. Jų temperamentas napoleoniškas. Dostojevskio herojai irgi kupini aistros ir ekstazės, jų valia atmeta pasaulį ir, išdidžiai neigdama realų gyvenimą, siekia tikrojo; nenori būti buržua, paprastais žmonėmis, pro kiekvieno nuolankumą prasimuša pavojingos puikybės tapti išganytoju žiežirba. Balzaco herojus nori pavergti pasaulį, Dostojevskio – jį įveikti. Abu stengiasi išsiveržti iš kasdienybės begalybės link. Dickenso žmonės be galo kuklūs. Dievaž, ko jie nori? Šimto svarų atlygio per metus, mielos žmonos, tuzino vaikų, vaišingai padengto stalo geriems bičiuliams, kotedžo palei Londoną ir žalumos už lango, mažučio sodelio ir saujelės laimės. Idealai miesčioniški, smulkiaburžuaziniai, – tai atsispindi Dickenso kūryboje. Jo personažai nepageidauja pasaulio tvarkos permainų, netrokšta nei turto, nei skurdo, jiems reikia malonaus vidurio; tokia gyvenimo maksima labai išmintinga, kai jos laikosi smulkus krautuvininkas ar vežikas, tačiau be galo pavojinga menininkui. Dickenso idealus nublukino vargana aplinka. Ne niršus Dievas, didingas ir antžmogiškas, suvaldydamas chaosą sukūrė šiuos romanų pasaulius, o patenkintas stebėtojas, lojalus biurgeris. Visų Dickenso romanų atmosfera perdėm buržuazinė.

Didis ir nepamirštamas rašytojo nuopelnas tėra tas, kad jis atskleidė buržuazijos romantiką, prozos poeziją. Dickensas pirmasis supoetino nepoetiškiausios tautos kasdienybę. Jis privertė saulę šviesti pro pilkas ūkanas; kas bent kartą matė, kokį spindulingą auksą iš liūdno ūkanų kamuolio audžia įsiplieskianti Anglijoje saulė, tas supras, kiek laimės suteikė tautai rašytojas, savo kūriniuose pavaizdavęs šią išsivadavimo iš švino brėkšmos akimirką. Dickensas – aukso diadema, nušviečianti anglų kasdienybę, aureolė, tviskanti virš paprastų daiktų ir kuklių žmonių, Anglijos idilė. Savo herojų jis ieškodavo siaurose priemiesčių gatvelėse, pro kurias abejingai praeidavo kiti rašytojai. Šie dairydavosi personažų po aristokratijos salonų sietynais, mynė kelius į stebuklingą *fairy tales* mišką, tuos kūrėjus traukė tai, kas tolima, neįprasta, ypatinga. Paprastas miestietis jiems tebuvo įsikūnijusi žemės trauka, o reikėjo aistringų, prašmatnių sielų, apimtų ekstazės ir besiveržiančių aukštyn, reikėjo lyriško, herojiško žmogaus. Dickensas nesigėdydamas pasirinkdavo savo herojumi paprastą duonpelnį. Jis šiam sluoksniui išsaugojo graudulingą pagarbą, kadangi pats buvo *self-made-man*, kilęs iš prastuomenės. Kupinas keisto entuziazmo viskam, kas banalu, žavėjosi visiškai bevertėmis senienomis, gyvenimo mažmožiais. Rašytojo knygos – irgi savotiška senienu krautuvelė, *curiosity shop*, pilna sendaikčių, kurie kiekvienam kitam būtų bevertė, krūsnis keistenybių ir juokingų niekniekių, dešimtmečiais veltui laukusių mėgėjo. Dickensas paėmė šiuos senus, apdulkėjusius daiktus, nušveitė iki blizgesio, išdėliojo ir nušvietė savo linksmybės saule. Ir staiga jie sutvisko neregėtomis varsomis. Taip jis elgėsi su mažais, nevertinamais paprasto žmogaus jausmais, įsiklausydavo į juos ir tol derindavo emocijas, kol jos vėl sutiksėdavo tartum gyvos. Paskui staiga tarsi skambantis laikrodinis pradėdavo zvimbti, gausti, galiausiai tyliai dainuoti senovišką melodiją, daug mielesnę už visas melancholiškas legendinių riterių balades ir jūros ledi

kanconas. Taip Dickensas atkapstė iš užmaršties pelenų ir vėl sudėliojo į tviskančią visumą visą paprastų žmonių pasaulį: tik rašytojo kūrinuose jis iš tikrųjų atgijo. Atlaidumas leido suprasti visas šio pasaulio kvailystes ir ribotumą, meilė – regimas jo grožybės, o visus šio pasaulio prietarus kūrėjas pavertė nauja, itin poetiška mitologija. Jo apsakymuose svirplio čirškimas ant židinio virto muzika, naujamečiai varpai prabilo žmonių kalba, Kalėdų stebuklas sutaikė poeziją ir religinį jausmą. Dickensas aptiko gilesnę menkiausios šventės prasmę, padėjo paprastiems žmonėms atrasti kasdienio gyvenimo poeziją, paskatino dar labiau pamilti tai, kas jiems jau buvo mieliausia, – *home*, ankštą kambarėlį, kuriame traška sausos pliauskos židiny, plieskia raudona liepsna, ant stalo dūzgia ir dainuoja arbatinukas, kur bergždžių norų nekamuojami žmonės pasislepia nuo godžių audrų, siautulingų pasaulio iššūkių. Kasdienybės poeziją jis norėjo atskleisti visiems, pasmerktiems kasdienybei. Tūkstančiams, milijonams parodė, kur jų skurdų gyvenimą palyti amžinybė, kur po kasdienybės pelenais slypi tylaus džiaugsmo žiežirba, ir išmokė iš jos įpūsti linksmą jaukią ugnį. Rašytojas troško padėti vargšams ir vaikams. Visa, kas materialiu ar dvasiniu požiūriu peržengė tokios vidutinės būsenos ribas, jam kėlė antipatiją; Dickensas iš visos širdies mylėjo tik tai, kas įprasta, vidutiniška. Erzino turtuoliai, aristokratai, gyvenimo lepūnai; knygoje jie visada sukti ir šykštūs, rašytojas bemaž visada pateikia ne jų portretus, bet karikatūras. Dickensas negalėjo pakęsti šių žmonių. Per dažnai vaikystėje teko nešti laiškus tėvui į Maršalsio skolininkų kalėjimą, matyti turto arešto orderius, patirti pinigų stygių; metus jis praleido Hangerford Sterze, mažame, purvina pastogės kambarėlyje, į kurį neišpisdavo saulė, kraudamas batų tepalą į indelius ir kas dieną šimtus jų aprišdamas špagatu, kol vaikiškos rankelės pradėdavo degti ir iš akių pasipildavo nuoskaudos ašaros. Dickensas šaltais ūkanotais Londono gatvių rytais dažnai kentė alkį ir nepriteklių. Anuomet niekas jam nepadėjo, kariatos pravažiudavo, raiteliai prašuoliudavo pro šalantį berniuką, vartai jam neatsiverdavo. Gerumą patyrė tik iš paprastų žmonių, todėl tik jiems norėjo atsidėkoti. Rašytojo kūryba nepaprastai demokratiška – anaipol ne socialistinė, nes jis nebuvo linkęs į radikalumą, – vien meilė ir užuojauta teikia jai patetiškos ugnies. Dickensas mielai pasiliko paprastų miestiečių pasaulyje, tarpinėje srityje, ribojamoje prieglaudos ir rentos; tik tarp jų jautėsi gerai. Jis taip išsamiai ir pasimėgaudamas vaizduoja šių miestiečių kambarius, tarsi pats norėtų juose gyventi, nuaudžia margus, saulės spindulių nutviekstus likimus, dalijasi kukliomis jų svajomis su savo herojais; yra užtarėjas, mokytojas, numylėtinis, skaisti, amžinai šilta saulė, nušviečianti paprastą pilkšvą jų pasaulėlį.

Tačiau kaip Dickensas praturtino šią kuklių paprastų žmonių tikrovę! Jo knygoje nauju kosmosu, visata su savo žvaigždėmis ir dievais tapo miestiečių gyvenimo būdas, jų namų apyvokos daiktai, profesijų įvairovė, neaprepiamas jausmų margumynas. Bemaž sustingusioje, vos banguojančioje mažų gyvenimų plynėje skvarbus žvilgsnis ižiūrėjo lobius ir smulkiausių akių tinklu iškėlė į šviesą. Dickensas iš grūsties ištraukė savo žmones, šimtus personažų, – jų pakaktų visam miesteliui apgyvendinti. Tarp šių žmonių – nepamirštami personažai, ne tik amžini literatūroje, bet ir perėję į gyvą tautos kalbą, – Pikvikas ir Semas Veleris, Peksnifas ir Betsi Trotvud, – jų vardai iš karto pažadina linksmus prisiminimus. Kokie turtingi šie romanai! Vien Deivido Koperfildo epizodų pakaktų visam kito rašytojo kūrybiniam gyvenimui; Dickenso knygos – kupinos nepaliamojamo vyksmo ir gausos, tai ne vokiškieji romanai, kurie beveik visi tėra išstetos psichologinės novelės. Rašytojo kūrinuose neaptiksime mirties taško, smėlio dykros, juose pulsuoja įvykių potvyniai ir atoslūgiai, šie romanai neiš-

matuojami ir neaprepiami kaip jūra. Vos įstengi apžvelgti linksną ir niršų žmonių knibždėlyną; šie žmonės užkariauja širdį, išstumia vienas kitą, nusukuriuoja tolyn. Tarsi bangų keteros jie iškyla virš milžiniškų miestų srauto, paskui krenta į įvykių putas, tačiau vėl išnyra, vėl kyla ir krenta, apsikabindami, arba atstumdami, vieni kitus; vis dėlto šis judėjimas anaipol ne atsitiktinis, anapus smagaus chaoso viešpatauja tvarka, gijos vis iš naujo susiaudžia į spalvingą kilimą. Neprapuola nė vienas personažas, atrodytų, atsitiktinai praslinkęs pro šalį; kiekvienas papildo, atskleidžia arba neigia kitus, paryškina šviesą ar sutirština šešėlius. Mįslingų, linksmų ir rimtų įvykių painiava tarsi žaidžiantis kačiukas tai šen, tai ten stumdo veiksmo kamuolį, jausmas greitai šokčioja atspalvių skale aukštyn ir žemyn, viskas susimaišo – džiūgavimas, siaubas, išdaiga. Debesys užplaukia, išsisklaido, vėl susitelkia, tačiau galiausiai audros išgrynintas oras, nutviektas nuostabios saulės, spindi. Vieni Dickenso romanai tarsi „Iliada“, vaizduojanti tūkstančius dvikovų, žemiško pasaulio „Iliada“ be dievų, kiti – tiesiog romios, kuklios idilės; tačiau visi – ir puikieji, ir sunkiai skaitomi – kūriniai trykšta švaistūniška įvairove. Visuose, net niūriausiuose ir gaudžiausiuose, ant tragiško peizažo uolų tarsi gėlės pabirusios smulkutės grožybės. Visur šios nepamiršamos grožybės žydi tarsi mažutės, kuklios, ne iš karto pastebimos žibuoklės, lūkuriuojančios plačiose knygų pievose, visur per tamsias rūsčių įvykių uolas čiurlendamas žemyn skuba skaidrus nerūpestingos linksmybės šaltinis. Kai kuriuos Dickenso knygų skyrius galima palyginti tik su peizažais, tokie jie tyri, tokie dieviškai laisvi nuo žemiškų aistrų, taip spinduliuoja džiugų, švelnų žmoniškumą. Vien jau todėl galima pamilti Dickensą, mat šie maži šedevrai, taip švaistūniškai išbarstyti po jo kūrinius, demonstruoja autoriaus gabumus. Kas pajęgtų suskaičiuoti rašytojo herojus, – išsiplaškusius, džiugius, geraširdžius, kiek juokingus ir visada tokius įdomius? Jie įpainiojami į smagiausius nuotykius, pavaizduoti personažų įgeidžiai, individualūs ypatumai, keisčiausios profesijos. Nors herojų daugybė, visi jie nepanašūs vienas į kitą, kiekvienas stropiai individualizuotas iki menkiausių smulkmenų, neaptiksime štampos ar schemos, personažai kūniški ir gyvybingi, ne išgalvoti, o pamatyti. Pamatyti neprilygstamu rašytojo žvilgsniu.

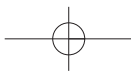
Šis žvilgsnis – neregėto tikslumo, nuostabus, neklystantis instrumentas. Dickensas buvo regėjimo genijus. Pažvelkime į bet kurį jo portretą – jaunystės ar, dar geriau, brandžių metų: dėmesį prikausto nuostabios akys. Tai ne „beprotiškos poeto akys... tarp žemės ir dangaus“* ar elegiška apniukusios, švelniai nuolaidžios ar ugnimi degančios. Tai anglo akys – šaltos, pilkos, plienų žybsinčios. Jos tarsi plieno seifas, kuriame niekas nedingsta ir nesudega, sandariai izoliavusios saugo viską, ką kada nors – vakar ar prieš daugybę metų – pateikė išorinis pasaulis: tauriausius ir menkiausius dalykus, Londone smulkmenų krautuvelės spalvotą iškabą, pastebėtą penkiamečio berniukščio neatmenamais laikais, ar tik dabar pamatytą už lango žiedus skleidžiantį medį. Nieko šios akys nepamiršdavo, buvo stipresnės už laiką; į atminties taupyklę gulė detalė po detalės, laukdamos rašytojo dėmesio. Niekas nenunirdavo užmarštin, niekas nebluko ir neblanko, įspūdžiai kaupėsi ir laukė, išlikdami kvapūs ir sultingi, spalvingi ir ryškūs; niekas nemirė ir nevyto. Neprilygstama Dickenso regimoji atmintis. Plieno ašmenimis jis perskrodžia vaikystės rūką; romane „Deividas Koperfildas“, užmaskuotoje autobiografijoje, dvimečio vaiko prisiminimai apie mamą ir tarnaitę iškyla iš pasąmonės gelmių tarsi aštrių peiliu išrėžti siluetai. Dickensui

* V. Šekspyras, „Vasarvidžio nakties sapnas“, Raštai, IV t., Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 80.

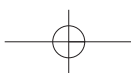
svetimi blankūs kontūrai; jis nepalieka galimybių matyti pasaulį įvairiai, nupiešia viską itin aiškiai. Rašytojo vaizduojamoji galia nepalieka laisvės skaitytojo vaizduotei, nuslopina ją (todėl jis ir tapo kūrėjo idealu vaizduotės neturinčiai tautai). Paduokite Dickenso knygas dvidešimčiai dailininkų ir užsakykite Koperfildo ir Pikviko paveikslus: piešiniai bus panašūs; menininkai pavaizduos tuklų poną balta liemene, draugiškai žvelgiantį pro akinių stiklus, ir gražų, šviesbruvį, nedrąsų berniuką į Jarmutą vykstančioje pašto karietoje. Dickensas viską vaizduoja taip tiksliai ir kruopščiai, kad, norom nenorom, pasiduodi jo hipnotizuojančiam žvilgsniui; tai ne magiškas žvilgsnis Balzaco, kuris leidžia savo žmonėms ištrukti iš ugningo jų aistrų debesies tik tada, kai šis chaotiškai susiformuos; tai perdėm žemiškas – jūreivio, medžiotojo, sakalo – žvilgsnis, pastebintis menkiausias žmogaus ypatybes. Tačiau smulkmenos, paties Dickenso žodžiais, ir sudaro gyvenimo prasmę. Jo žvilgsnis fiksuoja išraiškingus mažmožius: drabužio dėmę, silpnus ir bejėgiškus sutrikimo gestus, rausvų plaukų sruogą, dirščiojančią iš po tamsaus peruko, kai šio savininkas įtūžta. Dickensas jaučia menkiausius niuansus, užčiuopia, kaip juda kiekvienas pirštas spaudžiant ranką, pastebi blyškiausią šypsenos niuansą. Prieš tapdamas literatu jis dirbo stenografininku parlamente, ten išmoko pateikti visumos ekstraktą, vienu brūkšniu pavaizduoti žodį, trumpu užraitu – visą sakinį. Vėliau jau kaip rašytojas jis tarsi stenografavo tikrovę, užuot išsamiai aprašinėjęs, apsiribodavo mažu išraiškingu ženklų, iš margų tikrovės faktų išdistiliuodamas esenciją. Buvo be galo pastabus tokiems smulkiems išoriniams požymiams, jo žvilgsnis nieko nepraleisdavo, tarsi geras fotoaparato objektyvas užfiksuodavo judesį ar gestą per šimtąją sekundės dalį. Niekas neprasprūsdavo. Akylumą dar stiprino keista žvilgsnio refrakcija: atspindimo objekto proporcijos nebuvo natūralios kaip paprastame veidrodyje, jis tarsi gaubtas, todėl išdidindavo šio objekto būdingas ypatybes. Dickensas visada išryškindavo ypatingus savo žmonių požymius, nesitenkindavo objektyviai pavaizduodamas, visada perdėdavo ir sukarikatūrindavo. Šitaip išdidinti, jie įgauna simbolio prasmę. Tuklusis Pikvikas įkūnija ir sielos minkštumą, liesasis Džinglis – jos įdiržimą, piktas personažas tampa šėtonu, geras – tikra tobulybe. Dickensas, kaip kiekvienas didis menininkas, perdeda, tačiau siekia ne didingumo, o humoro. Tokį neapsakomai smagų vaizdavimą lėmė ne tiek įnoris ar išdykumas, kiek nuostabi jo regos ypatybė, be galo akylas žvilgsnis geba visus reiškinius atspindėti, iškraipyti, juos paverčiant keistenybėmis ir karikatūromis.

Dickenso genialumas slypi ne šiek tiek miesčioniškoje sieloje, geniali savotiška jo optika. Dickensas niekada nebuvo psichologas, magiškai suvokiantis žmogaus sielą, sudaiginantis jos šviesiąsias ar tamsiąsias sėklas ir paslaptinai išauginantis visą spalvų ir formų gausybę. Rašytojo psichologijos ištakos – regimi dalykai, jis apibūdina žmones, pateikdamas grynai išorinius požymius, tiesa, būdingiausias ir subtiliausias, regimus tik akylu rašytojo žvilgsniu. Dickensas pradeda pasakojimą kaip anglų filosofai – ne nuo prielaidų, o nuo požymių. Pastebi menkiausias grynai materialias psichinio gyvenimo apraiškas ir savo nuostabia karikatūrine optika atskleidžia visą charakterį. Leidžia atpažinti asmenybės tipą pagal požymius. Dickensas apdovanoja mokytoją Kriklą tokiu tyliu balsu, kad atrodo, jog personažas vos įstengia išgauti garsą. Ir išsyk nujauti, kokį siaubą kelia vaikams šis žmogus, kai jam, stengiantis ištarti žodį, ant kaktos iš pykčio iššoka gysla. Urijos Hipo rankos visada šaltos ir drėgnos, – nuo jo iškart padvelkia nepasitenkinimas, gyvatiškas koktumas. Tai mažmožiai, išoriniai požymiai, tačiau visada sąveikaujantys su psichika. Kartais tai, ką vaizduoja Dickensas, tėra žmogaus pavidalą įgavęs įgeidis, valdantis šį žmogų tarsi mechani-

nę lėlę. Rašytojas dažnai savo herojus charakterizuoja per jų palydovus – kas būtų Pikvikas be Semo Velerio, Dora be Džipo, Barnabis be varno, Kitas be ponio! – ir, remdamasis ne pačiu modeliu, o groteskišku jo šešėliu, parodo personažo ypatumus. Iš tikrųjų Dickenso sukurti charakteriai tėra visuma požymių, tačiau taip tiksliai išskobtų, kad, papildydami vienas kitą, jie sudaro tobulą mozaiką, puikų portretą. Todėl bruožų efektas dažniausiai tėra išorinis, jutiminis, jie sukelia ryškius regimuosius vaizdus ir gana blankius jausmus. Pakanka paminėti kokį nors Balzaco ar Dostojevskio personažą, pvz., tėvą Gorijo ar Raskolnikovą, ir išsyk ataidi jausmas – atsidavimo, nevilties, aistrų verpeto prisiminimas. Ištarus „Pikvikas“, išnyra džiugaus, tuklaus pono su auksinėmis liemenės sagomis portretas. Štai esminis skirtumas: Dickenso personažus suvokiame kaip tapybos, Dostojevskio ir Balzaco – kaip muzikos kūrinčius. Mat šie kūrė pasitelkdami intuciją, o Dickensas reprodukovavo, anie regėjo dvasios, Dickensas – kūno akimis. Jis tyko personažo sielos ne ten, kur ji pakyla iš nesąmoningos nakties tarsi vaiduoklis, iššaukiamas tik septyneriopai tvieskiančios pranašišku kerų šviesos, dairosi bekūnio fluide ten, kur šis palieka savo pėdsakus tikrovėje, aptinka tūkstančius sielos apraiškų kūne ir tuo apsiriboja. Rašytojo vaizduotės šaltinis – žvilgsnis, todėl jos užtenka tik saikingiems, žemiškiems jausmams ir personažams; Dickenso žmonės plastiški tik esant nuosaikiai normalių jausmų temperatūrai. Herojai, veikiami aistros karščio, arba ištirpsta tarsi vaško liejiniai, prapliupdami sentimentais, arba sudiržta nuo neapykantos ir pasidaro dužūs. Dickensui sekasi vaizduoti tik tiesmukus personažus, o tie – daug įdomesni, kuriuose neatskiriamai susipina tūkstanteriopai švytavimai tarp gėrio ir blogio, tarp Dievo ir žvėries, lieka už rašytojo regos ribų. Jo žmonės visada vienareikšmiai, nepriekaištingi didvyriai, arba niekingi sukčiai, jų prigimtis nulemta iš anksto: aureolė virš galvos ar įdagas ant kaktos. Dickenso pasaulis švytuoja tarp *good* ir *wicked*, tarp jautrumo ir nejautros. Rašytojo metodas neleidžia peržengti šių ribų, įeiti į paslaptinių sąryšių ir mistinių sampynų pasaulį. Heroišku ir didingų dalykų neįmanoma išmokti. Čia jo šlovės ir tragedijos ištakos: visada pasiliko viduryje – tarp genijaus ir tradicijos, tarp neregėto ir banalaus, žengdamas sutvarkytais žemiško pasaulio keliais, apsiribodamas tuo, kas miela ir graudu, jauku ir miesčioniška.

Tačiau Dickensui nepakako pelnytų šlovės: idilijos autorius ilgėjosi tragizmo. Vis iš naujo imdavosi tragedijos, tačiau tesukurdavo melodramą. Čia buvo jo riba. Šie mėginimai anaipatol nedžiugina: nors Anglijoje „Pasakojimas apie du miestus“ ir „Niūrūs namai“ laikomi didžiais kūriniais, mūsų jausmams jie nieko nesako, nes kūrinčių didis mostas išgalvotas. Išties nepaprastos Dickenso pastangos suteikti šiems romanams tragizmo: rašytojas kurpia vieną sąmokslą po kito, tarsi uolų luitus kabina virš herojų galvų baisias katastrofas, sukuria lietaus naktų, liaudies sukilimų ir revoliucijų baisenybes, įsuka ištisą bauginimo mechanizmą. Tačiau niekada nepatiri pakilau siaubo, sielos klaiko, pajunti tik išgąstį, grynai fizinį pasibaisėjimo refleksą. Niekada jo knygoje neįvyksta tokių gilių sukrėtimų, tokių audringų proveržių, nuo kurių, lyg žaibui tvykstelėjus, širdį ilgesingai suspaudžia baimė. Grėsmė gena grėsmę, tačiau jos nebaugina. Dostojevskio kūrinčiuose staiga atsiveria prarajos ir kvapą užima, kai pajunti, kaip ši tamsa, ši bevardė praraja veriasi tavo paties krūtinėje; jauti, kaip iš po kojų sprūsta žemė, kaip apima ūmus, stiprus, tačiau saldus svaigulys, kyla noras pulti žemyn ir kartu pasibaisėjimas šiuo jausmu, džiaugsmas ir skausmas taip įkaitę (iki baltumo), kad jų tiesiog negali atskirti. Dickenso kūrinčiuose irgi yra prarajų. Jis atveria jas, pripildo tamsos, parodo, kokios jos grėsmingos; ir vis dėlto nejauti pasibaisėjimo, nepatiri ano saldaus dvasios nuopuolio svaigulio, kuris ir yra bene didžiausia estetinio mėgavi-

mosi vilionė. Visą laiką jautiesi saugus, tarsi laikytumeisi turėklų, žinai, kad tau neleis nukristi, kad herojus nepražus, kad kuris nors iš dviejų baltasparnių angelų, sklandančių šio anglų rašytojo pasaulyje, – užuojauta arba teisingumas – perneš personažą, gyvą ir sveiką, per visas prarajas ir tarpeklius. Dickensui trūksta nuožumumo ir drąsos, kad skelbtų tikro tragizmo pojūtį. Jis nėra herojiškas, veikiau – sentimentalus. Tragizmas – valia nenusileisti, sentimentalumas – ašarų ilgesys. Dickensas niekada nepasiekė kraštutinės beviltiško skausmo ribos, kur nėra nei ašarų, nei žodžių: švelnus graudulys, gaubiantis Doros mirtį „Koperfilde“ – rimčiausias jausmas, kurį rašytojas įstengė tobulai pavaizduoti. Pasiryžimą didžiam mostui visada sulaiko užuojauta. Kaskart jos aliejus (neretai karstelėjęs) numaldo Dickenso išburta stichijų audrą; sentimentalioji anglų romano tradicija nugali didingumo troškimą. Juk kūrinių įvykiai Anglijoje privalo tik iliustruoti įprastas moralės maksimas; pro likimo melodiją visada prasimuša motyvas: „Puoselėk ištikimybę ir dorumą.“ Finale turi įvykti apokalipsė, pasaulio teismas: gerieji kyla į aukštybes, blogieji nubaudžiami. Deja, Dickensas perkėlė šį teisingumą į daugumą savo romanų, jo sukčiai skęsta, arba išsižudo, išdidėliai ir turčiai bankrutuoja, o herojai mėgaujasi gerove. Dar ir šiandien anglas nepakenčia dramos, jei ši galiausiai jo nenuramina, ir patvirtina, kad viskas šiame pasaulyje klostosi kuo puikiausiai. Tokia perdėm angliška moralinio jausmo hipertrofija sutramdydavo didingiausią Dickenso polėkį rašant tragiškus romanus. Mat šių kūrinių pasaulėžiūra, kaip ašis, palaikanti jų stabilumą, tapdavo ne laisvo menininko, o anglikono buržuazijos teisingumas. Užuoat išlaisvinęs jausmus, Dickensas juos cenzūruoja: jis – ne Balzacas, neleidžia emocijoms stichiškai virti, užtvankomis ir kanalais nukreipia į vagą, kur jos suka buržuazinės moralės malūnus. Pamokslininkas, garbus dvasiškis, *common-sense* filosofas, mokytojas – visi šie vaidmenys nepastebimai suguža į menininko dirbtuvę ir kišasi į jo kūrybą, įtikinėdami, kad rimtas romanas, užuoat nuolankiai kopijavęs laisvą tikrovę, turi būti pavyzdys ir įspėjimas jaunimui. Žinoma, pagirtinos nuostatos buvo įvertintos: Dickensui mirus, Vinčesterio vyskupas liaupsino jo kūrinius, nes juos ramiai gali duoti skaityti kiekvienam vaikui; tačiau kaip tik tikroviško gyvenimo ignoravimas, prisitaikymas prie tariamų vaikų interesų sumenkina romanų įtaigos galią. Mums, ne anglams, šie kūriniai pernelyg trykšta dorovingumu. Kad taptum Dickenso herojumi, turi būti dorybių įsikūnijimu, puritono idealu. Fieldingo ir Smolletto – irgi anglų, tačiau gyvenusių džiugesniame šimtmetyje – personažai visiškai nekenkia tai, kad per muštynes jis sugurina priešininkui nosį arba, nepaisydamas karštos meilės kilmingajai damai, kartelį pataiko į jos kambarinės lovą. Dickenso romanuose net didžiausi ištvirkėliai neleidžia sau tokių begėdysčių. Jo palaidūnai nepavojingi, apie jų pramogas nerausdama gali skaityti bet kuri *spinster**. Antai palaidūnas Dikas Svivelėris („Senienų krautuvėlė“). Kuo jis nusižengia moralei? Dieve mano, išgeria ne du, o keturis elio bokalus, itin netvarkingai apmoka sąskaitas, truputį pasišlaisto, ir tiek. Galiausiai reikiamą akimirką gauna palikimą – žinoma, kuklų, – ir kaip padorus pilietis veda merginą, padėjusią vaikinui išsikaupti į doros kelią. Iš tikrųjų net Dickenso niekšai nėra visiškai pražuvėliai, – net apnikti blogų instinktų, yra blyškaus kraujo. Šis angliškas aistringumas neigiantis melas – tarsi įdargas rašytojo kūriniuose; žvairuojanti veidmainystė mato tik tai, ką nori matyti, nusuka tiriamą Dickenso žvilgsnį nuo tikrovės. Karalienės Viktorijos laikų Anglija sutrukdė rašytojui įgyvendinti didžiausią troškimą – parašyti išties tragišką romaną. Ūkanotasis Albionas apskritai būtų nutempęs Dickensą žemyn į savo sotų

* Senmergė (*angl.* – Vert.).

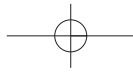

vidutiniškumą, suspaudęs populiarumo glėbyje ir pavertęs seksualinės melagystės advokatu, jei menininkas nebūtų regėjęs kito pasaulio, kuriame galėjo skleisti rašytojo kūrybinis ilgesys, jei nebūtų turėjęs tų sidabro sparnų – palaimingo, beveik nežemiško humoro, – pakeldavusių kūrėją virš nykaus pragmatizmo.

Šis džiuigus, laisvas, Britanijos ūkanų netemdomas pasaulis – vaikystės šalis. Angliškasis melas apgeni žmogaus juslingumą, užvaldo suaugusius; o vaikai nerūpestingai tarsi rojuje išgyvena savo jausmus, jie – dar ne anglai, tik maži ryškūs žmogiškumo žiedai, ryškaus vaikų pasaulio dar netemdo anglų veidmainystės miglos. Čia Dickensas parašė nemirtingus kūrinius – laisvai šeimininkaudamas, netrikdomas anglų buržua sąžinės. Tik vaikystės metai jo romanuose išties gražūs; nemanau, kad kada nors pasaulio literatūroje prašaps šie linksmi ir rimti gyvenimo apyaušrio epizodai ir personažai. Ar įmanoma pamiršti mažosios Nelės odiseją, kaip ji, tyra ir švelni, su nukaršusiu seneliu išseina iš didmiesčių dūmų ir tamsos į bundančią laukų žalumą, per visus pavojus ir rūpesčius – iki pat mirties – išsaugodama angelišką šypsena. Tai jaudina taip, kad nelieka nė lašo sentimentalumo, prabyla tikrieji, gyvieji žmogaus jausmai. Štai Tradlsas, riebus berniukas aptemptomis kelnėmis, piešiantis griaučius, kad užsimirštų gavęs pylos; štai Kitas, ištikimybės įsikūnijimas, mažasis Niklbis ir nuolat Dickenso romanuose išnyrantis gražus, „mažutis ir anaipol nelepinamas berniukas“, – pats Charlesas Dickensas, kaip niekas kitas įamžinęs savo vaikystės džiaugsmus ir skausmus. Vis iš naujo rašytojas pasakoja apie šį nuskriaustą, apleistą, įbaugintą, svajingą vaiką, tėvų paliktą našlaitį; čia Dickenso patosas artimas verksmui, o skardus balsas tampa sodrus kaip varpų gausmas. Rašytojo romanų vaikai yra labai įsimenantys. Juokas ir ašaros pinasi ir sutviska lyg vaivorykštė; sentimentalumas ir taurumas, tragedija ir komedija, tiesa ir poezija susitaiko, virsdami visiškai nauju lydiniu. Rašydamas apie vaikus, Dickensas įveikia angliškas, žemiškas ribas, yra be galo didis ir neprilygstamas. Jei kiltų noras pastatyti jam paminklą, reikėtų, kad žalvarinę rašytojo figūrą, tarsi globėją, tėvą ir brolių, suptų marmurinis šių vaikų ratelis. Juos Dickensas tikrai mylėjo kaip gryniausią žmogiškosios esmės išraišką. Jis suteikdavo herojams vaikiškų bruožų, norėdamas, kad jie taptų simpatiški. Rašytojas mylėjo net suvaikėjusius – silpnapročius ir pamišėlius. Kiekviename romane sutinkame bent vieną romų pamišėlį, kurio vargšė dvasia tarsi balti paukščiai skrajoja padangėse virš šio rūpesčių ir raudų slėnio, o gyvenimas – ne problema, ne pastanga ar uždavinys, tik palaimingas, visiškai nesuprantamas, tačiau gražus žaidimas. Dickensas jautriai vaizduoja šiuos žmones. Jis uždeda jiems begalinio gerumo aureolę prisiliesdamas atsargiai, kaip prie ligonių. Tai – palaimintieji, amžiams pasilikę vaikystės rojuje. Nes vaikystė Dickenso kūriniuose – rojus. Skaitydamas rašytojo romanus visada patiriu graudulį ir baimę, laukdamas, kol vaikai paūgės; žinau, dabar pamažu jie praras tai, kas saldžiausia, negrįžtama, netrukus poezija susipins su konvencijomis, gryna tiesa – su anglų melu. Rodos, ir pats Dickensas širdies gilumoje tai jaučia. Juk taip nenoriai išleidžia mylimiausius herojus į gyvenimą. Niekada jų nepalydi iki brandaus amžiaus, kai jie tampa banalūs krautuvininkai ir vežikai; atsisveikina vestuvių dieną, per visus pavojus nuvedęs iki bažnyčios durų, į ramutėlį patogios egzistencijos uostą. O rašytojui mieliausio vaiko, mažosios Nelės, įamžinusios labai brangų anksti mirusios mergaitės atminimą, Dickensas apskritai neįleido į šiurkštų nusivylimų ir melo pasaulį. Paliko amžiams vaikystės rojuje, pirma laiko užmerkė švelnias žydras akis, suteikdamas galimybę jai, nieko neįtariančiai, iš vaikystės šviesos persikelti tiesiai į mirties tamsą. Pernelyg mylėjo, kad atiduotų realiam pasauliui.

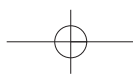

Kaip jau minėjau, Dickensui šis pasaulis – pavargusi ir soti buržuazinio saikingumo išpaikinta Anglija, siauras neapbrėptamų gyvenimo galimybių pjūvis. Tokį varganą pasaulį galėjo praturtinti tik didis jausmas. Balzacas suteikė buržua galybės savo neapykanta, Dostojevskis – išganytojo meile. Menininkas Dickensas šiuos žmones irgi išvaduoja iš žemės traukos – savo humoru. Jo žvilgsnis į smulkiaburžuazinį pasaulį neįgauna objektyvistinės svarbos, rašytojas neužtraukia himno – subjaurojusio daugelį šiuolaikinių vokiškų tėviškės romanų, – šlovinančio šaunius žmones, jų išganingą stropumą ir blaivumą. Ne, Dickensas geraširdiškai ir vis dėlto linksmi mirkteli savo herojams, kaip Gottfriedas Kelleris ar Wilhelmas Raabe'as padaro tuos personažus, nuskendusius savo liliptiškuose rūpesčiuose, šiek tiek juokingus. Tačiau šaržuoja draugiškai, geranoriškai, dėl visų išdaigų ir keistenybių versdamas juos dar labiau pamilti. Rašytojo knygas tarsi saulės spinduliai nušviečia humoras, kūrinių kuklus peizažas staiga pasidaro smagus ir nepaprastai mielas, kupinas tūkstančių žavingų stebuklų; šios gerosios ugnies šiluma viską pagyvina ir labiau įtikina, net netikros ašaros sužimba tarsi deimantai, mažos aistros įsiplieskia kaip tikras gaisras. Dickenso humoras išplėšia jo kūrybą iš laiko gniaužtų, pakelia į amžinybę, išvaduoja iš angliškojo nuobodulio, šypsena įveikia melą. Šis humoras tarsi Arielis plevena jo knygoje, pripildo kūrinius paslaptingos muzikos, įsuka į šokio sūkurį, didį gyvenimo džiaugsmą. Juoko yra visur. Blyksi tarsi kalnakasio lempelė net iš tamsiausių sumaišties šachtų, atpalaiduoja didžiausias įtampas, pernelyg sentimentalų toną sušvelnina ironijos gaida, perdėjimą – šešėliu, grotesku; humoras – taikantis, derinantis, amžinas Dickenso kūrybos veiksnys. Žinoma, tai angliška, perdėm angliška pašaipa, kaip ir kiekvienas rašytojo kūrinių elementas. Humorui irgi stinga aistros, jis ne narciziškas, niekada netampa švais-tūniškas. Dickenso humoras nepraranda saiko, negriaudi ir neraugėja kaip Rabelais juokas, nesiverčia kūlio, apimtas ekstazės, kaip Cervanteso, nutrūktgalviškai nešoka neįmanomybėn kaip amerikietiškas. Rašytojas visada išlieka tiesus ir santūrus. Dickensas kaip visi anglai šypsosi vien lūpomis, ne visu kūnu. Kūrėjo linksmybė nedegina pati savęs, tik žaižaruoja tūkstančiais mažų liepsnelių, liedama šviesą į žmonių gyslas, – tai žavingas šelmis, šmėklinėjantis, išdykaujantis tarsi žaltvykslė pačiame gyvenimo sūkuryje. Dickenso lemtis – būti per vidurį, tad ir jo humoras – svaigaus jausmo, audringo įnorio ir santūriai besišypsanti ironijos kompromisas. Šis humoras nepanašus į kitų didžiųjų anglų. Tai ne naikinamai kandi Sterno ironija ir ne šiurkščiai sąmojinga Fieldingo herojaus, kaimo dvarininko, linksmybė; Dickensas neaitrina žmogaus žaidžų kaip Thackeray'aus humoras, bet teikia džiugesį ir niekada nežeidžia, linksmi tarsi saulės zuikutis šokčioja aplink herojų galvą ir rankas. Nesistengia nei moralizuoti, nei žėisti satyros smagaliu, neketina po juokdario kepuraite slėpti kažko iškilmingai rimto. Apskritai nieko nenori. Tiesiog yra. Humoro egzistencija neturi jokio tikslo, tarsi savaime suprantama; šelmiška pati Dickenso rega, todėl jis vaizduoja personažus iškraipydamas ir sutirštindamas spalvas, suteikia jiems juokingų proporcijų ir komiškų įmantrybių, žavėjusių milijonus. Viskas atsidurdavo šiame šviesos rate, personažai tarsi šviečia iš vidaus; net sukčius ir niekšus gaubia humoro aureolė, lyg visas pasaulis, norom nenorom, pradėtų šypsotis, kai į jį pažvelgia Dickensas. Viskas spindi ir sūkurioja, atrodo, ūkanų kraštas amžiams išsivadavo iš saulės ilgesio. Kalba verčiasi kūlio, sakiniai sukasi susipindami ir atšokdami, jie žaidžia slėpynių su savo prasme, persimeta klausimais, erzina vienas kitą, išmuša iš vėžių, linksmybės įkvėpti leidžiasi šokti. Šis humoras nepalaužiamas. Gardus ir be seksualumo druskos, kurią uždraudė angliškoji virtuvė; jo nesuglumina ir rašytoją

užpjudęs spaustuvininkas; nei karštinė, nei vargas, nei apmaudas negali priversti Dickenso rašyti nelinksmai. Jo humoras neįveikiamas, glūdėjo šiose nuostabiai išvalgiose akyse ir išblėso kartu su jų šviesa. Niekas pasaulyje neįstengė pakenkti rašytojo juokui, turbūt tai nepavyks ir laikui. Negaliu įsivaizduoti žmogaus, kuris nepamėgtų tokių apsakymų kaip „Židinio svirplys“, sugebėtų atsispirti kai kurių knygų epizodų linksmybei. Sielos poreikiai – kaip ir literatūriniai – gali keistis. Tačiau, kol žmonės ilgėsis linksmybės, – tomis ramybės akimirkomis, kai užmiega pailsusi valia gyventi ir sieloje švelniai banguoja vien gyvenimo pojūtis, kai labiausiai geistinas tampa ramus melodingas širdies jaudulys, – ir Anglijoje, ir visame pasaulyje jie griebsis šių knygų.

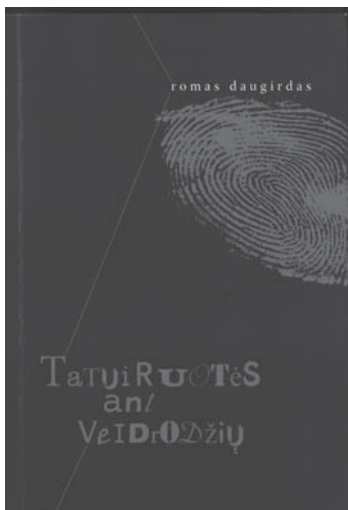
Šia ypatybe žemiški, pernelyg žemiški Dickenso kūriniai yra didingi ir amžini: jie kupini saulės, ši spinduliuoja ir šildo. Kai vertini didžiuosius meno kūrinius, svarbi ne tik jų vidinė įtampa, ne tik anapus romanų esantis žmogus, bet ir kūrinių sklaida, poveikis masėms. Galima sakyti, kad Dickensas, kaip joks kitas devynioliktojo šimtmečio rašytojas, pagausino pasaulyje džiaugsmo. Į jo knygas žvelgusių milijonų akyse suspindo ašaros; rašytojas tūkstančių krūtinėse iš naujo pasėjo juoko gėlių, kurios buvo nužydėjusios ar nudžiūvusios: jo įtaka toli peržengė literatūros ribas. Paskaitę apie brolius Čiriblius, turtuoliai susimąstydavo ir imdavo steigti fondus; kietaširdžiai susijaudindavo; patvirtintas faktas, kad, pasirodžius „Oliveriui Twistui“, vaikai gatvėse gaudavo daugiau išmaldos; vyriausybė pagerino vargšų prieglaudą ir pradėjo kontroliuoti privačias mokyklas. Dickensas inspiravo užuojautos ir geranoriškumo Anglijoje plėtrą, sušvelnėjo daugybės vargšų ir nelaimėlių likimas. Žinau, kad tokia įtaka neturi nieko bendra su estetinė meno kūrinio verte. Tačiau svarbi, nes liudija, kad kiekvienas didis kūrinys, peržengdamas fantazijos pasaulį, kuriame meninė valia visiškai laisva, paskatina ir realaus pasaulio pokyčius. Pakeičia bent jau regimą pasaulį, o paskui – pačią jausmų jutimo temperatūrą. Dickensas, skirtingai nei tie rašytojai, kurie šaukiasi užuojautos ir pagodos, stimuliuojo savo epochos linksmybę ir džiaugsmą, pagreitino kraujotaką. Pasaulis prašviesėjo nuo tos dienos, kai jaunas parlamento stenografininkas griebėsi plunksnos, kad aprašytų žmones ir jų likimus. Jis apdovanojo savo amžininkus džiaugsmu, o vėlesnes kartas Anglijos – tarp Napoleono karų ir imperializmo – *merry old England*, linksmybe. Po daugybės metų žmonės vis dar atsigręšę į šį jau senamadijį pasaulį su keistomis, išnykusiomis profesijomis, kurias seniai sutrynė industrializacijos piesta, ir galbūt nukreips savo žvilgsnį į šį patiklų gyvenimą, kupiną paprastų, tylių džiaugsmų. Dickensas sukūrė literatūrinę Anglijos idilę, tai jo kūrinys. Pernelyg nenuvertinkime šios tylumos ir pasitenkinimo, lygindami su kitokia – galingesne – kūryba: idilė irgi amžina, nuolat pasikartojanti forma. Rašytojo knygoje atsinaujino „Georgikos“, arba „Bukolikos“, poema žmogaus, atsitraukiančio, norinčio pailsėti nuo troškimų krušos, ir ši poema, keičiantis kartoms, amžinai kartosis. Ji pasirodo, kad vėl išnyktų, – kaip atokvėpis tarp jaudulių, sutelkiant jėgas prieš arba po pastangos, nuolat nerimstančios širdies pasitenkinimo akimirka. Vieni sukuria galybę, kiti – ramybę. Charlesas Dickensas pavertė poemą rimties akimirką pasaulyje. Šiandien gyvenimas pasidarė garsesnis, griaudžia mašinos, greitesnėmis apskukomis švilpia laikas. Tačiau idilė nemirtinga, nes ji – gyvenimo džiaugsmas; sugrįžta kaip žydras dangus po audros, amžina gyvenimo linksmybė po bet kokių sielos krizių ir sukrėtimų. Ir Dickensas kaskart sugrįš iš užmaršties, kai žmonės pajus džiaugsmo poreikį ir, pavargę nuo tragiškos aistrų įtampos, panorės iš tylesnių dalykų išgirsti sklindančią poezijos muziką.

NERIJUS CIBULSKAS

**Kelionė į
Metamorfozių
miestą**

Rodos, tiek nedaug laiko nutekėjo nuo tada, kai sklaidžiau Romo Daugirdo eilėraščių rinkinį „Suklijuotos gegutės“, kurio pasirodymu rūpinosi kultūros smogikų leidykla „Kitos knygos“, vis dar neprarandanti literatūriškai kertančios jėgos. Tuomet ir kultūrologas Vytautas Rubavičius išsitarė, jog R. Daugirdas pastaruoju metu yra užvaldytas ryškaus kūrybinio pakilimo. Dabar šis pasakymas atrodo aiškiaregiškas, nes šiandien poetinių abstrakcijų piešimu ir metaforiniais sprogdinimais užsiimančio meistro poezijos knygų sąrašas pasipildė dar viena, solidžiausia eilėraščių rinktine „Tatuiruotės ant veidrodžių“. Knyga, kurioje pateikiami jau seniau sudaryti „metafiziniai / kryžiažodžiai“ (p. 137),

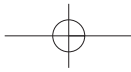

Romas Daugirdas. TATUIRUOTĖS ANT VEIDRODŽIŲ. – Vilnius: Naujoji Romuva, 2009. – 253 p.

o tai, kas neįmanoma, vėl tiesiog „konvulsyviai / prisiverčia atsitikti“ (p. 49).

Bet kuriam autoriui rinktinės sudarymas yra reikšmingas apmąstymo periodas. Užnugaryje – patys margiausi kūrybinės medžiagos pluoštai: reikia atsigręžti, susikaupti, sukurti individualią kūrybinių atrankos sistemą. R. Daugirdas eilėraščių iš pirmųjų šešių knygų pateikia visai negausiai, tačiau iš rinkinių „Laisvas kritimas“ (2007) ir „Suklijuotos gegutės“ (2008) – jau nemenką šūsnį. Galima spręsti, kad šių dviejų rinkinių išskyrimas yra ir savita poezijos knygos sudarymo logika (ar programa), kurią pasirinko poetas. „Tatuiruotės ant veidrodžių“ pradžia žymi pirmasis rinkinys „Pastabos paraštėse“ (1981). Toliau rinktinės struktūra išlieka itin paprasta: skyriai įgijo išleistų rinkinių pavadinimus ir išsidėstė chronologiškai. Paskutinis, devintas, knygos skyrius tai pat įvardytas be ceremonijų – „Ir naujauši“. Lankoniškas, kuklus variantas.

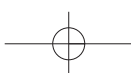
Reikėtų paminėti, jog jau nemažai prirašyta, prisamprotauta apie radikalią, avangardišką bei neišsifruojamą R. Daugirdo poetiką. Nepasiginčysi: literatūroje poetas – drąsus eksperimentatorius. Visi tartum susitarę siekia išpranašauti autoriaus kūrybai kokį nors naujovišką *-izmą*, bet iki šiol to padaryti vis nepavyksta. Šio kūrėjo poezija nuolat guldoma į skaitytojų ir vertintojų Prokrusto lovą, tačiau joje niekaip neišsitenka, nes mūsų jutimų „pasaulis yra jaukus ir nuspėjamas“ (p. 153). Priešingai, nei kuriamas R. Daugirdo. Vieniems poeto eilėraščiai galbūt yra meditaciniai (internetinio komentaro parafrazė), kitiems – nardymas po nesuvokiamo gilumo vandenis taip ir nesušlampant. Tačiau reziუმė akivaizdi – radikalusis R. Dau-

girdas yra pastebimas ir skaitomas. Manychiau, kad poetas tai puikiai suvokia. Jo žodžiais tariant, eilėraščių rinktinės sudarymas virto kelione į miestą, kuriame ilgai nebuvo: čia „laiko tėkmę / stabdo poetas / ir ne-tyčia suardo / barako simetriją“ („Poetas laike“, p. 72). Toks ardymo procesas (pritaikyčiau jam eilėraščio pavadinimą – „Dar viena meno prasmė“, p. 189) aktyviai veikia beveik visus poeto kūrinus. Kaip ir tikrovės pasaulio deta-lių *sulydymo* vyksmas, kuris simp-tomiškai pasirodo nuo pat pirmųjų R. Daugirdo rinkinių: „Sulydys priešta-ravimus / vinis ir prostitutė / tačiau dangus / išliks tiktai gražus“ („Poezijos reikšmė“, p. 56); „Įauga bėgantis į sto-vintį / tarsi akmuo į burną ateities“ („Raida“, p. 167). Akivaizdu, jog tokie lydiniai, kuriuos iš vienos vietos į kitą turi pernešti ryžtingai nusiteikęs skaitytojas, išeina masyvūs (kad ir eilėraščiai, esantys rinkinyje „Laisvas kritimas“), todėl ir sunkiau pakeliami. Poetui pasaulis egzistuoja ir turi svorį tik tada, kai yra be perstojo konstruo-jamas ir (ar) dekonstruojamas, „kai lū-pom / liečiasi chaosas ir darna“ (p. 150). Nuolat keičiamos realybės daiktų ar reiškinių, juos įvardijančių sąvokų po-zicijos („ir asfaltas transformuosis į kažkelintąjį dangų“ (p. 134). R. Dau-girdas išreiškia savo kūrybos koncep-ciją manifestišku teiginiu, jog „empiri-ja yra tik dekoracija ar fonas ritualinei pozų kaitai“ (eseistinis tekstas „Akla-vietės palaima“, p. 156). Gausybė tikrovės detalių ir formų yra vien tik birūs pavidalai, tirštai dengiantys *kito* buvimą. Sustabarėjusių kalbos skeletų laužymas ir naikinimas tampa šansu patekti į racionalumui nepavaldžias teritorijas, kur įsigali nepaklusni for-mulė „tebūnie kaip nėra / kaip nebus nes nebuvo“ (p. 58). Skaitytojas turi įsisąmoninti: kuo daugiau realybės ap-našų pasiseks nugramdyti, tuo dau-giau atsiras tikimybių prasiskverbti į poeto regimą vizijų miestą.

R. Daugirdo poezijai tinka koliažo, abstrakčios kompozicijos, apibūdini-mas. Kiekvienas eilėraštis yra painių, dažnai alogiškų metaforų lipdins. Vi-dinės kūrinų prasmės atrodo slidžios ir niekaip nesupinamos, vietoj įprasto, neįtempto lyrinio kalbėjimo pasiglem-žia staiga užgriūvanti lingvistinė nuo-šliauža. Apgalvotu poetiniu žodžiu R. Daugirdas sutveria (ir atveria) keistą ir miražinį, manau, virtualiems princi-pams paklūstantį pasaulį, kuris „ne-įvyksta / jis tarsi karvė atrajoja laiko ga-balus / ir jais apsivelia“ („Tapsmas“, p. 174). Panašu, kad pasaulis yra pats sau rezultatas, tačiau kaip jis gali neįvykti, bet kartu atrajoti tuos „laiko gabalus“? Tai ir yra šio poeto metaforų spąstai, kurių rinktinėje gausu. Pats autorius sakosi esąs nusivylęs psichologija, „išti-kima sveiko proto tarnaitė“, todėl ir pa-sitelkęs kūryboje „metafizinius žaidi-mus“ (p. 154). Galima klausti: ar šie metafiziniai žaidimai – rašymo proceso metu atsirandantis pramogos ieškoji-mas, ar sąmoningas siekis susukti sme-genis prie tokių galvosūkių nepratu-siems skaitytojams? Skaitai R. Dau-girdo eilėraščius, regi paprastus, kad ir kasdien sutinkamus žodžius, tačiau vargiai gali pajauti, kur veda jų pynė... Bet galbūt čia ir visas įdomumas? Anot teoretiko P. Ricoeuro, metafora dažniau-siai pasirodo esanti ne mįslė, o mįslės įminimas. Nebijojimas narplioti sudė-tingus poeto metaforų rezginius kaip tik ir turėtų kreipti „vis tolyn nuo slėptuvės senų užmirštų anekdotų <...> vis artyn kažko neatšaukiamo“ (p. 129). Skaitant R. Daugirdo poeziją derėtų atmesti visus įmanomus tikrovės dėsnius, iš-ankstinius nusistatymus ir literatūri-nes dogmas, vadinasi, atsisakyti ir svei-ko proto tarnaitės paslaugų. Tada ir lengva sau pripažinti: „jeigu lyja / vadi-nasi sninga“ („Patikslinimas“, p. 214).

Kai prieš akis turi R. Daugirdo kū-rybos visumą, įmanoma suvokti, kaip eilėraščiai (taip pat ir svarbus, progra-minis tekstas „Aklavietės palaima“)

atskleidžia šio lietuvių poeto mąstymą apie meną ir jo reikšmę. Panašu, jog autorius, nuo pat pirmojo rinkinio kuriantis itin savitą poeziją, turi gana originalių idėjų minėta tema. R. Daugirdas akcentuoja, jog „savo pastabumo užhipnotizuoti europiečiai surišo pasaulį mazgais <...>, nuslydo daiktų bei racionalių figūrų paviršiumi“ (p. 152). Vėlgi nesunku nuspėti, kad poetas kategoriškai priešinasi pasaulio modeliui, sukurtam remiantis logikos ir priešastingumo pagrindais. Niekas neišsprendžiama Vakarų tradicijos pasiūlytais „kodėl“ ir „kas“, kurie virto tiesiog skambiais „europietiškais keiksmazodžiais“ (p. 155). Daugiau tvirtumo tokiems filosofiniams R. Daugirdo svarstymams teikia ir rėmimasis autoritetu: cituojamas Blaise'as Pascalis („pažindamas žmogus nesusiliečia su pasauliu“). Galbūt reikėtų patikslinti, kad toks žmogus visų pirma priklauso menininko, kuriančios sąmonės tipui. Meno sferai (lyg tarp kitko išsitariama apie suvešėjusį mazochizmą) priklausantys asmenys vykdo tam tikrą „neiššifruotą pareigą“ (p. 172). Anot poeto, jie yra savotiški revoliucijos šaukliai, tačiau kartu – ir „beviltiškai sugadinti žmonės“ (p. 155). Toks R. Daugirdo požiūris nuožmiai skaldo postamentą, ant kurio patogiai įsitaisęs idealusis, aukštybėse vis dar mėgstantis paplasnoti menininkas.

Tie, kurie nuolat keliauja šio poeto kūrybiniais vingiais ir nesibaimina netikėtai patekti į gūdžią, metafizinę aklavietę, labiausiai turėtų susidomėti naujausiais R. Daugirdo eilėraščiais paskutiniame rinktinės skyriuje „Ir naujausi“. Tačiau ypatingų naujovių čia neaptinku, nes jau pirmasis eilėraštis „Saulėlydis“ pranašauja, kad vėl laukia, šįkart „didžiosiom raidėm / parašytos abstrakcijos“ (p. 232). Poetas, kaip ir anksčiau, tarytum tyčia nebando kurti siužetiško eilėraščio modelio, nors kažkoks pastarojo siūlas savaimė ir driekiasi per kūrinius. Visgi daž-

niausiai situacija atrodo tipiškai „dau-girdiška“: eilėraštis pripildytas tirštų, iš pirmo žvilgsnio nesisiejančių, nelo-giškų vaizdinių ir vyksmo: „Bepročiais išdabintos / tolumos / paskatins išva-žiuoti / triračiais / ir vietoj sutaupyto kuro / išgerti litrą kvėpalų“ („Akcija“, p. 238). Apgalvotai rašoma *kitaip*, anot V. Rubavičiaus, jaučiamas nepakantum- mas poetinėms klišėms, požiūrių štam-pams. Primityviau žvelgiant panašu, jog ir naujuose posmuose tas pats – be-saikis įmantrumas. Kaip tuomet įma-noma apibūdinti kokią nors šios poezi-jos estetiką (irgi ne kartą keltas klau-simas)? Manychiau, kad svarbiausias, pavadinkime, estetinis R. Daugirdo ei-lėraščių bruožas yra niekada nenu-trūkstanti, iš niekur prasidedanti ir į niekur vykstanti dinamika, kaip tik tai, kas buvo įvardyta konstravimo/ dekonstravimo principu. Galbūt keis-ta, bet eilinis eilėraštis gražus dėl žo-džių pavartojimo, skambesio („Veiksma-žodžių buldozeriai / nustums į upę / vis-ką kas išsemta / ir pagal pažymą / gip-sinio angelo / įkalins arkoj / girgždan-čios vaivorykštės“ („Labdara“, p. 248). Ypač kai įtempia vaizduotę ir pabandai nusipiešti tokį fantastinį vaizdą. Tai ryškiausias (kaip ir ankstesniuose rin-kiniuose) naujų poeto kūrinių bruožas. R. Daugirdas sakosi, jog „parduoda priežastį / ir pradžią“ (p. 251) ir tik-riausiai nuoširdžiai tiki, kad tuo ga-lėtų sudominti.

Kad ir kaip būtų, į intelektualią grįžimo išvyką kviečiamas ir skaityto-jas, kurį poetas mėgina sudominti tam tikru metamorfozės spektakliu: kaip „kitas“ virsta dabartiniu „aš“. R. Dau-girdas siekia kuo nuosekliau pristatyti savo poezijos kitimo kelią, poetinių bruožų spektrą. Tai yra dar viena iš R. Daugirdo eilėraščių rinktinės progra-mų, įdomus, parodomasis numeris, labai reikšmingas ir pačiam autoriui: „Nebėra pastatų, kuriuos vis maty-davau naktimis, o išlikusiųjų griaučiai skęsta semantinio neapibrėžtumo rū-

ke“ (pirmojo viršelio priešlapis). Įvairiausi neapibrėžti ornamentai liejasi tamsiuose kalbos veidrodžiuose, virsdami eilėrašciais-tatuiruotėmis, o skaitytojas stengiasi perprasti, „nuo ko / atsistumti / nes tikėjimas / tarsi liga – / sugražina nerasti“ („Paslaptis“, p. 245). Dėl tokios priežasties poeto eilėraščių paliekamas įspūdis turbūt nesumaišomas su kitų autorių kūriniais. Kiekvienas R. Daugirdo poezijos fragmentas gali pasirodyti lyg magiškas Jorge'o Luiso Borgeso Alefas, aprėpiantis begalinių aibių simbolius, nelengvai perprantamą, subtilų pasaulį, o sudėtingos metaforos ir virš realybės išsviedžiantys eilėraščiai – nebūtinai priešiški ir atstumiantys. Gerai, jog R. Daugirdas planingai kuria tvirtus klijus skystėjančioms nūdienos skaitytojų smegenims, rikiuoja juos „tarp smūgio ir paglostymo“ (p. 43), „nei šiapus nei anapus“ (p. 12). Tuo ir įdomi ši neįprasta, skaitymo atrakcijų negailinti kelionė.

Asto apsakyme „Giminės dėmė“. Tiesa, iš jo giminės vyrų buvo šaipomasi dėl gerokai rimtesnės priežasties – dėl vadygystės, kurią Širmulio senelis padarė, pakliuvęs į ožio-velnio žabangas ir norėdamas už tai velniui atsikeršyti. Tačiau ne veltui sakoma – „neik su velniu obuoliauti“, o tuo labiau nepradėk velniui keršyti...

Pasakodamas istoriją, kurią įkaušę vyrai smuklėse, turguose porino kaip linksmą nuotyki ar anekdotą, V. Astas sukuria stiproką meninį įspūdį. Koku būdu? Pasakojime lygiagrečiai vesdama dvi linijas – linksmą, anekdotinę, ir liūdnąją, kriminalinę. Mat senelio dar caro laikais patirtas burtinis nuotykis su ožka-velniu, viešojoje erdvėje (kaip dabar pasakytume) transformavęsis į patyčinį trijų žodžių „Kungi Zauri Mee“ kodą, prie pagrindinio veikėjo, jo sūnaus ir prie anūko Stanislovo prisiklijavo ne kaip vantos lapas prie užpakalio pirtyje, bet prilipo prie jų pavardžių, prie jų esybių, apnuodijo jų kasdienybę ir net visą gyvenimą. „Trečioji mūsų giminės karta tą pravardę tampo kaip skardinį ženklą po kaklu! Iš tėvų ją paveldi vaikai, iš vaikų – anūkai. Ji pasirodė gajesnė, negu buvo galima įsivaizduoti. Nei laikas, nei mūsų pastangos nepajėgė iš-

ALFREDAS GUŠČIUS

Subtili novelės jėga

Jei iš tamstų niekada nebuvo pavardžiuojamasi, tyčiojamasi bei šaipomasi dėl vardo ar pavardės, dėl ausų ilgumo, nosies kumpumo ar dar dėl kokių nors kitokių kalbėsenos, elgsenos ar fizinių netobulumų, tai tamsos nepatyrėte patyčių sukeltų jausmų „saldumo“, kuriuos vieni pažemintieji nuryja kartu su seilėmis, kiti kartu su kitais pasišaipto iš savęs, o dar kiti giliai išgyvena, užsiunta ir savo garbę gina net smurtu. Kaip tik taip pasielgė Stanislovas Širmulis, gyvenantis Vydo

Vydas Astas. RYTMEČIO ŠVIESA. – Vilnius: Versus aureus, 2009. – 176 p.

mušti jos iš žmonių galvų. Deginą ji tarsi gėdos įdagas. Gal tik su manimi ją palaidos. Jei ne ta pravardė, aš niekada čia nesėdėčiau ir nebūtų šios bylos... Viskas prasidėjo nuo senelio... Jei manot, kad reikia, pabandyčiau nuo pradžios...“

Senelio padaryta kaltė (smuklininkės Šnitkienės ožkos vagystė ir bandymas ją parduoti turguje), anekdotiškai žmonių įvertinta trijų pašėpiamųjų žodžių juodąja magija, jo vaikaičiui atsiėjo daug skaudžiau – Stanislovas Širmulis sėdi teisiųjų suole, pasakoja tos „giminės dėmės“ istoriją ir už padarytą žmogžudystę laukia teismo nuosprendžio. Anekdotinę dramos užuomazgą autorius palaipsniui išvysto į rimtą, gilią tautos būdo analizę, kurioje vyrauja jos kolektyvinio bendrabūvio paveikslas, nušviestas liaudišku juoku ir linksmybėmis. V. Astą verta pagirti už subtilų distancijos su personažu išlaikymą, už prasminių akcentų sudėliojimą, įtaigų stilistinį intonavimą, kai Širmulio pasakojime išgirstame dalykus, bylojančius apie istorinę tiesą, nekintamą netgi skaudžiais tautai laikais: nepaisydama tragedijų, karų, epidemijų, liaudis nepraranda poreikio juoktis, linksintis. Patyčios, šaipymasis irgi kinta. Autorius per pasakotoją Stasį Širmulį tai suvokia kaip liaudies savignyą, pastangas išlikti. „Tačiau kas būtų buvę, jeigu mūsų žmoneliai būtų visai nustoję juoktis? Ar būtų jie ištvėrę?“ Na o tai, kas vieniems tik juokas, kitiems yra ašaros, skausmas, pyktis ir kerštas. Turinio dvilypumas (rimta–nerimta) ir jo išreiškimas adekvačia pasakojimo forma apsakymą „Giminės dėmė“ leidžia laikyti vienu geriausių šio rinkinio kūrinių.

Kiti keturi ciklo „Dėmės“ kūrinių priėminėto dera tikslai pagal išorinį, paviršinį, požymį: tai – humoreskos, kurių, manau, su malonumu būtų klausomasi, jeigu jas skaitytų ar J. Zavaliauskas, ar R. Šilanskas. Jos ne-

didelės ir nepretenzingos, tačiau smagios nusmailintomis ironijos „vilyčiomis“, kuriomis autorius taikosi į laisvos Lietuvos valdžios trūkumus, į šiandieninės civilizacijos paradoksus.

Kritiškas požiūris į tikrovę, manau, atsirado iš V. Asto aktyvios pilietinės pozicijos ir jo etinių-filosofinių principų, gana griežtai oponuojančių visam tam, kas fasadiška, dirbtina, apgaulinga. O ypač V. Astą audrina šiandieninė drakoniška civilizacija bei globalizacija. Jį seniai jaudina ekologinės suirutės nuojauta, o tai, ką jis parodo apsakymuose „Šiukšlės iš dangaus“, „Vanduo“, galima laikyti tos nuojautos literatūriniu proveržiu. Pirmajame smagiai hiperbolizuojant, žaviai persikūnijant į „šūdvežį“ pasakojamas groteskiškas nuotykis apie į šiukšlių viesulą pakliuvusį, antrajame – apie be vandens likusį miestą. Hiperbolizuotos detalės, paraboliniai motyvai, ekspresyvi ritmika, staigi pasakojimo kulminacija liudija, kad „eschatologinėje“ tematikoje V. Astas jaučiasi kaip žuvis vandenyje...

V. Astas jau pirmaisiais kūrybos žingsniais atkreipė kritikų dėmesį gebėjimu tariamoje smulkmenoje, mažmožyje, buitės detalėje pamatyti kažką didesnio, svarbesnio, kas vadintina antruoju tikrovės planu, reiškinių potekste ar žmogaus paslaptimi. Rašydama apie V. Asto prozą, J. Sprindytė šį jo meninio mąstymo bruožą yra įvardijusi kaip „žvelgimą į gelmę“, į esmę. Žvilgsnio skvarbumas, minties aštrumas išugdė jo „piktą socialinį kriticismą“ ir tuo išskyrė V. Astą iš jaunųjų „tarybinių“ rašytojų plejados.

Tasai socialinis kriticismas neapleidžia V. Asto ir šiandien – jis aiškiai juntamas dar dviejuose puikiuose rinkinio apsakymuose „Nukryžiavimas Velykų rytą, arba Sakmė apie Paraiščių seniūną“ ir „Mažas žmogutis gyvuliniame vagone“. Autorius savo požiūrį čia dar papildė politinio smerkimo patosu: pirmajame daromas nuo-

sprendis Armijos krajobos piktadarybėms Pietryčių Lietuvoje, antrajame – sovietinių kareivų žiaurumams, tremiant lietuvius į Sibirą. Jeigu, kaip sakyta, apsakymai – geri, vadinasi, autorius sugebėjo sutramdyti demaskavimo aistrą ir išvengti didaktikos. Tiesa, sentimentalumo, graudinimo gaidelių juose pasitaiko, bet pabandykite parašyti apie tautiečių žudynes objektyviai. „Nukryžiuojamą...“ autorius pavadino sakme, o ši žanrinė specifika teikia kūrybinės laisvės. Antras apsakymas apie iš namų išplėštą šeimą ir žiaurią jos trenkimą (trėmimas jau gana nuzulintas terminas) gyvuliniam vagone į nežinią, į pražūtį tiesiog gniaužia širdį ir kelia skaitytojo pasipiktinimą.

Gerai suvokdamas skaudų šios temos poveikį, autorius sugebėjo surasti tokį pasakojimo būdą, kurį galėtume pavadinti iliuzionisto efektu: žiūrovai, regėdami jo triukus, sutrinka, jaudinasi, bet pats „cirkininkas“ atrodo ramus, abejingas tam, ką daro.

V. Astas skaudžiausius tremtinių išgyvenimus, tragiškas jų netektis, žiauriausius kareivų poelgius neutralizuoja, dalydamas pasakojimą tarp mažos mergaitės, senos, išmintingos močiutės ir savęs-pasakotojo. Be to, vaizdų žiaurumą ir pasakojimo įtampą šiek tiek sušvelnina retrospektyvinė kompozicija – tremties vaizdai iškyla atmintyje moters, mūsų bendraamžės, kuri skaito lankstinuką, kviečiantį ginti... Lietuvos arklius, kad jų antisanitarinėmis sąlygomis negabentų į Italiją. Moteris – tai apsakymo mergaitė, mačiusi dar žiauresnį elgesį su žmonėmis...

Kaip ir „Giminės dėmėje“, taip ir šiame apsakyme autorius laikosi panašios filosofijos – lietuviams sunkmečiu išlikti padėjo vitališkumas: juoko, pasišaipymo, optimizmo išsaugojimas ir, aišku, daina... „Ei, bobos! Ko susiraukusios kaip devynios pėnyčios? Vyrai tokių nemylės! Eks-

kursijon veža, o jūs stenat! Nagi, dainą!.. Kol dainuosim, tol gyven-sim...“ – tvankiame gyvuliniam vagone aidi šviesiaplaukės moters kvietimas. Ir jis buvo išgirstas.

Petrą Braženą žavėjo V. Asto sugebėjimas „tiesiog nepastebimai“ pereiti „nuo konkretaus vaizdo prie apibendrinimų“ ir persikūnijimo į savo personažus meistriškumas. Taip jis teigė rašydamas apie pirmąją V. Asto apsakymų knygą „Namų šiluma“, iš kurios tokio pat pavadinimo apsakymas, priskirtinas prie geresniųjų, pateko ir į šio rinkinio skyrių „Kokie mes buvome“. Laiko nuosaka rodo, kad čia – kūriniai, atskleidžiantys paties autoriaus biografinę patirtį, dvasinę autentiškumą.

Kaip novelistas V. Astas yra demonstravęs įvairias plastines žodžio spalvas, parašęs ne vieną lyriškai romantišką apsakymą. Minėtasis „Namų šiluma“, „Žuvėdra rūke“, „Autobusas per rudenį“ yra kaip tik tokie. Juose dar neišnyko, anot P. Braženo, „pavergiantis lyrinio išgyvenimo tikrumas, jausmo ir žodžio tiesa“, bet bėgantis laikas ir šiandieninės novelistikos kontekstas vis įsakmiau reikalauja lyrinį jausmą, emocionalumą sutvirtinti istoriniu, socialiniu gruntu. Tai V. Astas ir daro geriausiuose apsakymuose.

Silpnų apsakymų rinkinyje nėra daug. Galbūt reiklesnės kritikos neatlaikytų „Našlės“, „Kaip čia linksma“. Prie silpnesniųjų ribos balansuoja „Ko verkė mergaičiukė“. Atrodo, yra juose ir tasai pageidautinas prasmų klodas, ir gana originalūs tipažai, bet apsakymai prasti. Negali sakyti, kad autorius nebūtų pažinęs partinio „bonzos“, kaimiečių moterų ar jauno kolūkio traktorininko charakterių, buities, tačiau apsakymai kažkodėl nesukelia estetinio pasitenkinimo. Jie tarsi kreivi. Vadinasi, jeigu kreivi, kaltas pamatas. O kas yra tas literatūros kūrinio pamatas? Tai grynas meninis skam-

besys, tolygiai pasiskirstantis visuose kūrinio „aukštuose“.

Tačiau apskritai V. Astą meninė klausia retai apgauna net ir sudėtingesnės struktūros apsakymuose, prie kurių priskirčiau „Mėlynakį lietaus debesėlį“, parašytą dialogo forma.

Daug nuveikę šešiasdešimtmečiai prozininkai šiandien sudarinėja savo apsakymų rinkinius, rinktines. Vienaip ar kitaip įvairius žanrus išbandę rašytojai atsigręžia į „smulkiąją prozą“. Toks žanrinis atgimimas labai pageidautinas. Apsakymas yra puikus „treniruoklis“ visų amžių ir kategorijų beletristams. Vytautas A. Jonynas, rašydamas apie Iechoko Mero apsakymų knygą „Apverstas pasaulis“, prisimena kažkieno paleistą šmaikštų, bet, manau, labai vykusį, novelisto ir romanisto palyginimą su boksininku – novelistas partrenkia priešininką nokautu, o romanistas rinkdamas taškus. Tad bijokite novelistų – skaitykite jų knygas!

BIRUTĖ MUMĖNAITĖ

(Per)didelis paprasto žmogelio keistumas

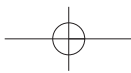
Naujausią Rimanto Kmitos poezijos rinkinį „Švelniai tariant“ smagu paimti į rankas: skoningai išleista subtili knyga vilioja atsiversti, o taip padaręs, patenki lyg į gerai pažįstamą, bet jau po kelių puslapių suklusti verčiantį pasaulį.

Šį dvilypį jausmą gerai pagavo dailininkas Edvardas Racevičius. Knygoje „Švelniai tariant“ kaip reta darniai

sugyvena iliustracijos ir poezijos tekstai. Minimalistiniai piešiniai sutelkia skaitytojo žvilgsnį į kasdienybės detales. Meno objektais čia tampa iki skausmo pažįstami mūsų gyvenimo draugai: peleninė ant širdelėmis išdabintos staltiesės, tarybinės vonios nutekėjimo anga, europinių šiukšlių dėžių trijulė, tamsūs ir šviesūs koridoriai, sujaukta lova ir t. t. Įrėminti iliustracijos statuso, šie objektai verčia į save pažvelgti kitaip, atskleidžia vis naujas savo neįmantrios būties paslaptis. Kažką panašaus junti ir iš pirmųjų rinkinio eilėraščių. R. Kmita kviečia įsižiūrėti į nereikšmingas, visai nepoetiškas mus supančio gyvenimo apraiškas: vabaliukus („aš galvoju, kodėl net animal chanel nerodo / štai šitų man nežinomų vabaliukų, kaip jiems sekasi krutėti / ant šito miestelio grindinio tarp šampano, alaus ir degtinės / kamštelių“, p. 9–11), paišinę ir visai nusikalusį mikroautobuso vairuotoją (p. 22), prekybos centro kasininkę („sėdi ji / kasoje / vos laikosi / dešimt minučių iki vidurnakčio / išsunkta iki paskutinio / vos kvėpuojanti“, p. 69) ar bandeles su sezamo sėklomis ir vištos blauzdelėmis („aš sėdžiu ant suoloelio katedros aikštėje / aplink visi valgo ledus ir geria kolą / o aš valgau bandeles su sezamo sėklo-

Rimantas Kmita. ŠVELNIAI TARIANT. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 89 p.

mis ir vištos blauzdeles / nes aš noriu mėsos, o pietaut „kur nors“ neturiu pinigų“, p. 83).

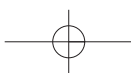
Esu žmogus ir man nesvetima visa, kas žmogiška, – trumpai galima reziumuoti šios poezijos žmogaus laikyseną. Poetas skrupulingai fiksuoja buitiską kasdienybės akimirką. Gal todėl atsakyta ir eilėraščio, poezijos terminų, o rinkinio pavadinimas ir pačius knygos tekstus eilėmis pavadina tik su išlyga: tai, ką tu, mielas skaitytojai, laikai savo rankose, yra, švelniai tariant, eilės. R. Kmitos poezija „nepoetiška“. Jam įdomus jos paribys, tai, kas tradicinės poezijos paprastai nedomina. „Švelniai tariant“ eilėraščio šerdį dažnai sudaro siužeto fragmentas, naratyvumas yra viena ryškiausių R. Kmitos poezijos ypatybių. Koks nors literatūros gurmanas, lyrikai paliekantis kilnesnę misiją, negu kasdienybės istorijų aprašinėjimas, galėtų poetą pasiūsti, švelniai tariant, rašyti ne eilėraščių, bet prozos.

Užtat buitiskomis intonacijomis ir gatvės žargonu į šios poezijos pasaulį įžingsniuojama autentikos jausmas. Eilės čia persilieja į interneto erdvėje egzistuojančius šveplius laiškus („maciau ka tik...“, p. 47) ar dienoraščių intonacijų užrašus, autoironiškus ir labai tikrus. Programiniu gali būti pavadintas ir eilėraštis, kuriame pabrėžiamas šios akimirkos pasaulio tikrumas: „taigi man atrodo, / kad šitame pasaulyje / reikia gyventi šitą gyvenimą, / o kituose kitą, nes gali būti taip, / kad kituose / pasauliuose labai norėsis / gyventi šitą gyvenimą / bet šaukštai jau bus po pietų“, p. 42.

Šioje poeto knygoje labiausiai išsiskystalizavęs ir jo (anti)herojus: kiek pavargęs paprastas mirtingasis (p. 9), prastas žmogelis, tapatindamasis su pro šalį slenkančiais valkatomis („Abu barzdoti, nuvargę, / su nešuliais / (o kas gi juose? – blusų pasagėlės juose)“, p. 13). Užsidėjęs naivumo kaukę, šis doras ir atviras gyvenimo stebėtojas įkūnija jau nuo Marcelijaus Martinaičio Kukučio

laikų lietuvių poezijoje apsigyvenusį personažą. Kalbantysis kažko vis laukia autobuso stotelėje ar šiaip ant suoliuko, o kad tas laukimas būtų pakeliamas – skaito, stebi ir galvoja apie supantį pasaulį. Svarbiausia šio herojaus veikla ir yra galvojimas: „jo, pagalvojau“ (p. 11), „ir tada aš garsiai pagalvojau“ (p. 16), „nežinau, iš kur ta mintis“ (p. 22), „vis galvojau į kaimą“ (p. 33), „ėmiau galvoti“ (p. 36), „ir pagalvojau“ (p. 64), ir t. t. Šis paprastas žmogelis vienišas, jo nesaisto jokie emociniai ryšiai su artimu, o keletą kartų minima žmona ar mylimoji taip ir lieka bekraujė figūra. Todėl nekeista, kad dažnas šios knygos eilėraštis yra tos pačios situacijos variacija. Galima įsivaizduoti, kad R. Kmita rašo vieną ir tą patį eilėraščių apie ant suolo sėdintį filologą: „aš sėdžiu stotelėje šalia turgaus / ant suoliuko prie šiukšlių dėžės / ir skaitau straipsnį *haiku ir metų laikai*“ (p. 9), „aš sėdžiu svetimo miesto / autobusu stotyje / skaitau literatūros teoriją / visą dieną sėdžiu ir skaitau / ir laikiu“ (p. 15).

Tik čia reikia suklusti. Poetas nė akimirksniai nepamiršta, ką jis veikia: jis labai sąmoningas pačiam rašymo procesui, tai išduoda nuolat juntama (auto)ironija. Kai trečias eilėraštis iš eilės pradeda ta pačia situacija, antakius kartu su skaitytoju kilsteli ir pats kalbantysis: „sunku tuo patikėti, bet štai aš ir vėl ant suolo“ (p. 17). Atpažįstamas, veik dokumentinis mūsų kasdienybės pasaulis yra pirmasis sluoksniu, kurį peržengęs skaitytojas patenka į poeto visoje knygoje žaidžiamą žaidimą, pristatomą knygos epigrafais. *Visa yra / nėra poezija* – taip trumpai galima perteikti Czesławo Miłoszo, Wisławos Szymborskos ir Jano Satunovskio epigrafus rinkinio pradžioje. R. Kmita, vienoje savo esė poeziją vadinantis svetimkalbe, kurios reikia nuolat mokytis, šioje knygoje išbando jos ribas: „aš vis galvoju apie tą poeziją, / apie jos kalbą, skirtumus / ir panašumus, pranašumus / ir silpnybes“ (p. 45). „Švelniai

tariant“ tekstai yra atsigręžę patys į save, juose reflektuojamas rašymo procesas: „galbūt šiandien netgi pirmoji rudens diena, nors vėjo dar nėra, / bet kvapas jau randasi, nedrąsus, kiek nustebęs dėl to, ką čia mato, / sunkiai su kuo nors palyginamas, todėl čia nesukursi metaforos“ (p. 11), o vieni eilėraščiai komentuoja kitus („du postskriptumai“, p. 56). Atrodo, kad poezija gali virsti bet kokia iš kito konteksto atsikrėjusi frazė, kuri kitų eilėraščių kaimynystėje kartais ironiškai, o kartais labai skausmingai sužiba savo neišsemtomis poetinėmis galimybėmis. Man vienas smagiausių iš tokių eilėraščių perkuria tariamą „Didžiojo lietuvių kalbos žodyno“ pavyzdį:

oi tenai gėrė trys gėriukėliai
nuo ryto iki vakarėlio

DLKŽ

nuog ryto ik vakarėlio
nuog ryto ik vakarėlio
ir ik vėl

prašviesėja

(„trys gėriukėliai“, p. 25)

R. Kmita bando nustatyti poezijos ribų punktyrą (ryški, aiškiai atskirianti linija čia vargu ar apskritai įmanoma). Šis punktyras apibrėžia pavidalą, bet palieka ir daug nepasakytą. Panašiai yra ir su šios poezijos pasauliu: jis atskleistas, tačiau palikta jame rašymo paslaptis tokia nesuvoikiama ir tokia žmogiška, kad panašėja į savotišką instinktą rašyti, nebesvarstant nei kaip, nei kodėl. Rašyti, kaip užskliaudžia paskutinis rinkinio eilėraštis:

vištos koja,
veršiuko akim

(„rašyti“, p. 88)

Rašyti, nes taip verčia didelis šio pasaulio keistumas, kuris tave apima, atidžiai į jį įsižiūrėjus.

JONAS LINKEVIČIUS

Apie tai, kas svarbiausia

Pastaraisiais metais sulaukėme vertingų vaikams, arba tiesiog jauniems skaitytojams, skirtų romanų, kuriuose, neaplenkiant sudėtingo suaugusiųjų pasaulio, karaliauja vaikija. Vytauto Račicko romanas „Patricija, Antanas, jo tėtis ir mama“ – kaip tik toks, laikytinas gera naujiena skaitytojams vaikams.

Bene prieš ketvirtį amžiaus, sėsdamas prie pirmo rimtesnio kūrinio vaikams, V. Račickas išėjo kūrybinių atostogų. Kad parašytų romaną. Na, maždaug tokį, kaip M. Sluckio „Geri namai“ – ilgai buvusį vienintelį, tik, deja, per daug ideologizuotą šio žanro kūrinį mūsų vaikų literatūroje. Jei trilogiją apie Zuiką padūkėli pakeltume iki romano statuso, prie to pridėtume apysakas apie Edvarduką ir Nippę bei „Nebaigtą dienoraštį“, tai autoriaus svajonė įgyvendinta su kaupu.

V. Račicko stambesnių kūrinių koncepcija tokia – vaikams parodyti jų bendraamžių likimą sudėtingame mūsų laikų pasaulyje. Ir šiame romane

Vytautas Račickas. PATRICIJA, ANTANAS, JO TĖTIS IR MAMA. – Vilnius, 2009. – 246 p.

rašytojui labiausiai rūpi vaiko dvasiniai horizontai, grynios sąžinės, tiesos ir gėrio problemos, siekimas kuo įspūdingiau aprėpti vaizduojamą visumą. Nemažiau V. Račickui svarbu kuo giliau prasiskverbti į savo herojų – vaikų ir paauglių – vidų, bristi su jais į vis aštrėjančius konfliktus, naują tikrovę, įprasminti laimingos šeimos idealą. Tam įkūnyti rašytojui reikia nemažos drąsos, etinės ir estetinės nuovokos.

Kas svarbiausia romane „Patricija, Antanas, jo tėtis ir mama“? Šeima ir mokykla. Pagrindinio veikėjo Antano lūpomis pasakoma: „Kaip vis dėlto negerai turėti amžinai užsiėmusį verslininką tėtį ir neturėti, visai neturėti mamos!“ Autorius drąsiai ėmėsi sudėtingo siužeto, kuriame aštuonerių metų vaikui, einančiam ne paskui tėvą, o kartu su juo, patikėjo realaus maištautojo prieš tikrovę vaidmenį.

Negalima tvirtinti, kad pagrindinis romano veikėjas aštuonmetis Antanas kažkuo ypatingu skiriasi iš kitų V. Račicko personažų ar susiduria su šiam rašytojui negirdėto aštrumo konfliktais, bet kad jis atskleistas plačiau ir visapusiškiau psichologiškai motyvuotas – neginčytina tiesa. Daugeliu atžvilgių Antanas gali pasitarnauti teigiamu pavyzdžiu savo vienmečiams skaitytojams (o kaip toks reikalingas pradinukams!). Mažasis Antanas – tikras XXI a. vilnietis. Šiam kartais ne visai vaikiškai mąstančiam berniukui itin svarbi šeimos darna, o motinos netektis – ne tik didelis skausmas, bet ir savotiškas pasiryžimas atkurti šeimą. Jam, kaip ir kiekvienam vaikui, rūpi suaugusių gyvenimui artimi žaidimai (vairuoti džipą, šaudyti iš tikro ginklo), jis kupinas vaikiškų svajonių, žino daugiau, negu eilinis antroklas, gana logiškai mąsto (net sugalvoja būdą, kaip tėtis galėtų atsiskaityti su nuolat dantis šiepiančiu banku). Ryžtingas, drąsus, kai tenka kopti į penkiolikametrinį ažuolą, trykšte trykšta stipriais jausmais (pavyzdžiu gali būti

įvykiai, kai pameta pasiskolintą tušinuką-jūratinuką, jo intensyviai ieško ir suranda). Atkaklus, kai žingsnis po žingsnio siekia mokytojos Jūratės dėmesio ir prierašumu jį užkariauja. Vadovaujasi ir sava, ne vien iš suaugusiųjų nužiūrėta patirtimi. Turi ir ne visai sektinų, tokio amžiaus vaikui būdingų bruožų, kurie labiausiai išryškėja santykiuose su mokytoja Stasele bei vienmete Patricija. Šiaip jau pavyzdingam mokiniui kartais užaina noras iššokti pro langą ir bėgti kuo toliau nuo mokyklos. Na o savo vizijose galėtų lenktyniauti net su geležiniu žmogumi vadinamu garsiuoju sportininku Vidmantu Urbonu. Autoriaus valia jis daug ką nuspėdžia ir įvykdo paskatintas vidinio nušvitimo. Galima būtų išskaičiuoti ir daugiau Antano bruožų, kurie jį išskiria iš kitų V. Račicko apysakų veikėjų. Jo charakterį autorius kuria panaudodamas veikėjo būseną atitinkančius vidinius monologus, detales, palyginimus, originaliam vaikui būdingą žodyną.

Gana savarankiška ir nauja V. Račicko kūryboje Antano bendraklasė ir artimiausia draugė bei bendrininkė Patricija. Ji – tarsi Tamulių šeimos narė, seseriškai besirūpinanti tiek Antanu, tiek ir jo tėvu. Mergaitė patraukli žaižaruojančiomis kaip žvaigždutės akimis, individualiais interesais, pomėgiais, originaliu mąstymu, geranoriškumu (jei ką padarai nežadėjęs – tai padarai du darbus), turi savo ateities svajonę (dirbti televizijoje). Norėdama padėti draugui, ji sugalvoja fantastiškiausių planų, kuriuos padedą įgyvendinti. Šios mergaitės paveikslu išreikšta didelė meilė gamtai, žavesį kelia jos sąmoningumas.

Romanas „Patricija, Antanas, jo tėtis ir mama“ – mokyklinis, psichologinis. Jo pagrindiniai veikėjai – mokiniai ir mokytojai, veiksmas visą laiką sukasi apie mokyklą. Rodos, kitaip ir būti negali – beveik visas tokio amžiaus vaikų gyvenimas su-

sietas su mokykla, tačiau mūsų vaikų literatūroje mokykla ne taip dažnai užima jai deramą vietą. Prisiminkim bent jau geriau pavykusius mokytojų paveikslus. Jų, deja, mažoka! O tokių, kaip mokytoja Jūratė šiame romane, net ir V. Račicko kūryboje išvis nėra buvę. Sąžininga, nuoširdi, didelėmis lyg ežerai akimis žvelgianti į mokinį. „Ji pažeidinėja visas pedagogikos taisykles, bet Antano netempia už pakarpas į klasę, iš kurios jis pasišalinęs.“ Ji, kaip rodo ilgi ir svarbūs dialogai su Antanu, rimta mina priima visai nevaikiškus mokinio pamokymus, greit perkanda jo žaidimo taisykles, moka jį nuraminti, padėti. Retenybė lietuvių vaikų literatūroje – artimus pedagogo ir mokinio santykius vaizduoja visas devintas romano skyrius. Antano paklausta apie vienišės gyvenimą, mokytoja išsipasakoja (o gal ekspromtu sukuria?) mokinukui nelinksmą savo meilės istoriją. Jūratė – tikra romantikė. Turi savo pamėgtą kelią, kuriuo eina į mokyklą ir atgal, savo medį ant Neries kranto, prie kurio prisėdusi „mėgsta skaityti arba tiesiog būti ir žiūrėti į bėgantį upės vandenį“. Laipsniškas Jūratės ir Tamulių šeimos suartėjimas motyvuotas, priimtinas ir jaunesnio mokyklinio amžiaus skaitytojams.

Iš suaugusiųjų romane gana ryškus, nors ir epizodiškai vaizduojamas, Antano tėtis verslininkas Aleksandras Tamulis, Karaliaučiuje vykdomų statybų generalinis direktorius. Tai tikras moralinis autoritetas ne tik savo sūnui, su kuriuo elgiasi kaip su suaugusiu, bet ir aplinkiniams. Šiam aukšinių rankų meistriui statybos – šventas reikalas, svarbiausi gyvenimo postulatai – eik į darbą kaip į šventę, atlyginimą užsidirbk, „jokių airių, jokių ispanijų. Tik Lietuva, tik Vilnius“. Jis griežtai nusistatęs prieš nevalyvumą, girtuoklystę. Būtų galima papriekaištauti dėl šio charakterio vienpusiškumo, bet nederėtų užmiršti, kaip tokio

žmogaus ir tokios šeimos idealas svarbus auklėjamoju požiūriu, ypač ankstyvoje vaikystėje.

Kaip gyva romane iškyla prieš metus mirusi Tamulienė, kurios priesako tėčiui įgyvendinimu – susirasti tvarkingą moterį ir ją vesti – suinteresuotiesnis sūnus, negu našlys tėtis. Laimingos šeimos, savo namų idealas Antanui – tėvų išugdytas dvasinis koldas. Tuo persmelktas visas romano veiksmas, pagrindinio veikėjo mintys ir išgyvenimai. Nuolatinė našlaičio būseną – meilė motinai. Neatsitiktinai jis ir skaitomoje knygoje – A. Lindgren „Rasmusas klajūnas“ – nešiojasi mamos nuotrauką.

V. Račickas yra sukūręs visą galeriją moterų personažų – tetų, močiūčių, kaimynių. Šioje knygoje susitinkame su Antano teta ponija Ulijona (tetule Ule). Tai gana komiška būtybė, besiblaškanti pagal madų vėjus ar skersvėjus, nesusikalbanti su savimi, o greitai mokyti kitus. Šiuo personažu tarsi parodoma, koks varganas ir netvirtas žmogaus pasaulis, kai neturi artimesnių ryšių su šeima. Taikliai šaržuojama ir butų nuomos agentė, turinti vienintelį tikslą – kuo greičiau ir kuo brangiau išnuomoti butą. Šypsena skaitytojui sukelia ir nerūpestingai gyvenantis bei aktorinių gebėjimų turintis laikinas Tamulių kaimynas Mindaugas. Šie įdomūs personažai suteikia kūriniui nuotaikų kaitos, lengvo humoro, kurio taip trokšta jaunieji skaitytojai, be kurio neįsivaizduojama vaikų literatūra.

Romane daug „ankstesniojo V. Račicko meistrystės ženklų“: išmoningo siužeto, dinamiškų personažų, dvasinumo, vidinių monologų, įtaigios tikroviškumo iliuzijos, iš vaikystės sklindančios šviesos, jaukumo. Bet tai tik atskambiai, ne kartojimasis. Ši knyga skaitytoją vilnietį vilios dar ir dėl to, kad joje daug Vilniaus miesto. Veiksmas vyksta tai Žirmūnuose, tai Užupyje, tai Naujamiestyje. Romano he-

rojai eina tai Neries pakrante, tai važinėjasi populiariausia sostinės susisiekimo priemone – troleibusu. Į Vilniaus padangę dažnai kyta spalvoti balionai. Naujame Vilniuje – nauja karta. Jos paveikslas romane kuriamas remiantis darnia pasakojimo struktūra, saikingai balansuojant tarp rimties ir linksnumo, einant išbandytu romantizuoto vaizdavimo keliu. Galima būtų pageidauti, kad rašytojas drąsiau naudotų įvairias sąlygiškas formas, į realistinių kūrinių įtrauktų ir fantastinio pasaulio veikėjų. To, tikėkimės, sulauksime kituose kūriniuose.

Išleidęs entuziastingai skaitytojų pasitiktą naują knygą rašytojas su nerimu laukia ir oficialaus kritikos žodžio, kuris jam dažnai būna nepelnytai kartus. „Rubinaityje“ su rimta poza vis dar laikomasi abejotino

skaidrumo pozicijos, – girdi, V. Račickas neprogresuoja, iš jo „nesitikima naujos meninės kokybės“. Bet pažiūrėkime – kritiko suniekintą „Nebaigtą dienoraštį“ (beje, parašytą itin drąsiai) 2007 ir 2008 m. skaitytojai išrinko geriausia originaliosios lietuvių vaikų literatūros knygą! Apie ją paaugliai diskutavo ir diskutuoja mokyklose, skaito ją po kelis kartus. Vaikai, vardydami populiariausius kūrinius, mini šešiolika V. Račicko knygų, dar aštuonias – V. V. Landsbergio, kitos – užsienio rašytojų. Gal matėte, kaip knygų mugėje prie V. Račicko išsirikiuoja pirkėjų eilutė, kaip vaikai džiaugiasi, gavę šio kūrėjo autografą? Ačiū Dievui, šališkas kai kurių kritikų požiūris ir piktos recenzijos neišmuša iš vėžių vaikų pamulto rašytojo. Jis ir toliau rašo. Drąsiai, ir apie tai, kas svarbiausia.

GAUTA PAMINĖTI

Mykolas Sluckis. Laiko sūpuoklėse. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 199 p.

Žinomo rašytojo mintys, samprotavimai apie lietuvių ir užsienio autorių knygas, atsiminimai apie K. Borutą, P. Širvį, J. Avyžių, S. Krasauską, I. Simonaitytę, įspūdžiai apie garsiąją J.-P. Sartre'o ir S. de Beauvoir viešnagę Lietuvoje 1965 m.

Henrikas Algis Čigriejus. Žiemų pušėje giedra. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 104 p.

Naujų eilėraščių knyga. Poeto pamėgta aukštaitiškos gamtos vaizdinija tampa gyvenimo kelionės metaforomis.

Zita Mažeikaitė. Tenoriu būti. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 104 p.

Žinomos vertėjos trečia poezijos knyga. Eilėraščiai pasižymi konkretumu: tai sodyba Dzūkijoje, tėviškė ir jos žmonės, močiutės Magdalenos užkalbėjimai ir būrimai.

Algimantas Kaminskas. Sopulio akivare. – Vilnius: Homo liber, 2009. – 432 p.

Panevėžy gyvenančio rašytojo romanas apie Antrojo pasaulinio karo metu tapusių galingaisiais nužmogėjimą ir pasmerktųjų viltį likti gyviems mirties akivare.

Valdas Daškevičius. Netiesioginiai įrodymai. – Vilnius: Homo liber, 2009. – 96 p.

Trečia poeto knyga apie žmogaus prigimtį, meilę ir nemeilę, laiką, prasmę ir mirtį.

Leonas Peleckis-Kaktavičius. Namuose ant Pasadnos ulyčios. – Šiauliai: „Aušros“ muziejaus leidykla, 2009. – 302 p.

Memuarinė eseistika apie aktorės S. Jakševičiūtės-Venclauskienės ir advokato K. Venclauskio šeimą, išleidusią į gyvenimą daugiau kaip šimtą svetimų vaikų. Antras knygos leidimas papildytas nauja medžiaga, sukaupta per pastaruosius du dešimtmečius.

ALIS BALBIERIUS

Mažytė mozaika iš rudenio formų provincijos

Ruduo gamina savo formas ir dažus, retsykais daužo lietaus žodžius į laukų akmenis, kurių jau niekas nebesurenka ir nebeperskaito šioj Šiaurės Lietuvos provincijoje; vėjas eina per laukus, sodus ir giraites lyg samurajus, kardu kapodamas lapų, vaisių, daržovių formas, paliekančias prieš žiemą niaurėjantį peizažą, kuris darosi kažkiek panašus į tuštumos sodą; apie jį kartais pasvajoju arba pasvajodavau netgi dūmų kamuoliuose bohemos tavernose.

Žinau, kad nesukursiu tikro tuštumos sodo, kur būtų „daug vietos minčiai ir vaizdui“, dvasios emanacijai į begalybę; bet to sodo dalelių ir dalelyčių yra visose provincijose, taip pat ir mano gimtojoje, kurioje jau ne vieni metai reziduoju paniręs į įvairius kūrybiškus ir nekūrybiškus, tiesiog gyvenimiškus procesus, atsitolinęs nuo kultūrinio – boheminio šurmulio, be kurio anksčiau neįsivaizdavau gyvenimo. Matyt, yra laikas siausti ir laikas kurti, yra laikas tik gyventi ir mąstyti, yra laikas vertinti ir įvertinti, laikas atsitolinti ir regėti visa ko reliatyvumą, ironiškai pasižiūrint tiek į savo ego, tiek į provincijų ar centrų „esmę“, su siaubu matant, kad toji esmė tiek gyvenimiška, tiek filosofine prasme kažkaip prabėga pro mus, lieka nesuvokiama, neįkultūrinama, nepagaunama, arba kartais ji tėra... niekas, niekis... praeinamumas. Kaip kokia Algimanto Mackaus upė, prie kurios „visi valkatos prastovi“, kai nori būti tokiais paprastais dalykais kaip „žemė“ ar „srovė“ – dviem iš keturių senojo graikiško kosmoso elementais, kuriais, beje, visi ir tampame...

Provincija? Paprašytas šį bei tą parašyti apie ją (dabar ten esu), staiga suvoki, kad iki šiol nežinau atsakymo, kas tai yra. Turiu prisipažinti, ne kartą galvoju apie tekstus, kuriuose išreiškčiau savo požiūrį į „provincijos“ sąvoką. Nors galbūt niekada šia tema nerašysiu ar manysiu, kad to daryt neverta.

Kalbu ne apie geografiją ar konkrečioj vietoj gyvenantį žmogų, kuris beveik neregėjo platesnio pasaulio – tik per TV. Bet baisios provincijos rasi ir miestuose, politikų ir kultūros elito gretose – kartais tiesiog pašiurpsti nuo giluminio provincialumo, vos vos pridengto socialinės tuštybės ritualais ir trapia išsilavinimo skraistele, įgytais titulais ar postais.

Egzistuoja, – ypač posocialistinėse šalyse, – viena baisesnių, juodesnių provincijų, tikroji geografinė ir intelektualinė periferija, kur „amžinai nuskriaustas“ neišmanymas geria „vodkė“ su kvailyste, siauražiūris mano viską išmanąs apie politiką ir kultūrą, apie teisybę ir neteisybę, o ten, kur šio giliamincio nėra, kokiam nors „centre“, vagia ir kenkia visi, kurie prišliaužia prie kažkokio meta-

fizinio lovio... Nors kiekviename rajone formuojasi, arba jau beveik susiformavo, savas elitas, kuris neretai yra karikatūriškesnis už „centrų“ ir remiasi tais pačiais principais – pinigais ir valdžia. Daro įtaką visuomenei, panaudodamas verslo ir politikos (vietos ar regionų valdžios ryšiai) svetus. To elito dalis atėjo iš „raudonųjų“ veikėjų gretų, bet oficialiose biografijose sunku rasti žinių apie buvusią priklausomybę komunistų partijai ar bendradarbiavimą su KGB. Nors šie dalykai neretai „plika akimi“ matosi „ant veido“ ar elgsenoj bei mąstysenoj, informacija apie tai slepiama. Anų laikų raudonieji jau atliko savo vaidmenį turto paskirstymo scenose; ilgainiui ta problema išnyks suvisam, nes išeis, išmirs žmonės, kurių vieša ar slapta įtaka daug kur daug ką nulėmė, nors viskas galėjo būti kitaip, bet jau yra taip, kaip yra, o ateitį slėgs ši dabartis.

Juokinga ir liūdna – provincija yra daug kartų sumažintas, suplonintas, suminiatiūrintas tiek Lietuvos, tiek pasaulio centrų ir centriukų modelis. Turiu galvoje ne pačią erdvę, sielą – gamtovaizdį, bet socialinius ir visuomeninius dalykus, ypač „standartinius“ mažų miestelių – rajonų centrų – bendruomeninius darinius. Tai primena situaciją, kai, tyrinėdami visuomenės prigimtį, pasirenkame pirmąsias tautes bei gentis – ir, neskaitę C. Lévi-Strausso, pradėdame suprasti, ne tokios jau kvailos ir menkos jos buvo, jei klojo pamatus protingai civilizacijai, nors šiuo protingumu abejojo ir abejoja ne vienas žinomas mąstytojas ar apskritai nekvailas žmogus – ir iš centro, ir iš provincijos... Kad ir kaip būtų, visi centrai kūrėsi provincijose – jos iki šiol maitina centrus ne tik žemės ūkio produkcija ar pigia darbo jėga, bet pirmiausia – talentais. Nors dabar Lietuva maitina talentais nebe savo, o platesnio ir geresnio pasaulio centrus ir centriukus, ir prieš šitą vėją vargu ar papūsi, nes mokslo bei kūrybos lyderiai mūsų šalyje dažnai nelaikomi elitu. Žiniasklaida sėkmingai visuomenei perša jo surogatinę formą – verslo ir popso atstovus arba pinigų ir blogą skonį.

Mane stebina, kiek daug provincijoje visokių kultūros ir popso renginių; viskas nors atvažiuoja, koncertuoja, nors kultūros ar kūrybos, turinčios išliekamąsias vertės, dažniausiai ir su žiburiu nerasi. Vietinę kultūros nišą užima geri ar ne visai geri žmonės, kurie kažką amžinai rašo, buriasi į klubus, grupes ir pan., skaito vieni kitiems ir giminėms savo kūrinius, rengia keisčiausias parodas, leidžia knygas, o vietos žurnalistai giria vienodai – ar tai būtų iš toliau atkeliavę profesionalo kūriniai, ar kokio mėgėjo pirmąsyk surengta naivi parodėlė. Jokių lygmenų, jokie konteksto...

Deja, provincija dar neišmoko kritikuoti savo kultūros ir vietinių mėgėjiško lygio kūrėjų, nes jiems normali kritika – asmeninis įžeidimas, „šventos karvės“ – saviraiškos – viešas nužudymas. Rajono menininkai, prirakinti prie savo „kiemo“, dvejojai žiūri į pripažintus centro korifėjus – neretai tas pats asmuo atvykęlius pagarbiai liaupsina viešai ar apskritai nedrįsta nieko pasakyt. Tačiau nekenčia, vadina prasisiekėliais ir karjeristais, mano, kad jie iškilo tik dėl to, jog laiku emigravo į kokį nors centrą. Provincijoj dažnai manoma, kad dėl visų bėdų ir nepriteklių, o neretai ir dėl platesnio pripažinimo stokos, kaltas koks nors „centras“, savaimė aišku, – Vilnius. Kažkiek tiesos čia yra, bet, atidžiau pažvelgus, ar daug kūrėjų, vertų rimtesnio rėmimo ir pripažinimo, rasi periferijoje? Juk „centre“ gausu provincijos atstovų, kurie čia įsitvirtino ir diktuoja madas. Įdomu būtų paanalizuoti kūrybinių sąjungų menininkų gimimo vietas – kiek procentų gimė šalies „centruose“, kiek – periferijoje?

Provincijoj labai rimta lygmenų problema. Žmogus, ką nors mėgėjiškai sukurpęs – tekstą, fotografiją, paveikslą, išdrožęs niekuo neišsiskiriančią medinę

„liaudišką“ skulptūrėlę, – vietos spaudoje iškart įvardijamas kaip „rašytojas, „dailininkas“, „fotomenininkas“, „skulptorius“... Pusė bėdos, jei kalbama apie kuriantį pensininką. Blogiau, kai panašiai vertinami kūrybos kontekstų neįsivaizduojantys diletantai ar labai jauni žmonės – jiems sugadinamas gyvenimas. Šių mėgėjų gretose yra ir gabių, bet jų talentai, pasak Marcelijaus Martinaičio, taip ir liko „neišvystyti“ dėl įvairiausių priežasčių, o dažniausiai todėl, kad žmogus laiku neemigravo iš provincijos. Pernelyg glaudžiai, gal dėl banalaus išgyvenimo, susiejo save su tais, kurie jį supo ir liūnas ir gramzdino į neskoninę, nekonkurencingą, provincialų kontekstą – man gaila tų, talentą pražudžiusių, žmonių ir nesvarbu, kad jiems „padėjo“ aplinka bei suvokimo stoka, jog bet kurio kūrėjo kelias yra savotiškas dą; jis pasiglemžia visą žmogaus gyvenimą; kelias į tobulėjimą yra kasdienė savišvieta, nuolatinis mokymasis, kuris niekada nesibaigia.

Kita rimta provincijos kultūrinio gyvenimo bėda – beveik visuose Lietuvos rajonuose nėra žmonių, sugebančių profesionaliai, analitiškai ir objektyviai rašyti į regioninę spaudą apie kūrybą, pateikdami ją plačiame kultūros kontekste. Iš kur atsiras tokių žmonių, jei visoje Lietuvoje jų yra labai mažai.

Ne mažiau žiauri lygmenų praraja yra ir tarp provincijos menininkų, besivadinančių menininkais ar kitų taip tituluojamų. Per menkas ir Lietuvos bei pasaulio meno suvokimas; paprastai jis baigiasi klasikinio modernizmo epochos pradžioje, o įvairus ir kūrybiškas, turintis išliekamosios vertės, ir postmoderniai tuščias šiuolaikinis menas provincijos beveik nepasiekia, nors akis kompiuterių monitoriuose, TV ekranuose ar spaudoje retsykiais ši bei tą pastebi.

Apskritai kultūros sklaida periferijoje yra problematiška – ypač vizualinių menų, nes rašytiniai leidiniai knygynus pasiekia dažniau nei bibliotekas, o teatrai kartais atvažiuoja ir yra gausiai lankomi, net nustembi – iš kur čia tiek teatro mylėtojų.

Provincijoje yra daug provincijų ir jos ganėtinai skirtingos ar net prieštaraujantios viena kitai. Kaip ir periferijos suvokimas, matymas, jos vertė ar tuštynė priklauso nuo mūsų pačių požiūrio, jo gylio ar paviršutiniškumo.

Tie, kurie gimė ir užaugo provincijoje, išsaugo ją lyg asmeninį mitą, pasaulio pradžios erdvę, kuri tvaska visomis spalvomis, kaip savotiškas, anot Rimanto Šavelio, „visaip žydintis pasaulis“... Tai ne tiek socialinis ir geografinis reiškiny, o dvasinė erdvė, savotiška sąmonės provincijos žemė, kuri primena seną, netoli rojaus ošusį sodą, tolimą nuo realybės, kuri, globaliai žvelgiant, išoriškai dažnai skurdi.

Provincijoje yra ir tikroji provincija: išvardijamų ir neišvardijamų dalykų aibė – pirmiausia, aišku, gamta, kraštovaizdis, jo sudėtinės dalys – erdvė, gyvija ir žolija, vandenys (lietaus, upių, ežerų, „banaliausių“ balų); erdvė ir laisvė žvilgsniui ir minčiai, galimybė atsiriboti, pasislėpti nuo įkyrių žmonių; budistinė tylą ir ramybę; archetipiškumo ir tolimos praeities pojūtis; žemės ir žmogaus kaip vieno kūno pajauta ne tik banalioju lietuvišku agrariniu požiūriu, bet ir kosminiu ar ekologiškai globaliu; daugybė kitų nuostabių smulkių dalykų, kurie jaudina taip pat, kaip, tarkim, kultūros šedevrai. Gamtos įvairovė įtaigiai veikia mūsų kūnus ir dvasias tik Lietuvos ar pasaulio provincijose. Čia mes galime bandyti nepamiršti pirmykštės pasaulio kalbos, tiek daug pasakiusios apie civilizaciją (gana negatyviai) dar tada, kai nebuvo parašytas nė vienas rašmuo...

Provincijos supratimui man labai artimi (ir iškalbingi) airių rašytojo Johno O'Donohue universalūs žodžiai: „Kraštovaizdis – tai ne tik materija, ne tik gamta, jis skleidžia švytėjimą. Kraštovaizdis mistiškas. Kiekvienas laukas turi skirtingą pavadinimą, kiekvienoje vietoje yra atsitikę kas nors skirtinga. Kraš-

tovaizdyje slypi tyli atmintis, būties pasakojimas, joje niekas niekada neprašuvo, nebuvo užmiršta. <...> Kraštovaizdis nėra vien išorė, jis skverbiasi į sielą. Žmogaus būtis yra persmelkta kraštovaizdžio.“

Štai ir ši rudenį, „reziduodamas“ savo gimtojoje provincijoje – ne miestelyje, o sodybėlėje, vienkiemyje, kur „formuojasi“ mano kūrybinė dirbtuvėlė ir kur aš, savo nuostabai, praleidžiu vis daugiau laiko toli nuo „centrų“, klausausi tos rudens kalbos, žaviuosi visomis jo gražiomis ir negražiomis formomis; kartais pagalvoju apie kitus pažįstamus menininkus, kurie laikinai ar jau negrįžtamai, tačiau, savo noru ieškodami laisvos erdvės kūnui, dvasiai ir kūrybai, yra išsibarstę periferijoje, bet jau susvetimėję šių dienų provincijos bendruomenėms, nenorintys su jomis sutapti ar negalintys pritapti. Manau, ateityje visame pasaulyje daugės tokių menininkų, kurie nuolat ar laikinai, sezoniškai gyvens periferijoje.

Taip, kartais provincijoje nėra su kuo pasikalbėti apie pasaulį ar kūrybą. Kaip buvai įpratęs...

Bet tai, aišku, ne provincijos problema.

„KĄ VOLGA PRIEŠ MALAIŠĄ!“

Apie vaižgantines, Vaižganto laureatą ir pranašus savoje žemėje

– Ar jūs girdite, kaip Malaišiuose kalba medžiai? – kai vaižgantinės jau įpusėjo, klausė iškilmių vedlė Aušra Peleckienė.

Buvo 2009 m. rugsėjo 20 diena – vaiskus sekmadienis. Malaišiuose susirinkome minėti Juozo Tumo Vaižganto 140-ųjų metinių. Ne tik...

Aštuntąjį kartą dvi giminingos sąjungos – rašytojų ir žurnalistų – teikia premiją rašančiam žmogui, gebančiam jungti publicistikos aistrą bei meninio žodžio gelmę. „Už sėkmingą literatūros ir žurnalistikos dermę“, – taip rašoma laureatų diplomuose.

Vertinamos knygos – tik knygos, ne tekstai spaudoje! – pasirodžiusios praėjusiais metais.

Bet apie medžius...

Netikėtas A. Peleckienės siūlymas dovanojo jaukią, šiltą tylos minutę, anaip tol ne gedulingą. Visi apsidairėme aplink, žvilgtelėjome ir aukštyn; aš dar sykį pailsinau akis į tokią man dailią gudobelę. Kai rugsėjį būnu Malaišiuose, visada ties ja stambeliu.

O jei dar apie medžius...

Jų tylus šnarėjimas šiek tiek nuslopino renginio patosą – o jo būta, kaip kitaip. Ar matėte minėjimus be patos? Bet ir nuoširdumas sklido vaižgantiškas, ir išmintingų žodžių išgirdo tie, kurie norėjo įsiklausyti.

„Pragiedrulių kova dėl kultūros šiandien“, – tai docentės Dalios Dilytės pranešimas. Aktualus, jungiantis Vaižganto metą su dabartimi.

„Devyniasdešimt metų praėjo nuo to laiko, kai Vaižgantas skaitė „Pragiedrulius“ studentams. Daug vandens nutekėjo romano upėmis Venta ir Šventąja. Daugybė pokyčių įvyko, tačiau uždavinys, mano nuomone, lieka tas pat: kova dėl kultūros. Pagal statistikos duomenis, šiais laikais dauguma abiturientų baigia aukštąjį mokslą, tačiau daugelis tų inteligentų turėtų prisipažinti nesą priaugę iki vaižgantiškosios kultūros žmogaus.“

Pranešimą taip drąsiai cituoju tik todėl, kad radau jį išspausdintą žurnale „Gimtas žodis“. Stabdau save, tramdau. Žodį inteligentai norėčiau rašyti kabutėse. Bet juk ne mano valia – pranešėja studentus pažįsta kur kas geriau nei aš.

Mano užrašų knygutėje liko kur kas padrikesnių pranešimo frazių, bet vieną tai jau užsirašiau tiksliai ir kuo didžiausiomis raidėmis. D. Dilytė citavo Vaižgantą, jo „Pragiedrulių“ šūksnį, o aš pakartoju:

– Ką Volga prieš Malaišą!

Dabar užsibrėžiu sau užduotį: jei vyksiu į Malaišius ir kitais metais, būtinai pasiteirau siu vietos žmonių, kur ta Malaiša teka, ar tebėra gaivus bent jos lašas, ar ryškios nors senvagės apybraižos. Vien gudobelės dabar man maža.

Kad jau parašiau du itin svarbius žodžius – *vietos žmonės*, tai apie juos ir pasakosiu. Šiemet pirmą kartą įteikta Svėdasų seniūnijos mažoji Vaižganto premija. Ją pelnė mokytoja ir kūrėja Ona Guobienė.

Nežinau, ar kas nors kur nors kada nors yra tapęs pranašu savame krašte; juo labiau nežinau, ar tų pranašų mūsų Žemėje būna; pagaliau ar reikia? Bet visada keistai džiūgauju, kai dėmesys sklinda dosniais spinduliais. Ne tik sostinės ar kitų didmiesčių svečiams dera lenktis. Malaiša, jos pakrantės ne tik už Volgą, bet ir už Nerį, net už Neries ir Nemuno santaką gali būti svarbiau.

Laureatų ir laureačių, jų apdovanojimų esu regėjusi sočiai. Tokio jausmingo, nuoširdaus, o kartu ir santūraus, kaip skirto O. Guobienei, – gal niekada. Spėju, kad laureatė apie ažuolų vainiką nė nesvajoto. Liko sutrikusi, nustebusi.

Po Malaišius – po tą svarbią vietą – pasidairykime akyliau. Štai oriai kabo ant sienų žurnalisto Vytauto Bagdono parengta paroda: Vaižganto gyvenimo nuotraukos, dokumentai. O netoliese ir Vytauto knyga, jo fotoalbumas „Nusilenkime Vaižganto žemei“.

Polišinelio paslaptis, – to niekam Malaišiuose nesakiau, tik kartojau pati sau.

Aišku, kad Polišinelio – juk taip vadinami visiems žinomi, bet lyg ir paslaptingi dalykai.

Kitų įpareigojimas? Mano pareiga? Džiaugsmas ar darbas? Privalau pranešti, kas šiemet tapo Vaižganto premijos laureatu. Tik kad tam laureatui nuo iškilnių pradžios skuba teikti gėles, o ir eiles jo garbei jau skaito, jau lenkiasi jam...

Ką čia bepridursi?

– Violeta Šoblinskaitė-Aleksa – „Truputis lauktuvių“, Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė – „Egziliantės užrašai“, Romas Sadauskas – „Gyventi“, – taip pradėdavo savo oraciją.

Man svarbios visos trys knygos ir jų autoriai – jie siūlyti Vaižganto premijai. V. Šoblinskaitės rašinius skanauji kaip... medų? Bet ne. Kaip midų – ypač pirmąją, dzūkiškąją, dalį. O jau pasakojimas apie tėvą Adomą Šoblinską... Ir Ožeškienės gatvės akacija!

A. M. Sluckaitės-Jurašienės tekstai bloškia mane, Lietuvoje gal pernelyg išsiskynusią, į kitą gyvenimą. Į kitą pasaulį. Į kitą kultūrą. Ir kaip gera, kad bloškia. Tai – savi, suvokiama, artimi tekstai. Nesvarbu, kad dykumų toliuose (kai kurie) parašyti. Svarbu, kad dera juose fakto jėga ir išmonės elegancija.

Tik atsiprašyti galiu R. Sadausko, kad nerandu nei knygynuose, nei bibliotekose jo knygos. Kalbėjau telefonu net su leidyklos „Žuvėdra“ autoatsakovu, sakiau: domiuosi Jūsų leista knyga. Autoatsakovas mane gal ir įrašė, bet neatsakė. Rasčiau, tikrai rasčiau, bet...

Jau skambino „Metų“ redaktorius, jau laukia teksto, jau elgiuosi aš ne kaip žurnalistė, o kaip rašytoja – gal visus metus tiems „Metams“ rašysiu.

Gyvenu ne tik Vilniuje – visai kaip Violeta, Aušrinė Marija, Romas.

Arba: Vilniuje būnu vis rečiau, rečiau. Bet net jei Vilniuje dairausi man reikiamos knygos, provincija trenkia pigia jėga. „Vagos“ knygyne ne tik ilgai ieškojome „Egziliantės užrašų“. Niekaip o niekaip mielos pardavėjos negalėjo ištarti to Lietuvai lyg ir įprasto, skvarbaus žodžio: egziliantė.

Privalau pabrėžti, kad R. Sadausko knygą „Gyventi“ Vaižganto premijai siūlė komisijos narys ir ne tik narys, o premijos laureatas Rimantas Vanagas – taip pat atokiau nuo Vilniaus gyvenantis anykštėnas. Pasikliauju jo nuomone, kolegiškais jausmais. Tą „Gyventi“ aš vis tiek atrasiu!

Tai kodėl Malaišiuose vainikavome ne Violetą, ne Aušrinę Mariją, ne Romą?

Tik todėl, kad kai ištara vienas komisijos narys vardą ir pavardę – Justinas Marcinkevičius, visi ir nuščiuvo. Knyga „Pažadėtoji žemė. Užrašai, pokalbiai, straipsniai, kalbos. 1988–2008“ ir jos autorius pelnė balsų daugumą. Beveik absoliučią. Tik vienas balsas prieš.

Apie balsą vėliau. Dabar apie knygą.

Joje išsirinkau kelis tekstus, kuriuos norėsiu dar kartą skaityti, kitiems rodyti.

Keista ar ne, bet labiausiai mane traukia pasakojimas „Apie Kalevalą ir jos vertimą“. Dar pokalbis su Lolita Varanavičiene „Rubinaičio“ žurnale, dar trumputė esė iš „Šiaurės Atėnų“, pavadinta „Apie spaudą“.

Ir visiems visiems laikams prisiminsiu, ir visiems visiems, kas tik norės mane išgirsti, priminsiu, siūlysiu tekstą „Taburetė virš galvos“. Kaip gaila, kaip liūdna, kad ta taburetė nepasirodė atskira knyga – nors fragmentai, bet kokie...

Nemenką knygos dalį sudaro Just. Marcinkevičiaus kalbos – įvairiausiom, keisčiausiom progom. Paminklų atidengimo iškilmės, Kalinių globos draugijos steigimas, rašytojų jubiliejai ir Sąjūdis – tas sujūdimas ir išsijūdinimas, kupinas euforijos, patoso, vilties, nusivylimo.

O žurnalistika?

Jungtis su ja būtina Vaižganto premijos laureatui?

Pastebima.

Ir pasireiškia tikrai ne todėl, kad Just. Marcinkevičius yra dirbęs žurnale „Genys“. Gal kas kikens, bet aš tai ne: „Genyje“ ir gimė vaikų literatūros klasika – „Grybų karas“.

Daugybė, begalė žurnalistų svajoja paskelbti interviu su Just. Marcinkevičiumi. Jie bando, nedrįsta, pagaliau įsidrąšina ir...

Peržengia rubikoną.

Atsakymai vėliau ar anksčiau atkeliauja į redakciją. Mašinėle rašyti, dailiu autografu pasirašyti. Per redakcijos gamybinį pasitarimą žurnalistas, pasikalbėjęs su Just. Marcinkevičiumi, visada bus pagirtas. Ar dėl savo klausimų? Ar dėl poeto atsakymų?

Dabar akmenis mėtau ne į Just. Marcinkevičiaus daržą. Tikrai ne. Į savo. Dar ir kaip į savo! Juk ir manasis interviu, imtas prieš dešimt metų, knygoje paskelbtas, bet dėkudie bent jau ne Naujųjų metų proga sukurtas. Manasis visai be jokios progos, o juk didžioji pokalbių dalis su poetu įvyko ir dar vyks ateinančių garbei.

Žyniu, orakulu, pranašu mes, žurnalistai, laikome Just. Marcinkevičių. Į kai kuriuos klausimus atsakyti galėtų tik dievybės. Kokia laimė, kad Just. Marcinkevičiui duotas (lemtas? išsiugdytas?) ir kuklumo talentas.

Kiek kartų šiame rašinyje jau minėjau medžius?

Tris, keturis, penkis?

Paminėsiu dar kartą. Ne tik su medžiais sunku lenktyniauti; sudėtinga, keblu konkuruoti ir su Just. Marcinkevičiumi – net jei esame publicistikos, eseistikos žemėje.

Kas tas nenaudėlis, tas vienintelis komisijos narys, tik vienas iš šešių kėlęs ranką prieš Just. Marcinkevičiaus kandidatūrą? Ar leista man, komisijos pirmininkei, viešinti ne tik posėdžio protokolą, bet ir posėdžio diskusijas?

Taip.

Balsavau už Violetą Šoblinskaitę Aleksą. To neišsižadau.

Bet ir pralaimėti buvo saldu – niekada nemaniau, kad patirsiu pralaimėjimo džiaugsmą. Smagu prisiminti savo vienišą ranką; dar smagiau – keliauti su Just. Marcinkevičiumi iš Vilniaus į Malaišius, iš Malaišių į Vilnių.

Kaipgi man dabar rašinių baigti? Kiek atseikėti lyrikos, patoso?

Ak, taip, girdėjau, kaip gausi bendruomenė vaižgantinėse apgailėstavo: televizijos tai nėra! O ar labai jos reikia?

GINTARĖ ADOMAITYTĖ

AR JAPONAI HAIKU RAŠO PRASČIAU?

Šiomet Poetinis Druskininkų ruduo vyko jau dvidešimtą kartą. Nedidelis jaukus rudėnis poezijos suėjimas virto literatūros festivaliu, ryškiu ne tik Lietuvoje, bet ir toliau. Todėl net ir man kartais tenka aiškintis su užsienio poetais dėl galimybių patekti į šį fes-

tivalį, tarsi aš jiems galėčiau kuo nors pagelbėti...

Šiandienis PDR – stambus poetų sambūris, kurio galbūt didesnė bėda yra dalyvių blaivybė nei besaikis girtavimas. Juokauju, žinoma.

Nors nepastebėjau nei jubiliejinio torto su žvakėmis, o vietoj šampano buvo siūloma gazuota degtinė, šis festivalis buvo ypatingas. Jis – visas – buvo skirtas haiku, senam ir populiariam visame pasaulyje japonų poezijos žanrui. Todėl svečiai šiomet buvo ypatingi – japonai. Ir, žinoma, ne tik. Pvz., Docas Drumhelleris atvyko iš Naujosios Zelandijos. Haiku jis skaitė ir angliškai, ir maorių kalba. Kitas tolimas ir įsimintinas svečias Josephas Spence'as – amerikietis, haiku skaitė ne tik angliškai, bet ir nesupranta ma jamaikiečių murmele.

Vis dėlto ypatingą svečių sąrašą derėtų pradėti nuo Pasaulinės haiku asociacijos prezidento Banya Natsuishi. Šis žmogus Lietuvoje lankėsi jau trečią kartą. Prieš porą metų jį buvo galima pamatyti ir išgirsti Poezijos pavasario renginiuose. Ir pats turėjau garbės su juo susipažinti, kartu lankydamasis Kupiškėje ir Rokškėje. Kaip ir derėtų haiku profesionalui, jis rašo nuolat, ir į festivalį atsivežė mažutę knygėlę „Vilniaus labirintai“, kur lietuviškos tematikos kūrinių išversti į lietuvių kalbą.

Mažiau galėčiau pasakyti apie kitus japonus, regis, jų buvo dvylika. Tačiau sunku buvo nepastebėti Akiros Takenami, ne tik rašytojo, bet ir fotografo, kino kūrėjo, nevengiančio egzotiškų drabužių. Iš veido jis man labiau panėšėjo į indėną nei japoną. Na, bet gal čia mano, neišmanėlio, problema. Poetė ir dailininkė Yuko Tange savo švelnia šypsena priminė Pauliną Žemgulytę. Apskritai visi japonai elgėsi santūriai bei oriai ir nevargino festivalio rengėjų tuščiomis pretenzijomis ir reikalavimais. Beveik kiekvienas japonas turėjo fotoaparata ar vaizdo kamerą, taigi kiekvieną festivalio renginį „praturtino“ blykstės ir spragsėjimai.

Didelį įspūdį man padarė ir italas Pietro Tartamella ne tik neregėtai didžiule barzda, bet ir savita skaitymo maniera, lėtai tariamais, beveik dainuojamais žodžiais.

Vis dėlto artimiausi ir mieliausi pasirodė rusų poetų Sergijaus Kudrios ir Aleksandro Kudriašovo kūriniai. Ilgam įsiminė ir ukrainietis Sergijus Kurbatovas, kurį svečiai iš buvusios sovietinės erdvės pasirinko kaip angliškų vertimų skaitovą. S. Kurbatovas tai darė „tobula“ tartimi.

Lietuvai atstovavo labiau žinomi poetai Alis Balbierius (ne tik rašantis, bet ir fotografuojantis haiku) ir Donaldas Kajokas (pastarasis, pristatytas kaip Lietuvos japonas, sulaukė gausių ovacijų ir Japonijos tautiečių pagarbos), kadais

svetimas ir galop visai susvetimėjęs, tūkstantį metų neregėtas Dainius Dirgėla ir labai savas Mindaugas Valiukas. Kiti vietiniai haiku kūrėjai man mažiau žinomi ar visiškai negirdėti. Klaipėdiškis Vytautas Dumčius, vertęs nemažai japonų kūrybos, praėjusiais metais apdovanotas „Poezijos pavasario“ prizų už poezijos vertimus į lietuvių kalbą. Artūro Šilansko haiku buvau skaitęs „Literatūroje ir mene“, o štai Danieliaus Milašausko ir Giedriaus Mickūno rytietišku tekstų iki šiol nežinojau.

Festivalio renginiai, kaip ir kasmet, prasidėjo ir baigėsi Vilniuje. Startavo spalio 1 d. Rašytojų klube, kur vyko V pasaulinės haiku asociacijos konferencija, ją suprantama, vedė pats vadovas Banya Natsuishi. Jis papasakojo apie asociacijos struktūrą ir veiklą. Na o konferencijai baigiantis visi festivalio dalyviai perskaitė po vieną haiku. Po valandėlės ten pat, Rašytojų klube, vėl skambėjo trieiliai, ne tik japonų, bet ir portugalų, italų, anglų, slavų kalbomis.

Pagrindinę PDR programą galima pavadinti įprasta ir tradicine: skaitymai, skaitymai, o po jų – kiti skaitymai, o šiems pasibaigus – dar vieni... Haiku ir haiku, ir haiku. Tačiau turiu patikslinti, kad renginių dalis, kai festivalis įsitaisė Druskininkuose, „Dainavos“ centre, nebetilpo į standartinę penktadienio ir šeštadienio dienvakarę. Visko pamatyti buvo neįmanoma ir, žinoma, nebūtina. Skaitymai mokyklose. Festivalio diskusija „Trumposios formos Vakarų ir Rytų poezijoje“ – dieną. Jaunųjų poezijos skaitymai – vakare. Gana ramūs, kaip ir visas festivalis. Daugybę metų jaunųjų poezijos skaitymai buvo tik kliuvinys audringiems poetų pobūviams kavinėje „Širdelė“. Pagaliau šie skaitymai surado padorią erdvę ir formą. Beje, po paros apmąstymų, iš jaunųjų eiliakalių būrio išrinktas ir pagerbtas Emilis Milkevičius.

Būtinai turiu paminėti Ričardo Šileikos dvivaizdžių parodėlę (jaukioje kepykloje-parduotuvėje), kurią atidarė, persirengęs kepėju, pats autorius. Julius Žėkas, daugybės menų meistras ir maišytojas, vienas projekto „Cow poetry“ kūrėju, demonstravo savo sugebėjimus dar vienoje meno srity – karvės melžime. Gintaras Bleizgys, panoręs mokyti jaunesniuosius kolegas eiliavimo paslapčių (nors to daryti neprivalėjo), gavo nedidelę, bet įsimintiną pamokėlę. Banya Natsuishi haiku kūrybos seminare noriai dėstė trumpojo žanro pradmenis, tačiau neatskleidė visų paslapčių.

Pasitaikė ir kitų apdovanojimų. Tiesa, Poetinio Druskininkų rudens konkursų vertinimo komisija nebuvo pernelyg dosni. Todėl įprastiniame anonimino eilėraščių konkurse pirmos vietos niekas nepelnė. Laureatai išsirikioavo taip: penkta vieta – Vladas Braziūnas,

spirtelėjęs mažytį „spero“, ketvirta – Ilzė Butkutė, priglaidusi lapkričius, trečia vieta – Sara Poisson, imitavusi George'o Berkeley'io laišką, antrą vietą pelnė Tautvyda Marcinkevičiūtė (eil. „Natiurmortas su Diana“) ir Vytautas Stankus (eil. „kauliškoji“). Pirmos vietos komisija pašyktėjo. Beje, iš viso šiam konkursui buvo pateikti 38 tekstai.

Anglakalbiame haiku konkurse penktą vietą pelnė jau minėtas Sergijus Kurbatovas, ketvirtą – Lidija Šimkutė, trečią – viešnia iš Latvijos Irina Vatažina-Morskaja, antrą – Kerry's Shannas Keysas, pirmą – Tautvyda Marcinkevičiūtė. Keista, kad tarp nugalėtojų nėra nė vieno japono, nors tekstus vertino tarptautinė komisija. Ar tai reiškia, kad žanro kūrėjai išsikvėpė? Gal ne.

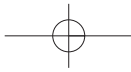
Noriu pasveikinti Giedrę Kazlauskaitę, šiemet pelniusią jaunojo jotvingio premiją. Pasak Donato Petrošiaus, „kiek skaičiuotum Giedrės nuopelnus – vis atrodytų, kad kas nors praleista“. Šiuos žodžius iš bėdos galima pritaikyti ir šių metų jotvingiui Valdemarui Kukului, kadangi pastarąjį garbstęs jotvingių senolis Kęstutis Navakas paprasčiausiai neturėjo ką pasakyti.

BENEDIKTAS JANUŠEVIČIUS

ICCHOKO MERO KŪRYBOS RAKTAS

„Meras toliausiai nuėjo modernindamas lietuvių romano struktūrą“, – rašė Vytautas Kubilius knygoje „XX amžiaus literatūra“ (1995). „Mero kūriniams būdingi nauji, priežastiniai ryšiai nesiejami erdvės ir laiko modeliavimo principai, maksimaliai ekspresyvus pasakojimas“, – tai citata iš Algio Kalėdos straipsnio Lietuvių literatūros enciklopedijoje (2001). Ichoko Mero kūrybą nagrinėja ar savo straipsniuose dažnai mini ir daugiau literatūrologų.

Tačiau būta ir kitokių laikų. Veltui šio prozininko pavardės ieškotume Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos „M“ tome (1981), nors tuo metu jau buvo Lietuvoje išleisti lietuviškai parašyti jo romanai „Lygiosios trunka akimirka“ (1963), „Ant ko laikosi pasaulis“ (1965), „Mėnulio savaitė“ (1971), keli apsakymų rinkiniai. 1972 m. I. Meras emigravo į Izraelį ir, atrodytų, visiems laikams „dingo“ iš lietuvių literatūros; jo pavardė buvo išbraukta iš visų žinynų. Suprantama, ji nepateko ir į minėtos enciklopedijos papildomų tomų (1985), nors prozininkas, Izraelyje teberašydamas lietuviškai, Amerikoje jau buvo išleidęs romanus „Striptizas, arba Paryžius–Roma–Paryžius“ (1976) bei „Sara“ (1982).

Deramos vietos lietuvių literatūroje I. Meras nusipelnė tik Nepriklausomybės metais. Nemažai jo kūrinių išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, „Vaga“, „Baltos lankos“.

Spalio 8 d. Vilniuje, Rašytojų klube, paminėtas I. Mero 75-metis. Kelmėje gimusį hitlerininkų nužudytų žydų gydytojų sūnų išgelbėjo, išslapstė ir išaugino lietuviškos valstietės. Apie save rašytojas vakaro dalyviams papasakojo... iš ekrano, nes pats negalėjo atvykti dėl sveikatos problemų. Kažkas salėje sakė, kad žemaitiškas jo akcentas neišdilo. Savo simpatijas Lietuvai I. Meras išreiškė neoficialiai atstovaudamas mūsų valstybei Izraelyje, taip pat 1989 ir 1995 metais lankydamasis mūsų šalyje. Nemažai jubilieto gyvenimo faktų paaiškėjo iš jo kūrinių ištraukų, kurias skaitė aktorė Dalia Michelevičiūtė. Simboliška muzikinė vakaro dalis: solistė Romualda Suchocka po lietuviškos sutartinės padainavo ir žydiškų dainų.

Vakaro vedėja literatūrologė Loreta Mačianskaitė I. Merą pavadino lietuvių grožinės literatūros patriarchy, tarptautinio lygio rašytoju. Jis turi žmogiškumo charizmą, moka džiaugtis kitais. Išgyvenęs holokausto baisybės, pirmasis gvildeno šią temą lietuvių literatūroje. Iki I. Mero visiems SSRS rašytojams holokaustas buvo tabu. Kai poetas Jonas Lapašinskas išdrįso I. Mero apsakymą išspausdinti „Jaunimo gretose“ ir kiti apie tai prabilo.

„Negalima prakeikti pasaulio“, – tokią citatą iš susirašinėjimo su I. Meru pateikė rašytoja Vanda Juknaitė. Ji pabrėžė, kad šio prozininko kūriniuose daug kalbama apie viltį. Prozininkės nuomone, I. Mero kūrybą būtina įtraukti į mokyklų programas, nes tai svarbi mūsų literatūrinio palikimo dalis.

Rašytojas Vytautas Martinkus, kaip ir I. Meras baigęs Kauno politechnikos institutą, atkreipė dėmesį, kad inžinerinis pasirengimas reikšmingai lėmė literatūrinį prozininko mąstymą, kūrinių sąrangą, stilistiką. I. Mero romanuose užkoduoti universalūs XX amžiaus literatūros ieškojimai. Anot V. Martinkaus, jo kūrybos raktas vis dar užkastas, neatrastas.

VLADAS MOTIEJŪNAS

2009-ŪJŪ ŠV. JERONIMO PREMIJOS

Rugsėjo 30-ąją, minint Tarptautinę vertėjų dieną, sostinės Taikomosios dailės muziejuje buvo pagerbti Šv. Jeronimo premijos laureatai.

Ketvirtoji Šv. Jeronimo premija lietuvių

literatūros vertėjui į užsienio kalbą įteikta Markui Rodunerui už profesionaliai ir meniškai išverstus lietuvių literatūros kūrinius, už lietuvių literatūros populiarinimą užsienyje ir tarptautinių ryšių plėtojimą. Šis šveicarų filologas, mokantis vokiečių, retoromanų, prancūzų, lotynų, graikų, lietuvių, gruzinų ir kitų kalbų, jau daugelį metų gyvena Šiauliuose. Nuo 2005 m. jis yra Lietuvių kalbos instituto Gramatikos skyriaus jaunesnysis mokslo darbuotojas, rašo daktaro disertaciją iš baltų kalbų sintaksės.

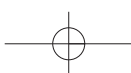
M. Roduneris išvertė į vokiečių kalbą B. Sruogos „Dievų mišką“, J. Ivanauskaitės romanus „Ragana ir lietus“ bei „Placebas“, parengė lietuvių rašytojų tekstų apie Šveicariją knygą „Nuo Bodeno iki Lemano ežero“, įvairiose antologijose publikavo lietuvių rašytojų kūrybos vertimų.

Pagiriamąjį žodį apie M. Rodunerį taręs Antanas Gailius laureatą simboliškai palygino su Gralio taurės ieškotoju Lietuvoje: „... jau kelerius metus rengia Šiauliuose „Europos literatūros dienas“, bet greta dar mokslingai tyrinėja lietuvių kalbos gramatiką, dalyvauja įvairiuose projektuose, ir niekas jums negalės pasakyti, kurioje kultūros ar mokslo srityje, kokiam europiniame ar lietuviškame projekte jo vardas išnirs kitais ar dar kitais metais.“

M. Rodunerį pasveikino Šveicarijos konsulas Roberto Rossi.

Penktoji Šv. Jeronimo premija už užsienio literatūros vertimus į lietuvių kalbą įteikta Laimantui Jonušiui. Oficialus pagrindimas toks: už ilgametį reikšmingos šiuolaikinės literatūros skleidimą Lietuvoje, už išradingą vertimo uždavinių sprendimą ir atidumą lietuvių kalbai, už indėlį į vertimo kritiką. Laureato kūrybinis bagažas gana solidus. Tarp reikšmingiausių L. Jonušio vertimų yra V. Nabokovo „Tikrasis Sebastiano Naito gyvenimas“, T. Capote's „Kiti balsai, kiti kambariai“, J. Updike'o „Poros“, S. Rushdie „Paskutinis Mauro atodūsis“, J. Banville'io „Parodymų knyga“. Taip pat jis išvertė reikšmingus akademinis kūrinius: M. Walzerio „Kritikų draugija“, E. Gellnerio „Postmodernizmas, protas ir religija“, R. Nisbeto „Konservatizmas“. Išleido autorines straipsnių apie politiką ir kultūrą knygas „Laisvės šiokiadieniai“, „Rūmas virš bedugnės“.

Saulius Repečka L. Jonušį apibūdino kaip plataus akiračio aktyvų intelektualą, tikrą dešimtosios mūzos kūrėją: „Vis dėlto didžiausiu Laimanto Jonušio nuopelnu laikyčiau pagarbą originaliam tekstui – vertėjas verčia tiksliai, nepasiduodamas pagundai kūriniui pagražinti, pataisyti, „papuošti“ savo emocijomis, įvairiais žodelyčiais ar primesti jam savo kalbėjimo stiliaus. Jis verčia kurdamas,

o ne „prikurdamas“. Todėl skaitydamas, pavyzdžiui, Capote'ę gali neabejoti, kad skaitai Capote'ę, o ne Jonušį.“

Laureatas L. Jonušys savo padėkos žodyje priminė: „Vertėjas, kaip ir biblinio pasaulėvaizdžio aiškintojas, susiduria su daugybe iššūkių: ar jis gerai suprato tai, kas skelbiama originale, tarsi Dievo žodyje, ar jis rado tinkamą gimtosios kalbos raišką, ar jo nesukritikuos rašto aiškintojai, tai yra kalbininkai? O juk išversto rašto, t. y. lietuvių kalbos principų bei taisyklingumo aiškinimas taip pat yra nesibaigiantis procesas. Tai nėra kliūtis, tai įrodymas, kad vertėjo darbas nesustingsta laike, kad jis visada gyvas, lankstus, kartais taisytinas, kaip ir mūsų supratimas apie pasaulį, kaip ir mūsų gyvenimas pasaulyje.“

Vertėjus šventės dieną sveikino kultūros ministras Remigijus Vilkaitis ir viešosios įstaigos „Vilnius – Europos kultūros sostinė-2009“ direktorius Rolandas Kvietkauskas.

ARVYDAS VALIONIS

PLUNKSNSO BROLIAMS, POEZIJOS MYLĖTOJAMS

Pavasarijant norisi pabūti Bubeliuose,
Pasiryoti Paukščių Kelio nuosklاندose,
Sutikti gražią šventę: alksnio iš numirusių
prisikėlimą...

Albinas Žukauskas

2012 m. sausio 25 d. paminėsime 100-ąsias poeto, prozininko, vertėjo Albino Žukausko (1912. I. 25–1987. VIII. 10) gimimo ir 25-ąsias mirties metines. Daugiau kaip du dešimtmečius mes gyvename be naujai išleistų praėjusio amžiaus poeto, gimtosios kalbos puoselėtojo knygų. Poeto gimtinėje, Bubeliuose (Lenkija, Seinų apskritis), kūrėjo atminimą puoselėja to krašto lietuviai, kasmet apsilanko tarptautinio poezijos festivalio „Poezijos pavasaris“ dalyviai. Išlikęs namas, senoji pušis, tačiau poeto vaikystės peizaže nėra jokio atminimo ženklo.

Manome, jog privalome pasirūpinti, kad būtų sutvarkyta sodybvietė, name įrengta ekspozicija, išleista eilėraščių rinktinė lietuvių ir lenkų kalbomis bei rinktiniai raštai, sukurta ir atidengta memorialinė lenta prie namo Liubarto gatvėje Vilniuje, kuriame poetas ilgą laiką gyveno.

Kreipiamės į plunksnos brolius, Albino Žukausko poezijos mylėtojus, skaitytojus, įmones, organizacijas ir kviečiame paremti paminklinio akmens ir memorialinės lentos

Bubeliuose sukūrimą bei pastatymą iki 2010 m. „Poezijos pavasario“ renginių Suvalkų krašte.

Lėšas Albino Žukausko atminimui įamžinti Bubeliuose kaupia Lietuvos rašytojų sąjungos Literatūros fondas: įmonės kodas 191622657, a. s. LT56 3700 0100 0244 8298 (pervedant į sąskaitą pinigus būtina nurodyti – A. Žukausko atminimui įamžinti). Galima tiesiogiai kreiptis ir į Rašytojų klubą (K. Sirvydo g. 6, LT – 01101, Vilnius, tel. 2 92 96 27, 2 61 77 27).

Pagarbiai
iniciatyvinė grupė –

Sigitas Birgelis, Punsko leidyklos „Aušra“
vyr. redaktorius

Irena Gasperavičiūtė, Lenkijos lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė

Birutė Jonuškaitė, Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininko pavaduotoja

Mykolas Karčiauskas, Lietuvos rašytojų sąjungos literatūros fondo pirmininkas

Dr. Alma Lapinskienė, Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, Naujosios literatūros skyriaus vadovė

Jonas Liniauskas, Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas

Petras Maksimavičius, Seinų Antano Baranausko fondo Tarybos pirmininkas

Aldona Ruseckaitė, Maironio literatūros muziejaus direktorė

Janina Rutkauskienė, Rašytojų klubo direktorė

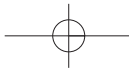
Romas Vitkauskas, Seinų apskrities viršininko pavaduotojas

ATODANGOS: NUO NOBELIO PREMIJOS IKI POLITIKŲ KNYGŲ

Nobelio premija Hertai Müller. 2009 metų Nobelio literatūrinė premija paskirta Rumunijoje gimusiai vokiečių prozininkei, poetei, eseistei Hertai Müller (g. 1953 m.). Švedijos Karališkoji Mokslų Akademija H. Müller apibūdino kaip rašytoją, „kuri sutelktos poezijos ir atviros prozos priemonėmis piešia nuskriaustųjų gyvenimo peizažą“. Literatūros kritikai pabrėžia unikalų jos kūrinių stilių, gražią, vaizdingą poetinę kalbą.

H. Müller debiutavo apsakymų rinkiniu „Žemumos“ („Niederungen“, 1982). Jį cenzūravo Rumunijos valdžia, o rašytoją pradėjo persekioti slaptoji policija „Securitate“. 1987 m. dėl šių priežasčių H. Müller kartu su vyru rašytoju R. Wagneriu persikėlė gyventi į Vokietiją.

H. Müller kūrybinę biografiją sudaro 26 prozos, eseistikos, poezijos knygos. Jos talento

aukštumų reikia ieškoti romanuose „Žmogus yra didysis pasaulio fazanas“ („Der Mensch ist ein großer Fasan auf der Welt“, 1986), „Šiandien aš geriau su tavim nebūčiau susitikęs“ („Heute wär ich mir lieber nicht begegnet“, 1997), „Amo sūpuoklės“ („Atemschaukel“, 2009). H. Müller kūrinuose vyrauja Rumunijos politinio (N. Ceaușescu režimo metai) ir socialinio gyvenimo realijos. Užpėnai rašytoja viename straipsnyje apgailestavo, kad šių dienų rumunai ima pamiršti savo praeitį: „Jie apsimeta, kad ji išnyko be pėdsakų, visą šalį kamuoją kolektyvinė amnezija.“

H. Müller kūriniai versti į daugiau kaip dvidešimt pasaulio kalbų. Rašytojos kūrybinė veikla įvertinta dviem dešimtėmis literatūrinių apdovanojimų, tarp jų – F. Kafkos, Graco, Berlyno, Dublino, Brėmeno literatūrinėmis premijomis.

2009-ųjų „Booker“. Šiame grožinės literatūros premija „Booker“ (The Man Booker Prize) paskirta britų rašytojai Hilary Mantel (g. 1952 m.) už istorinį romaną „Vilko dvaras“ („Wolf Hall“). Ši 1968 m. įsteigta premija skiriama britų, airių ir Sandraugos šalių rašytojams už geriausią metų knygą. H. Mantel, priimdama premiją (50 tūkst. svarų sterlingų), prisipažino, kad kūrybinis sumanymas parašyti romaną apie Anglijos karaliaus Henriko VIII patarėjo Thomo Cromwellio gyvenimą kilo prieš dvidešimt metų; literatė kūrinį rašė penkerius metus, dabar kuria jo tęsinį.

„Kai pradėjau rašyti knygą, žinojau, kad manęs laukia sudėtinga užduotis; privalėjau sudominti istorikus, gerai nuteikti persisotinusius kritikus ir pagaliau pritraukti eilinio skaitytojo dėmesį“, – per apdovanojimą pareiškė premijos laureatė.

„Šimtas metų vienatvės“ – įtakingiausias kūrinys. Nobelio premijos laureato Gabrielio García Márquezo knyga „Šimtas metų vienatvės“ laikoma pačiu įtakingiausiu pastarųjų dvidešimt penkerių metų literatūros kūrinium. Tokią išvadą pateikė tarptautinis literatūros žurnalas „Wasafiri“, šiemet švenčiantis 25-ąsias leidybos metines. Leidėjai, pasinaudoję šia proga, kreipėsi į žinomiausius dvidešimt penkis pasaulio rašytojus, prašydami pareikšti savo nuomonę, kuri pastarųjų metų knyga jiems atrodo reikšmingiausia. „Šimtas metų vienatvės“ aplenkė V. Nabokovo „Lolitą“, S. Rushdie „Šėtoniškas eiles“ ir „Vidurnakčio vaikus“, L. Wittgensteino „Filosofinius tyrimus“, B. Obamos „Mano tėvo svajones“.

Prenumeruojama internetinė biblioteka. „The Walt Disney Company“, per metus parduodanti apie 250 mln. knygų, pasiūlė įkurti prenumeruojamą internetinę biblioteką. Sumokėjus 79, 95 dolerio, tėvams ir vaikams

būtų prieinamos šimtai elektroninių pasakų. Knygų dalis bus pateikiama spausdinta forma, dalis – įgarsinta. Ši internetinė prieiga skiriama 3–12 metų vaikams.

Pasirodė „Prarastas simbolis“. Rugsėjo 15-ąją knygų rinkoje išėjo naujas Dano Browno romanas „Prarastas simbolis“ („The Lost Symbol“) – populiaraus „Da Vinčio kodo“ tęsinys. „Ši knyga turi paralelių su kitomis mano knygomis. Aš vėl grįžau į simbolių, slaptų draugijų, meno ir istorijos pasaulį“, – teigia rašytojas.

„Prarastas simbolis“ turėtų būti geriausiai šiais metais, o gal net ir dešimtmetį, perkama knyga kietais viršeliais, – tvirtina „Borders“ vyresnioji grožinės literatūros prekybos agentė Ruth Atkins.

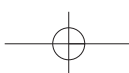
Priminsime, kad „Da Vinčio kodas“ pasaulyje paplito 81 mln. egzempliorių tiražu. Tačiau britai daug atsainiau vertina D. Browno kūrybą – jo romanus, kaip „makulatūrinius“ kūrinius, skaitytojai noriai atiduoda labdaros parduotuvėms.

E. Hemingway'aus anūko išdaigos. JAV išleista nauja E. Hemingway'aus knygos „Amžina šventė“ („A Moveable Feast“) laida. Kaip praneša „The New York Times“, ji skiriasi nuo 1964-ųjų laidos. E. Hemingway'aus anūkas iš esmės pakeitė knygos turinį, nes jo netenkino puslapiai apie senele, antrąją E. Hemingway'aus žmoną: teksto dalį išbraukė, o dešimtį nepatikusių fragmentų nukėlė prie knygos priedų. Anūkas pateisina savo veiksmus, teigdamas, kad pirmąją knygos laidą netinkamai sukompiliavo ketvirtoji rašytojo žmona. Laikraštis paniekina atsiliepią apie leidyklą „Scribner“ (ji išleido ir pirmąją, ir dabartinę laidą), paklususią E. Hemingway'aus anūko „kūrybinėms“ išdaigoms.

Politikai rašo knygas. Rugsėjo 13 dieną, švenčiant F. Castro 83-ąjį gimtadienį, pasirodė knyga „Fidelio Castro minties žodynas“ („Diccionario de pensamientos de Fidel Castro“). 339 puslapių leidinyje surinkti buvusio Kubos prezidento sparnuoti posakiai (nuo 1978-ųjų) paimti iš jo kalbų, raštų ir viešų pareiškimų. Kubos komunistų partijos laikraštis „Granma“ knygą pavadino „didžiulės vertės priemone ideologiniams šiuolaikinio pasaulio debatams ir socializmo statybos uždaviniams mūsų šalyje spręsti“.

Rusijos liaudies demokratinės sąjungos lyderis Michailas Kasjanovas išleido knygą „Be Putino“. Joje politiko dialogas su žinomu žurnalistu Jevgenijumi Kiseliovu, prisiminti apie gyvenimą sovietmečiu, apmąstymai apie naująją Rusijos istoriją. Politikas ir žurnalistas mėgina atsakyti, „ar galėjo šalies įvykiai vystytis kita trajektorija“.

Parengė ARVYDAS VALIONIS

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktoriės, korektoriės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2009. Eina nuo 1991 m.